

Çukurova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

145964

EKONOMİDE DEVLET ,REKABET POLİTİKALARI ve
DÜZENLEMELER;TÜRKİYE ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA

145964

N.Zeynep ÖKTEN

Danışman:Prof.Dr.Muammer TEKEOĞLU

DOKTORA TEZİ

Adana-2004

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İKTİSAT Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Prof.Dr. Muammer TEKEOĞLU

(Danışman)

Üye.....

Prof.Dr. Mehmet Ali BİLGİNOĞLU

Üye.....

Prof.Dr. Mahir FİSUNOĞLU

Üye.....

Prof.Dr. Serap ÇABUK

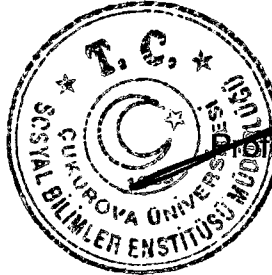
Üye.....

Prof.Dr. Nejat ERK

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

02.10.2004

Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Şanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

EKONOMİDE DEVLET ,REKABET POLİTİKALARI ve DÜZENLEMELER;TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Zeynep ÖKTEN

Doktora Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı

Danışman:Prof.Dr.Muammer TEKEOĞLU

Şubat 2004, 248sayfa

Merkantalist sistem ve Ulus-Devletin doğuşuna tanıklık eden 16. ve 17. yüzyıldan itibaren devlet ekonomi içinde önemli görevler üstlenmektedir. Devletin ekonomi içindeki görevleri zamanın ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına uygun olarak değişim göstermektedir. Süregelen bu değişim 21.yüzyıl için de geçerliliğini korumakta ve devlet-ekonomi ilişkisi yeni bir yapı kazanmaktadır. İletişim teknolojilerinin hızlı gelişim ve yayılımı “küreselleşme” ve “Yeni Ekonomi” olgularının gelişmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda uluslararası düzeyde rekabet gücü nü arttırabilmek için devlet ve hükümetlerin üstlenmesi gereken görev, bilginin üretim ve kullanımını destekleyecek altyapıyı geliştirmek ve “işleyebilir rekabet” ortamını oluşturmak için piyasaları regüle etmektir. Ancak, devletin regülatörlük rolüne ilişkin iktisatçılar arasında görüş birliği sağlanamamış bu yüzden regülasyon teorileri iktisat literatüründe geniş yer kaplamıştır.

Çalışmanın amacı, 21.yüzyılda ekonomide yaşanan değişimleri irdelemek, bu değişimlere uyum sağlayacak devlet yapısı ile görevlerini belirlemek amacıyla literatürdeki regülasyon teorilerini, piyasa yapısına ilişkin yaklaşımları, rekabet politikalarına ilişkin ülke örneklerini ve uygulamaları incelemek, bu bilgiler ışığında Türk imalat sanayiinin uluslararası düzeyde rekabet gücünü arttırıcı düzenlemelerin ne şekilde yapılması gerektiği konusunda katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-Devlet, Yeni Ekonomi, Rekabet Politikaları, Regülasyon Teorileri, Türk Rekabet Kurumu.

ABSTRACT**STATE IN ECONOMICS, COMPETITION POLICIES and
REGULATIONS; A CASE STUDY ON TURKEY****Zeynep ÖKTEN****Ph.D.Thesis, Department Of Economics****Supervisor: Prof.Dr. Muammer TEKEOĞLU****February 2004, 248 pages**

State has taken important roles in the economy since 16th and 17th centuries which has witnessed to mercantilist system and the birth of the nation-state. The functions of the state in the economy have changed according to the economic and social necessities of the time. This continual change is also valid for the 21th century and therefore the relation of the state and the economy has gained a new structure. The rapid development and diffusion of the communication technologies has led to "globalization" and "New Economy" facts. The vital mission of state and governments in those developments is to regulate markets for the purpose of improving infrastructure and generating competitive environment in order to gain competitiveness power in the international level. But there is no consensus among economists about the roles of the state as a regulator and therefore a great deal of arguments about regulation theories have been existed in the economic literature.

The purpose of this study is three folds: i) to emphasize the changes in the 21th century's economy. ii) to examine regulation theories in the literature and the market structure approaches and country examples and applications relating to the competition policies in order to determine state structure and its tasks accomodating to those developments and iii) From this point of view to make a leading positive contribution to increase competition power of the Turkish manufacturing industry in the international level.

Key Words: Nation-State, New Economy, Competition Policies, Regulation Theories, Turkish Competition Authority

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Eski Ve Yeni Ekonomilerin Ana Temaları.....	27
Tablo 1.2. Sosyal Demokrasi, Yeni Sağ Ve Üçüncü Yol Devlet Anlayışı.....	46
Tablo 1.3. Piyasa Başarısızlıkları Ve Devletin Başarısızlıkları.....	56
Tablo 1.4. Milyon Nüfus Başına Bilim Adamı Ve Mühendis Sayısı	60
Tablo 2.1.Piyasa Özellikleri Ve Uygulanacak Regülasyonun Türü	108
Tablo 2.2. ABD'de Regülasyonun Yarım Yüzyıllık Tarihi.....	117
Tablo 2.3. ABD'de Devlet Regülasyonlarının Senelik Maliyeti.....	127
Tablo 2.4. Fransa'da Rekabeti Düzenleyici Kurumlar ve Görevleri....	134
Tablo 2.5. İngiltere'de Rekabeti Düzenleyen Kurumlar ve Görevleri	135
Tablo 2.6.Almanya'da Rekabeti Düzenleyici Kurumlar ve Görevleri	136
Tablo 3.1.Türkiye'de Farklı İktisat Politikalarının Uygulandığı Dönemlerde Konsolide Bütçe Büyüklüğü.....	141
Tablo 3.2.Türkiye'de Genel Devlet Büyüklüğü(%)	142
Tablo 3.3.Gelişmiş OECD Ülkelerinde Genel Devlet Büyüklüğü.....	143
Tablo 3.4.Yolsuzluk İle Ekonomiye Devlet Müdahalesi İlişkisi.....	149
Tablo 3.5.GSMH ve Konsolide Bütçe İçindeki YÖK Bütçesinin Payları.....	152
Tablo 3.6. 20. ve 21. Yüzyıllardaki Yönetişim Yapıları Arasındaki Farklar.....	162

Tablo3.7. Türk İmalat Sanayiinin 1980 Sonrası Gelişimi.....	172
Tablo 3.8.Özel İmalat Sanayii Saat Başına Verimlilik Endeksi.....	176
Tablo 3.9. Birim Ücret Endeksi.....	178
Tablo 3.10.Türkiye'nin Nispi Pozisyon Gelişmeleri.....	182
Tablo 3.11.Yıllar İtibari İle Türk Sanayiinin Yoğunlaşma Dereceleri....	184
Tablo 3.12.Yıllar İtibari İle Türk İmalat Sanayiinde Tekelleşme Oranı..	185
Tablo 3.13.Yoğunlaşma-Enflasyon İlişkisi.....	188
Tablo 3.14. Sektörel Yoğunlaşma-Teknolojik Yenilik Üretim İlişkisi	193
Tablo 3.15. OECD Ülkelerinde AR-GE Harcamaları/GSYİH %.....	196
Tablo 3.16. 1997- 2003 Arası Rekabet Kurumuna yapılan Başvurular ve sonuçlandırılanlar.....	202

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Klasik Amerikan Endüstri Ekonomisi.....	84
Şekil:3.1. Firma Büyüklüğü İle Teknolojik Yenilik İlişkisi.....	192

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

20.YÜZYIL EKONOMİLERİNDE DEVLET

1.1.Ulus Devlet ve Ekonomi	5
1.2. Yeni Ekonomi ve Devletin Yeni Görevleri	19
1.3. Ulus-Devlet'in Geleceği Üzerine Tartışmalar	29
1.4.Yeni Devlet Biçimi Üzerine Teorik Arayışlar	42
1.5. 20.Yüzyılın Sonunda Devletin Yeni Fonksiyonları	48
1.5.1. Mali Yapıyı Güçlendiren Devlet	49
1.5.2. Küçülen ve Etkinleşen Devlet	52
1.5.3. Koordine Edici ve Politika Yapıcı Devlet	58
1.5.4.Yeni Yönetim Biçimleri	65
1.5.4.1.Tahakküm Edici Devlet Yönetimi	66
1.5.4.2.Yönetişim	68

İKİNCİ BÖLÜM

REKABETÇİ PİYASA YAPISI ve REGÜLASYONLAR

2.1. 21. Yüzyılda Devletin Rekabete İlişkin Fonksiyonları.....	70
2.2. Ekonomik Ve Sosyal Kalkınma Açısından Rekabet	74
2.3. Yoğunlaşmış Piyasa Yapısı ve Rekabet	77
2.4. Endüstriyel İktisat ve Dinamik Rekabet Teorisine Geçiş.....	79
2.4.1. İşleyebilir Rekabet.....	80
2.4.2. Harvard Okulu ve Yapı-Davranış-Performans Kuramı.....	82
2.4.3. Stratejik Yaklaşım	85
2.4.4. Chicago Okulu	86
2.5. Rekabet Politikası.....	89
2.5.1. Ülke Örnekleri	91
2.5.2. Anti-Tröst Yasalar.....	95
2.6. Regülasyonlar	99
2.6.1. Regülasyon Türleri.....	105
2.6.1.1. Ekonomik Regülasyon	105
2.6.1.2. Sosyal Regülasyon.....	109
2.6.1.3. İdari Regülasyon	110
2.6.2. Regülasyonun Hedefleri.....	111
2.6.3. Regülasyon Taraftarları Görüşler.....	112
2.6.4. Regülasyon Karşıtı Görüşler	115
2.6.4.1. Ele Geçirme Teorisi.....	121
2.6.4.2. Rant Arama Teorisi.....	123
2.6.4.3. Regülasyon Reformistleri	124
2.6.4.4. Çıkar Grupları Teorisi.....	125
2.6.5. Regülasyon Maliyetleri ve Ampirik Çalışmalar.....	126
2.7. Bağımsız İdari Otoriteler.....	128
2.8. Rekabet Kurumları.....	132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DEVLETİN YENİ ROLÜ ve REKABET
POLİTİKALARI

3.1. 1923'den Bugüne Devletin Ekonomideki Yerine Genel bir Bakış.....	138
3.2. Ekonomide Devlet Anlayışında Değişme Gereksinimi	158
3.2.1. Devlet ve Yönetişim.....	161
3.2.2. Bilgi Çağı ve Eğitimin Artan Önemi.....	166
3.2.3. Rekabet, Regülasyon ve Devlet	168
3.3. Türkiye İmalat Sanayiine Rekabet Açısından Bakış.....	169
3.3.1. İmalat Sanayii İşletme Büyüklükleri.....	173
3.3.2. Türkiye İmalat Sanayiinde Verimlilik-Ücret-Kâr Marjının Gelişimi	175
3.3.3. Türkiye İmalat Sanayiinin Rekabet Gücü.....	180
3.3.4. Türkiye İmalat Sanayii Ve Yoğunlaşma.....	183
3.4. Türk Rekabet Hukukunu Açısından Yoğunlaşma.....	197
3.5. Türkiye Rekabet Kurumu ve Regülasyonlar	199
3.5.1. Rekabet Kurumu'na Ait Önemli Kararlar.....	203
3.6. Türk Rekabet Kanunu ve Türkiye Rekabet Kurumu Çalışmalarının Genel Değerlendirilmesi.....	209
SONUÇ.....	215
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	220

GİRİŞ

Yirmibirinci yüzyıla girerken, dünya ekonomisinin geçmiş dönemlerle kıyaslandığında köklü değişiklikler geçirdiği gözlenmektedir. Genel olarak 'küreselleşme' olarak tanımlanan bu değişim sürecine uyum sağlamada, gerek ulusal ekonomi politikaları düzeyinde gerekse firma bazında zorluklar yaşanmaktadır. Yaşanan değişim bireylere, firmalara ve ülke ekonomilerine kolaylıklar getirmekle birlikte, özellikle devleti, ekonomi içindeki rolüne ilişkin yapısal bir değişime zorlamaktadır.

Küreselleşme olgusuyla birlikte anılan bilişim teknolojisindeki gelişmeler, firmalar için pazar sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Artık, internet aracılığıyla ürün alıp satımının sınırlarının esnekleşmesi, tüm dünya pazarlarını adeta bir iç pazar haline getirmiştir. Ekonomik sınırların ortadan kalkışı finansal fon akışlarının da hızlı hareketini sağlamakta ve "sıcak para" bir ülkeye girdiği hızla başka bir ülkeye kayabilmektedir. Para giriş ve çıkışının bu kadar hızlı ve dolayısıyla kontrolsüz olması, ulusal ekonomiler düzeyinde para politikalarını etkisiz hale getirebilmekte, ekonomilerde tahribatlara yol açabilmektedir. Bir başka deyişle, pazarlar küreselleştikçe sorunlar da küreselleşmektedir. Artık, herhangi bir ülkede veya bölgede oluşan finansal kriz dalga dalga yayılarak tüm dünya ülkelerini tehdit edebilmektedir. Dışsal sorunların kolaylıkla içsel sorun haline geldiği günümüzde, ulus-devletlerin gücünü koruyabilmesi için çağa uygun yeni yapılanmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Dışa kapalı ve yoğun korumacı kalkınma stratejisinin yaygın olarak kullanıldığı dönemlerde ulus ekonomileri genellikle iç dinamiklerden kaynaklanan sorunlarla baş etmeyi becerebiliyordu. Ekonomi yönetimleri kendine yabancı olmayan ve çözümü gene kendi içinde bulduğu sorunlar karşısında daha rahat alternatif politikalar üretme olanağına sahipti. Ayrıca bu dönemde, devletin ekonomik

kalkınmayı sağlamak ve refahı arttırmak amacıyla büyük görevler yüklendiği gözlenmektedir. Devletin ekonomik rolünde gözlenen bu artış, devleti yoğun olarak ekonomiye müdahalede eden sürekli büyüyen bir organ haline getirmiştir. O dönemin şartları içinde gerekli olduğu düşünülen bu tip devlet yapılanmasının 'Yeni Ekonomi'nin dinamizmine ayak uydurmada fazla hantal kaldığı genel kabul gören bir görüştür.

Yirmibirinci yüzyıl, ülke ekonomilerinin yeniliklere hızla cevap verebilecek kadar esnek ve küresel rekabette başarılı olabilmek için güçlü bir yapıya sahip olmasını gerektirmektedir. Bunun gereği olarak da devletin yapısını ve görevlerini yeniden belirleme zorunluluğu ortaya çıkmış ve ekonomide yeni devlet biçimleri üzerine teorik arayışlar başlamıştır.

Çağa uygun devlet yapısı konusunda tartışmalar güncelliğini korurken serbest piyasa sisteminin küreselleşme çağının gereklerine en uygun model olduğu genel kabul gören bir görüş haline dönüşmüştür. Serbest piyasa sisteminin mükemmel işleyebilmesi için rekabetin varlığı ön şart olmaktadır. Ancak sanayii devrimi ve son yıllarda ortaya çıkan 'Yeni Ekonomi' devrimi ile büyük ölçekli üretim birimlerinin ortaya çıkışı, "işleyebilir rekabet" olgusunun geçerliliğini tartışılır hale getirmiştir. Yeni Ekonominin ürün özelliklerinden kaynaklanan tekel yaratma özelliği ise piyasalarda aşırı yoğunlaşmaya sebep olmaktadır. Rekabetçi piyasa yapısının en radikal uygulayıcısı olan ABD ekonomisi bile, Yeni Ekonominin getirdiği piyasa yoğunlaşmasına karşı koyamamakta, hatta yüksek büyüme hızlarını yakalayarak dünya ekonomisi içinde yitirdiği imajını Yeni Ekonomi sayesinde düzeltmeyi planlamaktadır. Piyasalarda yoğunlaşmanın hızla arttığı bu süreç içinde piyasa yapısının rekabeti nasıl etkilediğine ilişkin farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Klasik ve neoklasik iktisat okulları rekabet için uygun piyasanın tam rekabet piyasası olduğunu kabul ederken, Harvard Okulu taraftarları tekelci yapılanmayı rekabet için tehlikeli görmektedir. Karşıt görüşteki Avusturya ve Chicago Okulu

tarafтары ise, tekelci piyasa için rekabeti yok eden bir canavar yakıştırmalarını doğru bulmamaktadırlar.

Küresel rekabette düşük fiyatlar halen önemini korurken, teknoloji üretebilme ve kullanabilme kapasitesi, kaliteli hizmet verme, servis ağını geliştirme, ambalajlama ve pazarlama stratejileri geliştirme giderek önem kazanmaktadır. Teknoloji üretebilme ve kullanabilme kapasitesi açısından genellikle büyük ölçekli firmaların daha başarılı olduğu gözlenmektedir. Tekelleşmenin toplumsal zararları göz önüne alındığında, rekabetçi pazarların önemi ortaya çıksa da küresel rekabette teknoloji yaratmanın öneminin artması Schumpeterci yaklaşımın yirmibirinci yüzyılın ekonomik yapısına daha uygun olduğu iddialarını güçlendirmektedir.

Tekelleşme eğilimlerinin arttığı süreç içinde yoğunlaşmanın toplumsal zarar yaratmaması, kötü niyetle kullanılmaması ve rekabetin korunabilmesi için Rekabet Hukuku ve uygulayıcısı bağımsız kurumların önemi de artmaktadır. Rekabetin engellenmeye çalışılması, hakim durumun kötüye kullanılması ya da firmaların birleşerek karteller oluşturmasının genel amacı büyük tekel kârları elde edebilmektir. Toplumun aleyhine olacağı düşünülen bu gibi rekabet karşıtı eğilimleri engellemek için ilk hareket ABD'den gelmiş ve 1890'de kabul edilen Sherman Yasası rekabete ilişkin ilk yasal düzenleme özelliğini kazanmıştır. Türkiye rekabet politikası geliştirmede ve rekabet hukuku oluşturmada dünya ülkelerinin gerisinde kalmış ve ancak 1994 yılında AT Rekabet Hukuku normlarını, kendi hukuk ve ekonomi sistemine uyarlamaya başlamıştır.

Bu çalışmada, küreselleşme olarak adlandırılan ekonomik değişim sürecine devletin kendini uyarlayış biçimi, genel olarak dünya ekonomisindeki değişim, özelde ise Türkiye ekonomisinden hareketle, regülasyonlar bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken, Türkiye'deki rekabet politikaları, devletin rekabete ilişkin regülasyonları ve imalat sanayi piyasa yapısı incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı,

küresel düzeyde rekabet gücünü yakalayabilmek için gerekli regülasyonları yapabilecek etkili bir devlet-ekonomi ilişkisi modeli ve bu alanda görev alan Rekabet Kurumu çalışmaları üzerine irdemeler yapmaktır.

Belirtilen amaç çerçevesinde çalışmanın, birinci bölümünde, merkantilizmden günümüze ulus devlet- ekonomi ilişkisinin kuramsal ve kavramsal arka planı irdelenmektedir. Bunu takiben, Yeni Ekonomi'nin yapısal özelliklerine uygun devletin ekonomideki yeni görevlerinin ne olması gerektiği üzerine görüşlere yer verilerek, ulus devletin gücünü erittiği iddia edilen olgular ve karşıt görüşler incelenmekte,, uluslararası alanda gücünü koruyabilecek ulus devlet modelinin teorik yapısı ve fonksiyonları belirlenmeye çalışılmaktadır.

İkinci bölümde, devletin önemli görevlerinden biri olan koordine etme ve politika üretme fonksiyonu, rekabet politikası açısından ele alınarak güçlü bir rekabet politikası örneği oluşturmak yönünde rekabetin fonksiyonları, piyasa yapıları, bu konulara ilişkin teorik argümanlar, anti-tröst uygulamaları ve ülke örnekleri incelenmektedir. Devletin işleyebilir rekabete uygun piyasa yapısının oluşumu açısından yapması gereken düzenlemeler bağlamında ise regülasyon teorileri ve konuya ilişkin ampirik çalışmalara değinilmektedir. Ayrıca, regülatör kurumlar olarak Bağımsız İdari Otoritelerin farklı ülkelerdeki uygulamaları ve niteliklerine yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'de ekonomi-devlet ilişkisi açısından ekonomide daha etkin bir devlet yönetimi için hangi alanlarda reformlar yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla 1923'ten günümüze devletin rekabet politikaları açısından ekonomiye etkileri irdelenmektedir. Son olarakta, rekabeti regüle etmekle görevli olan Rekabet Kurumu ve yürüttüğü çalışmalar örnek davalarla birlikte incelenmekte ve bu konularda önerilere yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

20.YÜZYIL EKONOMİLERİNDE DEVLET

1.ULUS DEVLET ve EKONOMİ

Ulus-devlet modeli Avrupa sosyal süreçlerinin 16.yüzyılda şekillendirdiği bir siyasi yapılanmadır. Düşünce temelleri itibariyle şehir devletlerinin varoluşunun nedenlerini sorgulayan ve daha ileriye götüren Niccolò Machiavelli (1469-1527)'nin Rönesans araştırmaları ve Thomas Hobbes(1588-1679)'un fikirlerine dayanır. Hobbes, insanı uygarlıktan yoksun doğasından kurtarmak ve ona güvenlik sağlamak için gerekli olan bir üstün merkezi otoritenin gerekliliğini savunur(de Rivero,2003,s.17). Ancak, Hobbes'un devlet anlayışı ekonomi alanındaki devlet fonksiyonlarını belirlemekten uzaktır; sadece korunma ihtiyacına ilişkindir.

Devlet toplumsal yaşamın kurallarını oluşturup uygularken, özellikle 16. ve 17. yüzyılda Kuzeybatı Avrupa'da ortaya çıkan biçimiyle ekonomik alana ilişkin önemli görevler yüklenmiştir. Dolayısıyla, ulus-devletin doğuşu ekonomik sebeplere dayanmaktadır denilebilir. Söz konusu dönemlerden itibaren de devlet-ekonomi ilişkisi, toplumsal değişimlere bağlı farklılaşmalar göstererek günümüze ulaşmıştır.

Ulus-devlet öncesi Avrupa'nın feodal yapısı toplumsal ve ekonomik açıdan katı kuralları ve sınıflararası büyük eşitsizlik yaratmasının da etkisiyle yeni bir toplumsal-ekonomik düzen arayışı başlamış ve bu gelişmelerin sonucu olarak 16.yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında Merkantalizm adıyla yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkmıştır.

Merkantalist sistem, korumacı ve ithal ikameci politika benzeri bir sistem geliştirerek, para ve değerli madenlerin ülke içinde birikmesini sağlamak amacını gütmüştür. Çünkü, o çağda bir devletin "güçlü" olup olmadığının göstergesi, uzun savaflara dayanabilmesi, ülkeler fethetmesi ve kolonilere sahip olabilmesi idi. Bunun için de devletin ordularını beslemesi için çok paraya ihtiyacı vardı(Savaş,1997,s.138). Savaş tutkusunun pençesinde olan devletler, ekonomiye savaş için kaynak yaratma aracı olarak ilgi duymuş ve aynı tutku ile ulusal ekonomik gelişme kavramına ilgi göstermişlerdir. Devlet sistemi, sıkça merkantalist anlayışla yönlendirilen veya rasyonilize edilen özel bir ekonomik gelişme biçimi dayatmıştır. Merkantalist anlayışla ve savaşarak güç kazanmak isteği olumlu bir yan etki yapmış ve ülkelerin üretim seviyelerini arttırarak ekonomik açıdan kalkınmalarına yardımcı olmuştur.

Merkantalist politikaların bu yan faydasına en iyi örnek İngiltere'dir. Ticari kapitalizmden endüstriyel kapitalizme geçiş sürecinde, ilk önceleri İngiliz devletinin sonraları Birleşik Krallığın en önemli varlık nedeni askeri güçlerin kapasitelerini korumak ve geliştirmektir. 1695-1820 yılları arasındaki dönemde, kamu harcamalarının %78-95'i askeri harcamalara ya da eski savaşları finanse etmekte kullanılan borçları ödenmeye adanmıştır. Bu dönemde kamu harcamaları 5 kat artmıştır. Napolyon Savaşları esnasında asker sayısı yarım milyona ulaşırken bu askerlere gerekli malzemeyi sağlamak için çok daha fazla sivil çalışmakta ve ulusal gelirin yarısından fazlası harcanmaktaydı. Bu durum İngiltere'nin ulusal üretiminin artmasına yol açarak yapısal dönüşüm yaşamasına ve serbest piyasa sisteminin yönlendirdiği ekonomik gelişme çizgisinde gerçekleşmesi beklenecek ürün dalgalanmalarının da ortadan kalkmasına sebep olmuştur (Harris,1995,s.27).

Merkantalistler, devlet müdahalesi ile özel teşebbüs, rekabet ve özgürlüğü birbiriyle çelişen unsurlar olarak görmemişlerdir. Merkantalist

doktrin, özel mülkiyete ve özel girişimciliğe ilke olarak karşı değildir. Ancak bireylerin dağılık biçimde yürüttükleri faaliyetlerin, uygun biçimde yönlendirilmediği durumlarda ulusal yararın gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir (Ölmezoğulları,1999,s.49). Bu yüzden devlet, ekonomik gelişmeyi engelleyen durumlara müdahale etmiş, girişimcileri yararlı kurallara uymaya zorlamış, gerekirse bizzat girişimci olmuştur (Demir,1997,s.19).

Merkantalist doktrinin Avrupa'da egemen olduğu 16. yüzyıldan Liberal sistemin ortaya çıkış zamanı olan 18.yüzyıla kadar, modern devlet olarak da adlandırılan ulus-devletin üç temel işlevi vardı;kapitalizmin işleyişini sağlamak için yasa ve düzen sağlama işlevi, ordu ve yargı mekanizmasına kaynak sağlamak için kamu finansmanı sağlama işlevi ve ekonomi politikası olarak merkantilizmi uygulama işlevidir (Şaylan,2003,s.40).

Ticari kapitalizmin ideolojisini yansıtan Merkantalizm, sanayileşmenin gerçekleşmesinde önemli bir aşamayı oluştururken, tarım kesimi büyük ölçüde gözardı edilmiş aynı zamanda sanayi gelişimi ve ihracatta rekabet üstünlüğü yakalanmak istenirken düşük ücret politikaları yüzünden halkın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için tarım ürünleri fiyatları da düşük tutulmuştur. Sonuç olarak, ticari kapitalizm sanayi kapitalizmini yaratmış, ancak yeni oluşan sanayi kapitalizmi için Merkantalizmin müdahaleci politikaları da uygun olmaktan çıkmıştır(Ölmezoğulları,1999,s.51).

Merkantalizm sonrası, yani 18.yüzyıl başından günümüze kadar gelen devlet biçimleri ise Musgrave tarafından 4 ana başlık altında sınıflandırılmıştır(Musgrave,1996, s;247-258, aktaran; Sahillioğlu ve Arı;2002,s;59-60);

- ❖ Temel görev olarak savunma, iç düzen-adalet ve "dışsallıklar"dan dolayı oluşacak piyasa başarısızlıklarını

giderme faaliyetlerinde bulunan "hizmet devleti" (the service state);

- ❖ Devletin rolünü piyasanın kendi başına belirlediği, gelir dağılımını optimal şekilde düzenleyen "refah devleti" (the welfare state),
- ❖ 19. yüzyıl Alman geleneğine dayanan, parçalardan ziyade bütün üzerinde odaklaşan ve bu bağlamda devletin çıkarlarını en üst seviyede tutan, nihai olarak hedeflerini kendi ihtiyaçlarına göre belirleyen "komünal devlet" (the communal state);
- ❖ Odak noktasını piyasa başarısızlıklarından devletin başarısızlıklarına kaymanın teşkil ettiği, Pareto'nun elitlerin dolaşımı teorisine dayanan "başarısız ya da kusurlu devlet" (the flawed state).

Avrupa kıtası son 200 yıllık zaman diliminde tüm bu devlet tiplerinin uygulanışına tanıklık etmiştir. 1900'lü yılların başına kadar uygulama alanında tercih edilen devlet biçimi Musgrave tarafından "hizmet devleti" olarak adlandırılan liberal devlet tipidir. Liberal teori devletin ekonomideki varlığını sınırlamakta ancak bireyin ekonomik, siyasi ve hukuksal açıdan özgürlük ve haklarını korumak için görevler yüklemektedir. Liberalizm ve devlet konusunda hareket noktasını oluşturacak kritik kategori kapitalist özel mülkiyettir. Böyle bir ilişki ağı içinde devletin yerine getirmesi gereken en temel işlev ise özel mülkiyetin kurulması ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için kurumsal ve hukuksal yapının oluşturulmasıdır. Ludvig von Mises bu çerçevede şöyle bir temel vurgu yapmaktadır; "Liberalizmin programı..... tek bir sözcükle özetlenecek olursa, şudur: mülkiyet yani; üretim araçları üzerinde özel mülkiyet..... Liberalizmin bütün öteki talepleri bu temel talepten kaynaklanır" (Türkay,2000,s.8)

Liberal öğretilerde devletin varlığı, yapması gereken görevler ve devletin sınırlandırılması arasındaki çizginin nerede olacağı liberalizmde devlet anlayışını açıklar. Devletin sınırlandırılması anayasal çerçevede gerçekleştirilir. Söz konusu düşünceye göre devletin dört temel görevi vardır;

- ❖ Yurttaşlarını potansiyel ve güncel düşmanlarından korumak.
- ❖ Özgürlüğün ekonomik ve hukuksal açıdan sürmesini sağlamak. Bu etkinliğin aracı hukuktur. Hukuk aynı zamanda bireyler arasındaki özel sınırların, kurallar aracılığı ile korunmasını sağlayarak devletin yurttaşlarına ne yapip yapamayacağını kurallara bağlayarak 'koruyucu devlet' olarak varolmasının koşullarını oluşturur.
- ❖ Liberalizmin temel dayanağı olan serbest piyasa ekonomisinin işleyebileceği düzeni, bireylerin verimli işbirliğine gidebileceği çerçeveyi yaratarak, oluşturmak.
- ❖ Maddi eşitlik değil ama maddi güvenlik sağlamak. Bu güvenlik ağı felsefesidir (safety net). Devlet, belirli bir anda, serbest piyasanın rekabetçi işlevine katılmayan yurttaşlarının minimum bir yaşam standardının altına düşmesini engellemelidir (Green 1987, s.211-212).

Bu şartların sonucu olarak, liberal öğretilerde devletin rolü bireye hizmet ve liberalizmin temel dayanaklarını oluşturan şartların engellenmemesine olanak yaratan düzenin işlemesi ile sınırlı tutulmuş ve devletin ekonomik faaliyete müdahalesi gereksiz ve zararlı görülmüştür.

Liberal ekonomi uzun bir dönem dünya ekonomisindeki hakimiyetini tek yanlı olarak sürdürmüştür. Ancak, 1929 Büyük Bunalımı ve yaşanan Dünya savaşları ekonomik gelişme açısından

devletin ve pazarın ekonomideki görelî rollerinin ne olması gerektiğinin tartışılmasına yol açmıştır.

1929 Bunalımının sorumlusu olarak geleneksel iktisat politikaları görülmüş ve hem “Keynezyen” iktisat hem de “Kalkınma” iktisadı, pazarın “görünmez eli”nin ekonomide gelişmeyi sağlayamayacağını iddia ederek neoklasik iktisadın reddi olarak ortaya çıkmışlardır. 1929 Bunalımının arz yanlı bir bunalım olmasının sonucunda Keynes’in “talep yanlı” iktisat anlayışı büyük kabul görmesine neden olmuştur. Keynes’e göre ekonomi eksik istihdamda da dengede olabilir. Eğer ekonomi eksik istihdam yaşıyorsa devlet müdahalesi yoluyla ekonominin istikrarı için önlemler alınabilir. Tam istihdamın sağlanabilmesi için efektif talebin kamu harcamaları yardımıyla yeterli genişlikte tutulması gerekir.

Kalkınma iktisadı taraftarları ve Keynes, neoklasik görüşün piyasa ekonomisine olan olağanüstü inancını sorgulamaktadırlar. Sorgulamanın başlıca dayanağı ise neoklasik iktisat görüşünün temelini oluşturan varsayımların gerçek ekonomide oluşum gösterememesidir¹. Neoklasik iktisat yaklaşımının başarısı tam rekabet kurallarının gerçekleşmesine bağlıdır. Ancak tam rekabet kuralları gerçek hayatta nadiren gerçekleşir. Kaldı ki tam rekabet kurallarının mümkün olduğu ender durumlarda bile piyasa mekanizmasının etkinliği sadece kısa dönemde sağlanabilmekte, uzun dönemde toplumsal açıdan en yüksek faydayı sağlamada yetersiz kalmaktadır.

¹ Gerçek yaşamda neoklasik iktisadın varsayımlarına uymayan birçok durum ortaya çıkar. Piyasalarda eksik rekabet koşulları geçerli olabilir, üretim azalan maliyetlere tabi olabilir, tüketiciler yetersiz bilgiye sahiptir veya reklamlarla yanlış yönlendirilmişlerdir v.s. Bu sebeplerden dolayı piyasa özel malları sağlama da bile öngörüldüğü kadar kusursuz değildir. Burada 3 önemli husus önem taşımaktadır; Birincisi piyasa mekanizmasının, iktisadi bir faaliyetin amaçlanmayan dışsallıklara yol açması durumunda işlevini etkin bir şekilde yerine getirememesidir. İkincisi kusursuz bir tam rekabet modelinde bile, sosyal olarak arzulan bir gelir dağılımına ulaşma olanağının olmamasıdır. Üçüncü husus ise, iktisadi kalkınma, işsizlik ve enflasyon gibi sorunlar piyasa mekanizması tarafından otomatik olarak çözümlenememektedir(Erdoğan, 2000,22).

Keynezyen ekonomik politikalarının uygulandığı dönemde devlet ekonomik birey rolünü üstlenmiş ve gene bu dönemde merkantalizm benzeri uygulamalar gündeme gelerek, korumacı ve müdahaleci devlet tipi ortaya çıkmıştır. Dünya Savaşları sonrası dönemde çoğu ülkede savunma harcamalarının GSMH içindeki payı artmış dolayısıyla ekonomi içinde devletin payı yüksek oranlara çıkmıştır.

Diğer taraftan I.ve II.Dünya Savaşları sonrası sosyal yaşamda ortaya çıkan farklılıklar devletin sosyal açıdan da kimlik kazanmasına neden olmuştur². Savaş sonrası hem ticaret hem de sosyal açıdan içlerine kapanan ülkeler baskıcı rejimlere karşı çıkmış ve demokratik yönetim isteklerini de dile getirmişlerdir. Krizin atlatılması yönünde geliştirilen ekonomik ve sosyal çözümler, daha gelişmiş bir demokrasiye ulaşmak için artan toplumsal talepler ve güçlü kalkınma arzusu, ideolojik bir yeniden yapılanma ve toplumsal uzlaşma için uygun bir ortam oluşturmuştur. Bu ortam, "sosyal devlet" veya "*refah devleti*" (welfare state) uygulamalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Toplumsal olarak istenen demokrasi, bireysel alanda da eşitlik ve demokrasi isteklerini doğurmuştur. Bireyleri yasa önünde eşit ve özgür sayan liberal devletin, sosyal ve ekonomik koşulların yarattığı eşitsizliklerle ilgilenmiyor olması fırsat ve olanak eşitliği yaratmayı amaçlayan sosyal devlet ihtiyacını doğurmuştur. Sosyal devlet, liberal devletin hak ve özgürlük sistemini sosyal haklar ve ödevlerle tamamlamıştır. Bu hakların kullanılabilir olması için, devlete yeni büyük ödevler, görevler yüklenmiştir. Devlet gerçek anlamda hacimsel olarak büyümeyi bu dönemde yaşamıştır. Çünkü devlet, özgürlüklerin kişiler tarafından yasal sınırlar içinde diledikleri gibi kullanmalarına

---

² Soğuk Savaşın kendine özgü kuralları vardır; Dış ilişkilerde iki süper güç ABD ve SSCB'den biri diğerinin nüfuz alanına tecavüz edemezdi; ekonomide az gelişmiş ülkeler kendi ulusal sanayilerini geliştirmeye, gelişmekte olan ülkeler ihracata dayalı büyümeye, komünist ülkeler otarşiye ve batılı ülkelerde denetimli ticarete odaklanmalıydı(Friedman,1999,s.30)

seyirci kalan 'jandarma' devletten 'sosyal refah' devletine dönüşmüştür.(Göze,1989,s.413) Sosyal haklar ve sosyal güvenlikte artık devletin sorumluluk alanı içindedir. 1980'li yıllarda devletin kaldıramadığı yük haline gelen sosyal güvenliğin temelleri bu yıllarda atılmıştır³.

Musgrave'in üçüncü devlet tipi olarak belirlediği "komünal devlet" ise II.Dünya Savaşı sonrası Federal Almanya'da uygulanan "sosyal piyasa ekonomisi"nin uygulayıcısı olan devlet tipidir. Sosyal piyasa ekonomisinin dayandığı temel esas, sosyal adaletle birlikte sağlanmış piyasa özgürlüğüdür. Sert hükümet müdahaleleri altındaki yıllardan sonra Alman Hükümeti kısa bir zaman aralığı içinde sosyal piyasa ekonomisi kavramını kabul etmiş ve politika olarak uygulamaya başlamıştır. Sosyal piyasa ekonomisi II.Dünya Savaşı sıralarındaki savaş ekonomisi ile ilgili deneyimler sonucunda geliştirilen düşüncelere dayanmaktadır(Armack⁴).

Sosyal Piyasa Ekonomisi, bir ekonomik düzen oluşturmaya yönelik programdır. Fikir babası Müller-Armack' a göre, sosyal piyasa ekonomisinin temel düşüncesi şudur: "Rekabet ekonomisi temeline dayalı özgür girişimi, piyasa ekonomisi faaliyetleri içinde güvence altına alınan sosyal güvence ile bağdaştırmak" (Thieme, 1992; 30). Bu grubun karakteristiği, neo-liberal bir yaklaşım ve ilkeler doğrultusunda eksiksiz bir bütün oluşturan ekonomik bir politika elde etmek için çalışmaktır(Grossekettler⁵).

³ Ekonomik alanda yaşanan değişim ülkelerin anayasalarında da yerini bulmuştur. Modern anayasalarda devlete yüklenen yeni görev ve sorumluluklar belirlenmiştir; Devlet, tüm yurttaşlarının beden ve ruh sağlığı içinde ve insan onuruna yaraşır biçimde yaşamalarını sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Bunun için devlet, çocukları, gençleri, yaşlıları,sakatları, alışamayacak durumda olanları korumakla yükümlüdür. Devlet, kişileri gelecek korkusundan kurtarmak, sosyal güvenliği sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Örneğin, 1946 Fransız, 1949 Federal Alman, 1947 İtalyan ve 1961 Türk anayasaları bu konularda hükümler getirmiştir(Göze,1989,388). Ayrıca eğitim ve öğretim hakkı,iş ve çalışma hayatına ilişkin haklar ve bu konulara ilişkin devletin yapacağı yeni görevler de bu anayasaların içinde yer almıştır.

⁴ Armack,A.M."Sosyal Piyasa Ekonomisi" çev:Kamil Tüğen
<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/freiburg/tugen-sosyalpiyasa.pdf>

⁵Grossekettler,H.G."Freiburg İktisat Okulu" çev:Süleyman Erdal
<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/freiburg/erdal-freiburg.pdf>

Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları laissez-faire liberalizminin "minimal devlet" (koruyucu devlet) ve klasik liberalizmin "sınırlı devlet" anlayışını eleştirirler. Onlara göre, devlet aktif, yapıcı, düzenleyici ve fonksiyonel olmalıdır. Örneğin, devlet oyunun kurallarını, bir diğer ifadeyle ekonomik düzenin hukuki çerçevesini (Ekonomik Anayasa) oluşturmalı ve düzenlemelidir. Yine devlet rekabete işlerlik kazandırmak için fonksiyonel bir rol üstlenmelidir ve en önemlisi de devlet, temel sosyal amaçları gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale etmeli ve önlemler almalıdır. Örneğin, gelir dağılımının düzeltilmesi bizzat devlet tarafından gerçekleştirilmelidir.

Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları aşırı müdahaleci devlet anlayışını değil, sınırlı müdahaleciliği ve düzenleyiciliği savunmaktadır. Klasik liberallerden farklı olarak devletin daha ağırlıklı olarak sosyal nitelikli hizmetleri üstlenmesini önermektedirler. Yine sosyal piyasa ekonomisi taraftarları aktif iktisat politikaları uygulanmasını ve devletin başlıca aşağıdaki görev ve fonksiyonları üstlenmesini savunmaktadırlar(Aktan⁶):

- ❖ Ekonomik düzenin genel hukuki çerçevesinin, yani Ekonomik Anayasa' nın oluşturulması,
- ❖ Adil bir gelir ve servet dağılımının sağlanması fonksiyonu,
- ❖ Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması fonksiyonu,
- ❖ Kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanması fonksiyonu,
- ❖ Ekonomik istikrarın sağlanması fonksiyonu,
- ❖ Ödemeler bilançosunda denklik sağlanması fonksiyonu.

II.Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulanan "müdahaleci kapitalizm" politikaları olarak da adlandırılan devletin ekonomide önemli roller üstlendiği politikalar sayesinde yaşam standartları ve yurttaşların büyük çoğunluğuna açık fırsatlar bakımından, gelişmiş kapitalist ülkelerde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Yüksek büyüme

⁶ Aktan,C."Freiburg İktisat ve Hukuk Okulu"
<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/freiburg.htm>

hızları, sosyal politikalar için gerekli olan kaynak finansmanı sorununun da çözümü olmaktadır.

Ancak 1970'li yıllarda enflasyon ve işsizliğin bir arada yaşandığı yeni bir kriz tipi ortaya çıkmıştır. OECD ülkelerinde, 1973'deki petrol şokunu izleyen yıllar, düşen büyüme oranları, artan işsizlik, artan enflasyon ve düşen yatırım ve kâr oranları ile tanımlanmaktadır. Bu değişim önceki on yılın gelişmesinden kesin bir kopuş oluşturmaktadır. Örneğin, 1960-79 döneminde %4.9 olan yıllık üretim artış oranı, 1974-79 döneminde %2.7'ye düşmüş, yıllık enflasyon %4.1'den %9.7'ye yükselmiştir. Üretkenlik artışı %3.8'den %1.6'ya düşmüş ve yatırım genişleme oranı yıllık %7.6'dan %2.3'e inmiştir. İşsizlik oranı %3.3'den %5.1'e yükselirken, ticaretin büyüme oranı da %9.1'den %4.3'e düşmüştür(OECD,1991). Yaşanan bu krizin sorumlusu olarak "refah devleti" uygulamaları ve soğuk savaş döneminin yarattığı "ulusal güvenlik" sebebiyle yapılan büyük çaplı askeri harcamalardan kaynaklanan hacimsel olarak büyümüş devlet yapısı görülmüştür.

Bu dönemde sosyalist ekonomilerin çöküşü , soğuk savaşın sona ermesi, hızla gelişen teknoloji devrimiyle birlikte hız kazanan küreselleşme hareketi ile Musgrave'in "başarısız ya da kusurlu devlet" olarak tanımladığı devlet tipi ortaya çıkmıştır.

Devletin ekonomide başarısız ve kusurlu bulunması devlet-ekonomi ilişkisinde yeni bir politika arayışına zemin hazırlamıştır. Bu arayışın sonucu olarak, ekonomi literatüründe "Yeni Sağ" olarak ortaya çıkan görüş ABD ve İngiltere öncülüğünde serbest piyasa ideolojisini arkasına alarak özelleştirme ve liberalizasyonun ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez şartları olduğunu ileri sürmüştür. Ekonomik kalkınmanın hız kazanması için devletin ekonomik aktör olarak görevlerinin minimuma indirilmesi ve devletin küçülmesi çıkar yol olarak görülmüştür.

Yeni Sağ akım başlıca üç düşünce okuluna dayanır;Chicago Okulu(Friedman ve Stigler), Avusturya Okulu(Mises ve Hayek) ve Virginia Okulu (Buchanan ve Tullock). Bu düşünce okullarının ortak tarafı 19.yüzyıl klasik liberalizmin devamı olmalarıdır. Yeni Sağ'ın devlet müdahalesine karşı çıkan gerekçeleri şu esaslara dayanır:

❖ Piyasa mekanizmasında görülen efektif talep yetersizlikleri kamu müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. F.A.Hayek, ekonomiye devlet müdahalesinin, müdahale olmadığı takdirde oluşmayacak ilave koordinasyon bozukluklarına yol açacağına inanarak yanlış olduğunu ileri sürer. Bu görüş, devlet müdahalesinin nasıl olup da nispi fiyatların koordinasyonunu bozarak krize yol açtığını göstermeye çalışan konjonktür teorisinin de çıkış noktasıdır. Hayek'in müdahaleye karşı olmasında ya da kamu başarısızlığı analizinde savunduğu ikinci önerme, modern politik kurumların öyle bir müşevvik yapısı vardır ki; bu yapı hatalı politikalar ürettiği gibi hatalı politikaların sürdürülmesine yol açan mekanizmalara da sahiptir. Müdahale edilmemiş piyasalar, hatalı firma ya da uygulamaları eleyen, filtreden geçiren hata eleme mekanizmalarına sahiptir. Kamu kuruluşlarında ise ,tersine, zararlı ve başarısız uygulamaları koruyan ve genişleten mekanizmalar vardır(Yay;1993,71).

❖ Dağılımla ilgili devlet müdahaleciliği, bireysel hakları zedelemektedir. Refah devleti başlangıçta zenginin finansör, fakirin ise destekleneceği bir sistem olarak tanıtılmış ancak zamanla görülmüştür ki mütevazı ücretliler giderek artan vergi yükü karşısında ezilmektedirler (Wilson,2000,s.236). Anayasal kurallarla sınırlandırılmadıkça, parlamentolar genellikle ekonomiye zarar veren bütçe açıklarına yol açarlar. Bunun sebebi açıktır; parlamenterler halkı memnun edecek programlara

para harcarken, halkın yük olarak benimsediği vergi oranlarını düşürmeye gayret ederler. Sonuç ise bütçe açıkları ve ilerideki nesillere bırakılan borçlardır.(Gwartney, Stroup, 1996,81)Böylece 1940'lardan itibaren görülen büyüme trendi devlet borçlarının finanse edilemez hale gelmesine sebep olmuştur. Devlet borçlarını kapatabilmek için vergi gelirlerini arttırmaya çalışmıştır.

❖ Dışsallıklar sorunu, açık olarak tanımlanmış mülkiyet hakları ile piyasa mekanizması tarafından çözümlenebilir (Ölmezoğulları,1999,s.114).

❖ Piyasada rekabetçi yapıdan uzaklaşmanın yarattığı sorunlar tüm firmaların ideal bir tam rekabetçi yapıya yaklaştırılmaya çalışılması ya da özel tekellerin yerini kamu tekellerinin almasıyla çözümlenemez. Rekabetçi bir yapının sürdürülebilmesi için giriş özgürlüğünün korunması gereklidir (Ölmezoğulları, 1999,s.114).

❖ Ekonomideki krize reçete olarak öne sürülen Keynezyen ekonomi politikaları dalgalanmaları azaltacağına arttırmıştır.

❖ Devletin ekonomi içinde büyümesi ekonomik yozlaşmayı arttırmaktadır. Seçimler sırasında verilen vaadlerin ağır şartlarını yerine getirebilmek bürokrat ve politikacılar için son derece zorlaşmıştır. Yurттаşların devlet ile ilgili beklentileri artarken devletin bu beklentileri karşılama kapasitesi düşmektedir (Wilson,2000,236). Politikacılar iktidarda kalmak istedikleri ve konumlarının imtiyazlarını sevdiklerinden, politik desteğin devamını sağlamak bir hükümetin amaçlarının anlamlı bir parçasıdır. Bütün dünyada hükümetler piyasa oranlarının üstünde ücretlerle iş temini ya da kişiye özel iş yaratarak oy potansiyellerini kaybetmemek için önemli kaynakları ellerinde tutmak isterler. Kamu firmalarında yaratılan aşırı istihdamın ve potansiyel oylara servet transferi için üretilen

projelerin kaynakları kamu kaynaklarıdır. Kamu görevlilerinin sosyal refaha ters olarak politik amaçlar ve kişisel gelir peşinde koşmaları özel mülkiyet durumunu daha da güçlendirir (Shleifer,A. 2001,s.99-103).

Devletin küçülmesi ve ekonomiye müdahalesinin azalması konusunda ısrarlı olan yeni politika önerilerinin iki ana nedeni vardır.ilki ekonomik krizi meydana getiren parasal olgular diğeri ise dünya ekonomisinde meydana gelen yeni değişimler.

Refah devleti politikalarının, aşırı ücret talepleri yüzünden enflasyonist baskılara yol açtığı, faktör ve ürün piyasalarına katı kurallar getirerek tasarruf etme, çalışma, yatırım yapma ve risk alma güdüsünü körelttiği ileri sürülmüştür. İlk öncelik, enflasyonu kontrol altına almaya verilmiştir. Bu hedef, yüksek faiz oranları ve sıkı para politikası ile gerçekleştiriliyordu. Orta vadede ekonomik büyümeyi sağlamak, piyasa güçlerini ön plana çıkarmak, devletin rolünü azaltmak için çok daha radikal önlemlere ihtiyaç duyulmaktaydı.

Ancak her ne kadar kriz, politika değişimi için anında bir mazeret oluşturduysa da, ekonomide devletin geri plana çekilmesi ve piyasa güçlerinin egemenliğinin arkasında daha derinde nedenler, savaş sonrası dönemdeki gelişmelerin mümkün kıldığı artan küresel bütünleşmede aranmalıdır. Bunlar arasında, ulusal ekonomide kaynak dağılımı üzerinde varolan kamu denetiminin kaldırılması, dış ticaret ve ödemelere ilişkin kısıtlamaların derece derece azaltılması, yabancı yatırımların, borçlar ve yardımların genişlemesi ve hızlı teknolojik gelişim sayılabilir. Piyasa liberalizasyonu ve teknolojik ilerleme ile genişleyen çok uluslu şirketler(ÇUŞ) dünya ekonomisinin enternasyonalleşmesine en önemli katkılarda bulunmuşlardır. Aynı zamanda, tüm bu unsurlar, serbest piyasa politikalarının devamı ve yoğunlaştırılmasında büyük çıkarları olan gruplar ve güçlü baskılar yaratmıştır(Ghai,1995,s.439).

Ancak Yeni Sağ ekonomik politikalarının devletin ekonomiye olumsuz bakan görüşü literatüre 1980'li yıllarda eklenen araştırmalarla eleştirilmeye başlanmıştır. Bu araştırmaların önemli bir kısmını olumlu geri beslenme mekanizmaları oluşturmaktadır. Yeni literatür çoklu denge olasılıklarını vurgulayıp; hem tarih hem de beklentilerin hangi muhtemel dengenin seçileceğinde etkili olabileceğini göstermektedir. Geliştirilen modeller kalkınma tuzaklarından kaçmayı sağlayacak koruma ve sübvansiyon gibi devlet müdahalelerini meşru kılmaktadır (Prendergast,1995,79).

Krugman'ın belirttiği gibi tarihin önemli olduğu bir dünya ile kendi kendini gerçekleştiren beklentilerin var olduğu bir dünya birbirlerinden ve standart rekabetçi görüşten çok farklıdır⁷. Beklentiler denge seçiminin belirleyici unsuru ise, kalkınma politikalarının ana amacı, uygun dengeye ulaşılmasına olanak sağlayacak beklentileri birbirine yaklaştırmaktır. Denge seçiminde tarihten ziyade beklentiler belirleyici ise ve az gelişmişlik tuzağı mevcut ise, aktif devlet müdahalesi uygulamak daha uygun bir çözüm olabilir (Krugman,1991,654).

Söz konusu modellerde devlet müdahalesi sübvansiyon veya mamul ürünlerden alınan gümrük vergisi biçimine girebilmektedir (Matsuyama,1991,640-2) Ancak sübvansiyon, endüstrinin sürekliliğini

⁷ “Krugman (1991) modelinde iki denge noktası bulunmaktadır. Bir dizi başlangıç koşuluyla birlikte, ancak bir denge noktasına ulaşmak mümkün olmakta ve sonuç tarih tarafından belirlenmektedir. Diğer bir dizi başlangıç koşuluyla birlikte uzun dönemli denge noktalarından birine erişilebilmesi mümkün olmakta, hangi dengeye ulaşılacağı ise beklentilere bağlı olarak belirlenmektedir. Birden fazla beklenti dizisi, her denge noktası için geçerli olmaktadır. Krugman'ın modelinde tarihin ve beklentilerin görece önemini belirleyen unsurlar şunlardır; iskonto oranının büyüklüğü, dışsal ekonominin derecesi, uyum hızı. Yüksek iskonto oranı beklentilerden ziyade tarihin belirleyiciliğini arttırmaktadır, çünkü insanlar geleceği yüksek oranla iskontoluyorlarsa, diğer insanların gelecekteki hareketlerine ilişkin beklentileri güncel hareket seçeneklerini çok az etkileyecektir. Öte yandan, küçük dışsal ekonomiler kararlar arasındaki bağımlılık oranını düşürmekte ve sonuç olarak da, kendi kendini gerçekleştiren kehanetin gerçekleşme olasılığını ortadan kaldırmaktadır. En son olarak da, eğer ekonomi düşük bir hızla uyum gösteriyorsa tarih her zaman belirleyici olacaktır. Düşük uyum hızına bağlı olarak, insanların geleceğe ilişkin beklentileri ne olursa olsun, faktör kazanımları uzun süreyle güncel düzeylere yakın seyredecek, bu da tarihin belirleyici olmasına yol açacaktır.”(Prendergast,1995, s.79)

olası kılmakla birlikte, aşırı devlet müdahalesi özel sektör inisiyatifini boğacağından, sanayileşme hamlesi hiç gerçekleşmeyebilir (Prendergast,1995,81).

Devletin ekonomideki rolüne ilişkin literatürdeki yeni bir gelişme ise “Üçüncü Yol” olarak adlandırılan ve devletin ana görevi olarak rekabeti düzenleyici fonksiyonunu ele alan politika yaklaşımıdır. Bu politikanın önemi, “Yeni Ekonomi” olarak adlandırılan, ürün ve üretim yapısının eskiye oranla büyük farklılık gösterdiği ve yapısındaki bu farklılığın rekabet olanaklarını da değiştirdiği ekonomik yapının gereklerine uygun bir rekabet politikasını içinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Yirmibirinci yüzyıla girerken dünya ekonomisinin yaşadığı değişimler ekonomi politikalarının ve ulus-devletin bu çağa uyan bir yapı içine girmesini gerektirmektedir.

2. YENİ EKONOMİ ve DEVLETİN YENİ GÖREVLERİ

Dünya ekonomisi yapısal olarak hızlı bir değişim içindedir. Tarih boyunca ekonomide değişim süreklilik göstermekle birlikte, ekonomik yapıda önemli değişim yaratan üç önemli devrim mevcuttur. Birincisi, 18.yüzyılda gerçekleşen “Sanayi Devrimi”; ikincisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan “Teknolojik Devrim”; üçüncüsü, günümüzde yaşanan “Enformasyon Devrimi”, “Bilgi Devrimi”, yani “Yeni Ekonomi”dir(Uğur ve Şahin⁸).

Bu devrimler birbirinin gelişimine ortamlar yaratarak günümüzde yaşanan yeni ekonominin alt yapısını hazırlamışlardır. Robert Cass 1789 yılından başlayarak 60 yıl kadar devam eden Sanayi ve Fransız devrimlerini günümüz yeni ekonomi devrimini yaratan gelişmeler olarak ele almaktadır.

⁸ UĞUR,B.,ve ŞAHİN,M.”Yeni Ekonominin Mikro ve Makro Ekonomi Üzerine Etkileri”
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=270

Yeni ekonominin alt yapısını hazırlayan İkinci devrim ise II.Dünya Savaşı sonrası ekonomi politikası alanında Bretton Woods Anlaşması ve Marshall Planı gibi gelişmelerin yanı sıra bilimsel alanda bilgisayarın icadıyla şekillenen ancak 1973 yılındaki petrol şokuyla bir gerileme yaşayan Teknolojik devrimdir. 1993 yılında ise internetin ortaya çıkışı ile artık yaygın bir şekilde sözü edilen günümüzün Yeni Ekonomi dönemi başlamıştır. Bu dönemin öne çıkan temaları küreselleşme ve iletişim teknolojileri olmuştur(Rubin,2001,s.87-88).“Yeni Ekonomi” ekonomik aktivitenin, bilgisayar, yazılım, cep telefonu, kredi kartları, veri yönetimi ve hizmetleri gibi çoğunlukla bilgi iletişim ve haberleşme alanlarında ileri teknoloji gerektiren üretimlerin yapıldığı bir dalı olarak belirlenmektedir(Durrie,2002,s.1).

Yeni Ekonomi yaklaşık son 15 yıldır ekonomik alana damgasını vurmuştur. Bu sürecin devrim olarak nitelendirilmesini sağlayan en önemli etken ürün karakterinin farklılığıdır. İletişim alanındaki ürünlerin hızlı yayılımı ile özellikle finansal hizmet ve ticaret alanında “küreselleşme” dünyanın gündemine otururken, ürünün diğer önemli niteliği olan şebeke ekonomileri, üretim tekniklerini, pazarlama stratejilerini ve verimlilik oranlarını değiştirmektedir. Ürünlerin ileri teknoloji içermesi “bilgi”yi ana hammadde haline getirmekte böylece istihdam yapısı ve eğitim sistemi farklılaşmaktadır.

Sanayi devriminin ana vatanı olarak İngiltere gösterilmekte iken Yeni ekonomi devriminin anavatanı olarak ABD gösterilmektedir. Böyle bir devrimin anavatanı olmak ülkeye ekonomik açıdan büyük getiriler sağlamıştır. ABD Yeni Ekonomi ürünlerini üretme ve pazarlamada önemli bir atılım yaparken, ülke tarihinde en uzun süreli (yaklaşık on yıllık) kesintisiz bir büyüme dönemi yaşamıştır. ABD ekonomisinde 1996-2000 döneminde, tarım dışı şirket sektöründe verimlilik artışı ortalama %3.0'dır. Bu dönemden önceki 10 yıllık periyotta verimlilikteki artış yıllık sadece % 1.4'tür. 1996-2000 döneminde reel hasılda gözlenen ortalama yıllık artış oranı yaklaşık % 4.3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki bireysel tüketim harcamaları endeksinin

ortalama yıllık artışı oranı ise, %1.9 düzeyinde kalmıştır(Bullard ve Schaling,2001,s.57). Bu imrendirici gelişmelerin yanı sıra, aynı dönem içinde işsizlik oranında azalmaya rağmen enflasyon düzeyinin düşük kalışı akademik ve iş çevrelerinin Yeni Ekonomiye ilişkin merakını arttırmıştır. Hatta ABD'deki bu gelişmeler örnek alınarak Yeni Ekonomi bazı yayınlarda "iletişim sektöründeki gelişmelere bağlı olarak yaratılan, devamlı ve yüksek bir kalkınma ile büyüme hızı" olarak da tarif edilmektedir.

Yeni ekonominin belirgin özelliklerinden sayılan "küreselleşme" aslında gününüz dönemine ait bir olgu değildir. Ancak, Yeni Ekonominin ürün yapısından dolayı hız kazanmıştır. Hatta 1914'lere kadar yaşanan ekonomik küreselleşmenin boyutu zamanımızla karşılaştırıldığında çok daha geniştir. Ancak, II.Dünya savaşı sonrası geliştirilen ekonomik politikalara ve taşımacılık ve telekomünikasyon maliyetlerindeki düşüğe bağlı olarak son 20 yıl içinde tekrar hız kazanan "yeni küreselleşme" hareketinin ana sebebi OECD tarafından yapılan bir araştırmada, bilgisayar teknolojisinin, bilgi ve iletişim alanındaki hızlı yayılımına bağlanmaktadır (Bağçe,1999,s.10).

Yeni ekonomiyi şekillendiren üç karakteristik özellikten birincisi, iletişim alanındaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak yapılan "elektronik ticaret"tir. Elektronik ticaret dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Dolaysız elektronik ticaret, elektronik ve dijital yollarla satın alınan ve teslim edilen mal ve hizmetleri kapsarken; dolaylı elektronik ticaret ise elektronik araçlarla satın alınan ama teslimatı bilinen fiziksel dağıtım kanalları ile yapılan mal ve hizmetlerden oluşmaktadır (Durusoy ve Velioğlu⁹).

⁹ DURUSOY,S. ve VELİOĞLU,M.," Yeni Ekonomi Kavramına Farklı Bir Bakış:Tekno-Ekonomi Ve Elektronik Ticaretin Türkiye Üzerine Yansımaları"

http://www.ceterisparibus.net/kongre/kocaeli_1.htm

Yeni ekonomiyi tanımlayan unsurdan ikincisi şebeke ekonomileridir. Şebeke ekonomileri bilgi teknolojileri, telekomünikasyon, elektrik, ulaştırma gibi uç noktalar ile aralarındaki iletişim bağlarından oluşan bir şebeke düzeni içinde yapılanan sektörlere verilen addır. Bu tipteki ekonomilerin bazı özellikleri bulunmaktadır (Ülgen¹⁰).

- ❖ **Doğrudan dışsallıklar:** Doğrudan dışsallıklara örnek olarak şebekenin değerinin şebekeye yeni eklenen uç noktasının değerinden daha fazla artıyor olması gösterilebilir. Başka bir deyişle şebekenin değeri, şebekeyi oluşturan birimlerin değerinden daha fazladır. Örneğin tek başına bir faks makinesi herhangi bir işe yaramayacak ancak faks kullanıcılarının sayısının artması ile faks makinesinin faydası da artacaktır.
- ❖ **Dolaylı dışsallıklar:** Dolaylı dışsallık ise tamamlayıcı ürünlere ihtiyaç duyulan piyasalarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin yazılım pazarında Microsoft Windows'un değerinin bu işletim sistemi üstünde çalışan yazılımların sayısı ile orantılı olarak arttığı bilinmektedir.
- ❖ **Değer-miktar ilişkisi:** Bu tip yapılanmaların bir ilginç özelliği de değer miktarla birlikte artmasıdır. Geleneksel ekonomide, bir ürün ne kadar azsa değeri de o derece fazladır. Örneğin dünyanın en değerli taşlarından olan elmasın değerinin korunabilmesi bu pazarda küresel düzeyde oluşturulan, De Boers tarafından yönlendirilen üretimi sınırlamaya yönelik kartel sayesinde. Oysa ki yeni ekonomide bu kural tersine işlemektedir. Bir şebeke ürününün değeri, onunla bağlantı kurabilecek ürünlerin sayısına bağlı olarak artmaktadır.
- ❖ **Maliyet özellikleri;** Bu tip yapılanmaların bir başka özelliği de miktar arttıkça üretim maliyetinin düşmesidir. "ilk üretim yüksek maliyetli ancak tekrar üretim çok düşük

¹⁰ ÜLGEN,S."Yeni Ekonomide Rekabet" <http://inet-tr.org.tr/inetconf6/tammetin/ulgen-tam.doc>

maliyetlidir”(Shapiro ve Varian,1999,aktaran Juraimin, 2002, s.5). Geleneksel ekonomilerde bu düşüş belirli bir seviyeye kadar geçerlidir. Bir aşamadan sonra ortalama maliyetler yeniden artmaya başlar. Oysa ki yeni ekonomide böyle bir engelleyici faktör bulunmamakta, artan üretimle birlikte marjinal maliyet asimptotik olarak sıfıra yaklaşmaktadır. Elektronik yolla dağıtılabilen yazılım veya MP3 formatında müzik gibi ürünler bu konuyla ilgili olarak örnek gösterilebilir.

Şebeke ekonomilerinin bu özelliklerine bağlı olarak üç kural öne sürülmüştür(DeLong ¹¹):

- ❖ **Moore Kuralı:** Bir mikroçipin fiyatı artmadan, hızı her 18 ayda bir ikiye katlanmaktadır.
- ❖ **Gilder Kuralı:** Birim fiyat değişmeden, iletişim sistemlerinin toplam bant genişliği her 12 ayda bir üçe katlanmaktadır.
- ❖ **Metcalf Kuralı:** Bir iletişim ağının değeri, ağdaki düğüm (node) sayısının karesi ile orantılıdır. Dolayısıyla bir ağa bağlı olmanın değeri üssel olarak artarken, kullanıcı başına fiyatı sabit kalmakta, hatta azalmaktadır.

Yeni ekonomiyi belirleyen ana özelliklerden üçüncüsü ise bizzat bilginin odak noktası haline gelişidir. Bir başka deyişle, Yeni ekonominin ürün yaratımı için gerekli olan teknoloji için hammadde bilgidir ve teknolojinin yaşama uygulanması ile elde edilen çıktı gene bilgidir(Şaylan,2003,s.169). Bilgiyi üretime dönüştüren bilgi işçilerinin sahip oldukları know-how, şirketlerin sahip oldukları en değerli zenginlik şeklidir. Mikrossoft'a değer biçmek için, değer biçmede geleneksel olarak kullanılan etmenleri-arazi, tesis ve hammadde- değerlendirmeye

¹¹ DeLONG,J.B.,”How “New” is Today’s Economy”

<http://www.neclub.net/articles7hownewistodayseconomy.pdf>, ve, The Knowledge Economy, A Submission to the New Zeland Government by the Minister for Information Technology’s IT Advisory Group, August 1999, s.6, http://www.knowledgeEconomy_report.pdf,

çalışmak uygun olmayacaktır. Şirketin taşınabilir malları, piyasa değerinin yanında çok küçük kalır. Microsoft'un piyasa değerinin defter değerine oranı 13'ten yüksektir. General Motors'unki ise 1.6'dır(Giddens,2001,s.64).

Bilginin bu denli önemli hale gelmesi rekabetin şeklini değiştirmiş ve bilgi alanındaki rekabetin de çok artmasına neden olmuştur. 1950'lerde rekabet avantajı elde etmenin yolu olarak vurgulanan şey 'operasyonel verimlilik' faaliyetleriydi. 1960'larda 'stratejik planlama', 1970'lerde 'pazar pozisyonu', 1980'lerde 'mükemmel uygulamalar' rekabet avantajının temel dayanağını oluşturduğu görüşleri ağırlık kazanmışlardır. 1990'lardan bu yana ise işletmelerin sahip oldukları ve geliştirdikleri 'temel yetkinliklerin' uzun vadede sürdürülebilir rekabet avantajı yarattığı iddiası öne sürülmeye ve büyük kabul görmeye başlamıştır. Bu iddiaya göre, günümüzde ürünlerin pazara girmeleri ve pazarı terk etmeleri giderek kısalan bir zaman diliminde gerçekleşmektedir. Diğer bir ifade ile, ürünlerin yaşam seyri çok kısalmıştır. Dolayısı ile, ürün merkezli stratejiler uzun vadede sürdürülebilecek rekabet avantajı yaratmada yetersiz kalmaktadırlar. O halde, uzun vadede sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için ihtiyaç duyulan, sürekli yeni ürünler yaratabilen 'temel yetkinlikler (core competences)'dir. İşte bu temel yetkinliklerin özünü 'bilgi ve bilginin yönetimi' oluşturmaktadır (von Krogh ve Roos, 1996, aktaran Barca¹²).

Rekabetin bilgi alanında yoğunlaşması bilginin kolayca paylaşımını engellemekte ve bilgi piyasasında küreselleşmenin yavaş olmasına sebep olmaktadır. Success Üniversitesince küreselleşmeye ilişkin yapılan bir çalışma bu iddiayı doğrulayan bir sonuca ulaşmış ve dünyada AR-GE alanında küreselleşmenin sağlanamadığı saptanmıştır. Uluslararası şirketlerin uygulamaları da aynı sonucu vermektedir. Üretimde çok ulusluluğun arttığı günümüzde, büyük kuruluşlar, üretimlerinin farklı bölümlerini kalite ve maliyet açısından en

¹² BARCA,M." Yeni Ekonomide Bilgi Yönetiminin Stratejik Önemi"
http://www.ceterisparibus.net/kongre/kocaeli_1.htm

uygun ülkede yaptırmaya gayret ederken,AR-GE merkezlerini kendi ülkelerinde tutmaktadırlar. Bunun sebebi bilginin (knowledge) paylaşılması sonucu özelliklerini yitirip enformasyona (information) dönüşmesidir. Enformasyon tekrar işlenip bilişsel bilgi haline dönüşmez ise ürün değerini kaybetmektedir (Karaosmanoğlu, 2001,s.117-118). Enformasyon ve bilgi arasında temel bir fark vardır: bir olguya (rakipler, müşteriler) ait bir şeyler bilmek enformasyonu, o olgunun bir değişime nasıl tepki göstereceğini bilmek ise bilgiyi ifade eder. Diğer bir ifade ile, bilgi bir olgu hakkında bir şeyler bilmenin (enformasyonun) ötesinde bilişsel bir süreçten geçirilerek onu (enformasyonu) yargıya dönüştürülmeyi de gerektirmektedir. Bu bilişsel süreç öznel bir süreci ifade eder. İşte, ortam (kontekst), hafıza (memory) ve bilişsel (cognitive) sürecin kombinasyonunu gerektiren bilgiyi enformasyondan ayıran temel özellik budur(Barca¹³). Ancak yeni ekonomi ürünlerinde kullanılan üretim girdisi olan bilgi ile bilginin konumunun giderek değiştiği, üretimin esas gücünü temsil eder hale geldiği iddia edilmektedir(Dursun¹⁴).“ Bilgi satılmak üzere üretiliyor ve satılmak üzere üretilecek, yeni bir üretimde kıymetlendirmek üzere tüketiliyor, tüketilecek. Her iki durumda da amaç mübadeledir. Bilgi kendinde bir amaç olmaktan uzaklaşmakta, “kullanım-değerini” kaybetmektedir(Lyotard,2000,s.20). Hardt ve Negri kapitalizmin geldiği bu aşamada, endüstrinin egemenliğinden hizmetler ve enformasyon egemenliğine geçişe *ekonomik postmodernleşme* ya da *enformatikleşme* süreci adını vermektedirler(Hardt ve Negri,2002,s.294).

1980'lerden itibaren özellikle iletişim ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan devrim, zaman ve mekan kavramlarını da köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler bir siber uzay oluştururken, devlet sınır ve hatta hukuk tanımayan mali işlemler, bilgi ve belge alışverişi olanaklı hale gelmiş ve giderek bir sanal ekonomi oluşmuştur. Teknolojideki bu baş döndürücü gelişmelerin dünya ekonomisi ve ekonomik sistem açısından sonucu, “uluslararası

¹³ BARCA,M” Yeni Ekonomide Bilgi Yönetiminin Stratejik Önemi”

http://www.ceterisparibus.net/kongre/kocaeli_1.htm

¹⁴ DURSUN,G.,” Ekonomik Postmodernlik: Üretimin Enformatikleşmesi Ve Bilgi”

http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=254.

ekonomiden” “uluslarötesi ekonomiye” yöneliş olmuştur (Ölmezoğulları,1999,s.269). Yaratılan sanal ekonomi ile devlet hukukuna aykırı işler yapılması ve vergisiz para kazanılması devletler arası hukukun ve devlet içi hukukun yeniden gözden geçirilmesi gereğini doğurmaktadır. Avrupa Birliği bu konuda önemli çalışmalar yapmaktadır.

Avrupa Birliği (AB), kamu çıkarlarını korurken elektronik hizmetler için bir iç pazarın gelişmesini teşvik ederek elektronik ticaret üzerine muhtelif politikalar formüle etmeye başlamıştır Buna paralel olarak, AB, örneğin temel telekomünikasyon hizmetleri hakkında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) anlaşması, bilgi teknolojisi ürünleri için tarifeler hakkında anlaşma ve fikrî mülkiyetin korunması hakkında Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü (DFMÖ) anlaşması yoluyla, iletişim ve elektronik ticaret için bir küresel çerçevenin formüle edilmesine katkıda bulunmaktadır. Dünya çapında çeşitli girişimler vardır ve ulusal ve bölgesel düzeylerde düzenleyici eylemler mevcuttur. Bu faaliyetler bazen koordinasyonsuz olup bazen de farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Fakat, yetersiz uyarlanmış veya bölük pörçük mevzuat, işletmelerin ve yurttaşların pek çok şey kazanabilecekleri "on-line" ekonominin gelişmesine engel olacaktır. Ancak, İnternet gibi açık şebekelerin teknik imkânları, daha şimdiden, hukukî yapıları mevcut hukukun farklı alanlarında sınavdan geçirmeye başlamıştır. Bazı durumlarda, sınır aşan elektronik piyasanın özel niteliği, mevcut hukukî çerçevelerin ve icra mekanizmalarının açıklığa kavuşturulmasını veya uyarlanmasını gerektirmektedir (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği¹⁵).

Yeni ekonomi ürün kompozisyonu, üretim teknikleri ve girdilerindeki, yeniliklerin yanı sıra global rekabet ve hızlı teknolojik gelişmelerle birlikte artık ekonominin kuralları, ilkeleri ve kurumları ile birlikte bir değişim ve dönüşüm sürecine sokmaktadır (Söylemez,2001,s.13).

¹⁵Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği <http://www.deltur.cec.eu.int/guncel/ga54.html>

Küreselleşme ile yaşanan kızgın rekabet ortamı, şebeke ekonomilerinin sonucu olarak ortaya çıkan monopol piyasalar, yeni rekabet ortamının getirdiği yeni ürün geliştirmeye bağlı olarak piyasaların çok daha dinamik yapıya kavuşması, bilgi ve teknolojinin en önemli girdi malı olması, piyasaların baş aktör konumuna geçmesi sonucu hükümet- iş dünyası ilişkilerinde teşvik edici bir yapının geliştirilmesi ve hükümetlerin piyasalara gerekli olan rekabet ortamını yaratma çabası yeni ekonomide görülen yapısal değişimlerdir. Ekonomiye “Yeni” olma niteliğini kazandıran bu özellikler “Eski” ekonomiden önemli farklılıklar göstermektedir. Eski ve Yeni ekonomi arasındaki farklılıklar Tablo 1.1’de özetlenmektedir.

Tablo 1.1: Eski ve Yeni Ekonomilerin Ana Temaları

Konular	Eski Ekonomi	Yeni Ekonomi
Ekonomi Genelinde Özellikler:		
Piyasa	Durağan	Dinamik
Rekabet Alanı	Ulusal	Global
Organizasyon Biçimi	Hiyerarşik, Bürokratik	Network Temelli
Endüstri		
Üretimin Organizasyonu	Kitle Üretimi	Esnek Üretim
Büyümeyi Yönlendiren Temel Unsurlar	Sermaye/Emek	Yenilikler/Bilgi
Teknolojiyi Yönlendiren Temel Unsurlar	Makineleşme	Dijitalleşme
Rekabet Avantajının Kaynağı	Ölçek Ekonomileri ile Düşen Maliyetler	Yenilikler, Kalite, Piyasanın Önceliği Ve Maliyet
Araştırma Ve Yeniliklerin Önemi	Az-Orta	Yüksek
Diğer Firmalarla İlişkiler	Bireysel	İşbirliği Ve Anlaşmalar
Hükümet		
İş Dünyası- Hükümet İlişkileri	Baskı Gerektiren	Fırsatların Artması İçin Cesaret Veren
Hükümet Düzenlemeleri	Kumanda Ve Kontrol	Piyasa Araçları Ve Esneklik

Kaynak:A.Söylemez, Yeni Ekonomi,2001, s.23,Boyut Kitapları,İstanbul

Yeni ekonomi sanayilerinde, büyüklükten sağlanan ölçek ekonomileri yaygındır. Maliyetlerdeki hızlı düşüş eğilimi “artan getirilerin” daha kuvvetli bir biçimde görülmesine neden olur. Endüstriyel ekonomilerde ölçekler büyüdüğünde yönetim zorluklarından kaynaklanan uzun dönem ortalama maliyet eğrilerinde

artış söz konusu olarak negatif dışsallıklar yaratılır. Ancak yeni ekonominin yapısının gereği negatif dışsallıklar görülmemektedir(Evans ve Schmalense,2001,s.7).

Ölçeklerin büyümesi sırasında maliyetlerin nispi olarak düşük büyümesi, enformasyon ekonomisinde geçici tekellerin egemen olmasına sebep olmaktadır. Bu durum firmalarda oligopol olma özelliği yaratmaktadır.Bu sebeplerden dolayı ölçek ekonomileri eski ekonomiyi yönlendirirken, yeni ekonomi network ekonomisi tarafından yönlendirilmektedir. Network ekonomisinde pozitif arz ve talep yanlı ölçek ekonomilerinin yarattığı kartopu etkisi(Snowball effect) güçlüyü daha güçlü, zayıfı daha zayıf kılar. Negatif ölçek ekonomileri sisteminde ise güçlü zayıflarken, zayıflar güçlenebilir(Söylemez,2001,s.28).

Yeni ekonominin yarattığı tekelleşme rekabet politikası açısından önemli bir konudur. Bir yanda teknolojik ürünlerin yaratılabilmesi için büyük yatırım maliyetlerinden dolayı yoğunlaşmış piyasalar gerekirken, diğer yandan toplumsal açıdan yaratacağı faydalardan dolayı piyasaların rekabetçi olması istenmektedir. Yeni Ekonomide önemli bir yer kaplayan şebeke ekonomilerinin ayrılmaz bir parçası olan dışsal faktörlerin, piyasaya giriş engeli yaratacağı mutlak bir gerçekliktir. Ayrıca, Yeni Ekonomi sektörlerinde rakip firmaların satın alınması yani, birleşme ve devralmaların artması çok sık görülmektedir. Çünkü, bu tip birleşmeler stratejik işbirliği anlaşmalarına oranla şebekenin değerini iki misli arttırmaktadır¹⁶(Ülgen,2000,s.7). Yaratılan ilave değerlere ilişkin bu değişimler rekabet politikalarında yoğunlaşma ile birleşme ve devralmalara ilişkin yeni yaklaşımların yaratılması gereğine işaret

¹⁶ N birime sahip şebekenin değerinin n^2 olduğu farzedilirse, n_1 ve n_2 büyüklükteki iki şebekenin işbirliği yapmaları halinde n_1 şebekesi için yaratılan ilave değer $n_1(n_1+n_2)-n_1^2=n_1n_2$ olurken aynı şekilde n_2 şebekesi içinde yaratılan ilave değer $n_2(n_1+n_2)-n_2^2=n_1n_2$ olacaktır. Büyüklüklerinden bağımsız olarak her iki şebekede aynı ilave değeri elde etmiş olacaktırlar. Oysa ki n_1 şebekesi n_2 ile işbirliğine gitmektense onu satın almayı tercih ederse $(n_1+n_2)^2-n_1^2-n_2^2=2n_1n_2$ oranında ilave değer yaratılacaktır. Bu oran işbirliğine gidildiğinde yaratılacak ilave değer iki katı olacaktır(Ülgen,2000,s.7)

etmektedir. Bu olgular çerçevesinde, devletin rekabet politikası anti-tekelci bir yaklaşımdan çok rekabetin, Yeni Ekonominin yapısına uygun olarak düzenlemesi ve yeniliklerin yaratılması için geliştireceği politikaları uygulamaya geçilmesi açısından büyük önem kazanmaktadır. Bilgiyi yaratabilecek insanı yetiştirecek eğitim sistemini düzenlemek, teknolojik gelişmeleri yaratacak altyapı imkanlarını özel sektör ile dayanışma ile yaratmak, ulusal ve uluslararası rekabet politikasını belirlemek ve hukuksal altyapıyı hazırlamak devletin yeni görevleri olmaktadır.

3. ULUS-DEVLET'İN GELECEĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Ulus-devlet öncesi dönemde yönetim açısından egemen olan feodalizm döneminde mekan, ekonomik ve siyasi güç desantralize bir yapı göstermekteydi. Bunun aksine ulusal topraklı konsolide ve homojen olan modern devlet kurumsal olarak ekonomiden ayrı (farklılaşmış) ve merkezidir. Bu perspektiften bakıldığında temel değişim (yani devlet formasyonu) ekonomi, ve siyasetin konsolide durumdan ayrıştırılmış kurumsal bir duruma ve farklılaşmıştan konsolide(bölgesel) duruma geçişinden oluşan ikili bir değişimi içerir. Bu süreçlere eşlik eden şey ise merkezkaçtan merkezci yönetim birimlerine geçiştir(Weiss ve Hobson,1999,s.31-32).

Ulus-devlet şöyle tanımlanabilir; Birbirinden *farklılaşmış*, kamu ve mesleki personelden oluşan, siyasi ilişkilerin bölgesel olarak konsolide olan bir alanı kaplamak üzere dışarı doğru genişlemesi anlamında *merkezde* olan, üzerinde yönetim tekeli uygulanan, şiddet araçlarının tekeliyle desteklenen vergilendirme tekeliyle yetkinleştirilmiş siyasi kurumlar dizgesi(Weiss ve Hobson,1999,s.69).

Dünya, üçüncü binyıla küresel ile ulusalın kesişmesiyle, daha doğrusu birlikteliği ile girmiştir. Ancak, şu ayrımı yapmak gerekmektedir. Küreselleşme esas olarak gelişmiş ülkelerin kendi ürünüdür, yani içseldir. Bu ekonomiler bilim ve teknolojiyi yeterliliklerinin yüksek olması nedeniyle, küreselleşmeyi iç devingenlikleri ve önlemleriyle kendileri için yararlı kılmanın yollarını

kolayca bulabilmektedirler. Buna karşın, gelişmekte olan ülkeler, daha doğrusu bilim ve teknoloji yeterlilikleri gelişmemiş olanlar için ise küreselleşme, tümüyle dışsaldır (Kepenek,1999,s.316).

Gelişmekte olan ülkeler için bu dışsallığı içselleştirmek açısından, ulus devletin ekonomi içindeki yerinin ve otoritesinin belirlenmesi çok önemlidir. Uzun bir süre korumacılık ve dışa kapanmayla sağlanmaya çalışılan kalkınma ümidi, küreselleşmenin ancak dışa açılarak ve koruma duvarlarının indirilerek kaynakların daha verimli kullanılacağı ve artan rekabet ve yaratılan ölçek ekonomileri ile hem ulusal hem de küresel refahın artacağı vaatleri ile bir aşınmaya uğramıştır. Bu gerçek karşısında devlete düşen görev küreselleşmeye en az zararlı dahil olmak ve artan dünya refahından kendine düşen payı kapmaktır. Ancak, küreselleşmenin getirdiği yenilikler- ÇUŞ'lar, sıcak para akımları, uluslararası kurumlar, ticari serbestleşme, karşılıklı bağımlılık- devlet yönetim erkini zayıflatan öğeleri içlerinde barındırmaktadır.

Devletin para politikaları açısından yönetim erkini aşındıran önemli bir etken finansal piyasalarda yaşanan liberalizasyondur. Finansal liberalizasyonu sonucunda uluslararası sermayenin kısa vadeli akışkanlık kazanması "sıcak para akımları" olarak nitelendirilmektedir. Kısa vadeli ve büyük miktarlarda ulusal piyasaya giren para akımları özellikle finansal piyasaları gelişmesini tamamlayamamış ülkeler açısından ekonomide dalgalanmalara yol açmaktadır. Bunun yanı sıra sıcak para akımları, Merkez Bankaları açısından bağımsız bir para, faiz veya döviz kuru politikası izleme olanağı ortadan kaldırmıştır.

Ayrıca, kalkınma stratejisini belirlemede de problem yaşanmaktadır. Uluslararası sermaye hareketlerine denetimsiz olarak açık olan bir ekonomide artık faiz ve döviz kuru birleşerek tek bir finansal unsura dönüşmekte ve stratejik yatırım ve hedeflerini içeren bağımsız bir kalkınma stratejisi izleme olanağı kalmamaktadır.

Adelman ve Yeldan, bu olguyu “ kalkınmacı devletin sonu” olarak nitelendirmektedirler(Yeldan,2001; 23).

Devletin sermayeyi ülkesine çekebilmesi için öncelikle makro ekonomik yapısında istikrara sağlaması gerekirken sıcak para akımlarına bağlı olarak olumsuz koşullar yaratılmaktadır. Sermayenin her an terk etme tehdidi altında çalışan bir hükümetin uzun vadeli kararlarında tutarlı olması ve hatta uzun dönemli politikalar üretmesi kolay bir durum olmamaktadır. (Yalçıntan,2002,s.66).

1980 sonrası küreselleşme eğilimi çerçevesinde artan doğrudan yabancı sermaye yatırımı hareketlerinin nereden kaynaklandığı incelendiğinde, asıl kaynağın çok uluslu şirketler(ÇUŞ) olduğu görülmektedir. Dolaysız yabancı yatırımlar yeni küreselleşmenin önemli bir bölümünü oluştururlar. Yabancı şirketler, teknik uzmanlığı ve yabancı piyasalara erişimi beraberinde getirirler ve yeni istihdam olanakları yaratırlar. Ayrıca yabancı şirketlerin finans kaynaklarına erişimi vardır; yerli finans kuruluşlarının zayıf olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu, özellikle önemlidir. Singapur, Malezya ve Çin gibi son derece başarılı kalkınma örneklerinde dolaysız yabancı yatırımlar büyük rol oynamıştır(Stiglitz,2002,s.89).

Dolaysız yabancı yatırımlar (DYY), yabancı bir ülkede şirket yönetiminde uzun vadede söz sahibi olmaya yeterli düzeyde hisse alımı ile gerçekleştirilen yatırımlardır. IMF istatistiksel amaçlı çalışmalarda kullanılmak üzere, dolaysız yatırımı “uluslararası yatırımcının herhangi bir yerel şirketin sermayesinin %10'undan fazlasına sahip olması” olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanıma göre de DYY, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte

teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır(Çalışkan,2002¹⁷).

1990'lı yıllarla beraber ÇUŞ'lar dünya ticaretinin %70'ini kontrol etmeye başlamışlardır. Büyüklük açısından dünya sıralamasında yer alan ÇUŞ'ların bütçesi bir çok ülke GSMH'dan büyüktür. Örneğin, 1995 yılında General Motors'un 132.4, Exxon'un 115.7 Ford'un 100.1, Toyota'nın 81.3, Unilever'in 43.7 milyar dolarlık ciroları, sırasıyla GSMH'ları 79.5, 61.1, 57.6, 41.9, 33.5, 29.6 milyar dolar olan Portekiz, Venezüella, Malezya, Pakistan, Mısır, Nijerya gibi ülkeleri geride bırakmaktadır. 1998 yılı itibari ile dünya ekonomisinde 63.000 ÇUŞ ve 690.000 şubesi yer almaktadır(Yaşgül,2002,s.223-225).

Uluslar arası şirketlerin bu denli önemli hale gelmesi, çeşitli tepkisel akımların oluşmasında da etkili olmuştur. Özellikle bu yapıların sosyal hakların yeterince gelişmediği ülkelere yönelmesi bu tepkileri arttırmaktadır. " Uluslararası şirketler ekonomik avantajların gösterdiği yere yerleşecektir. Maliyetleri yerel hükümetlere yıkacaklar, rahatsız edilirlerde gitme tehdidini ortaya atacaklar ve hem ücretleri hem de sosyal maliyetleri aşağıya çekmeye çalışacaklardır. "(Hirst veThomson,1996,s:15)

Ayrıca güçlerini kullanarak buldukları ülkedeki devlet işlerine karışmaya kendilerinde hak gören ÇUŞ'lar ulus-devlet egemenliğinin erimesine yol açtığı iddiaları ile karşı karşıyadır. Yüzyılımızın egemen aktörü olan büyük şirketlerin ekonomik güçleri ve girdikleri ekonomide sağlamaları umulan yararlar ekonomik süreci ve devleti "işlerine karışmamaya" en nihayetinde ise yönetim güçlerinin bazılarını onların hizmetine vermeye ikna edebilmelerini sağlar.

¹⁷ ÇALIŞKAN,Ö."Dünya Yatırım raporu 2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler" <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/d%FCnya.htm>

ÇUŞ'lar aracılığı ile yapılan doğrudan yatırımlar çoğu zaman devletten alınan ayrıcalıklarla türer. Standart ekonomi bu tür ayrıcalıklardan çıkan *dürtü bozulmaları* üzerine yoğunlaşıyorsa da aslında işin daha gizli bir yönü vardır; bu ayrıcalıklar çoğu zaman yozlaşmanın, devlet görevlilerine verilen rüşvetlerin sonucudur. Bazı durumlarda yeni yatırımcılar, devletleri, kendilerine gümrük vergisi koruması gibi özel ayrıcalıklar vermeleri konusunda (çoğu zaman rüşvetle) ikna etmişlerdir. Diğer bazı durumlarda da bir devlet diğer devletin ağırlığını dengelemek için çağrılmaktadır. Fildişi Sahili'nde Fransız devleti French Telecom'un bağımsız (Amerikan) bir cep telefonu şirketini saf dışı etme girişimini desteklerken, ABD devleti de Amerikan firmasının taleplerini dayatmıştır(Stiglitz,2002.s.92-93).

Küreselleşme sürecinin getirdiği yoğun ekonomik rekabet coğrafi açıdan yakın olan ve kültürleri, tüketim alışkanlıkları, siyasi ve politik yapıları açısından benzerlik gösteren ülkeleri güçlerini birleştirerek karşı bölgesel bütünleşmeler oluşturmaya yöneltmiştir. Bölgesel entegrasyon, genel olarak büyüme, ekonomik etkinlik, yatırım ve ticaretin zenginleştirilmesinde temel bir potansiyel kaynaktır(IMF,2001¹⁸).Ancak bölgeselleşme, ekonomik amaç yanında politik, askeri veya sosyal bir nitelikler de taşıyabilir. Avrupa kıtasında Avrupa Birliği (AB), Amerika kıtasında Amerika-Kanada-Meksika arasında oluşturulan Kuzey Atlantik Serbest Ticaret anlaşması (NAFTA), Asya'da ise Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu (ASEAN) ve Asya Pasifik ekonomi Topluluğu (APEC) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi(KEİB) bölgesel bloklardır.

Serbest ticaret bölgelerinin gelişmesi ile birlikte bölge içi ortalama ticaret hacmi %70'den %170'e yükselmiştir. AB gibi ciddi bir serbest ticaret bölgesinde bu oran daha da artacaktır. 1997'de Nitsch tarafından yapılan bir araştırmada AB üyesi ülkelerin bölge dışında kalan coğrafi açıdan yakın ya da benzer yapılara sahip olan

¹⁸ www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/12/sharer.htm, Erişim tarihi;12.02.2002

ülkelerle ticareti bölge içi ülkelerle oluşan ticaretinin ancak yedide biri kadardır(Frankel,2000¹⁹).

Bölgeselleşmenin ticaretin yanı sıra ülke yönetiminin bağımsızlığına ilişkin de önemli etkileri vardır. Küreselleşme ile yaşanan devletlerin bağımsız karara verme yetkilerinin kısıtlanması bölgeselleşme için de geçerliliğini korumaktadır. Geleneksel ulus devlet anlayışının yerini “uluslar-üstü devlet” ya da “uluslararası devlet” anlayışını ikame etmeye başlamıştır. Avrupa Birliği bu konuda önemli aşamalar kaydetmiş ciddi bir örnektir. Avrupa Birliği'ne üye ülke hükümetlerinin bir kısım görev ve fonksiyonları, güç ve yetkileri “uluslar-üstü hükümet” özelliğini taşıyan Avrupa Birliği kurumlarına (Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Adalet Mahkemesi, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası vs.) devredilmiştir.

Avrupa Birliği örneğinde açıkça görüldüğü üzere devletin geleneksel ve vazgeçilmez olarak düşünülen bir takım hak ve yetkileri (örneğin, para basma yetkisi, ekonomi politikası araçlarını takdiri olarak kullanma yetkisi, vs.) ortadan kalkmakta ya da sınırlandırılmaktadır. Avrupa Birliği 2020 yılına kadar siyasi birlik (tek bir bölgesel devlet) oluşturmayı planlamaktadır(Aktan,2002²⁰).

Küreselleşme ile ortaya çıkan ve devletin ekonomik politikalarda bağımsızlığını kısıtlayarak yönetme erkini azaltan yeni bir olgu da “Karşılıklı bağımlılık”tır (interdependence). Ekonomik küreselleşme devletleri birbirlerine bağımlı hale getirmiştir. Bir ülkede ortaya çıkan önemli bir ekonomik gelişme sermaye hareketleri ve dış ticaret yolu ile kısa sürede diğer ülkelere yayılmaktadır. Son 30 yılda, özel sermaye hareketleri dünya milli gelirinin % 2'sinden %15'e ulaşmıştır (Gelişmekte olan ülkelerde bu oran %0.5'den %6'ya ulaştı) Son 50 yılda dünya ihracatının dünya gelirine oranı 3 misli artarak %24'e

¹⁹ Frankel, J. <http://papers.nber.org/papers/w7858>, Erişim tarihi:17-04-2003

²⁰ Aktan, C. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/devlet-felsefe/degisim-devletin-rolu.htm> Erişim tarihi;15-04-2003

çıkmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmı farklı derecelerde de olsa bu gelişmeye katılmışlardır(Yağcı,2001,s.25).

Bu karşılıklı ticaret işlevi ülkeleri birbirine bağımlı hale getirmiş ve oluşturulan devlet üstü kurumlarla (IMF,Dünya Bankası, NATO) ülkeler arası çıkar mücadelesinde mutlak bir kaybedenin olmayarak “pozitif toplamlı oyun” yöntemiyle her ülkenin fayda sağlayabileceği anlaşmalar yaratılmaya çalışılmıştır. Küresel piyasadan uzak kalarak kendine yeterlilik esası ile kalkınma stratejisi yaratmak imkansız hale gelmiş ve ülkelerin sosyal veya ekonomik alanda istedikleri zaman dış dünyayı ülkelerine sokmama hakları kalmamıştır. Sermayesi ve üretimi yüksek olan ülkeler piyasa arayışı içindeyken mallarını alabilecek ülkeler yaratmak yani “komşun fakir oldukça, sen zengin olamazsın” ana fikri esası ile sermaye fakiri ülkeleri de pazara dahil etmeye çalışmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler içinse dünya ekonomisindeki gelişmelerin dışında kalmak ülkeleri sermaye akımlarından yoksun bırakarak daha büyük yoksulluklara iterken karşılıklı bağımlılık kavramıyla ulus, egemenlik, bağımsızlık, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı gibi önemli kavramlar aşınmaya başlamıştır.

Küreselleşme; sıcak para akımları, çok uluslu şirketler, bölgeselleşme, karşılıklı bağımlılık gibi tüm yeni olguları içinde barındırmaktadır. Bu bakımdan, küreselleşmenin, ulus-devletin egemenliğine ilişkin bir tehdit unsuru taşıdığına ilişkin iki uç görüş bulunmaktadır. Kendilerini *kuşkucular(sceptics)* olarak tanımlayan gruba göre, küreselleşme kavramı ile sunulanlar yeni değildir ve tarihsel çözümleme ile günümüze paralel bulgulara ulaşılabilmesi mümkündür. Küreselleşme kavramının yaşam dünyalarımız üzerindeki etkilerinin öncesiz olmadığını iddia eden bu görüş, bu kavramla iddia edilen şeylerin çoğunluğunun dünya bütünü için geçerli gerçekleri yansıtmadığını ileri sürmektedir (Held,1997, aktaran, Yalçınan,2000,s.48).

Diğer grup ise “aşırı küreselleşmeciler” (hyperglobalist), olarak tanımlanmaktadır(Held ve diğerleri, 1999,s.3-10). Küreselleşmeyi yeni ve engellenemez bir gerçeklik olarak kabul etmekte ve devletin dünya siyasetinin birincil ve belirleyici ögesi olma konumunu kaybettiğini ileri sürmektedirler. Özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, toplumlar arasındaki bilgi alışverişini kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Günümüzün devlet otoritesi, ülkenin bilgi, mal/hizmet, para hatta işgücü mobilitesini önemli ölçüde yönlendirebilmekle birlikte hiçbir zaman- özellikle demokratik toplumlarda- tam anlamıyla denetim altına alamamaktadır (Sönmezoğlu;2002,6).

Bir diğer ifadeyle aşırı küreselleşmecilere göre, *piyasalar artık devletten daha güçlüdür*. Devletin otoritesindeki bu gerileme, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel/bölgesel otoritelerin yaygınlaşması ve etkinleşmesi yüzündendir. Bu bağlamda radikal/aşırı küreselleşmeciler, dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini almakta olduğunu (ya da alacağı) ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler. Küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir delili olarak sunulmakta, küresel düzeyde *kültürel karışım* (hybridization), *küresel yayılma* ve *küresel yönetim* kurumlarının (global governance institutions) doğuşu, köklü bir biçimde *yeni dünya düzenin delilleri* ve *ulus devletin sonu* olarak yorumlamaktadırlar. Artık ulusal hükümetler sınırlarını kontrolde zorluk çekmeye başlamışlardır. Küresel ve bölgesel otoriteler daha büyük roller talep ederken, ulus devletlerin otonomisi ve egemenliği daha çok aşınmaktadır. Bunun yanında, ülkeler arasında uluslararası işbirliği kolaylaşmıştır; artan küresel iletişim altyapısı sayesinde değişik ülkelerin halkları, ortak çıkarlarını daha çok farkına varmakta ve

bunun sonucunda da küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zemininin oluştuğunu iddia etmektedirler(Bozkurt;2001²¹).

Bu görüşe katılan ve farklı yaklaşımlarla görüşe destek veren iktisatçılara göre; “Devlet siyasal düzenin temeli olan görevlerini yerine getirirken bir mekan sınırlaması içindedir. Devlette egemenliğini ve gücünü o sınırlar içinde uygulayabilir. Ancak küreselleşme ile birlikte devletin sınırları bulanıklaşmaya başlamıştır. Devlet denetleme, yönlendirme ve gerektiğinde engellemekte yetersizlik içinde kalmakta, sosyal ve ekonomik ayarlamalarda denetimi elinden kaçırmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, bu akımları düzenleyip ayarlamak üzere, devletin üzerinde yeni mekanizmalar ortaya çıkmaktadır; Siyasal görev, daha geniş alanlara, devletlerarası hatta devletler üstü mekanlara doğru yer değiştirmektedir”(Tanilli,2001,s.131-132)

“Küreselleşme ve uyum süreci ulusal ve uluslararası düzeyde güç dengelerinde önemli kaymalar ile özdeşleştirilmiştir. Uluslararası düzeyde, güç dengesi gelişmekte olan ülkeler aleyhine bozularak, borç veren ve yatırım yapan yatırımcıların, uluslararası finans kurumlarının ve endüstrileşmiş ülkelerin lehine gelişmiştir. Yine de, her ülkede devletin gücü ve gücünün ulaştığı sınırlar azalmıştır.”(Ghai,1995,s.61)

“Ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal alanlarda mutlak hakim, son söz sahibi, sorgulanamaz erk kullanıcısı, mutlak egemen ulus-devlet anlayışı yerini ulusüstü değer ve ilkelerle kayıtlı sınırlı-egemen devlet anlayışına bırakmaktadır. Bu eğilim, devlet faaliyetlerinin uluslar arası kuramsal ve yasal düzenlemeler çerçevesinde yürütülmesini adeta zorunlu hale getirerek; ulus-devleti ulusüstü düzenlemelerin bir uygulayıcısı haline getirmektedir” (Toprak ve diğerleri,2001,s.3)

²¹ BOZKURT,V.,”Küreselleşme;Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”
http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm

“Bölgeselleşme ve globalleşmenin farklı etkileri sonucu son birkaç yüzyıl boyunca siyasal ve uluslararası işlerin özerk başaktörü durumunda olan ulus-devlet sadece kontrolü elinden kaçırmış ve bütünlüğünü kaybetmiş gibi görünmekle kalmayıp, yeni şartlara uygun örgüt biçimine uymadığı iddialarıyla da yüzyüze kalmaktadır. Bazı meseleler bakımından işleri verimli yapamayacak kadar büyük; diğer bazı sorunlarda ise çok küçük kalmaktadır” (Kennedy,1999,s.169)

Küreselleşme literatürüne son yıllarda eklenen bir diğer grup ise *dönüşümcüler(transformationist)* olarak adlandırılmaktadır (Held ve diğerleri ,1999,s.56). Bu grup, küreselleşme olgusunu tümünden reddetme veya koşulsuz kabul etmek gibi kesinliklerden kaçınıp, uluslararası ilişkilerin reel geleneğinde olduğu gibi değerlere nazaran çıkarları ön plana koyarak düşünmeyi ve değerlendirmelerde bulunmayı tercih etmektedirler(Yalçınan,2000,s.48).

Giddens'in da dahil olduğu bu görüşü benimseyen gruba göre, küreselleşme rüzgarıyla birlikte ulus-devletin yetkileri üst ve dış kurumlara doğru kaydığı doğrudur; ancak bu yetki devri ulus-devletlerin yok olacağı anlamına gelmemektedir. Küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Artık, dış ya da uluslararası ile iç işleri arasında açık bir ayırım söz konusu değildir(Bozkurt, 2001,s.5).

“Ulus devletler, uluslararası sahnede en önemli oyuncular olarak kalmaktadır. En büyük çokuluslu şirketlerin ciroları çoğu devletin GSMH'ından büyük olabilir. Fakat, ulus devletler genellikle çok daha güçlüdür. Bunun nedenleri, şirketlerin aksine ulus devletlerin bölgeyi kontrol etmesi; tek tek ve kollektif şekilde yasal olarak askeri güce sahip olabilmesi ve bu gücü kullanabilmesi; ve bir

kez daha tek tek veya kolektif bir düzeyde bir hukuk düzenini sürdürmekle sorumlu olmalarıdır.”(Giddens,2001,s.113-114)

1990’lı yıllarda, eski Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa, ve Yugoslavya’da yaşanan gelişmeler sonucunda, hakim uluslara karşı gelişen ve genellikle etnik/dini ayrımlara dayanan, “çözücü” bir ulusçuluk eğilimi belirginleşmeye başlamıştır. Bu süreç, ilk başta ulusal devleti zorlayan bir faktör gibi gözükmekle birlikte, başarıya ulaşan veya ulaşmayan bütün bu eğilimlerin amacının da yine ulusal devletler oluşturmak olması, ulusal devletin günümüzde de önemini koruduğunun belirgin bir kanıtıdır(Sönmezoğlu;2002,6). Yaşanan gelişmelerle birlikte Birleşmiş Milletler’in kuruluşu sırasında, 1945’de kayıtlı 51 üye devlet varken, bu sayı 2001’de 191’e çıkmıştır (BM,2003²²).

Her ne kadar ulus devletlerin küreselleşme ile birlikte özellikle ekonomik anlamda bağımsızlığını kaybediyor olduğu iddialarında gerçek payı olsa da Harris’in de dediği gibi “Bir ulusun siyasi olarak kendi geleceğine karar verme hakkının, iktisadi olarak kendi geleceğini belirleme hedefinden tamamıyla bağımsız bir hale geldiği görülmektedir; siyaset ulusal, ekonomi küreseldir”(Harris,1995,24).

Ekonominin küresel olması ve uluslarötesi tekellerin büyük bir güç sahibi olduğu doğrudur. Bununla birlikte bu tekellerin hiç birisi ulusötesi bir mekanda kendiliğinden ortaya çıkmış değildir. Hepsi bir ulusal ekonomide doğmuş, gelişip çok uluslu olmuşlardır (Ölmezoğulları,1999;276). Ayrıca çağımızın gelişmişlik düzeyini belirleyen ve bir şirketi ya da devleti ön plana çıkarabilecek olan teknoloji üretimi ve yeni teknolojiyi kullanma gücü ÇUŞ’ların kendi

²² <http://www.un.org/Overview/growth.htm>

ulusal toprakları üzerinde yer alan merkezlerde AR-GE faaliyetleri olarak yürütülmektedir(Kleinert,2001²³).

Ulusun ekonomik açıdan müdahale olanağının zayıflaması ve ulusal pazarın gücünün eridiği doğru olmakla birlikte, ulusal güç askeri ve güvenlik açısından düşmemekte ya da uluslararası firmalar karşısında gücünü kaybetmemekte, aksine, gelişmiş ülkeler arasında küresel başkanlık için ulusal gücün anlamı çok daha önemsenmektedir.

“Son yirmi, otuz yıl içinde ulus-devletin güçleri bir miktar aşınmaya uğramış olabilir fakat, ulus devlet bir çok insan için kimliğinin birinci dereceden merkezi olma özelliğini hala korumaktadır; bireyler patronlarının kim olduğuna ve geçimlerini sağlamak için ne yaptığını hiç bakmadan, devlete vergi ödemekte, kanunlara tabi olmakta, (gerektiğinde) ordusuna hizmet etmekte ve ancak onun pasaportuna haiz olarak seyahat edebilmektedir.Üstelik, yeni meseleler doğarken,- yasadışı göç veya biyoteknolojiye dayalı artımsal üretimde olsa- insanlar içgüdüsel olarak(en azından demokrasilerde) hükümetlerine dönüp ‘çözümler’ bulmasını ondan beklemektedir..... Devletin özerkliği ve işlevleri uluslararası trendlerin etkisiyle aşınmaya uğrasa bile, global değişime karşı duyarlılığı ortaya koyabilmek bakımından kilit birim olarak devletin yerine konabilecek yeterli özellikleri taşıyan bir ikame unsuru henüz ortaya çıkmamıştır”(Kennedy,1995,s.172-173).

Ulus-devlet rakipsiz olmasına rağmen gücünü tekrar kazanabilmesi ve ulusötesi güçlere karşı koyabilecek yapıya kavuşması için devletin üstlendiği görevlerde etkin olması gerekmektedir.Bu bakımdan devletin yönetim ve organizasyon görevlerinde yeni bir anlayışla hareket ederek etkin devlet

²³, KLEINERT,J.”The Role of Multinational Enterprises in Globalization;An Empricial Overview <http://Www.ÜniKiel.de/lfw/Pub/kap/2001/Kap1069.Pdf>, Erişim Tarihi; 24.03.2002

uygulamalarını hayata geçirmesi ve küreselleşme ile kısmen kaybetmeye başladığı gücünü tekrar kazanması gerekmektedir.

Etkin devlet; kamu hizmetlerini ve onun yönetimini, hukuk devleti esasları içinde, en gerçekçi biçimde saptanmış vatandaş gereksinimleri üzerine oturabilen ;hizmetlerin, yürütümünü, halkın denetimine açık biçimde, halkın katılımı ve katkısıyla, piyasa mekanizmaları çerçevesinde en az maliyetle, en etkin ve verimli biçimde yapabilen;gücünü, toplumun yararını gözeterek vatandaş lehine yaptığı düzenlemelerden ve çalışmalardan alan, yaptığı düzenlemelere önce kendisi uyan ve herkesin uymasını sağlayan, iyi yönetim esaslı bir devlettir(Saygılıoğlu ve Arı,2002,s.62).

Vatandaşları ve uluslararası kamuoyu tarafından itibar gören bir devlet olabilmesi için "iş görme yeteneğinin" artması gerekmektedir. Burada yetenek, kolektif faaliyetleri(hukuk ve düzen, kamu sağlığı, temel altyapı gibi) etkin olarak gerçekleştirmek ve ilerletmek anlamındadır. Bunun için iki aşamalı bir strateji gerekmektedir. İlk olarak, devlet iş görme yeteneği ile uyumlu olmayan bir görev üstlenmemelidir. Yani devlet etkin bir şekilde yapıp yapmayacağına bakmadan, tekelinde tuttuğu meşru cebir kuvvetine güvenerek her şeyi yapmaya çalışmak yerine, yeteneği ile orantılı olarak, yapması zorunlu olan işleri en iyi şekilde yapmalıdır. İkinci olarak, devlet örgütlenmesi veri kabul edilmemeli , amaca uygun iş görme yeteneğini arttırmak, devleti daha çok işi daha etkin biçimde yapabilecek duruma getirmek için kamu kurumları sürekli yenilenmelidir. Böylece devlet aşamalı olarak en temel işlerde başarılı oldukça, ekonominin etkinliği artacak, bireysel talepleri, toplumsal beklentileri karşılayacak biçimde yenilenebilir güçlü ve etkin çalışabilir bir kuruma dönüşecektir((Toprak ve diğerleri,2001,s.22).

4.YENİ DEVLET BİÇİMİ ÜZERİNE TEORİK ARAYIŞLAR

Türlerin Kökeni(On The Origin of Species by Means of Natural Selection,1859) başlıklı kitabında Charles Darwin , Doğal Ayıklanma Kanunu yüzünden sadece en uygun canlıların hayatta kalabileceğini ileri sürmüştür. 20.Yüzyılın hemen başlangıcında küresel pazarın ve teknolojik devrimin aynı kuralı geçerli kıldığını görmekteyiz. Bu kanuna göre sadece en uygun insanlar, şirketler ve ulusal ekonomiler hayatta kalabilmektedir. Böylece ekonomik anlamda sağlam görünmeyen, rekabete dayanamayan dolayısıyla marjinalleşen sistemler yeryüzünden silinirler(de Rivero,2003,s.62).

Küreselleşme, karşılıklı bağımlılık, bölgeselleşme, ekonomide yaşanan yenilikler ve olağanüstü hareketlilikler, teknolojik ilerlemeler, iletişimdeki hızlanmalar gibi pek çok yeniliği içinde barındıran 20.yüzyılda hayatta kalabilecek devlet biçimine ilişkin ileri sürülen tezler çok çeşitlidir. Hayek tarafından öne sürülen *minimal devlet* tezi yaygın kabul görüyor gibi görünse de dünyanın en önemli ekonomilerinden İngiltere, Almanya ve ABD'nin yanı sıra Doğu Asya ülkeleri bu tezi reddederek ekonomide daha aktif ve yol gösterici devlet politikasından yana olmuşlardır. Aynı şekilde kalkınmada büyük atak yapmış olan Asya ülkeleri ekonomilerinde devlet-özel sektör işbirliği önemli yer tutmuştur. Dünya Bankası tarafından 1997 yılında yayınlanan "*Değişen Dünyada Devlet*" başlıklı raporda önceki (1976 tarihli) raporun refah devleti(welfare state)uygulamalarını belirten sorumlulukları çok *yüklenmiş* hükümet tezine karşıt, ama diğer yandan da *minimal devlet* anlayışını savunmak yerine piyasaları koruma ve düzeltme işlevlerinde devlete geniş bir rol biçen yeni bir yönelim içerisine girmiştir(Panitch,2000,s.207).

Neoliberal politikaların uygulanması için büyük çalışmalar yapan ve özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde etkili olan Dünya Bankası gibi uluslararası bir kuruluşun yeni devlet ve yönetim anlayışının değişimi ve Bill Clinton ve Tony Blair gibi politikacılar döneminde ABD ve İngiltere'de yaşanan ekonomik iyileşmelerin yanında Doğu Asya ülkelerinin başarıları ve Avrupa Birliği içindeki güçlü konumu ile birliğe yön veren ülkelere Almanya'nın savaş sonrası uyguladığı ekonomik politikalar hep aynı sonuca ulaşmaktadır; serbest piyasa mekanizması ancak devletin sağlayacağı hukuksal düzenleme ve destekler dahilinde başarılı bir sistemdir.

Freiburg Okulu(Almanya) ile *Üçüncü Yol* (ABD, İngiltere) siyasi felsefelerinin politika önerileri çıkarılan bu sonucu destekler niteliktedir. *Freiburg Okulu* veya *Ordo-liberal Okul*, uygulanabilir bir pazar ekonomisi için genel geçerliliği olan bir alt yapının ne şekilde organize edilmesi gerektiği sorusuna cevap arayan iktisatçıların ve hukukçuların, başta Walter Eucken(1891-1950) ve Franz Böhm'ü(1895-1977) takip eden bir grubun oluşturduğu bir ekoldür. Bu grubun karakteristiği, neo-liberal bir yaklaşım ve ilkeler doğrultusunda eksiksiz bir bütün oluşturan ekonomik bir politika elde etmek için uğraşmaktır.(Grossekettler²⁴).

Freiburg Okulu taraftarları piyasa ekonomisinin işleyebileceği ekonomik düzenin zaman içinde kendini aşındırdığını ve sistemin işleyebilmesi için yasalarca düzenlenmesi gerektiğini ileri sürerler. *Ordo Liberal Okul* olarak da isimlendirilen bu yaklaşımın savunucuları en önemli görevlerden birinin sosyalist ekonomi gibi merkezi planlanmış ekonomi ile takas ya da piyasa ekonomisi arasındaki farkı ortaya koymaktır. Freiburg Okulu, klasik iktisat okulu mensuplarının "sınırlı devlet" anlayışı yerine "aktif-yapıcı-fonksiyonel

²⁴ GROSSEKETTLE, H.G. "Freiburg İktisat Okulu" çev:Süleyman Erdal
<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/freiburg/erdal-freiburg.pdf>

devlet" anlayışını savunmaktadır. Freiburg Okulu mensuplarına göre Aktif Devlet anlayışı, aşırı müdahaleci devlet demek değildir. Onlara göre Aktif Devlet sosyo-ekonomik-politik düzenin kural ve kurumlarını oluşturan bir devlet anlayışıdır(Aktan25).

Freiburg Okulu mensuplarına göre toplumda bir düzene mutlak ihtiyaç vardır. Toplumsal düzenin ya da sosyal düzenin bir yönünü Ekonomik Düzen oluşturur.Ancak ekonomik düzen tümüyle kendiliğinden oluşmaz; düzenin mutlaka kural ve kurumlara dayalı olması gerekir. -Freiburg Okulu'nun kurucularına ve savunucularına (ORDO Liberallerine) göre, piyasada mevcut rekabet yetersizdir. Devletin rekabeti teşvik edecek ve koruyacak; aksak ve haksız rekabeti engelleyecek ve cezalandıracak kurallar koyması gereklidir. Rekabeti sağlamak için regülasyonlar ve Rekabet Kurumu gibi düzenleyici kurumlar yeni ekonomi yönetim anlayışının gerekli gördüğü uygulamalardır.

Üçüncü Yol politikaları ise Antony Giddens tarafından kuramsallaştırılmıştır. İlk uygulayıcıları ise ABD'de Demokrat parti lideri Bill Clinton İngiltere'de ise İşçi Partisi lideri ve başbakan Tony Blair'dir. Antony Giddens(1998) solun ve sağın ötesinde olduğunu iddia ettiği ve yeni sosyal demokrasi olarak tanımladığı Üçüncü Yol'u tespit ettiği beş ana tema üzerine kurmaktadır(Yalçıntan,2000,s.68);

- ❖ küreselleşme,
- ❖ bireyselleşme,
- ❖ sol ve sağın mevcut durumu,
- ❖ politikacılar,
- ❖ ekolojik konular.

---

²⁵ AKTAN,C."Freiburg Okulu" <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/freiburg.htm>

Giddens'a göre dünyada sürekli bir dönüşüm yaşanmakta ve siyasi otoriteler bu değişime ayak uyduramadığı için değişimleri sorun haline dönüştürmektedirler.

Üçüncü Yol ve Freiburg okulu ekonomi politika felsefeleri II.Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar etkili olan iki siyasi felsefenin-bunlardan biri Keynesçi talep yönetimi, müdahaleci hükümet ve refah devleti ilkeleri üzerine kurulmuş sosyal demokrasi diğeri ise piyasaların her zaman devletlerden akıllı olduğunu ileri sürerek devlet faaliyetlerinin en aza indirilmesini savunan neo-liberalizmdir-önüne geçmiş ve küreselleşmeyi kabul ederek olumsuzluklarını dışsallaştırıp olumlu taraflarını içselleştirme gücüne sahip olmaya çalışmıştır.

Zaman içinde yaşanan tecrübeler hem aşırı müdahaleci teorinin hem de neo-liberal teorinin eksik tarafları olduğu göstermiştir. Aşırı müdahaleci teori, kapitalizmin yenilik yapabilme ve verimliliği artırma gücünü görememiş ve piyasanın alıcılarla satıcılar arasında mübadeleyi mümkün kılan bilgi sağlama işlevini ihmal etmiştir (Giddens,1998^a,s.5).

Yeni liberalizmin önemli zaafı ise "piyasa fundamentalizmi" ve muhafazakarlık gibi birbirleri ile çelişen iki düşünceye dayanmasıdır. Çünkü yeni liberalizmin bireyseliği ve piyasa anlayışı toplumların sosyal hareketlerini tahrip etmekte, gelenekleri ortadan kaldırmaktadır. Üçüncü Yol "kapitalizmin alternatifi olmadığı bir dünyada" klasik sosyal demokrasi durumunu tartışmaya açmaktadır (Giddens,1998^a,s.24). Kapitalizmin hangi durumlarda ve hangi biçimlerle düzenlenmeye tabii tutulacağı temel sorundur.

Tablo 1.2: Sosyal Demokrasi, Yeni Sağ ve Üçüncü Yol Devlet Anlayışı		
Sosyal demokrasi (eski sol)	Neoliberalizm (yeni sağ)	Üçüncü yol (merkez sol)
Solcu sınıf politikaları	Sağcı sınıf politikaları	Merkezin modernleştirilmesi hareketi
Eski karma ekonomi	Piyasa köktenciliği	Yeni karma ekonomi
Korporatizm: devlet sivil topluma hakimdir	Minimal devlet	Yeni demokratik devlet
Enternasyonalizm	Muhafazakar ulus	Kozmopolit ulus
Güçlü refah devleti: "beşikten mezara koruma"	Güvenlik ağı olarak refah devleti	Sosyal yatırım

Kaynak: (Antony Giddens, After the left's paralysis, New Statesman, 1998, Vol. 127 Issue 4383, p. 21.)

Üçüncü Yol ise sosyal demokrasi ve neoliberalizmden bir çok şeyi içinde barındırmakla birlikte bu iki felsefen farklı yaklaşımları vardır. Sağcı ya da solcu sınıf politikalarını içinde eriterek merkezin modern bir yapıya kavuşmasını benimsemektedir. Üçüncü Yol karma ekonomiden yana olmakla beraber eski karma ekonomiden farklıdır. Eski karma ekonomide özel ve kamu kesimleri yan yana bulunmakla beraber sanayinin önemli sektörleri devlet mülkiyetindedir ve piyasa hükümetin denetimindedir. Yeni karma ekonomide ise, kamu ve özel sektörler arasındaki sinerjiden yararlanmayı ve piyasa dinamiklerinden yararlanırken kamu çıkarlarını ihmal etmemek amaçlanmaktadır. Yeni karma ekonomi, eskisinin aksine, birincil olarak devlet mülkiyeti ile özel sanayiler arasındaki dengeye dayanmaz. Yeni karma ekonomi, düzenleme ve düzenleme dışı bırakma arasındaki ve toplumsal yaşama ilişkin ekonomik olan ve olmayan arasındaki dengeye dayanır (Giddens, 1998^b, s.23) .

Yeni karma ekonomi argümanı, demokratik devlet anlayışı ile piyasa ve devletin bir arada kararlar verebileceği, sivilin yönetim kararlarına katkıda bulunabileceği yeni bir anlayış geliştirilmiştir. Bu anlayışa göre hükümet (Giddens, 1998^a, 47-48);

- ❖ Farklı çıkarların temsil edilmesi için araçların tedariki
- ❖ Rekabet eden bu çıkarların uyumlulaştırılması için forum oluşturulması
- ❖ Açık kamusal alanın yaratılması ve bunun korunması
- ❖ Çeşitli kamusal malların sağlanması
- ❖ Kamu yararının gerçekleştirilmesi
- ❖ Tekel tehdidinin bulunduğu yerde rekabetin artırılması
- ❖ Toplumsal barışın güçlendirilmesi
- ❖ İnsan sermayesinin etkin gelişiminin desteklenmesi
- ❖ Birinci işveren olarak doğrudan ekonomiye müdahale etmesi
- ❖ Yurttaşların medenileştirilmesi (civilizing aim)
- ❖ Küresel amaçların gerçekleştirilmesi için vardır .

Görülüyor ki Üçüncü Yol, piyasayı kutsamadığı gibi, bu amaçların gerçekleştirilmesi için piyasanın yeterli olamayacağını savunmaktadır. Devletin yapması gereken, doğrudan yardım yerine, dolaylı olarak "insan sermayesine" yatırım yapmaktır. Bu anlamda kullanılan kavram "sosyal yatırım devleti"dir. Neo liberallerin, yatırımların baş düşmanı olarak gördüğü refah devleti anlayışıyla, doğumdan ölüme kadar güçlü refah devleti anlayışını savunan eski sol arasında, bakış açısına göre bu düşünce yeni sağa daha yakın olarak görülebilir.

İktisat politikasındaki bu yeni arayışların ana sebebi, 20.Yüzyıl'ın bir çok bakımdan önceki dönemlere göre farklılık gösteren ekonomik yapısına uygun devlet fonksiyonunu belirlemektir. Küresel değişimlere uyum gösterecek yeni devlet yapısını uygulayabilen ülkeler uluslararası rekabet yarışında kazanan taraf olacaklardır.

5. 20.YÜZYILIN SONUNDA DEVLETİN YENİ FONKSİYONLARI

Yeni ekonomik düzen içinde ulus devletin gücünü koruyabilmesi ve küresel rekabette yerini alabilmesi için önemli dört gelişmeyi sağlayabilmelidir:

- ❖ Öncelikle, ekonominin küreselleşmesinden doğan olumsuzlukları bertaraf edebilmek için mali ve finansal altyapısını güçlendirecek önlemleri makroekonomik istikrarı sağlayarak almalıdır.
- ❖ İkinci olarak, aşırı derecede genişleyen ve hantallaşan devlet yapısını dinamik hale getirebilmek için üretim görevinden vazgeçerek küçülmeli ve yaptığı işlerde etkinlik sağlayabilmelidir. "Aşırı devletçilik bağımlılık, atalet, rant peşinde koşma, bürokratik gecikmeler, patronaj, mali sorumsuzluk, şeffaf olmamak, insiyatif eksikliği, yeniliğe düşmanlık, rüşvet –ve idarenin her iki tarafında da gözlemlendiği gibi- adam kayırma gibi eylemlere neden olduğu" saptamaları kabul edilmektedir (Offe,1996, aktaran,Giddens, 2000^b s.28).
- ❖ Üçüncü ve en önemli görev ise piyasalarla ilgili olandır. Devlet kalkınma stratejisini belirlerken yeni ekonomik düzenin gereği olan piyasanın baş aktör olduğu gerçeğini kabullenmelidir. Ancak altı çizilmesi gereken önemli bir nokta vardır;piyasalar da devlet gibi hatalar yapabilmektedir. Özgür bırakılan piyasalarda görülen aksaklıklar rekabetin çalışmasını önlemekte, hem tüketici hem de üreticiler açısından müdahaleye ihtiyaç duyulabilmektedir. Ayrıca, piyasaların küresel rekabette başarılı olabilmesi özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinin desteğe ihtiyacı olmaktadır. Piyasa ve devlet neo- liberal kuramının iddia ettiği gibi birbirinin ikamesi değil aksine tamamlayıcısıdır. Müdahaleci

devletin ortaya çıkardığı rant arayışları hükümet tökezlemelerini ortaya çıkartırken, yasama ve yargı gruplarının özel çıkar grupları ile kuşatılması, minimal devletin tökezlemesine sebep olmaktadır. Sonuç olarak, 90'lı yıllardaki sistem arayışın neticesi *yöneten ve koordine eden* devlet anlayışı olmuştur(Emek,2003,22).

- ❖ Dördüncü görevi ise tahakküm edici yönetim biçimini değiştirerek sivil toplumlarla daha fazla kurumsallaşmış bir işbirliği kurmaktır. Küreselleşmenin yadsınamayacak bir gerçek olduğunu dile getiren Giddens ekonomilerin birbirine bağımlı hale geldiğini, ulus devletin kalıcı olmakla beraber biçim değiştirdiğini, hükümet kuramının yerine “yönetişimin” (governance) öne geçtiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak“...Üçüncü Yol, küreselleşen dünyada seçilmiş yöneticilere azalan değil aksine var olanı da daha etkin bir rol önermektedir. Ancak yönetim kavramı artık yalnızca ulusal hükümetle bir tutulmayacaktır. Küreselleşme süreci ademi merkeziyetçiliği ve gücün yerel ölçeklere dağıtılmasını beraberinde getiriyor” denilmektedir(Giddens,2000^a,16).

Mali yapıyı güçlendiren, küçülerek etkinlik sağlayan, koordine eden, politika üretebilen ve yönetimde halk ile sivil toplumla uyumlu çalışmayı sağlayabilen devlet çağın zorlu koşulları karşısında güçlü olabilen devlet yapısıdır.

5.1. MALİ YAPİYİ GÜÇLENDİREN DEVLET

Liberalizasyon ve küreselleşmenin sınırları yok ettiği günümüzde finansal akımların olumsuz etkilerini engelleyebilecek güçlü bir devlet yapısını oluşturmak öncelikle makro ekonomik

istikrarın sağlandığı güvenilir bir mali yapıya kavuşmakla sağlanacaktır.

Gelişmiş ülkelerin sanayi ve teknolojisi karşısında ülke içi sanayisini koruyamayan gelişmekte olan ülkelerin dışa açılmaya zorlanması bu ülkeleri baştan küresel rekabet yarışında kaybeden taraf durumuna düşürmektedir. Yalnızca, dışa açılma ,kendi başına sürdürülebilir ekonomik büyüme yaratmak için güvenilebilir bir mekanizma değildir. Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri fiziksel sermaye, insan sermayesi ve teknoloji birikimidir. Dışa açılma bu belirleyici unsurlara ancak belirli şekillerde katkıda bulunabilir. Örneğin, yatırım için ucuz sermaye mallarının bulunmasını sağlayarak; ya da gelişmiş ülkelere yeni fikirler transferini mümkün kılarak. Ama, bu potansiyel bağlantılar şartlara bağlıdır ve yap bozun tamamlanması için başka parçalara da gerek vardır (Rodrik, 2000;21). Liberalizasyona geçişe makroekonomik istikrar sağlama, kontrol ve denetimleri iyileştirme ve sanayi hesabı liberalizasyonunu en sona bırakma çoğunluk tarafından kabul gören ve yap bozu tamamlayan programlardır. Bunlara ilaveten yapılan bir diğer tavsiye, mevduat faiz oranları üzerine konulan bir tavanın korunması anlamına gelen ve "ılımlı finansal baskı" olarak ifade edilen bir geçiş dönemi oluşturmaktır (Williamson ve Mahar,2002,s.107-108).

Ayrıca finansal olarak dışa açılma için önceden alınması gereken diğer önlemler Rousseau ve Sylla tarafından aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

- ❖ Her ne kadar ömrünü tamamladığı söylene de, kamu finansmanı dışa açılan finans sisteminin öncülüğünü yapmaktadır. Aktif ve kabul gören devlet tahvil piyasası ticari borçlanma ve piyasaların güvenliği açısından önemli bir basamaktır;
- ❖ Finansal sistemin geç oluşturulmasındaki sebep genellikle istikrarsız ve güven vermeyen para biriminin varlığından

kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, para birimindeki istikrar, anlaşmalardaki risk oranını azaltacağı için mutlaka sağlanmalıdır;

- ❖ Bankacılık sistemin mutlaka güçlü olması gerekmektedir. Gelişmiş banka ve bankacılık sistemi sığ olan para miktarını kredi arzıyla dağıtarak değerlerin yer değiştirmesine manivela etkisinde bulunur;
- ❖ Para arzını düzenleyecek ve bankacılık sektörüne nezaret edecek merkez bankasının fonksiyonelleştirilmesi gerekmektedir;
- ❖ Piyasaların güvenliği için uzmanlaşmış enstitüler kurulma gereksinimi vardır (Rousseau ve Sylla, 2002, aktaran; Taylor,2002,s.13).

Mali yapısı güçlü ve istikrarlı bir ekonomik yapı Avrupa Birliği gibi bölgesel ve uluslar arası anlaşmalar içinde gerekli şart olarak öne sürülmektedir. Örneğin, Maastricht kriterleri, AB'ye üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmeleri için gerekli şartları, Kopenhag kriterleri ise AB'ye tam üyelik koşullarının esaslarını belirlemektedir. Her iki kriterde de rekabetçi, istikrarlı ve sağlam bir ekonomik yapı şart koşulmuştur²⁶.

²⁶ Maastricht Kriterleri :Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile, ilgili üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir, üye ülke devlet borçlarının GSYİH'sına oranı %60'ı geçmemelidir, üye ülke bütçe açığının GSYİH'sına oranı %3'ü geçmemelidir, herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmayacaktır, Son 2 yıl itibarıyla üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır. Kopenhag Kriterleri :a. Etkin bir piyasa ekonomisi için; arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması, ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması, mülkiyet haklarını (fikri ve sınai mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin cra edilebilmesi, fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı, ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması, mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir. b. AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için; öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı, alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması, firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

1997 Dünya Bankası Raporu da benzer görüşler öne sürmüştür. Rapor liberalizasyonu kesinlikle gerekli bulurken, dış riske açık mali piyasalarda yaşanması muhtemel mali açıklar konusunda disiplin sağlamayı gerekli görmektedir(World Bank,1998,s.48).

Bu konuda “ Neredeyse evrensel olan ...mali piyasalar ve onların parayı dağıtma düzeneği üzerindeki kontrolleri kaldırın....ancak liberalizasyon deregülasyon demek değildir. Bugün bankacılığın düzenlenmesi her zamankinden daha acil bir gereksinim. Bu anlamda yalnız amaç değişmiştir; kredileri tercih edilen alanlarda yönlendirmek yerine, mali sistemi koruma altına almak” gerekir denilmektedir(World Bank,1998,s.65, aktaran Panitch,2000,s.210).

5.2. KÜÇÜLEN ve ETKİNLEŞEN DEVLET

II.Dünya Savaşı ertesinde dönemde devlet refah devleti olarak pek çok rolü üstlenirken devletin kaldıramayacağı yükleri de üstlenmiştir. Yüklenen görevler için yapılması gereken kamu harcamaları vergi gelirleriyle karşılanmaya çalışılmış ancak siyasi kaygılar ve artan vergi yükünün yaratacağı ekonomik olumsuzluklar nedeniyle vergi dışı borçlanmalara gidilmiştir. Ama bu borçların ödenmesi için tekrar vergi gelirlerine baş vurulmuştur. Artan vergi yükü toplam tasarrufların, yatırımların ve çalışma gayretinin azalmasına buna karşılık kayıt dışı ekonominin genişlemesine yol açmıştır. Ekonomide ortaya çıkan bu sonuçlar nihai olarak ekonomik büyümenin yavaşlaması, üretkenliğin azalması, işsizliğin artması ve vergi gelirlerinin düşmesi gibi sonuçları ortaya çıkarmıştır (Aktan,1995,s.59).

Devlet sosyal hizmetleri sırasında üretici olarak da ekonomik faaliyetlere katılmıştır. Devletin ekonomik aktör olarak etkide bulunmasının belki de en aşikar yolu hem toprak hem sermaye sahibi olmasıdır. Devlet, gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ayrımı

olmaksızın toprak ve mülk sahibidir. Devlet üzerinde en çok tartışılan konu ise üretici olup, olmamasıdır. Gelişmekte olan ekonomilerde toplum ihtiyaçlarının düşük maliyetlerle karşılanması ve özellikle özel sektöre gerekli olan altyapı ve yan sanayilerin oluşturulması için devlet üretici rolünü üstlenmiştir. Özel kesimin çalışma isteğinin olmadığı ancak kamu için kurulması gerekli alanların bulunması, ya da doğal tekellerin özel sektörün eline geçmesinin topluma vereceği zararlar gibi sebepler devleti üretici olmaya zorlamıştır. Örneğin, posta dağıtım sektörünün çoğu ülkede devlet tekeline olmasının sebebi ülkenin en uzak yerlerine kadar ulaşabilen bir posta dağıtım şebekesinin ancak devlet eliyle yapılabilir olmasıdır. Özel sektörün toplumun her noktasına ulaşabilmek için vazgeçmesi gereken kâr miktarı çok yüksektir. Dolayısıyla, devlet toplum yararı için, zarar da etse bu gibi işleri üstlenmek zorunda kalmıştır.

ABD ve Avrupa' da devletin üretici olmasına ilişkin farklı yaklaşımlar gelişmiştir. ABD'de yüzyılın başından beri piyasalara güvenen, piyasaların etkin işleyişine inanan bir iktisadi yaklaşım çerçevesinde düzenleyici devlet anlayışı hakimdir. ABD devleti rekabeti ve mülkiyet haklarını koruyarak piyasaları düzenler ve denetlerken, Türkiye'nin de daha çok etkilendiği Avrupa'da hüküm süren iktisat politikaları anlayışı çerçevesinde devletler iktisadi faaliyetlerini kamu işletmeciliği aracılığı ile doğrudan etkilemeyi tercih etmekteydiler(Emek,2003,s.23). Gelişmiş Batı toplumlarında özel mülkiyet daima hakim biçim olarak kalmakla beraber 1945'den sonraki dönemde, bir kamu girişimi sektörü eklenmiş ve Batı ülkelerinde 1970'lerin ortalarında (ABD) hariç kamu şirketleri sermaye oluşumunun yüzde 13,5'ini geçmişti. Bu da GSMH'ın yaklaşık %10'nu ve istihdamın yaklaşık %6-7'siydi. 1980'e gelindiğinde, ABD dışındaki en büyük 500 firmanın 54'ü kamu girişimliydi (Pierson,2000,s;155-157).

Devletin büyümesinin sebebi sadece üretim yapması olarak görülmemiş ve büyüme sebeplerini açıklamaya çalışan pek çok tez öne sürülmüştür. Saunders ve Klau (1985) devletin büyüme sebebini demografik yapıdaki değişimin ve nüfus artışının devletin sosyal yardım programlarından yararlananların sayısındaki artışa bağlarken, talep taraflı tezler Wagner Yasasını²⁷ esas alarak kamu mallarının gelir elastikiyetinin pozitif olduğunu ileri sürerler. Arz yanlı tezler ise devlet harcamaları içinde önemli yer tutan hizmet sektöründe hizmet dışı sektörlerle oranla verimlilik artışı düşük olduğunu, ancak ücretlerin sektörler arası eşitlik gösterdiğini, bu yüzden devletin verimliliğe eşdeğer ödeme yapmadığını iddia ederler. Ancak bu iddialar ampirik olarak test edilmemiştir (Lindauer, 1988, s.26).

Sebebi ne olursa olsun, gerçek olan şey tüm dünyada ulusal devletlerin ekonomi içindeki payının gittikçe büyümüş olmasıdır. Örneğin, OECD ülkelerinde toplam devlet harcamalarının GSMH içindeki payı yirminci yüzyılın başlarında ortalama olarak yaklaşık %10 civarındayken, 1990'lı yıllara gelindiğinde bu oran yaklaşık %45 düzeyine ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde de benzer gelişmeler gözlenmiş ve 1960'larda devlet harcamalarının GSMH içindeki payı %15'deyken 1990'lı yıllarda bu oran yaklaşık %30'a ulaşmıştır (World Bank, 1997, s.2).

Devletin bu denli büyümesine teorilerin de katkısı olmuştur. Geleneksel iktisat teorisinde *Piyasa Başarısızlığı* teorisi uzun süre geçerliliğini korumuştur. Örneğin, ekonomisinde henüz gelişimi yakalayamamış ülkelerde dışa açılma yaşanmadan önce, yeni kurulmuş endüstrilerin kendi ayakları üzerinde durana kadar korunması gerektiğini ileri süren *Bebek Endüstri* Teorisi klasik iktisatçıların ortaya çıkardığı bir teoridir. Marshall düşük gelişme düzeylerinde devletin,

²⁷ Wagner Yasası (1890); Bütüyen bir ekonomide devlet harcamalarının genişliği ulusal ekonominin boyutuna bağlı olarak genişler. Devlet harcamaları bu bağlamda sadece tüketim harcamalarından oluşur, transfer harcamaları dahil edilmez.

kişilerin kendi uzmanlık dalı olmayan işleri üstlenmesini ve üretici olması gerektiğini ileri sürerek, Mill ve List'in bebek endüstrileri koruma teorileriyle ilgili fikirlerini paylaşmaktadır(Rodrik,1997^a,415). Daha sonra Keynesyen iktisatçılar piyasa başarısızlığını ekonomik gelişimi açısından ciddi bir tehlike olarak görmüş ve devletin faaliyet alanlarını daha da arttırmasını savunmuşlardır.

Devletin Başarısızlığı'na ilişkin teoriyi ise Kamu Tercihi Okulu iktisatçıları geliştirmiştir. Bu teori çerçevesinde devletin görev ve fonksiyonlarının aşırı büyümesi ve devleti yönetenlerin güç ve yetkilerinin sınırsız olması neticesinde devletin kendisinden beklenenleri yerine getirmede başarısızlığa uğrayacağı belirtilmiştir (TÜSİAD,1995,s.66). Devletin ekonomik ve sosyal sorunlara çare bulmaya çalışırken sosyal ve ekonomik sorun yaratacağı zaman içinde gözlemlenmiştir. Devlet bazı sorunların çözüm bazı sorunların ortaya çıkış kaynağıdır(Tulloch,1988,s.1044). Büyüme modelleri de değişime ayak uydurmuş ve 1900'lerin ortalarına kadar yaşanan devletin ekonomik yapıda ağırlık kazandığı, içe kapalı ekonomi ve ulusal özerkliği amaçlayan içsel büyüme modelleri gözden düşmüştür. Artık yükselen değerler ufalan ve müdahaleci olmayan devlet yapısı, uluslararası piyasaya açılma, özelleştirme ve liberalizasyonu benimseyen dışsal büyüme modelleridir (Başkaya,1997;92-123).

Tablo 1.3. Piyasa Başarısızlıkları ve Devletin Başarısızlıkları

Piyasa Başarısızlıkları	Devletin Başarısızlıkları
<p>1-Piyasada tam rekabetin geçerli olmaması</p> <ul style="list-style-type: none"> • Piyasada "atomisite" şartı sözkonusu olamayabilir. Aksak rekabet piyasaları söz konusu olabilir. • Piyasada "serbestlik" şartı geçerli olmayabilir. Piyasaya giriş ve çıkışı engelleyen çeşitli faktörler olabilir. • Piyasada "şeffaflık" olmayabilir 	<p>1. Politikada tam rekabetin geçerli olmaması</p> <ul style="list-style-type: none"> • Politikada "atomisite" şartı sözkonusu olmayabilir. Örneğin, otokratik bir rejim yönetiminde olabilir. Çoğulcu demokrasi ülke yönetiminde olmayabilir. • politikada "serbestlik" şartı geçerli olmayabilir. Örneğin, bazı siyasal partilerin faaliyetleri yasaklanmış olabilir. Seçim sistemi, bazı kişilerin politikaya girmesine engellemiş olabilir. • Politikada "şeffaflık" olmayabilir.
<p>2.Dışsal ekonomiler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Üretimde pozitif/negatif dışsal ekonomiler • Tüketimde pozitif/negatif dışsal ekonomiler • Parasal dışsal ekonomiler • teknolojik dışsal ekonomiler 	<p>2.Politik dışsal ekonomiler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Politikada patronaj ilişkiler • Politik yandaşlık ve partizanlık • Rant oluşturma ve rant dağıtma faaliyetleri • Çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri • Türemiş dışsal ekonomiler
<p>3.Ölçek ekonomileri (içsel eksi ekonomiler)</p>	<p>3.Politikada negatif ölçek ekonomileri</p>
<p>4.Üretim faktörlerinin coğrafi ve sektörel dağılımında dengesizlikler</p>	<p>4. Politikada bütçe kaynaklarının coğrafi ve sektörel dağılımında dengesizlikler;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lobicilik • Hizmet kayırmacılığı
<p>5.Özel gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikler</p>	<p>5.Kamusal güç ve yetki dağılımında adaletsizlik</p>
<p>6.Özel gelir ve servetin sonuçta topluma bir yarar sağlayamayacak şekilde kullanılması;Savurganlık ve israf</p>	<p>6.Devlet harcamalarında israf ve savurganlık</p>

Kaynak;TÜSIAD, Optimal Devlet, , 1995, s.72,İstanbul

Kontrol edilmeyen ve kuralları belirlenmemiş serbest piyasa yapısı zaman içinde rekabeti engelleyen, yoğunlaşmış bir yapı oluşturabilmekte, özellikle gelirin belirli bölgelerde yaratılmasına ve diğer bölgelerin eğitim, üretim, sosyal açıdan geri kalmasına sebep olabilmektedir. Bu tip olumsuzlukların giderilebilmesi için organizasyonu sağlayacak devlet yapısının, hantallıktan uzak,

esnek, küçük ancak başarılı hale getirecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Çünkü;

- ❖ Devletin yaptığı yüksek harcamaların ülkeye yarar getirmedeği zaman içinde saptanmış ve genellikle harcamaların maliyeti yüksek vergiler, bütçe açıkları ve kamu borçları olmuştur. 1870-1960 yılları arasında eğitim, sağlık ve kamusal altyapı çalışmalarının bugünler için sağladığı faydalar yadsınmaz. Ancak, yapılan çalışmalar 1960-1990 arasında devlet harcamalarındaki %50'lik artışın sosyal ve ekonomik göstergelerde çok büyük bir gelişme yaratmadığını göstermektedir. Örneğin ekonomik büyüme yavaşlamış, işsizlik ve gölge ekonomi (shadow economics) genişlemiştir (Tanzi ve Schuknecht, 1997, s.400).
- ❖ Uluslar arası başarı hikayeleri çok hızlı yayılmaktadır. Başarılı olan ülkelerin devlet-özel sektör işbirliğini benimseyen politika yöntemleri ve devletin üretici değil düzenleyici fonksiyonları, diğer ülkeler açısından da örnek oluşturmakta ve uygulanmaya başlanmaktadır.
- ❖ Uluslararası sermaye ve emek hareketliliğinin artması, ülke içinde yaşanan makroekonomik olumsuzluklar ve yüksek vergilerden dolayı, kalifiye eleman ve sermayenin kaçışına yol açmıştır. Bu durum özellikle Avrupa ülkelerinde vergi oranlarının düşürülmesi ve devletin küçültülmesi yolunda baskı yaratmıştır.
- ❖ Yaşlı nüfusun genel nüfusa oranı artmakta ve bu da sosyal sigorta sistemlerinin çökmesine ve reformuna ihtiyaç yaratmaktadır (Tanzi ve Schuknecht, 1997, s.396).
- ❖ Üretici olarak devlet, siyasi kaygılar, kayırmacılık ya da yozlaşma gibi sebeplerden dolayı fazla istihdama sebebiyet verdiği etkin çalışma düzeyini yakalayamadığı ve kaynakları verimsiz kullandığı gerekçeleri ile çoğu zaman başarısız bulunmuştur.

5.3. KOORDİNE EDİCİ ve POLİTİKA YAPICI DEVLET

Devlet finansal açıdan gelişimi sağlamak için bu önlemleri aldığı gibi, dışa açılma ile pek çok başarılı ülkenin güçlü rekabeti, teknolojisi, güvenilir hukuk yapısı ve siyasetçileri ile bunlara uygun devlet yapısıyla karşı karşıya kalan gelişmekte olan ülkeler kendileri için gerekli olan kalkınma stratejisini de belirlemesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerin bilgi toplumuna geçişi karşısında, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma stratejisinde bir değişiklik gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerin terk ettikleri eski teknolojileri almaya dayalı sanayileşme yerine, bilgi toplumu ve bilgi teknolojilerinin dinamizmini devreye sokucu 'yenilik yaratıcı', yani 'yenilikçi stratejiye' geçmeleri ve 'yenilikçi stratejilerin' ön koşullarını yaratıcı politikalar geliştirmeleri gerekmektedir(Erkan,1993; 92-93).

Devletler belirli ekonomik davranış modellerini teşvik etmek üzere genel ekonomik faaliyet²⁸ parametreleri oluşturdukları gibi ayrıca, ekonomiye daha kısmi politika müdahaleleri de yaparlar. Bu faaliyetin büyük bölümü, genel bir sanayi politikası başlığı altında toplanır. Bardach'ın yaklaşımında(1984) bu genel politika alanının başlıca araçları şunlardır;

- ❖ Tarifeler ve tarife dışı engeller şeklinde korumacılık ve ihracat sübvansiyonları(ticaret politikası);
- ❖ İnsan sermayesi ve işgücünün emek becerileri düzeyini iyileştirecek programlar; gerileyen sanayilerde işini kaybeden işçilere mali yardım ve

²⁸ Devlet ekonomideki enflasyon, durgunluk ya da daralma gibi olumsuzlukları düzeltmek için para ve maliye politikaları geliştirmek zorunda kalmaktadır.1929 *Büyük Bunalımının* sebebi talep eksikliğine bağlanmış ve talebi yaratacak kesim devlet olarak görülmüştür. Bu dönemde devlet ekonomi içinde önemli bir aktör durumuna gelmiştir. 1970'lerde yaşanan *stagflasyonun* sorumlusu ise aşırı büyüyen devlet yapısı olarak görülmüş ve devlete "ekonomiden çekil" komutları gelmeye başlamıştır.

yeni vasıflar kazandırma(istihdam ve iş eğitimi politikaları),

- ❖ Araştırma ve geliştirmeye yönelik sübvansiyonlar ve öteki destekler,sermaye alt yapısının geliştirilmesine destek (araştırma ve geliştirme politikası);
- ❖ Anti-tröst politikası;
- ❖ Sermaye yatırımını teşvik etmek üzere vergi teşvikleri(vergilendirme politikası);
- ❖ Yatırım risklerini paylaşmak üzere sanayiye doğrudan borç ve borç garantileri sağlanması(özel-kamu ortak girişimleri dahil);
- ❖ Hükümetin satın alma politikası (ülkede üretilmiş malların satın alınması)(Pierson,2000,s;183-184).

Ekonominin gidişatını dolaysız olarak etkileyen politikalarının yanı sıra devletin sosyal politikasına uygun olarak yaptığı uygulamalarda ekonomiyi dolaylı olarak etkilemektedir. Sosyal politikanın kısa ve kurumsal bir tanımı, onu, refah devletinin ana faaliyet alanları ile özdeşleştirir; eğitim, sağlık, konut, gelir sürekliliği (sosyal güvenlik) ve kişisel sosyal hizmetler. Devlet, bu faaliyetlerin düzenleyicisi-finansörü olarak gitgide daha sık, üreticisi olarak ise daha az görülmektedir. Sosyal politikaların yoğun olarak uygulandığı *Refah devleti* döneminde sağlık sektörüne devletin yaptığı katkılar da yadsınamaz. Altyapısı devlet tarafından sektör daha sonraki yıllarda büyük gelişme ve buluşlarla ilerleme kaydederek insan ömrünü uzatmış ve bebek ve anne ölümlerini büyük oranda düşürmüştür²⁹. Aynı zamanda sosyal alanlara müdahalelerin, kaynakların ve

²⁹ ABD'de yapılan bir araştırma göstermiştir ki son 100 yılda insan ömrü ortalama 77 yıldır. Beşeri tarihin çoğunluğu boyunca yaşam 25-30 yıllı sınırlıydı. 20.yüzyılın ilk dönemlerinde çocukların 10'da 1'inden fazlası birinci yaşdönümlerinden önce ölüyorlardı. Bugün ABD'de 150 bebekten ancak 1 tanesi ölmektedir. Geçen yüzyılın başlarındaki 5 yaşından küçük çocuk ölümleri, bugüne göre 50 kat daha fazlaydı. En etkileyici gelişme ise anne ölüm oranlarındaki düşüştür. Yüzyıl önce, doğumun sebep olduğu ölüm olasılığı bugünkünden 100 kat daha fazlaydı- şimdi, 100 bin doğumdan 8'inden daha düşük sayıda anne ölümü meydana gelmektedir(Moore, Simon,2003,s.61)

imkanların yeniden dağıtımı açısından dolaysız etkisinin yanında örneğin eğitim sistemindeki düzenlemelerin gelecekteki vasıflı işçi gelişimi açısından ekonomiye dolaylı faydası büyüktür (Pierson, 2000,s,186).

Gelişmiş ülkelerdeki mühendis ve bilim adamı sayısı Tablo 1.4'de görüldüğü üzere gelişmekte olan ülkelerdeki sayıya oranla çok yüksektir.

Tablo1.4.Milyon Nüfus Başına Bilim Adamı ve Mühendis Sayıları

ÜLKELER	SAYI
Japonya	3548
ABD	2685
Avrupa	1632
Latin America	209
Arap Devletleri	202
Asya	99
Afrika	53

Kaynak;P.Kennedy, Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken, 1999, s.279,Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara

Gelişmekte olan ülkeler genellikle genç bir nüfus yapısına sahipken eğitim oranı kalite ve kantite açısından son derece düşüktür. Ticaret ve yatırım serbestleştirmesi beklentilerin tersine gelişmekte olan ülkelerde vasıf talebini azaltmak yerine arttırmıştır. Nedeni çok açıkça bilinmese de ticaret ve dolaysız yabancı yatırımın tamamlayıcısı olan sektörlerin- bankacılık, finans, sigortacılık, muhasebe ve diğer hizmetler gibi- pek çoğunun vasıflı eleman gerektirmesidir (Rodrik,2000;24). Yeni bilgi ekonomisinde, insan sermayesi (ve sosyal sermaye) ekonomik başarının temelidir. Bu sermaye şekillerinden verim alınabilmesi eğitim, iletişim ve altyapı alanlarında kapsamlı sosyal yatırımın yapılmasını gerektirir. "Mümkün olan her yerde insan sermayesine yatırım yapın" ilkesi üçüncü yolun *sosyal yatırım* devletinin ön şartıdır(Giddens,2001,48).

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmeye yönelik genç ve dinamik ekonomik yapısı güçlü devletlere ihtiyaç duyar. Alexander Gerschenkron'un(1962) arkasında bıraktığı miras şu düşüncede kendini gösterir; merkezi bir koordine edici yetenek, siyasi ve/veya finansal kurum şeklinde de olabilir, 'geç' endüstrileşmenin ve ulusal kalkınmanın erken dönemlerinin en önemli parçasını oluşturur(Weiss ve Hobson,1995,s.13). Gelişmesini tamamlamış ülkelerin devlet koordinasyonuna olan ihtiyacı geliştirmekte olan ülkelere oranla nispeten azdır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hamlesini hızlandırmak ve rekabet yarışında başarılı olabilmek için güçlü devlet yapısına ihtiyacı vardır. Güçten kastedilen büyük devlet yapısı değildir. Büyüklük ile güç farklı şeylerdir ve devletin gücü devlet harcamalarının GSMH içindeki payı ile ölçülmez;İtalya'da devlet harcamalarının GSMH içindeki payı çok yüksek ve bürokrasisi çok fazladır ama bu İtalyan devletinin gücünü değil güçsüzlüğünü gösterir(Wilson,2000,s.239). Çalışanların sayısı veya bütçe hacmine bakılarak değerlendirilen büyük devlet ile güçlü devlet arasındaki fark şu soruya verilecek yanıtla bulunabilir; devletin sahasında marjinal bir büyüme yurttaşların temel sosyal ve ekonomik mallara ulaşabilmesinde iyileştirme sağlar mı yoksa bir küçülme gerçekte bu amaçlara daha mı iyi hizmet eder?(Giddens,2001,s.53)

Devletin gücünden bahsederken üç önemli gösterge vardır;

- ❖ Yaptığı işler ve verdiği kararlar açısından halkından destek alması,
- ❖ Kendi politikalarına uygun olarak güçlü grupların davranışlarını değiştirebilmeye ikna edebilmesi(iş çevreleri gibi),
- ❖ Amaçlarına uyacak şekilde toplumun yapısını değiştirebilmek (firma sahipliğinin yapısı, endüstriyel yoğunlaşmanın derecesi ve belirli sektörlerin önemi gibi) (Lodge,1990,s.31). Buna piyasayı yönetme kabiliyeti de diyebiliriz. Bir başka ifade ile bu,

yatırımlarda kullanılabilir toplam sermaye kaybının çoğaltılmasının bir yolu olarak toplum kaynaklarını harekete geçirmek ve koordine etmek (ve sonuçta yaşam standartlarını yükseltmek) yetkisine sahip olmayı gerektirmektedir. Koordinasyon konusunda başarılı olan en tipik örnekler Japonya ve Asya'nın Yeni Endüstrileşen ülkeleridir (Weiss ve Hobson, 1995,s.15).

Bu özellikleri taşıyan devlet yapısı P. Evans tarafından kalkınmacı devlet olarak belirlenmiştir. Max Weber'in ideal bürokrasi tipini andıran iyi gelişmiş tutarlı bir bürokrasiye sahip devlet kalkınmacı devlet olarak tanımlanır. Güçlü bir iç ağ ve homojen bir yönetim kültürüne sahip olan böyle bir devlet, güvenlik politikalarından ekonomi politikalarına kadar kendinden gerçekleştirilmesi beklenen bir çok işi başarıyla yerine getirebilme kapasitesine sahiptir. Ayrıca kalkınmacı devlet, toplumdaki siyasi güç ve çıkar odaklarına karşı önemli ölçüde özerkliğe sahiptir. Bu durum, kalkınmacı devletin tamamen siyasi güç ve çıkar odaklarından izole olduğu anlamına gelmez. Tam tersine kalkınmacı devlet ekonomideki önemli çıkar grupları ile sıkı ilişkileri içindedir. Siyasi seçkin kesim, kısa dönemden ziyade uzun döneme ilişkin stratejik karar alma konusunda egemenliği elinde tutar. Uygulamayı ise, özel sektörün günlük aktivitelerine doğrudan müdahale etmeyecek, ancak genel çerçevesi çizilmiş ekonomik aktiviteleri daha ayrıntılı bir şekilde formüle edecek devlet bürokrasisine bırakır. Evans'a göre Güney Kore kalkınmacı devlet tipine ilişkin en iyi örnek olarak öne çıkmaktadır (Erdoğan,2000,s.27-28).

Kalkınmacı devlet tipinin en büyük özelliklerinden biri özel sektör ve çıkar grupları ile olan ilişkisidir. Devlet, bu sektörlerle dış rekabete karşı güçlü olabilmeleri için gerekli desteği verirken devletin ve diğer halk gruplarının haklarını ve kaynaklarını verimsiz şekilde harcatmamalı, açıklayamayacağı icraatları ve insanların akıllarında

şüphe uyandıracak işleri olmayarak şeffaf ve denetime açık bir yapı oluşturmalıdır. Devlet hantal yapısından kurtulmalı ve özel sektörün dinamik yapısını benimsemelidir. Ancak devletin hiçbir şekilde müdahale etmediği piyasalarda da haksız rekabet, tröst ya da tekellerin oluşması da piyasaları başarısız duruma getirmektedir. Devletin bu gibi durumlarda oluşturulan yasal çerçeveler dahilinde piyasalara müdahale etmesi ve bunun içinde politik kaygılardan uzak özerk kurumlar oluşturması gerekmektedir.

Devlet-piyasa ve rekabet arasındaki bu ilişki Freiburg Okulu taraftarlarınca da ele alınmıştır. Freiburg Okulu taraftarları piyasada rekabetin etkin bir şekilde çalışmasına imkan sağlayacak kurumsal ve kurallar çerçevesinin belirlenmesi ve bunun devam ettirilmesinde devletin önemli görevler yüklenmesinin zorunlu ve gerekli olduğunu belirtmektedirler(Vanberg³⁰) Serbest piyasa ekonomisi içinde tam rekabet kurumunun bir doğal düzen şeklinde kendiliğinden var olmayıp, bir sosyal düzen olarak devlet tarafından organize edilmesi ve yasal kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini savunmuşlardır

Freiburg Okulu, sosyalist ekonomiler ile piyasa ekonomileri arasındaki bir orta yolu benimsemekte ve piyasa ekonomisinin birtakım haksız uygulamalarının olabileceğini kabul ederek, buna sosyal bir boyut getirilmesini savunmaktadır. İlke olarak "mümkün olduğu kadar piyasa, gerektiği kadar devlet" önermesini benimsemişlerdir (Saygılıoğlu ve Arı,2002,s.45) .Piyasa ekonomisinde yapılan bazı sözleşmeler de (kartel sözleşmeleri gibi) sözleşme özgürlüğünü kısıtlayıcı maddelere yer verilmesi durumunda rekabetin kısıtlanmaktadır(Böhm,1980,s.233, aktaran, Vanberg). Rekabetin engellenmesi ülke gelişimine engel olacağı için bu tip kısıtlamalar ve düzenlemeler özel kişilerin eline bırakılmamalıdır (Euchen,1982,s.120,Aktaran:Vanberg,s.31)

³⁰ Vanberg,Victor,J.; , Freiburg Hukuk-Ekonomi Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı <http://www.ceterisparibus.net/arsiv.htm> (Çev;Hüseyin Şen)Dosya yükleme;12-03-2003

³¹ Vanberg,Victor,J.; , Freiburg Hukuk-Ekonomi Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı <http://www.ceterisparibus.net/arsiv.htm> (Çev;Hüseyin Şen)Dosya yükleme;12-03-2003

Üçüncü Yol fikir babası A.Giddens'da benzer düşünceleri paylaşmaktadır;"Devlet aşırı geniş ve aşırı büyümüş hale gelebilir-neoliberaler bu konuda haklıdır. Ancak devletin çok fazla sınırlanmış olduğu veya meşruiyetini yitirmiş olduğu durumlarda önemli sosyal problemler de büyür. Aynı şey piyasalar için de geçerlidir. Piyasanın, diğer kurumların içine çok fazla girmesine izin veren bir toplum kamusal hayatta başarısızlık yaşayacaktır. Ancak piyasa için yeterli alan açmayan bir toplum ekonomik zenginlik yaratamayacaktır. Aynı şekilde sivil toplumda toplulukların çok güçlü hale geldiği yerlerde, ekonomik kalkınma kadar demokrasi de tehlikeye düşebilir. Ancak sivil düzenin çok zayıf olması halinde etkili hükümet ve ekonomik kalkınma risk altına girer." (Giddens,2001,s.47)

Dünya Bankası 1997 raporu da bu konuda benzer bir önerme sunmuştur; devletler sadece bir ortak, katalizör, kolaylaştırıcı olarak görülemez aynı zamanda" piyasaların fiili mülkiyet hakları olmaksızın gelişemeyeceğini" kabul eder(World Bank,1998,s.41). Devletin aktif rol üstlenmesi ve piyasalarla işbirliği yapması konusunda ısrarcı olan Dünya Bankası piyasa devlet ilişkisini şöyle belirler;"piyasaların başarısızlıklarını düzeltmek için onlarla ortaklık geliştiren, fakat onların yerini almayan devletler"(World Bank,1998,s.25)

Dünya Bankası'nın niyeti,"dikkatleri strelize edilmiş devlete-piyasa tartışmasından çok daha temel bir kriz olan devletin fiiliyatına" çevirmektedir (World Bank,1998,s.25). Fiiliyat öncelikle, "piyasaların gelişmesine izin veren" (World Bank,1998,s.1) kamusal kurum ve kuralların geliştirilmesi anlamında tanımlanmaktadır. Ancak bu gelişme, devletin yasalendirme işlevlerine de ciddi olarak yansımalıdır(Panitch,2000,s.208).

Küresel ekonomik koşullar ve özel sektörün hakimiyetinin kabullenildiği durumda, ancak gerekli düzenlemelerin devlet tarafından yapıldığı devlet mekanizması şöyle gelişmektedir (Uluagay,1999,s.105);

- ❖ “Baba devlet” ya da hami devlet yerini “öğretmen devlet”e bırakıyor.
- ❖ Devletin doğrudan işletmeci olarak ekonomide oynadığı rol azalıyor.
- ❖ Devlet özel sektöre stratejik yönlendirme desteği sağlıyor.
- ❖ Devlet gerektiğinde selektif sübvansiyonlarla özel sektörün uluslararası rekabet gücünü destekliyor.
- ❖ Devlet yeniden bölüşümü sağlama ve muhtaç gruplara destek verme işlevini hedef gruba ulaşan doğrudan yardım mekanizmalarıyla gerçekleştiriyor.
- ❖ Devlet rant yaratan faaliyet alanı bırakmıyor.
- ❖ Devlet mekanizması şeffaf ve her kuruluşun hesabını vermeye hazır bir yapıya kavuşturuluyor
- ❖ Devlet piyasanın gücünü kötüye kullanmaya başladığı (örneğin tekelleşme yarattığı) durumlarda kurduğu bağımsız kurumlarla piyasaya müdahale ediyor ve rekabeti yeniden düzenliyor.

5.4.YENİ YÖNETİM BİÇİMLERİ

Gücünü ve etkisini doğru yönde kullanmak ve halk tarafından kabul görmek için devletin yönetici olarak başarılı olması gerekmektedir. Demokrasi isteklerinin çoğaldığı ve küresel toplumdan izole edilmiş bir topluluğun yaratılamayacağı günümüzde yönetim ve denetim şekilleri değişmiştir. Endüstri öncesi devlet kendini kuşatan sosyal çevreden öylesine kopuk ve nüfuz edici kapasiteden öylesine yoksundu ki ihtiyacı olan kaynakları çekmek amacıyla gücü keyfi bir tarzda kullanma eğilimindeydi. Ancak bu baskıcılık ya da despotik güç endüstri öncesi devletlerin nüfuz etmedeki zayıflığı ve çekimsel kapasiteleri ile baş etmeye yetmediği gibi, bu eksiklikleri daha da arttırdı. Sivil toplumla işbirliği içinde olan devletler ise, nüfuz edici ve çekimsel kapasitelerini, dolayısıyla da altyapısal güçlerini arttırdılar. Nitekim, tarihsel olarak bir devlet ne kadar zayıfsa o ölçüde egemen

grupların güçlerini kırmaya çalışır. Öte yandan bir devlet ne kadar güçlü ise sözü edilen bu grupları destekleme olasılığı da o kadar fazladır(Weiss ve Hobson,1995,s.14-15).

Üçüncü Yol yaklaşımı, sağlıklı bir küresel düzen için devlet, sivil toplum ve ekonomi arasında denge sağlanması gerektiğini belirterek(Giddens,2001,s.114) küreselleşme sürecinde ademi merkeziliğin ve gücün yerel yönetimlere dağılmasının bir arada yaşanacağını (Giddens,2000^a,s. 16) ileri sürmektedir.

“Üçüncü Yol her şeye karışan büyük bir yönetimdense dinamik bir yönetim arayışındadır. Kamusal kurumları canlandırmak gerektiğini vurgular ancak kamu kavramını devlet tekelinden çıkartmaya özen gösterir. Günümüzde kamusal kurumlar, içinde devletinde olduğu bir grup aktörce korunmakta ve yeniden inşa edilmektedir. Örneğin, dış dünyayla rekabetin ya da teknolojik değişimin yerel ekonomileri yok ettiği bölgelerde eski moda devlet müdahalelerinin olumlu sonuçlar vermediği gözlenmektedir. Hükümetler ancak iş dünyası ve yerel sivil gruplarla eşgüdüm halinde çalıştıkları zaman yenilenmiş bir ekonomik gelişme modelini hayata geçirebilmektedirler” (Giddens,2000^a,s. 17).

5.4.1.TAHAKKÜM EDİCİ DEVLET YÖNETİMİ

Devlet toplumu denetleme ve yönetme mekanizmasını elinde tutabilmek için ve toplumdaki karmaşanın önlenmesi için güç kullanım tekelini ele geçirmek zorundadır. Max Weber devletin toplum siyaset ve ekonomi ile tamamen kaynaştığından ereklere ve işlevleri açısından tanımlanamayacağını ancak ayırt edici araçlarıyla kavranması gerektiğini öne sürmüştür. Bu araç ise fiziksel güç ve şiddet kullanma tekelidir.(Pierson,2000,s.22-23)

“Günümüzde güç kullanımı, sadece ya devletin izin verdiği ya da devlet tarafından kurallarının belirlendiği kadarıyla meşru sayılır....

Modern devletin güç kullanımını tekele alma iddiası, onun yaptırımcı yönetim ve sürekli işlem niteliği kadar özseldir.”(Weber,1987,s.55)

Devletin güç kullanımı özelliği Hobbes tarafından Leviathan’da³² kavramsallaştırıldıktan sonra ünlü Fransız düşünür Foucault tarafından da Bentham’ın hapisane modelinden esinlenerek yaratılan Panopticon kavramlarında vücut bulmuştur³³ (Foucault,2000,s.295). Her iki kuramda da üyelerin düzenli, mutlu, güvenli bir ortamda yaşamalarını ve bireyin yönlendirilmesini sağlayacak gücün kaynağı toplumu şekillendiren Leviathan ya da Panopticon’dur(Güleryüz,2002,s.181).

Küreselleşme ve yeni yüzyılın getirdiği yenilikler toplumsal düzenin yeniden tasarlanıp, varolan düzen içindeki uyumun sürdürmek için kendi toplumsal denetim mekanizmalarını yaratmıştır. Ross ve Poster’a göre yeni denetim mekanizmasının özünü günümüzün belirgin özellikleri olan kapitalist sistem, küreselleşme ve yaygınlaşan teknoloji uygulamaları oluşturmaktadır. Mark Poster’in Superpanopticon (Berry,1995,s.188-189) ile Robert Ross’un küresel kapitalizmi simgeleyen Yeni Leviathan (Ross,1990) modelleri modern iktidarın evrimleşerek üstünlüğünü farklı platformlara da taşıdığını gözler önüne sermektedir(Güleryüz,2002,s.184).

Superpanopticon modeli, yeni teknolojinin dolaşımı karşısında kitlelerin maruz kaldığı yeni bir denetim mekanizmasıdır.Sosyal güvenlik kartları, ehliyet belgeleri, kredi kartları gibi yeni teknolojinin getirileri insanlar tarafından sürekli olarak kullanılmakta ve bu aygıtlar her bireyin kişisel bilgilerini kolaylıkla toplayıp kaydetmektedirler.

³² Leviathan, feodalitenin ruhani iktidarı yerine, insanların tek bir vücutta şekillenmesi ile oluşan devletin iktidarını temsil eder(Güleryüz,2002,s.176)

³³ Foucault, devlet ve toplum ya da devlet ve ekonomi arasındaki kesin ayrımı reddeder. Foucault’nun dikkati, devlette değil daha çok “yönetme sanatının” çok daha sosyal(generic)uygulanışı ve buna denk düşen hükümet etme fikri(governmentality) üzerine odaklanır(Pierson;2000,20).

Değişen bu şartlar altında küreselleşen kapitalizm, bireyleri tüketici olarak tanımlamakta ve onların dilediği ürünü elde etmesi karşısında kişisel verilerini bildirmektedir. Böylece *superpanopticon* her sosyal sınıfa ait tüketiciyi disipline ederek gözetim altında tutmayı başarmakta ve onların hakim olan sistem dışına çıkması sistematik izleme ile önlenmektedir(Güleryüz,2002,s.184-185)

Leviathan'ın günümüzdeki adaptasyonu Yeni Leviathan global kapitalizmin vücut bulup yerleştiği çağdaş canavardır. Temel yapıları çok yakın olmakla beraber,değişen sadece koşullar ve hakim olan siyasi aktörlerdir. Yeni Leviathan işsizlik ve ücret kesintisi gibi korkularla disipline edip kitlelerin serbest piyasa koşullarına boyun eğmesini sağlarken, eski iktidarda olduğu gibi iktidarını iç savaşları bastırmak için kullanılan şiddetle değil toplum üzerindeki denetimini geniş bir tabakaya yayarak sıkı bir kontrol altında sürdürmektedir.

5.4.2.YÖNETİŞİM

Tahakküm edici yönetim biçimlerini açıklayan bu yaklaşımların yanında son yıllarda siyasal iktidarın sadece bir yönetim olgusu içermediği, ayrıca iktidar kullanımının belirli bir üslup (stil, biçem) içermesi gerektiği genel kabul görmeye başlamıştır Türkçe'ye "yönetişim" (governance) veya"iyi yönetişim" olarak çevrilen "*good governance*" kavramı söz konusu üslubu tanımlamak için yaygınlaşan bir uygulama alanı buldu.

Yönetişim(governance) bir faaliyetin arzu edilen sonuçlarına ulaşabilmek için bazı araçlarla kontrol edilmesidir. Bu, yaygın kullanımda bölgesel bir topluluğun hayatını düzenleyen ve kontrol eden devlet kurumlarıyla açıklanmakta iken şimdi sadece devlete ait bir kurum olmaktan çıkarılır. Daha çok kamu-özel, devlet-sivil toplum, ulusal-uluslararası kurum ve uygulamaları tarafından yerine getirilen bir işlev olarak görülür(Akalın,2001,s.65-66).

İyi yönetim ise; kamunun yakından ilgilendiği hususlar hakkında, iktidarın nasıl kullanılması, siyasal kararların nasıl, neden alınması ve yurttaşların kendi sözlerini kabul ettirebilmeleri için neler yapmaları gerektiğiyle ilgili olan kurum, süreç ve gelenekleri de göz önüne alarak sorumlu (*responsible*) ve duyarlı (*responsive*) bir biçimde güç kullanımından bahsetmek olarak anlaşılmaya başlanmıştır (Langseth and Simpkins, 1996,s.8).

Böylece, yönetim siyasal katılma ve temsil kurum ve örgütlerinin işletim üslubuyla (*modus operandi*) ilgili olarak tanımlanmaktadır. Bu üslup, bir yandan hükümetlerin ekonominin çalışabilir halde kalabilmesini temin etmelerine, öbür yandan da yurttaşlarının devletin yönetiminde rol oynamaları ve adeta ortaklaşa yönetimin mümkün olabilmesiyle en temel siyasal sorunlardan olan siyasal kararlara itaat sorununu da hafifletmeye katkıda bulunur(Kalaycıoğlu,2002,s.1). “Seçici devlet müdahalesini gerekli gören, ancak devletin rolünün, ilke olarak, sınırlı(limited) ama etkin (effective) olmasının zorunlu olduğunu savunan bu görüşle birlikte yeniden tanımlanan birey, ne sosyalizmde olduğu gibi bir cemaat ya da toplumsal grubu temsil ederek asimilize edilmekte, ne de libeteryenizmde olduğu gibi atomize ve birbirinden habersiz varlıklar haline getirilmektedir. Birey kendi başına da bir değer olarak algılanmakta; özgür bir toplumun ancak özgür bireyin ürünü olabileceği unutulmamakta; ve bu suretle kimliğini, benliğini koruyan bireyin topluma katılarak demokrasi için olmazsa olmaz koşul olan sivil toplum kuruluşlarının ve diğer baskı gruplarının oluşturulmasına katkıda bulunması ile sivil toplum gerçekleşmiş olmaktadır”(Saygılıoğlu, Arı,2002,44).

İKİNCİ BÖLÜM

REKABETÇİ PİYASA YAPISI ve REGÜLASYONLAR

2.1. 21. YÜZYILDA DEVLETİN REKABETE İLİŞKİN FONKSİYONLARI

Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından 21.yüzyıla ideolojik çatışmaların sona erdiği ve tüm insanlık için ortak değerlerin ortaya çıktığı bir çağ olarak girildiği ifade edilmektedir. Bu kapsamda insanlığın üzerinde uzlaştığı ortak değer ve temellerin başında demokrasi, piyasa ekonomisi, hukuk devleti, insan hakları, saydamlık, sorumluluk, hesap verilebilirlik ve rüşvetle mücadele gelmektedir. Nitekim bu değerler ve ilkeler önemli ölçüde 1993 "Kopenhag Kriterleri"nde de ifadesini bulmuştur.

Devletler bu ilkelere göre görevlerini yeniden belirlemeye çalışmaktadırlar. Devletin yeni görevleri üzerine ilişkin farklı görüşlerin ortak noktası kapitalist sistemin egemenliği sonucu piyasaların kazandığı önem ve Yeni Ekonominin yapısı göz önüne alınarak uygun bir işleyebilir rekabetin yaratılabilmesi için devletin rekabet üzerinde düzenleyici fonksiyonunun kaçınılmaz olduğudur. Devletin piyasalara müdahalesine şüpheyle bakan minimal devlet taraftarları, rekabete müdahalenin serbest piyasa düzenine müdahale olduğunu öne sürerek, "görünmez el" in piyasaları düzenleyeceğini ileri sürerler. Ancak rekabetin ekonomik ve sosyal açıdan sağlayacağı faydaların büyüklüğü bu olgunun hiçbir şekilde "görünmeyen ele" bırakılarak riske girilmemesini gerektirir. Ayrıca, minimal devlet taraftarlarının ekonomik sistem olarak benimsediği serbest piyasa sisteminin işleyebilmesi için en başta devletin piyasa yasalarına ve düzenlemelerine ihtiyacı vardır. Bu konuda Fransa'nın başbakanlarından Jospin'in değerlendirmesi dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır.

Jospin'e göre "Zenginlik yaratmak açısından piyasa ekonomisi üstünlüğünü açık bir şekilde kanıtlamıştır. Ancak, bu gerçek bizim piyasayı kendi başına bir değer olarak görmemizi gerektirmez. Piyasa, verimlilik için gerekli bir araçtır. Ama yalnızca bir araçtır. Bu nedenle, piyasa kurallara bağlanmalı ve toplumun hizmetinde kalmalıdır. Piyasanın varlığı toplumun sosyal kontrat talebini dışlayamaz.....Piyasa ekonomisine evet, piyasa toplumuna hayır"(Müftüoğlu,2001,s.6)

Demokratik bir devletin başlıca fonksiyonu toplumu iktisadi ve sosyal açıdan gelişmiş bir hale getirmektir(OECD,1999,s.1). Gelişmişlik derecesini yakalayabilmek için rekabetçi piyasa yapısının önemi özellikle, Doğu Bloğu ülkelerindeki "kumanda ekonomi" sisteminin çöküşü sonucunda ortaya çıkan tablodaki olumsuzlukların da etkisiyle, kabul edilmiş bir gerçek haline gelmiş ve serbest piyasa ekonomisi alternatifi olmadan yeni yüzyıla damgasını vurmuştur.

Rekabetçi piyasa yapısının yaratılabilmesi ve uluslararası rekabet gücünün kazanılabilmesi için ülkelerin kendi şartlarına uygun rekabet politikasını belirlemesi gerekmektedir. Piyasa yapısına yönelik rekabet politikasına ilişkin iki ana yaklaşım vardır; Birincisi, devlet-özel sektör işbirliğinin güçlü olduğu ve ulusal rekabette çok uluslararası rekabetin önem kazandığı, ölçek ekonomilerinin destek gördüğü "Uzak Doğu Yaklaşımı", ikincisi ise ulusal rekabetin güçlenerek firmaların rekabetçi yapısı ile uluslararası rekabette başarılı olmasına inanan, ölçek ekonomilerine olumlu bakmayan "ABD Yaklaşımı".

Devletler arası rekabet politikalarındaki bu farklılaşmaya karşın devletin rekabete ilişkin yapması gereken görev her ülkede benzerlik gösterir. Devletin rekabete ilişkin yapacağı iki ayrı görev vardır. İlki "işleyebilir rekabetin" sağlanmasına yöneliktir. Bu tercihte yöntem piyasada rekabeti önleyen aksaklıkların giderilip girişimcilerin teşvik edilmesi yoluyla ekonomik gelişimin sağlanmasıdır. İkincisi ise petrol

gibi stratejik öneme sahip ürünlerin arzının güvenliğini sağlamak ya da ticari istikrarı sürekli kılmak için finansal hizmetlerde regülasyon uygulamaları gibi ekonomik düzenlemeler yapmaktır(Jones ve Kirby,1991,s.1; Uçar ve Karatepe,1999,s.3).

“İşleyebilir rekabet” tam rekabet teorisine yakın ve istenen rekabet biçimidir, bu tür bir rekabetin oluşabileceği piyasa yapısı ise, serbest piyasa sistemidir. Serbest piyasa sistemi, günümüzde sadece ulusal serbesti ile dar anlamda ele alınmamakta, küresel serbestlikten ve küresel rekabetten söz edilmektedir. Alternatifleri yok olmuş bir sistem olan piyasa sisteminin düzgün işleyebilmesi için piyasada faaliyet gösteren firmaların rekabet güdüsüyle hareket etmeleri ve serbestçe piyasa giriş ve çıkışların yaratılabilmesi gerekmektedir.

Serbest piyasa ekonomisi ve rekabetin yaratacağı dinamizm toplumsal refahın artmasını neden olacaktır. Rekabetin doğasında olan yenilik yaratma ve farklı olma iç güdüsü teknolojik ve endüstriyel gelişimin sağlanmasında en önemli etmen olarak kabul edilmektedir. Ancak piyasaların kendi kendini düzenleyici rolü ve rekabetçi yapıyı sağlayabilme özelliği devletin müdahalesi olmadığı durumlarda çok da iyi işlememiş ve devlet tarafından düzenlenmeyen piyasalarda rekabet karşıtı durumların ortaya çıktığı ve rekabeti olumsuz etkilediği belirlenmiştir³⁴.

Rekabet olgusuna dayalı serbest piyasa ekonomisinin yaratılabilmesi açısından tüm modern devletlerin başlıca görevleri şöyle sıralanabilir(Ardıyok,2003,156-157);

---

³⁴ Piyasalarda çoğu zaman rekabetin, yarattığı düşük fiyat- yüksek kalite, zorlamasından kaçmak ve fiyat ile arz konusunda belirleyici olmak amacıyla yok edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Firmalar arası füzyon, dikey birleşme, anlaşmaya dayalı karteller, boykotlar ve potansiyel iş ortakları arasında meydana gelen haksız ayrımlar ya da tek firmanın tekel yaratmasıyla oluşabilen rekabete yönelik tehlikeler, devletin uyguladığı aşırı bürokrasi, vergi politikaları, tarife dışı engeller, kamusal tekeller ya da araştırma ve geliştirmeye fon ayırabilen işletmeleri kayıran politika uygulamaları ile de ortaya çıkabilmektedir.

- ❖ Ölçek ve kapsam ekonomileri sebebiyle rekabete açılması açısından önünde herhangi bir engel bulunmayan pazarlarda sağlıklı rekabet ortamının sağlanması,
- ❖ Piyasanın yapısı gereği birden fazla teşebbüsün faaliyet göstermesinin genel etkinlik açısından tercih edilmediği piyasalarda rasyonel regülasyonların gerçekleştirilmesi,
- ❖ Rekabetin hali hazırda söz konusu olmadığı bu tip piyasaların rekabete açılmasına yönelik arayışların aralıksız sürmesi.

Rekabetin sağlanması ve piyasalardaki aksaklıkların düzeltilebilmesi için regülasyon uygulamaları ile piyasalara müdahalelerde bulunmak olumlu bir yaklaşım olarak görülmektedir. Ancak, regülasyon uygulamalarının yarattığı ekonomik maliyetlerin yanısıra rant arama faaliyetlerinin neden olduğu rüşvet ve yozlaşma gibi olumsuzluklar regülasyon uygulamalarında fayda-maliyet karşılaştırılmasının yapılmasına yol açarak akademik çevrelerde en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir.

Piyasalara güvenmeyen müdahaleci devletin ekonomiye getirdiği kısıtlamalar sonrası yaşanan rüşvet, yolsuzluklar, rant arama faaliyetleri gibi olumsuzluklar literatürdeki “piyasa aksaklıkları” kavramının yanına “hükümet aksaklıkları” kavramını eklemiştir. Bu gelişmelerden sonra anlaşılmıştır ki, devlet ve piyasalar birbirinin ikamesi değil tamamlayıcıdır. Minimal ya da müdahaleci devlet yerini yöneten ve regüle eden devlete bırakmıştır(OECD,1997,s.3).

Yeni ekonomik düzen içinde hedeflenen devlet tipi toplumsal faaliyetlerde bizzat üretici olarak değil ancak yönetici ve düzenleyici olarak piyasalara yol gösteren, toplumsal alanda hakem rolünü üstlenen, firma ve piyasaların işlerini kolaylaştırıcı ve aynı zamanda koordine edici görevleri yüklenen aynı zamanda gücünü koruyan

devlet tipidir. Devletin bu görevleri yaparken kullanacağı en önemli araç regülasyon uygulamalarıdır. Ancak, doğru uygulanmayan regülasyonların yaratacağı olumsuzluk piyasalarda ciddi tahribatlara yol açabilmektedir. Regülasyon uygulamalarında doğru zaman ve doğru araçların kullanılmasının önemi, rekabetin tesisi açısından önemlidir. Çünkü, rekabet ekonomik ve sosyal açıdan kalkınma için son derece önemli bir faktördür. Devletin asli görevi halkına huzur, güven ve gelişmiş bir hayat seviyesi sağlamaktır. Gelişmişlik düzeyini yakalamak için rekabetin varlığı önemlidir.

2.2. EKONOMİK ve SOSYAL KALKINMA AÇISINDAN REKABET

Küreselleşme ile birlikte ürünlerin pazarlanacağı piyasalar genişlemekte ve üreticilere çok daha geniş imkanlar sağlanmaktadır. Ancak madalyonun öbür tarafında bu geniş alanda piyasa kapma yarışında olan çok miktarda satıcının rekabeti bulunmaktadır. Rekabetin ulusal değil uluslar arası boyut kazandığı bu yeni yarışta başarılı olmak mikro bazda firmaların yenilikleri yakalamasına, teknolojilerini geliştirmesine ve yeni ürünler yaratmasına bağlı iken makro bazda devletin özel sektörün çabalarını destekleyici uygulamalarına, teknolojik yenilik için gerekli altyapı çalışmalarına ve başarılı rekabet politikası oluşturmaya bağlıdır.

Ulusal piyasalarda bile tekel gücü yaratmak isteyen olan firmalar küresel piyasalarda bu gücü çok daha geniş alanlara yaymakta, sonuç olarak, sermaye, nitelikli işgücü ve teknolojik bakımdan geri olan ülkelerdeki firmalar rekabet dışına itilmektedir. Dünya ekonomisinde yaratılacak gelişmelerin tüm insanlık için önemli olduğu ve refah artışına yol açacağı düşünülürse rekabetin sadece ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde sağlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Yüzyılımızın alternatifsiz ekonomik sistemi haline gelen kapitalizmin beslenme mekanizması rekabete dayanmaktadır.

Rekabetin yapısını belirleyen etmen ise piyasalardır. Rekabetin düzgün işleyebilmesi için piyasaların şekli ve serbest piyasa sistemine ne kadar yakın olduğu önemlidir. Rekabet olgusunun gerçek anlamda olduğu piyasa sistemi, ütöpik bir teori olarak kalan ve yaşama geçemeyen tam rekabet piyasasıdır. Tam rekabet piyasasında rekabet kişisel olmayan rekabettir. Piyasadaki firma , piyasadaki diğer benzer ve aslında kendine rakip olan firmayı kendine rakip olarak görmez. Firmalar piyasada oluşan fiyatı etkileyemez, aşağı veya yukarı doğru çekemezler, böylece her firma piyasanın kendilerine öne sürdüğü koşullara uymak ve bir bakıma aynı kaderi paylaşmak durumunda kalmaktadırlar (Friedman;1978,144: Gould ve Ferguson;1980,212).

Ekonomik anlamda rekabet kavramı ilk akla gelen kişisel rekabetten farklı bir tanım içerir. Rekabet kavramı serbest piyasa mekanizması içinde faaliyet göstermekte olan en az iki iktisadi oyuncunun(firmanın) fiyat veya fiyat dışında kalan çeşitli araçlar ile karlarını arttırmak ve en büyük pazar payını elde etmek amacı ile yarıştıkları stratejik etkileşimi içeren bir süreci ifade etmektedir(La Gro;2001,5).

Rekabetten beklenen faydaların toplumsal açıdan geniş bir yelpazeyi etkilemesi rekabetin önemini ortaya koymaktadır. Rekabet üreticileri, mal ve hizmetlerin maliyetlerini mümkün olduğunca alt seviyede tutmaya kamçılar(Topçuoğlu,2001,s.7) Böylece rekabetin varlığı firmalarda israfı önleyen, üretimin teknik parametrelerini geliştiren ve kaynakların etkin kullanımını teşvik eden bir mekanizmadır. Ayrıca rekabetin gereği olarak modası geçmiş yöntemleri dışlayan firmalar yeni üretim teknikleri ve yeni piyasa arayışları ile endüstrinin yeniden yapılanmasını sağlarlar(Frischtak ve diğerleri,1989,s.1). Sayısı çok olan üreticiler arasından seçilmeyi isteyen rakip firmalar ürünlerini ancak kalite,paketleme ve satış sonrası hizmetlerinde farklılık yaratarak pazarlayabilmekte ve bu durumdan en çok yararlanan tabii ki tüketiciler olmaktadır

Rekabetin sosyal faydalarından bir diğeri ise rekabetçi piyasalarda malın ne miktarda ve ne fiyata üretileceği arz ve talebe göre belirlenmesidir. Toplumsal talebin önem kazanması ekonomik tercihlerin tüketiciler tarafından yapılmasına imkan tanır. Oysa rekabetin kısıtlandığı piyasalarda ekonomik tercihleri belirleyen firmalardır bu da firmalara sadece ekonomide değil siyaset ve yönetimde de söz sahibi olma hakkı tanır ve demokrasi zedelenir. Robert Pilovsky, ekonomik hayatın birkaç firmanın kontrolüne geçmesi durumunda, tüketiciler gibi devletin de ekonomik hayatta etkinliğinin ortadan kalkacağını ileri sürer. Pilovsky, rekabet sistemi ile demokrasinin birbirinden ayrılmaz iki kavram olduğunu, totaliter sistemlerde ise ekonomik hayatın tek elden yönetildiğini ve rekabet dışında bir sistemin, özgürlükçü demokratik sistem ile bağdaşamayacağını ifade eder(DPT,1994,s.11).

Rekabetin bireysel ve toplumsal çıkarları bağdaştırma fonksiyonu da vardır. Rekabetçi firma hem toplum isteğine göre mal üretir hem de en ucuza üretmek isterken kaynakları etkin kullanır(Türkkan,2000,s.131).

Rekabetten beklenen iktisadi faydalar ise ekonomi biliminin önemli bir kavramı olan "etkinlik" ile bağdaştırılmıştır. İktisatçılar, iktisadi etkinliği bir ekonomide, veri teknoloji ve belli kaynak stoklarından maksimum hasıla elde etme imkanı olarak tanımlamışlardır. Yani etkinlik hem üretim etkinliği (productive efficiency) hem de tahsis etkinliğinden (allocative efficiency) oluşmaktadır (Kök,1991,s.47). Uygun faktör bileşimi ile maliyetlerin en aza indirilmesi, teoride üretimde etkinlik olarak ifade edilmektedir (Çakal,1996,s.7). Üretimde etkinlik rekabetin, teşebbüsleri daha az maliyetle üretim yapmaya, yani daha az kaynak kullanımı ile üretim yapmaya zorlamasıyla sağlanmaktadır.

Tahsis etkinliği ise rekabetçi piyasalarda oluşan fiyatlamayla ilişkilidir ve fiyatın marjinal maliyete eşit olduğu noktada gerçekleşen tahsis toplum

açısından optimal tahsistir. Çünkü, bu noktada tüketicinin ödediği fiyat toplumun o mal ve hizmetin üretiminde kullanılan faktörlere (sermaye, emek ve toprak) biçtiği değeri yansıtmaktadır. Bu durum ekonomi literatüründe tahsiste etkinlik olarak ifade edilmektedir(Çakal,1996,s.6)

2.3. YOĞUNLAŞMIŞ PİYASA YAPISI ve REKABET

Rekabetçi piyasa yapısının ekonomik ve sosyal faydayı ençoklaştırdığı yaygın kabul gören bir görüş olmakla birlikte, yoğunlaşmış piyasaların da ekonomik ve sosyal açıdan fayda sağlayacağını ileri süren görüşler mevcuttur. Rekabetin önemi belirlenirken, aslında incelenen yoğunlaşmış piyasaların ekonomik ve sosyal açıdan taşıdığı olumlu ve olumsuz yanlardır. Yoğunlaşmış piyasalar, rekabet ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiye dair iktisatçılar arasında görüş birliği yoktur. Klasik ve neoklasik iktisat okulları rekabet için uygun piyasanın tam rekabet piyasası olduğunu kabul ederken, Harvard okulu taraftarları da tekelci yapılanmayı rekabet için tehlikeli görmektedir. Karşıt görüşteki Avusturya ve Chicago Okulu taraftarları ise, tekelci piyasa için rekabeti yok eden bir canavar yakıştırmalarını doğru bulmamaktadırlar.

Yaklaşımlardakine benzer farklılıklar, ülkelerin rekabet anlayışlarında da gözlemlenmektedir. Ülkeden ülkeye değişen rekabet politikalarına bağlı olarak değişen düzenlemeler ve rekabet hukukunun ortak amaçları, gerçekte ekonomik gelişme açısından rekabet üstünlüğü yaratmaktır. Bu yüzden, her ülke kendi ekonomik ve sosyal yapısına uygun rekabet politikasını benimsemektedir. Örneğin 21. yüzyılın ekonomik açıdan en güçlü devletlerinden biri olan Japonya'da ekonomik kalkınma arayışları esnasında sektörde yoğunlaşmaya yol açan büyük firmalara devlet destek vermiştir. Buna karşın, ekonomik gücü uzun yıllar elinde bulunduran ve serbest piyasa ekonomisinin en radikal uygulayıcısı olan ABD'de yoğunlaşma tehlikeli olarak kabul edilmiş ve anti-tröst yasaları ile yoğunlaşmaya yol açan firmalara yaptırımlar uygulanmıştır.

Düşünce tarihi açısından bakıldığında rekabet, Klasik ekonomi teorisinde ekonominin temel taşı olarak kabul edilmektedir. Rekabetin serbest piyasa sistemi içinde kişilerin doğal güdüleri ile yaratılacağı düşünülür. Bundan dolayı da klasik iktisatçılarca rekabet olgusu üzerinde fazla durulmamış ancak, varlığı sezgi yoluyla algılanan bir kavram olarak algılanmıştır (Stigler;1965,234). Klasikler, rekabeti sadece üretim faktörlerinin düşük getiri alanlarından yüksek getiri alanlarına yönelmesi durumunda dinamik bir süreç olarak algılamışlardır. Bunun dışında, klasik yaklaşımda rekabet dar piyasa olgusu dışına çıkmamıştır (Çapoğlu;1993,5).

21. yüzyıl rekabetini incelemeye yardımcı olan ve pek çok rekabet modeli üretilmesine referans teşkil etmiş bulunan klasik rekabet teorisi aslında dünya gerçekleriyle uyum sağlamamaktadır ve teorik yapı içerisine sıkışıp kalmıştır.

Klasikler tarafından “piyasa süreci “ olarak algılanan rekabet, neoklasikler tarafından “piyasa yapısı” olarak algılanmıştır (Martin;1989,2) Neoklasik iktisatçılar da rekabetin geçerli olduğu piyasayı “Tam Rekabet Piyasası” olarak görmüşlerdir.

Neoklasik iktisatçıların yaklaşımlarını eksik ve hatta hatalı bulan karşıt görüşte iki farklı ama birbirini tamamlayan yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan birincisine göre, rekabet girişimcilerin başarı için serbestçe yarışabildikleri bir süreçtir. Firmalar daha iyi ve yeni ürün geliştirmek için çalışırlar ve bu süreçte reklam ve araştırma için kaynaklarını kullanırken risk alırlar. Başarılı olan firmalar diğer firmaların pazar paylarını kaparlar. Bu yaklaşım Avusturya Okulunun yaklaşımıdır. İkinci yaklaşım ise Yapısalcı Okulun görüşüdür ,rekabete mevcut durumun incelenmesi olarak yaklaşır. Rekabet bu yaklaşımda bir süreç değil bir durum olarak ele alınır(Baldwin;1995,176).

Rekabeti bir piyasa yapısından ziyade, bir piyasa süreci olarak gören Avusturya Okulu, onu dinamik bir yaklaşımla ele almakta ve girişimcilere büyük önem vermektedir. Avusturya Okulunun önde gelen isimlerinden Joseph Schumpeter, girişimcilerin, bir icadı sonuna kadar kullanarak veya denenmemiş teknolojiler kurarak ya da bir sanayi yeniden yapılandırarak üretim yöntemlerinde mevcut kalıpları kırıp yeni çığırar açma gibi işlevlere sahip olduklarını belirtmektedir (Schumpeter;1942,132;Kılıç;2000,9).

Avusturya Okulunun tekellere karşı tutumu da Neoklasiklerle farklılık göstermektedir. Neoklasikler rekabeti yok ettiği ve tüketiciyi sömürdüğü düşüncesi ile tekele karşıdırlar. Ancak Avusturya Okulu sistemin dinamiğinin kazanç güdüsü olduğunu ileri sürerek, yüksek kazançların teknolojik yeniliği teşvik ettiğini belirtmektedir. Böylelikle, piyasada tek bir firma olsa dahi rekabetin her zaman için tehdit edici bir unsur olacağını ileri sürmektedirler. Bu nedenle devletin piyasaya müdahalesini uygun bulmamaktadırlar (Çapoğlu;1993,s.8; Kılıç; 2000, s.10). 1950'lerden itibaren ayrı bir bilim dalı olarak ele alınan "Endüstri İktisadi"nın gelişimine yardımcı olan ve rekabet-piyasa ilişkisine karşıt teorilerle katkıda bulunan Harvard Okulu ile Chicago Okulu modern rekabet ve düzenleme teorilerinin gelişimi açısından büyük katkılarda bulunmuş okullardır.

2.4. ENDÜSTRİYEL İKTİSAT ve DİNAMİK REKABET TEORİSİNE GEÇİŞ

Endüstriyel iktisat firma ve endüstrilerin yapısını, alıcı ve satıcı davranışlarını ve ekonomik performans ile refah üzerindeki etkilerini teorik ve deneysel olarak inceleyen araştırma alanıdır. Pozitif ve normatif görüşlere sahiptir. Endüstriyel iktisat deyimini literatüre 1940'lı yıllarda Harvard Okulundan J.M.Clark'ın çalışmalarıyla yerleşmiştir (Çoban,2002,168).

2.4.1.İŞLEYEBİLİR REKABET

Clark, tam rekabet modelini Avusturya Okulu iktisatçıları destekler biçimde gerçek hayatla ilişkisiz ve realiteden uzak olduğu gerekçesi ile eleştirmiştir. Clark'a göre , tam rekabet piyasada rekabeti engelleyen tüm sınırlamaların ortadan kaldırılması halinde dahi ortaya çıkabilecek bir gerçeklik değildir(Clark,1940,s.241). Rekabetçi oluşumların piyasadaki oligopolistik yapılanmalara bağlı olarak eksik rekabet piyasaları şeklinde oluşabileceğini savunan Clark, oligopolistik yapıların piyasalardaki şeffaflığı azaltabileceğini ve ileri rekabetçi oluşumların ortaya çıkmasını engelleyebileceğini ifade etmiştir. Clark'ın bu yaklaşımı iktisat literatüründe "*Panzehir Tezi*" olarak adlandırılmaktadır (Çoban,2002,s.169). Bu açıdan bakıldığında, Clark'ın ileri sürdüğü *panzehir tezi* , piyasadaki tam rekabet sınırlamalarına, tam rekabet teorisine nazaran çok daha toleranslı bir yaklaşımdır(Rosner,2001,s.29).

Clark'ın endüstri iktisadına yaptığı diğer bir katkı ise *işleyebilir rekabet(workable competitiveness)* tanımlamasıdır. Clark'a göre, *işleyebilir rekabet*, rekabetin gerçekleşebilir aynı zamanda istenilir şeklidir. Tam rekabet *işleyebilir rekabet* için istenilen koşulları kapsamaktadır; ancak bu durumdan sapmalar var ise yani tam rekabetin bir koşulunda bile aksama var ise, *ikinci en iyi teorisine* benzer bir sonuçla, diğer koşullarında gerçekleşmesinin çok anlamlı olmayacağını söylemektedir. Clark'a göre, "Rekabet kurumları bazı monopollerle mücadele ederken şunu düşünmelidirler ki, mevcut monopoller, işleyebilir bir rekabeti sağlayan ve toplumsal refaha katkıda bulunan monopoller olabilir"(Türkkan,2000,s.126-128). Clark'ın literatüre kattığı yeni tartışma zemini piyasa ekonomisinde ne tür eksikliklerin göze alınabileceği ya da rekabetin etkin çalışabilmesi için gerekli koşulların ne olacağı üzerinedir.

Yenilikçi- yarışmacı rekabet sürecinin piyasalardaki etkinliğine önem veren bu teori açısından piyasalarda mevcut eksiklik ve

aksamalar veya tekelci oluşumlar dahi, rekabetin etkinliği için özellikle de ekonomik büyüme ve teknolojik ilerleme açısından, vazgeçilmez unsurlardır. Piyasadaki yaratıcı ve yenilikçi rekabet davranışları, yeni bir mal veya hizmeti pazara ilk süren öncü teşebbüslerin ayrıcalıklı duruma gelmeleri, artan ürün farklılaşmaları, piyasa saydamlığının eksilmesi, teşebbüslerin değişen ekonomik koşullara uyum sağlamadaki gecikmeleri v.b. aksamalara sebep olmakla beraber, bu tür rekabet davranışlarının varlığı, söz konusu yenilikleri taklit edici rekabet davranışlarının da ön koşuludur. Bu nedenle çalışabilir rekabet teorilerinin çözmeye çalıştığı temel sorun, piyasadaki hangi tür noksanlıkların rekabet açısından olumlu, hangilerinin olumsuz olduğunu ayırt edebilmek ve bu suretle etkin rekabeti sağlayan koşulları tespit edebilmektir(Rosner,2001,s.31).

Harvard Okulunun rekabet literatürüne kazandırdığı dinamik yaklaşım Katzenbach'ın teoriye kattığı yeni fikirlerle değişik bir açılım kazanmıştır. Bir piyasa yapısından hareketle dengenin optimalin altında veya üstünde oluşup-oluşmadığı sorusunun cevabı, rekabet bağlamında optimallik kavramının tanımlanmasını gerektirmektedir. Katzenbach, oligopolistik bir piyasa yapısında optimallik konusunda ortaya çıkan soruların, etkin bir ürün farklılaştırması yardımıyla cevaplanabileceğini kaydetmiştir. Ona göre, ürün farklılaştırmasına bağlı olarak piyasaya katılımların sayısında azalma yönünde bir eğilim ortaya çıkacak, buna bağlı olarak da potansiyel rekabetin yoğunluğu azalacak ve uzun dönemde piyasa dengesi optimalin altında oluşacaktır. Bu durumda kamu müdahalesinin araştırılması ve çıkacak sorunların minimize edilmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerektiğini optimale ulaşmak için gerekli olduğunu ileri sürmüştür(Çoban,2002,s.170).

2.4.2.HARVARD OKULU ve YAPI-DAVRANIŞ-PERFORMANS KURAMI

Endüstriyel iktisat içinde yer alan diğer bir görüş ise *işleyebilir rekabet* kavramına çok sıcak bakmayan ve ekonomideki tekelleşmenin rekabeti engelleyeceğini düşünen “*yapı-davranış-performans*” üçlüsüne dayanan analiz yöntemidir.

Harvard Okulu ekonomistlerinden Mason (1939) ve Bain (1949-56) yapı-davranış-performans analizini geliştirmişlerdir. Refah ekonomisinin teorik temelini oluşturan bu kaynak fikir, firmalar arası gizli anlaşma, fiyat ayarlamaları ve normal üstü kazanç sağlanması gibi olguları yapısal etkenler, piyasaya giriş engelleri, ürün farklılaştırması gibi nedenlerle açıklamaya çalışmıştır. Bu çerçevede bu kaynak fikir, firmalar arası açık ve gizli anlaşmaları yasaklayan, firmaların pazar güçlerini arttırmaya kuşku ile bakan ve bu sebeple pazar gücü artışına yol açabilecek yatay ve dikey birleşmeleri önlemeye çalışan rekabete ilişkin politikalara zemin hazırlamıştır (Kılıç,2000,s.1).

Yapı- davranış- performans ilişkisinin mantığı F.M Scherer tarafından arz ve talep koşulları da göz önüne alınarak bir şema yardımı ile açıklanmıştır(Bkz. Şekil.2.1.)

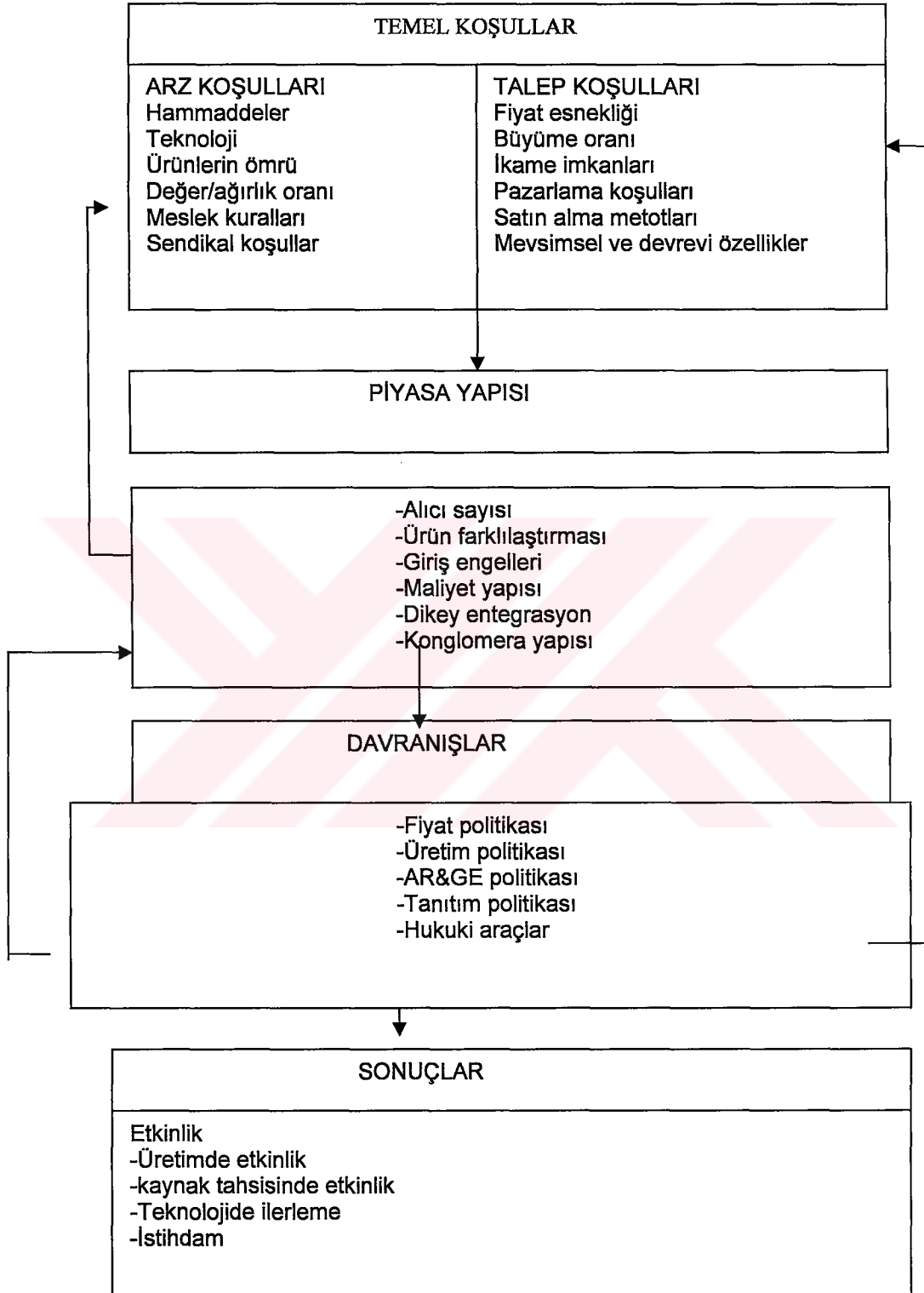
Bu analizde piyasa yapısı, firma davranışlarını belirlemede, firma davranışları da ekonomik performansı etkilemektedir. Dolayısıyla piyasa yapısı önem kazanmakta ve yoğunlaşma oranları ya da piyasaya giriş engelleri ekonomi üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

Yapı–davranış-performans üçlüsüne dayalı klasik endüstri iktisadı yaklaşımına göre işleyebilir bir rekabet yapısı 3 şarta bağlıdır; giriş-çıkış serbestliği olacak,firmalar arası anlaşma olmayacak, hiçbir firma tek başına piyasada çok büyük bir ağırlığa sahip olmayacak. Bu

şartlar sonucu oluşan piyasada monopol gücü yaratmak son derece zordur. Ancak şartların gerçekleşmediği durumda davranışlar değişir ve hakim güç oluşur. Hakim güç ise mutlaka toplum açısından olumsuz olacak şekilde kullanılır. Böylece performans düşer(Türkkan,2000,s.132-133). Bunun sonucu olarak, yapı-davranış-performans analizi kamunun görevini piyasalarda rekabeti olumsuz etkileyecek yapıyı engellemek ya da hakim durumunu kötüye kullanan firmaların bu güçlerini yıkmak olarak belirlemiştir.

Şekil 2.1. Klasik Amerikan Endüstri Ekonomisi

Kaynak; Scherer F.M, Industrial market structure and Economic Performance, Chicago, Rant Mac Nelly, 3.Ed.1973, aktaran E. Türkkan, Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı, 2001, s.16, Turhan Kitabevi, Ankara,

2.4.3. STRATEJİK YAKLAŞIM

Endüstri iktisadında rekabete ilişkin analiz yöntemlerinden biri de *stratejik* yaklaşımdır. *Stratejik* yaklaşım iki eksende gelişmiştir. Bunlardan birisi daha ziyade matematiksel çözümlenmeyi ön plana çıkaran *oyun teorisi* yaklaşımı, diğeri ise kalitatif analizi ön plana çıkartan *SWOT*(Strengths-Weakness-Opportunities-Threats) olarak adlandırılan "*güçler-zayıflar-fırsatlar-tehditler*" analizidir (Türkkan, 2001, s.17).

Oyun teorisinde oyuncular, oyunun niteliği, oyuncuların stratejileri ve çeşitli strateji kombinasyonlarının taraflara getireceği çeşitli kazanç ve kayıplar önceden bellidir. Cevaplanması gereken husus, tarafların hangi stratejiyi uygulamasının kaçınılmaz olduğu ve bu durumun en istenilir sonuca ulaşabilme imkanındır (Türkkan,2001,s.18).

SWOT analizinde ise mevcut fırsatlardan yararlanma ve mevcut tehlikelerden korunma imkanını veren güçlerin oluşturulması ve zaafiyetlerin giderilmesi söz konusudur. *SWOT* analizinde ağırlık noktası, performansı etkileyen temel fırsat ve tehditlerin ve anahtar güç ile zaafiyet unsurlarının belirlenmesidir. Bu nedenle *SWOT* analizinde endüstriyel sistemin ve firmanın kalitatif değerlendirmesi ön plana çıkmaktadır.

Stratejik yaklaşıma ilişkin fikirler Harvard Okulu taraftarlarınca geliştirilmiş ve daha sonra Michael Porter konu üzerinde kapsamlı araştırmalar yapmış ve bu alana önemli katkılarda bulunmuştur.

Porter, uluslararası rekabete ilişkin yeni yaklaşımında bir ülkenin rekabet üstünlüğünü geleneksel yaklaşımlarda vurgulanan, işçi ücretleri, faiz oranları, döviz kuru ve ölçek ekonomilerinden

yararlanabilme imkanları gibi faktörlerden çok, ülke endüstrisinin yeni buluşları pratik hayata geçirebilme kapasitesine bağlamıştır (Porter,1990,s.73-93). Porter, ayrıca endüstriyel sistemin daha sistematik olarak tanımlanmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede, bir sektör içindeki rekabet yoğunluğundan hareketle rekabet dinamiğini analiz edebilmek için, potansiyel girişlerin sektördeki mevcut firmalara tehdit unsuru, ikame malların nispi fiyatları, alıcıların bu mallarla olan alım eğilimleri ile ikame malı üreticilerinin değişim maliyetlerini gibi özelliklerinin ise rekabetin yoğunluğu için tehdit unsuru oluşturduğunu iddia etmektedir. Alıcı ve satıcıların pazarlık güçleri ise sektördeki rakip firmalar arasındaki rekabeti hızlandırmaktadır(Porter,1985,s.6).

Ülke içinde yaratılan rekabet ortamının kaynak israfına neden olacağını, şirketlerin ölçek ekonomilerinden yararlanabilme olanağını azaltacağını ileri süren ve dış rakiplerle boy ölçüşebilecek güçte birkaç ulusal şampiyon şirketin devlet eliyle desteklenerek oluşturulmasını savunan geleneksel görüşün aksine, ülke içi rekabet, şirketleri ölçek ekonomilerinden yararlanmak amacıyla dünya pazarlarına yöneltecektir. Rekabet ne kadar lokalize olursa o kadar şiddetli olacak, rekabet ne kadar şiddetli olursa o kadar da rekabetçi olunacaktır (Çoban,1999, s.144).

2.4.4.CHICAGO OKULU

Savaş sonrası dönemde Chicago Okulu adı altında güçlü bir karşı görüş ortaya çıkmıştır. Chicago iktisatçıları-ki ilk akla gelen isim George Stigler'dir- yoğunlaşmış pazarların kendi içlerinde bir şeytan olmadığını ileri sürer. Bu gruba dahil iktisatçılar ekonominin büyük ölçekten fayda sağlayacağını ileri sürmüşlerdir. Pazar gücü onları korkutmaz aksine ölçek ekonomisinin yararlarını belirterek bundan yararlanmayı ileri sürerler (Burke ve diğerleri;1988,s.66).

Okulun konuya ilişkin teorik çerçevesi belli varsayımlara dayanır. Buna göre, birinci olarak, üretimde verimlilik kamunun refahını artırır, bu nedenle verimliliğin başka bir değer gölgesinde geri plana itilmemesi gerekir. İkinci olarak, iş dünyası kâr arayışları içinde olduğu müddetçe, piyasalar iyi işler ve piyasaya giriş kolay olur. Üçüncü olarak, firmalar kâr arayışı içinde olduklarından kamu işletmelerine oranla daha etkin çalışırlar. Verimlilik sağlamayan firmalar piyasa içindeki yarışta başarı sağlayamama korkusuyla verimlilik ve etkinlik arayışı içinde kendilerine en uygun yolu bulurlar. Dördüncü olarak, piyasalar verimsizliği hukuktan daha iyi cezalandıracağından, rekabet otoriteleri ve yargının mümkün olduğunca işe karışmaması yerinde olur. Zaten rekabet otoriteleri ve yargı verimli olanı olmayandan ayırabilecek yeteneğe çoğu zaman sahip değildirler(Kuntalp ve diğerleri,2000,s.41).

Chicago Okulu iktisatçıları, Harvard Okulunun özel sektöre müdahale edilmesi gerektiği yaklaşımına şüpheyle bakmış ve devlet müdahalesini gerektirecek yapı ve davranışlar hakkında tartışmışlardır.

Rekabet ve piyasalara ilişkin geliştirilen diğer bir paradigma ise William J.Boumal (1982) tarafından ileri sürülen "yarışmacı piyasa" (Contestable market) yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda tekelci piyasaların verimsizlik yarattığı ve regüle edilmeleri gerektiği fikrine karşı olarak, piyasaya giriş ve çıkışların mümkün olduğu durumlarda regülasyonun gerekli olmadığını öne sürmüştür. Boumal'a göre iktisatçıların pazar yoğunlaşması üzerine bu kadar kaygılanması gereksizdir. Giriş ve çıkışlar serbest olduğu sürece, piyasada tek bir firma olsa dahi fiyat-maliyet ilişkisinin bozulmayacağı ve bunun sonucu da rekabetin engellenemeyeceği görüşü savunulmaktadır(Kılıç;2000,1).

Geleneksel teoride ölçek ekonomilerinin varlığı önemli bir giriş engeli olabilmektedir. Ölçek ekonomilerine yol açan önemli faktörlerden biri de sabit maliyetlerdir. Sabit maliyetler üretim miktarından bağımsızdır ve ancak, üretimin durdurulabilmesi ile yok

edilebilecektir. Sabit maliyetler batık olabilir veya olmayabilir. Batık maliyetler(sunk costs) üretim faaliyeti tamamen durdurulduğunda dahi yok edilemeyecek maliyetlerdir (Güenalp, 2002, s.52). Batık maliyetlerin düşük olduğu, spesifik yatırımların az olduğu pazarlara Boumal, “çekişmeci pazar” demektir. Bu tip pazarlarda, bir veya iki tane aktif üretici olsa bile normal üstü kârlar yaşanmaz. Oluşmaları halinde bile, yeni firmalar bu karları paylaşmak için pazara girerler. Piyasayı disipline eden ve fiyatın marjinal maliyetin üstüne çıkmasına engelleyen, potansiyel rekabet, yani sürekli var olan piyasaya giriş tehditleridir.

Dolayısıyla bu yaklaşım giriş ve çıkışları engelleyen her türlü yasal düzenlemenin kaldırılmasını önerir. Hükümetin rekabeti sağlamaya yönelik yasal düzenlemelerine ve politikalarına gerek olmadığını öne sürer.

Yakın zamanda Avusturya Okulunun bir uzantısı olan Yeni Avusturya ekolü üreticiler tarafında suistimale uğratılan pazarların ancak devlet tarafından rekabetten korunan sektörlerde yaratıldığını öne sürerler. Serbest girişlerin olduğu hiçbir piyasada yoğunlaşmadan korkmamak gerektiğine inanırlar. Ekonomide devletin rolünün azaltılmasını önemle vurgularken, özelleştirme ve deregülasyona ilişkin teşviklerin artırılması gerektiğini ileri sürerler.

Rekabet ve piyasalar arasındaki ilişkiyi araştıran ve farklı sonuçlara ulaşan yeni yaklaşımların ana fikri ise piyasada hakim gücün oluşmasının yaratacağı sonuçları incelemek ve yüksek fiyat uygulaması gibi olumsuzlukları bertaraf edebilmektir.

“Egemen firma fiyat liderliği” (dominant firm price leadership)(DFPL) yaklaşımı ise egemen firmanın fiyatını belirlerken talep ve arz elastikiyetlerinin firma kararı üzerinde etkili olacağını ileri sürer. Utton’un bu konuda geliştirdiği fikir ise farklı bir yaklaşımı daha karşımıza çıkarmaktadır; piyasa gücü yüksek olan firmanın bulunduğu

pazarda piyasa talep elastikiyeti de yüksekse, ki böyle bir durumda firmanın talep elastikiyeti de yüksektir, firmanın piyasa gücü çok önemsenir bir durum yaratmaz(Utton,1995,s.66). Young ise bu modeli daha fazla geliştirerek egemen firmanın fiyat belirlemede çeşitli kısıtlarla karşılaştığını ileri sürerek piyasa gücünü egemen firmanın fiyatı belirlemesi olarak değil kendi malına piyasada oluşan talebi etkilemesi olarak ele almakta ve talebin dışsal değil içsel olarak belirlenebileceğini iddia etmektedir(Young,2000,s.84-86). Ürün farklılaştırması, reklam ve promosyonlarla talebi kendine yönlendirebilen firmanın gücü piyasada oluşturacağı güç açısından önemli olmaktadır.

Rekabetin ülke ekonomisi için önemi, doğruyu bulma çabasında pek çok farklı yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olurken, bu yaklaşımlara bağlı olarak da ülkeler rekabet politikalarını tekrar gözden geçirmek ve yenilemek gereği duymuşlardır.

2.5.REKABET POLİTİKALARI

Rekabet politikasının ana amacı rekabetin ve kaynak hareketliliğinin önündeki engelleri aşamalı olarak kaldırarak, ulusal firmaların rekabetçi bir piyasa yapısı içinde faaliyet göstermelerini sağlamaktır(Frischtack ve diğerleri,1989,s.10). Rekabetçi piyasa yapısını oluşturmak için rekabetin olduğu piyasalarda yapıyı korumak, rekabetin olmadığı piyasalarda ise regülasyon uygulayarak rekabeti oluşturmak gerekmektedir(Ege,2000,s.67). Kaynak hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması etkin kaynak dağılımının sağlanmasına yol açarak refah seviyesini yükseltecektir. Ülkeler rekabet politikalarına bağlı olarak çıkarttıkları rekabet kanunları ile rekabeti yönlendirerek bu hedefe ulaşmaya çalışmaktadırlar. Rekabet politikası, kısaca etkin bir iktisadi yapıyı oluşturmaya ve korumaya yönelik hukuksal düzenlemeler bütünü olarak tanımlanabilir(La Gro,2001,s.1). Daha geniş bir rekabet politikası tanımı ise; hükümetler tarafından oluşturulan ve uygulanan, firmaların kendi aralarında

yaptıkları rekabeti sınırlayan ve hakim gücün kötüye kullanımını amaçlayan anlaşmalara karşı kurallar ve disiplinler bütünü olarak tanımlanmaktadır(Esen³⁵).

Rekabet politikası genellikle rekabet kanunları(anti-trust law) ile eşdeğer tutulmaktadır. Anti-tröst politikanın ana amacı kötüye kullanılması amaçlanan piyasa gücünü kısıtlama üzerine olmalıdır. Bunu tamamlayan ikinci amaç ise ekonomik performansın istenilen düzeyde oluşturulmasıdır. Pazar gücü kısıtlanan bir piyasada ekonomik performansta bir düşüş yaşıyorsa Pazar gücünü kısıtlamak ana gaye olmaktan çıkmaktadır. Ancak pazar gücünün olduğu piyasa ekonomik performanstan ödün vermeden rekabetçi piyasa yapısı oluşturabiliyorsa Pazar gücüne kısıtlama getirmek ekonomi için faydalı olacaktır(Kaysen ve Turner,1970,s.220). Bunların gerisinden gelen amaç ise dürüst işletme yapısını oluşturabilmektir.

Rekabet politikasının (competition policy) içeriği ve yönü, kaçınılmaz bir şekilde politikanın uygulanacağı ekonominin ulusal yapısına ve uluslar arası ilişkilerine bağlı olarak değişmektedir. Rekabet politikalarının en önemli dayanağı "ekonomik etkinlik" olarak ifade edilmektedir. Bu, iç ve dış piyasalarda etkin bir şekilde rekabet için zorunlu olan yüksek kalite, düşük maliyet ve fiyat oluşması gereğini vurgulamaktadır. Rekabet politikalarının beklenen bu sonuçları her zaman sağlaması mümkün olamayacağından, rekabetçi olmayan davranışları da tolere edebilecek esnekliğe de sahip olması büyük önem taşımaktadır. Rekabet politikaları sadece pozitif ekonomik analizlere değil, aynı şekilde politik, felsefi ve ahlaki faktörlere bağlı olarak ele alınmaktadır.

Piyasa yapısı, davranış biçimleri ve performans paradigması, yoğunlaşma (concentration) oranları ile birlikte rekabet politikalarının formülasyonunda önem kazanmaktadır. Piyasaların rekabet derecesi artığında kaynak kullanımında da etkinlik artmakta, fiyatlar marjinal

³⁵ ESEN,Ş."Türk Rekabet Politikası ve Rekabet Politikasından Beklentiler"
<http://www.cmis.org.tr/dergi/072003/makale2.pdf>

maliyetlere yaklaşmakta, kâr düzeyleri düşmektedir. Elde edilecek sonuç, bilgi ve veri derleme ve yorumlama sürecinin özelliklerine ve işlemlerin maliyetine bağlı olarak değişmektedir

Rekabete ilişkin geliştirilen teoriler rekabet politikalarının biçimlendirilmesinde önemli rol oynamış böylece rekabet politikaları zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişik yapılar göstermiştir. Değişik ülkelerin rekabet politikaları arasında bazı benzerlikler olmakla birlikte, farklılıkların ağır bastığı görülmektedir. Bazı ülkelerde rekabet politikası artan iç rekabet anlamına gelirken, başkalarında, amacı ülke üreticilerinin diğer ülkelerden üreticilerle etkili biçimde rekabet edebilmelerini sağlamak olan sanayi politikasıyla aynı anlama gelmektedir(Bilginoğlu, 1999, s.145).

2.5.1. ÜLKE ÖRNEKLERİ

Dünyanın gelişmiş ekonomilerinden Japonya'da devlet-özel sektör işbirliği ağırlıklı, dev şirketlerin yaratıcılık gücüne inanılan rekabet politikası uygulanmıştır. Japonya'nın kalkınmasındaki mucize, devletin kurduğu bir enstitü olan MITI (Ministry of International Trade and Industry) tarafından oluşturulan sanayi ve ticaret politikası sayesinde yaratılmıştır. Japon devleti belirli sektörlerle büyük destekler verip "bebek endüstri" tezine dayalı olarak gelişmesine yardımcı olacağı sektörleri uzun süreli korumaya almıştır. Bu bağlamda uluslararası rekabet yurt içi rekabete oranla daha çok önemsenmiş ve büyük firmalar desteklenerek uluslararası rekabet için gerekli ortam yaratılmıştır.

ABD'de ise serbest rekabet ortamı yaratılmaya çalışılmış devlet-işletme ilişkileri minimumda tutularak, ülke içi rekabet teşvik edilerek firmaların rekabetçi ortamda güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Devletin ilk görevi "işleyebilir rekabet" ortamının yaratılması olarak belirlenmiştir.

ABD ve Japonya'nın rekabet politikaları 1945'lerde büyük farklılıklar göstermiştir. ABD'de anti-tröst politikası endüstri farkı gözetilmeden tüm endüstriler için aynı şekilde uygulanmıştır. Bu ülkenin anti-tröst politikası firmalar arası koordinasyon ve birleşmeleri önleme fikri üzerine kurulmuşken Japonya'da her endüstri için farklı bir politika belirlenmiş ve koordine olmuş firma grupları arasında rekabetin sürdürülmesi amaçlanmıştır. Örneğin, MITI çelik endüstrisinde firmaların kapasite ve fiyat belirleme konusunda koordine olmalarını sağlarken, teknolojik verimlilik konusunda rekabet içinde olmaları yönünde politika geliştirmiştir (Jones ve Kirby,1991,s.4). 1950 ve 60'lı yıllarda çelik endüstrisinde Japonya'nın ABD karşısında yarattığı güç ve rekabet üstünlüğü Amerikalı iktisatçılarda devletin yeni bir politika geliştirmesi düşüncesini doğurmuştur. Bu inancı savunan iktisatçılar, ABD rekabet politikası ile rekabetçi piyasa yapısının oluşturulması amaçlanırken, rekabet açısından büyük öneme sahip olan teknolojik yenilik yaratmak ikinci planda kalmıştır. Teknolojik yenilik yaratmak için sermaye birikimine ihtiyaç vardır ve sermaye birikimin oluşumu için büyük ölçekli firma yapısı daha uygundur. Bu bakımdan O'brian'ın da belirttiği gibi firmalar arası anlaşmalar ya da karteller teknolojik yenilikleri yaratarak ekonomiye itici güç kazandırarak büyümesine ve gelişmesine yardımcı olurlar. "Çoğu batı ekonomileri korumacılık, karteller ve firmalar arası anlaşmaları piyasa için sakıncalı görürler. Oysa bu politikalar tüketicilere karşı yapılan bir komplo değil büyümeyi hızlandıran, ölçek ekonomileri yaratan ve teknolojik verimliliği sağlayan etmenlerdir. ABD'de firmalar arası anlaşmalar yasaklandığında firmalar risklerini minimize etmek için büyük yatırımlardan kaçınılmaktadırlar" (O'brian,1987,s.209)

Japonya'da uygulanan müdahaleci devlet anlayışlı kalkınma programının başarısı 1990'lardan sonra, küresel pazarların taleplerine ayak uyduramamasından dolayı gerilemeye başlamıştır. 1990'dan itibaren yaşanan ekonomik durgunluk Japonya'nın düzenleyici reform programı ile devlet ağırlıklı bir büyüme modelinden, devletin rolünün azaldığı, daha etkin ve esnek bir ekonomi özelliğini taşıyan piyasa

ağırlıklı bir büyüme modeline geçişi amaçlamıştır. Piyasa ağırlıklı büyümeye geçiş, rekabet hukuku ilkelerinin büyüme politikasının merkezinde yer almasına sebep olmuştur. Dünyadaki en eski ve en büyük rekabet kuruluşlarından biri olan Japonya Adil Ticaret Komisyonu(ATK) esas ve usul bakımından geniş olanaklara sahip olmakla birlikte, 1990 öncesi uyguladığı rekabet politikasına uygun olarak aktif olarak kullanılmamıştır. 1990'dan beri ATK'nın kaynakları artmış ve rekabet hukuku ilkelerini uygulatma girişimleri yoğunlaşmıştır. Piyasa giriş engellerinin gerek ölçek ekonomileri gerekse devletin düzenlemeleri ile yoğun olduğu piyasalarda rekabet eksikliğinin sonucu olarak yaşanan yüksek fiyatlar hem Japon tüketicilerin servet kaybına uğramasına yol açmış hem de uluslararası rekabette Japon firmalarının güç kaybına uğramasına sebep olmuştur(TÜSİAD,2000,s.12-15).

İngiltere'de ise piyasaların kendi kendine koordine olacağı ilkesi rekabet gücünün erimesine yol açmıştır. Uzun yıllar sanayinin beşiği olan ve dünya rekabet gücünü elinde bulunduran bu ülke tekstil, giyim, çelik, demir ve makine endüstrilerinde yarattığı rekabet gücünü 1945'lerden itibaren kaybetmiş ve bu yüzden ihracat kompozisyonunu düşük teknoloji ürünlerden sofistike ürünlere kaydırmıştır. ABD'ye benzer biçimde İngiltere'de de liberal iktisadın ilkelerine sadık kalınarak "görünmez el" in piyasaları düzenleyeceği inancı ağır basmış ancak yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında devletin görünür eli piyasanın içine sokulmuştur(Elbaum ve Lazonick,1986,s.11). Devletin piyasaları ve rekabeti düzenleyici çalışmaları ile 1990'larda İngiltere tekrar kimya, ilaç, finansal sektörler ve bir takım tüketim maddelerinde dünya rekabetini yakalamayı başarmıştır. İngiltere ve ABD'nin rekabet politikaları serbest piyasa sistemine olan inançları açısından benzerlik göstermekle birlikte ayrıldıkları noktalar da vardır. Elbaum ve Lazonick(1986) ABD ve İngiltere'nin rekabet politikasının ortak olan ana noktasının, devletin düzgün işleyen maliye ve para politikası uygulayarak serbest piyasa ekonomisinin gelişimini yaratmış olduğunu ileri sürmüşlerdir..

Ancak uygulamada farklılıklar da yaşanmıştır. ABD’de devlet özel sektör ilişkisi rakip sektörler olarak ele alınmış ve ortak çalışmanın ülkenin rekabet gücünü azaltacağı varsayımı yapılmış ve toplu anlaşmalar rekabeti yıkıcı bir güç olarak görülmüştür. İngiltere’de ise bankacılık, sigorta, tarım ve petrol sektörlerinde toplu anlaşmalar olağan görülmüş ve buna destek verilmiştir(Jones ve Kirby,1991, s.15).

Almanya ise ABD’den farklı bir yol izlemiş ve karteller kurarak üretimde rasyonelleşmeyi amaçlamıştır. Bu ülkede 1887’de en büyük 100 firmanın 8’i kartel iken 1907’de bu sayı 61’e çıkmıştır. 1907’de kartellere ait üretim miktarı tüm üretimin %25’i iken,1938’de bu oran ikiye katlanıp %50’yi aşmıştır. Karteller , Alman ekonomik görüşüne göre rasyonelizasyon ve ekonomik büyümeyi sağlama açısından önemli bir araçtır. Rasyonelizasyon terimi, firmalar arası rekabetin yapısı ve firmalar arası üretim organizasyonu arasında yapısal bağlantıyı sağlamak anlamında kullanılmaktadır (Best,1990, s.97).

İskandinav ülkelerinde de karteller ekonomik büyümenin dayanağı olarak görülmüş ve rasyonelizasyon devlet tarafından üstlenilmiştir. Örneğin, Norveç’te ekonomik kalkınmayı sağlamak için karteller zorunlu olarak oluşturulmuştur(Best,1990,s.100).

İtalya ise rekabet politikasında ABD rekabet politikasına benzer bir yaklaşımla Milano-Torino-Cenova kent üçlüsünde küçük ama yenilikçi firmalarla büyük başarılar yaratarak Japon dev firmaların başarı için tek çözüm yolu olmadığı ispat etmiştir. 1970’lerin başları ile 1980 arasında, İtalya, hızlı büyümeyi gerçekleştirip İngiltere ve Fransa’yı geride bırakmıştır (Best,1990,s.204).

Japonya ve İtalya’nın yarattığı başarının arkasında çok farklı rekabet politikaları olsa da ortak olan taraf her iki ülkenin de mal ve hizmet geliştirme ve yaratma da firmaların alıcı ve satıcı ilişkileri, firmalar arası işbirliği, sendikalar, finansal kurumlar ve devlet kurumları birlikte çalışarak üretken sistemler yaratmasıdır. Zaten yeni

rekabet fikrinin arkasında yatan fikir de eski rekabetin ürün ve üretim sürecindeki maliyetleri düşürücü arayış sistemi yerine ürün ve üretim sürecinde sürekli, yenilik yaratan üretken sistemi oluşturmaktır (Best,1990,s.227).

Singapur ise tüm bu ülkelerden farklı bir rekabet politikası izleyerek rekabet hukuku oluşturmamış ve tam anlamıyla serbest rekabet sistemine ve "görünmez ele" inanarak ekonomisini ulusal ve uluslar arası ticarete hiçbir sınır koymadan açmıştır. Ekonomisi küçük olan Singapur dünya pazarını ulusal pazar olarak benimsemiş ve rekabete ilişkin hiç kural geliştirmeyerek serbest rekabetin etkinliğe ulaşan en etkili yol olduğunu benimsemiştir³⁶.

2.5.2. ANTI-TRÖST YASALAR

Rekabet politikası ile eşdeğer görülen anti-tröst yasalar işleyebilir rekabetin yaratılabilmesi açısından pek çok ülkede kabul görmüştür. Anti-tröst yasalar regüle edilmemiş piyasalarda rekabeti engelleyen firma davranışlarını önlemek için oluşturulmaktadır. Yoğunlaşmanın görüldüğü piyasalarda monopol ya da oligopol firmalar fiyatları kontrol edebilme güçlerinden dolayı toplumsal refah kaybına neden olmaktadır. Ürün kalitesi ve ürün farklılaştırması da olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Viscusi ve diğerleri,1995,s.5). Büyük firmaların yaratacağı piyasa hakimiyeti ve rekabeti kısıtlayıcı davranışları önlemek için ülkeler nüanslar içeren ancak benzer anti-tröst yasaları uygulamaya başlamışlardır.

Rekabeti önlemeye ilişkin ilk modern düzenleme, İngilizler tarafından 1642 tarihli Statute of Monopolies ile gerçekleştirilmiştir. Yasaya göre, kendi iç dinamiklerini kullanarak gerçekleştirdiği yenilikler veya sahip olduğu patent haklarına dayanarak ortaya çıkanlar dışındaki bütün tekeller, hatta İngiltere Kralı'nın bile, meşru kabul edilemez (Topçuoğlu,2001,s.49). Sanayileşmenin ve buna bağlı olarak tekelleşmenin hızla arttığı 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren sorunlar

³⁶ <http://www.apeccp.org.tw/doc/Singapore/Policy/sgpol01.html>

gittikçe artmış, özellikle ABD bu durumdan olumsuz yönde en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bu ülkede 1870 ve 1880'lerde yaşanan arz fazlalığı ve fiyat düşüşleri üreticileri önlem almaya zorlamıştır. Firmalar fiyatlardaki düşüşü engellemek ve ürünlerin piyasaya sürülmesinde ortak tutum geliştirmek için havuzlar (pool) oluşturmuşlardır.

“Kanunlar, rekabet edenler arasında, sabit fiyatlar ve üretim şedülleri hakkında anlaşma yapmalarına imkan tanımadıkları için gönüllü işbirliği yapmak rekabetten dolayı düşen fiyatları yükseltebilmek açısından çıkar yol olarak görülmüştür. Ticaret birlikleri, Centilmenler arası anlaşmalar veya havuz (pool) gibi piyasayı fiili olarak bölmek için yapılan gayri resmi anlaşmalar bu işbirliğinin çeşitli yolları idi. Fakat bu anlaşmalar da zaman içinde fiyat düşüşlerini engelleyemedi ve 1880'lerde daha etkili bir kontrol sistemi ortaya çıktı, “tröst”ler ve “merger”ların oluşturulması..... Aşırı derecede büyüyen tröstlerin yapısı sadece piyasaların rekabet düzenini öldürmekle kalmıyor, mali yönden gayet güzel finanse edilen iktisadi krallıkların doğuşu önemli bir siyasi bir problemde teşkil ediyordu”(Heilbroner,1970,s.18-20)

Tröstler küçük üreticiler üzerinde olumsuz etki yaparak çoğunun emek piyasasında işçi olmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak tröste karşı gelişen olumsuz siyasi bilinç anti-tröst kanunların ortaya çıkışına neden olmuş ve ilk anti-tröst kanun olan ve “Bırakmayınız, bazı şeyleri de yapmasınlar” fikri altında Sherman Yasası 1890 yılında senatodan geçmiştir(Kuntalp ve diğerleri,2000,s.34-35).

Anti-tröst hukukun konusu rekabeti sınırlayacak şekilde tekelleşmeye yol açacak şirketler arası anlaşmalar, birleşmeler, devralmalar ve uyumlu eylemlerdir. Rekabetin ülkelerin ekonomik gelişimi üzerindeki olumlu etkisi bilinmektedir. Ancak rekabetin nasıl düzenlenmesi gerektiği, önemli bir karardır ve ülkelerin rekabet politikası tercihi bu kararda etkilidir(Goldman,1997,s.4).

Henüz ekonomik gelişimini tamamlamamış ülkelerin dış rekabete açılmadan önce kendi endüstrilerini koruyucu politika uygulaması normaldir ve bu ülke anti-tröst hukukunu düzenlerken uygulayacağı istisnaları belirlemesi gerekmektedir. Ancak gelişmiş ülkeler iç rekabeti hızlandırmak için tekellere ve yoğunlaşmaya karşı daha sert bir tutum içinde olabilir ve bunu da yasalarla destekleyebilir.

Günümüzde temel olarak üç rekabet hukuku sistemi mevcuttur: Amerikan rekabet hukuku sistemi, İngiliz ve İsviçre rekabet hukuku sistemi, Avrupa Birliği rekabet hukuku sistemi. İlki çoğunlukla yargısal, ikincisi genel olarak idari, sonuncusu ise hem idari hem de yargısal niteliği içinde barındırır(Utton,1995,s.57).

Amerikan yargısal sistemi, rekabeti sınırlayıcı tüm anlaşma ve davranış yasaklar ve bu davranışları tabiatı itibari ile (per se) rekabete aykırı bulur. Özellikle şu uygulamalar per se yasak kabul edilmektedir; Yatay ve dikey sabit fiyat anlaşmaları (price fixing), piyasa paylaşımı (market sharing) anlaşmaları, toplu boykot(collective boycott) anlaşmaları(Frazer,1992,s.178).

İngiliz ve İsviçre rekabet hukukunda ise rekabeti sınırlayıcı eyleme uygun gerek tekelleşme, gerekse devralma ve birleşmelere ilişkin davranışlar sıkı denetim altındadır. Her olay kendi özel şartları içinde incelenir ve idari inceleme sonucunda karara varılır. İki rakip teşebbüsün fiyat anlaşmaları ile piyasayı sömürmesi veya maliyetinden düşük fiyatlarla satış yaparak rakiplerini piyasadan çekilmeye zorlamaları, “kötüye kullanmayı yasaklama ilkesi” olarak adlandırılmakta ve idari sistemde bu ilkeye göre hareket edilmektedir (Topçuoğlu,2001,s.95).

AB rekabet hukuku sistemi ise her iki sistemden ilkeler kabul edilerek farklı bir sistem halinde oluşturulmuştur. “Uzlaştırıcı Sistem” olarak da adlandırılan bu sistemde, rekabeti sınırlayıcı uygulamalardan bir kısmı yasaklanmakta, diğer bir kısmı da “kötüye kullanma” denetimine tabi tutulmaktadır. Bu sistem içerisinde genellikle rekabeti sınırlandıran işbirliği anlaşmaları ve uyumlu eylemler hatta birleşme ve devralmalar

yasaklanmakta, tekel durumu ve uygulamaları ise kötüye kullanma sistemine tabi olmaktadır(Topçuoğlu,2001,s.95).

Anti-tröst yasalar içerik olarak hukuki kararlar ve kanun maddeleri ile sınırlı değildir ve politik sosyal felsefeyi de içinde barındırmaktadır. Politika açısından anti-tröst yasalara ilişkin farklı yorumlar geliştirilmiştir. Piyasa ve rekabet penceresinden anti-tröst hukuka bakan grup, kanunların, piyasayı aksaklıklardan arındırarak serbest piyasa normlarına uygun hale getireceğine inanırlar. Bu bakış açısından anti-tröst kanunlar regülasyonun antitezidir. Kanun uygulamaları ile piyasa kendi kendine düzenlenme yapabilecek hale getirmelidir. Bu yaklaşımın taraftarları devlet tarafından korunan sektörlerin monopollere oranla ekonomik açıdan topluma daha çok zarar verdiğiğine inanırlar (Weidenbaum,1986,s.198).

Yapısalcı yaklaşım ise anti-tröst sürecin mevcut veya yeni kanunlarla ekonomiyi yeniden organize edeceğini ileri sürer (Weidenbaum,1986,s.198). Yapısalcı yaklaşıma göre büyük firmalar rekabet kurallarını ihmal edebileceği gibi politik ve sosyal güç de sağlayarak bu gücü kendi yararlarına kullanırlar. Ayrıca, uygulayacağı yüksek fiyatlandırma ile bulunduğu sanayi kolundaki verimlilik ve refahın paylaşımında olumsuz etki yaratırlar. Sermayenin merkezileşmesi ile birlikte gizli ya da açık uyumlu eylemler artar ve pazara giriş engellemelerin yükselmesi ile birlikte optimal fiyat-maliyet dengeleri yukarı doğru çekilir(Weiss,1980,s.239-240).

Endüstriyel Politika Savunucularına göre ise (Industrial Policy Advocates) devasa boyutta endüstriyel kuruluşlar kaçınılmazdır. Ancak bu büyüklükteki kuruluşlar, tüketiciler açısından, istenilir hale getirilebilir. Tüketiciler istenilir fiyatta ve uygun kalitede olduktan sonra malların nerden geldiğini ayrıca araştırmazlar. Piyasa ve devlet arasındaki kaynaşma, piyasa tek başına yeterli bir düzenleyici olmadığından, toplumsal refahın garantisi için istenilir bir şeydir. Bu nedenle devlet anti-tröstü dayatmak yerine iş yaşamını yabancı

rekabeti göz önüne alarak düzenlemeli, toplumsal olarak tercih edilebilir alanları tespit etmelidir(Kuntalp ve diğerleri,2000,s.38).

Diğer bir yaklaşım ise Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketidir (The Critical Legal Studies Movement). Bu hareketin savunucularına göre anti-tröst, sıradan insanların piyasalardaki çıkarlarını korumak için tesis edilmiş, ancak amacına ulaşamamış aksine iktisadi sömürünün meşrulaştırılması için kapitalist sisteme hizmet eder hale gelmiştir(Kuntalp ve diğerleri,2000,s.38).

Anti-tröst yasalar ekonominin gelişimi ve sosyal adaletin yaratılması için firma ve piyasa bazında yapılan regülasyon uygulamalarıdır ve devletin ekonomik davranışlara müdahalesi niteliğindedir. Devlet müdahalelerinin olumsuz karşılandığı liberal iktisat felsefesinin ana mantığı serbest piyasa sisteminin işlerliğinin sağlanması olduğu düşünülürse devletin anti-tröst yasalarla ekonomiye müdahale etmesi sistemin işleyebilmesi için gerekli görünmektedir. Regülasyonlar bu anlamda devletin rekabetçi yapıyı oluşturması için gerekli görülse de çoğu zaman eleştiri konusu olmuş ve ekonomi politikası olarak regülasyon-deregülasyon-reregülasyon uygulamaları dönüşümsel olarak uygulanmıştır.

2.6.REGÜLASYONLAR

Yaşantımızın her devresinde devletin gücünü ve üzerimizdeki baskısını hissederiz; çoğu zamanda devletin koyduğu kurallara ve bizim için düzenlediği hayat standartlarına -sorgulamaya gerek duymadan- uyarak yaşamaya devam ederiz. Devlet, halkın yaşam standartlarını belirleyen kuralları düzenler ve uygularken egemenlik ve zorlayıcı olma gücünü kullanır. Devlet, elinde bulundurduğu güçle her bireyin, firmanın ve kurumun durum, davranış ve işleyişini kontrol eder. Kişi ve kurumlardan para toplama yani vergilendirme gücü ancak devletin zor kullanma gücünden kaynaklanır (Stigler,1971,s.1).

Dar anlamda regülasyon, hükümetlerin bireyler ve firmaların iktisadi ve sosyal açıdan istenmeyen davranışlarını engellemek amacıyla oluşturduğu uygun müeyyidelerle desteklenmiş kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Geniş anlamda ise, her türlü faaliyetin ve sürecin müeyyide oluşturma imkanına sahip herhangi bir otorite veya mekanizma tarafından oluşturulacak kurallar, telkinler, kısıtlar veya teşvikler yolu ile denetim altına alınması ve/veya düzenlenmesi ve/veya yönlendirilmesi ve şekillendirilmesi olarak tanımlanabilir (Guasch ve Hahn,1999,s.138,aktaran Kök ve Çoban³⁷).

Ekonomik regülasyonlar tüm ekonomik aktivitenin merkez tarafından planlandığı bir uç durumdan, klasiklerin ideal “tam rekabet piyasasına” ulaşmak için baskı olmadan yapılan teşvikler biçiminde diğer bir uç arasında dağılım göstermektedir. Merkezi planlama şeklinde uygulanan politika Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte etkisini kaybetmiş ve regülasyonların ancak ekonomide “piyasa aksaklıkları”nı düzeltme şeklinde olması gerektiği, regülasyonu haklı bulan çevrelerce desteklenen görüş olmuştur.

Piyasa aksaklıklarının yanı sıra günümüz ekonomisinde yaşanan değişimler devletin bu gibi piyasaları regüle etmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Günümüz ekonomisinde yaşanan önemli değişimlere bağlı olarak regüle edilmesi gereken piyasalara örnek olarak, Yeni Ekonomi ürünlerinde görülen network etkilerine bağlı olarak ortaya çıkan monopol piyasalar ve küresel krizlerden etkilenen bankacılık sektörünü ele alınabilir.

Büyük ölçekli, yoğun teknoloji içeren arz yönlü ekonomilerle, network etkili talep yönlü ekonomilerin birleşimi piyasalarda baskın firmaların ortaya çıkmasını ve etkili olmasına neden olmuştur. Network etkisi ile çalışan bir firma piyasadaki baskın konumundan faydalanmak için etkin araçlara sahiptir. Tüketiciler, rakip firmalar

³⁷KÖK,R. ve ÇAKAL,O.,”KIT'lere İlişkin Bir Regülasyon Modelinin Gerekliliği ve Kaynak Kullanım Etkinliği Üzerine;Nevşehir Tekel Rakı Fabrikası Örneği”
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/recep-orhan.pdf>

piyasa ve ürünler hakkında bedelsiz ve tam enformasyona çok yakındır. Büyük ölçekli ekonomilerde, rekabet politikaları büyük ölçekli ekonomilerden faydalanma, küçük işletmelerin teşvik etme noktalarında bir denge oluşturur. Bu denge yeni ekonomi, e-ticaret veya bilgi ekonomisinde daha güçlü teknolojik, büyük ölçekli ekonomilere network etkileri nedeni ile de daha yoğun endüstrilere doğru kayar(Uğur ve Şahin³⁸). Diğer bir örnek ise gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarında oligopolistik yapı gösteren ve sıcak para akımları ile küresel krizlerden etkilenen bankacılık sektörüdür. Gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektörü finansal sistem içinde %90'lık bir paya sahiptir. Oysa, bu oran gelişmiş ülkelerde %40' gerilerken finansal piyasalara %60'lık bir oranla sermaye piyasası kurumları egemen olmaktadır. Bankacılığın oligopolistik yapı gösterdiği gelişmekte olan ülkelerde ekonomide yaşanan krizler öncelikle bankacılık sektörünü etkilemekte ve bu da faizleri yükselterek parasal göstergeleri değiştirmektedir(Oksay³⁹). Ortaya çıkan bu olumsuzluklardan korunmak için bu piyasalarda regülasyon önemli bir uygulama olmaktadır.

Ancak, regülasyon rekabetin engellendiği ortamlarda rekabetin yeniden tesisi için gerekli bir araçtır. Bu amacı aşan regülasyon uygulamaları rekabeti oluşturamadığı gibi, genellikle belirli çıkar grupları, politikacılar ya da güçlü firmaların faydasına çalışmış ve toplumsal yararı dışlamış olur. Rekabetin oluşturulduğu ve devamının sağlandığı piyasada regülasyon alternatif olarak sunulamaz. Çünkü, regülasyon rekabetin alternatifi değildir.

"Rekabet, hiç kuşkusuz en etkili anlamı ile-belki de tek etkili anlamı ile- tüketicileri monopolün yarattığı güce karşı korumaktır. Regülasyonun da başlıca anlamı monopolün yarattığı olumsuz dışsallıkları engellemektir;ancak regülasyon rekabetin ikamesi değildir.

³⁸ UĞUR,B.,ve ŞAHİN,M."Yeni Ekonominin Mikro ve Makro Ekonomi Üzerine Etkileri" http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=270

³⁹ OKSAY,S."Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler (reregulation) İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi" <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay4.pdf>

Anlamı, sadece rekabet sağlanıncaya kadar piyasaya “göz kulak” olmaktır” (Littlechild, 1987, aktaran Foster,1992,s.186). Regülasyonun klasik tanımlaması piyasa aksaklıklarını düzeltmeye ilişkin olsa da regülasyon farklı yaklaşımlarla daha spesifik tanımlamaları da içermektedir. Tarihsel açıdan regülasyonlar monopollerin yaratacağı toplumsal zararları önlemek üzere monopol piyasalar üzerinde yapılan düzenlemelerdir. Bu tanım daha çok “Kamu Yararı Teorisi'nin” yaklaşımına uygun bir tanımlamadır. Alternatif tanımlamalar ise regülasyonun kamu yararına olduğu konusunda şüpheler taşıyarak rant sağlamak için çıkar grupları ile hükümetler tarafından kullanılan bir araç olduğu konusunda hemfikirdirler.

Regülasyonun maliyetlerinin faydasını aşmamasını sağlayacak başarılı bir regülasyon uygulaması için regülasyonun politikacıların ya da çıkar gruplarının isteklerine göre yönlendirilmemesini sağlayan normatif kurallara uygun çerçevede belirlenmiş olması gerekir. Bu kurallar yedi ana başlık altında toplanabilir(Vogelsang,1980,s.14-17);

- ❖ İçinde kararsızlığı barındırmayan ve tüm oyunculara aynı şekilde uygulanan, düzeltilmesi ya da yumuşatılmasına imkan bırakılmayan kurallar kullanılmalıdır,
- ❖ Regülasyon için ideal uygulama zamanı sonsuz olandır, çünkü değiştirileceği tahmin edilen kurallar kesinlik kazanmadığı için mevcut kuralın değiştirilmesine yönelik baskı oluşmasına yol açar,
- ❖ Regülasyonun sınırlarının denetlenmesi için regülatörün ve sürecin denetlenmesi ve sınırlarının belirlenmesi gerekir,
- ❖ Regülasyon kuralları yasalar tarafından desteklenmeli ve devletin zorlayıcı gücünü yansıtmalıdır,
- ❖ Regülasyon ile ilgili tüm bilgiler kamu tarafından bilinmeli ve fayda ve zararları tüm ilgilileri etkilemelidir,

- ❖ Tüketiciler, firmalar ve ilgili tüm birimler kuralların uygulandığına ilişkin araştırma yapma hakkına sahip olmalıdır. Aksi takdirde birinci kural işlerliğini kaybeder,
- ❖ Serbest piyasa mekanizması içinde üretim ve tüketim için en verimli yöntem olmalıdır.

Devletin güçlü bir regülatör olmadığı dönemlerde firmalar ve piyasalar da zaman içinde regülatörlük yapmaktadır⁴⁰. Devletin regülatör olarak hakim duruma gelmesi firmanın regülatör olarak kendi amaçlarına hizmet ederek piyasayı istediği gibi yönlendirmesini engeller. Ancak, bazen devlet bazı kurallar ve kısıtlar getirerek firma veya piyasa regülasyonuna da izin verebilir(Türkkan,20001,s.113). Firmalara verilecek üretim hakları tekeli veya patent hakları gibi özel imtiyazlar ve teşvikler bu tip firmaları diğerlerine oranla daha avantajlı duruma getirebilir.Firmaların regülatörlük kabiliyeti üzerinde kısıt getiren güç ise devlet ve hatta devlet üstü kurum ve anlaşmalar vardır.

Rekabete dayalı ekonominin yaratacağı olumlu etkilerden yararlanmak isteyen ülkeler uyguladıkları regülasyon stratejileri ile uluslararası rekabet yarışından geri kalmamaya çalışmaktadırlar. Regülasyon da genel amaç toplum yararına çalışmaları yapmaktır. Ancak, bu çalışmalar sırasında bireysel çıkarlar zarar görmekte ve toplumsal çıkar ile bireysel çıkar arasındaki sınır tartışma konusu

---

⁴⁰ Firma regülasyonu son derece geniş bir alanı kapsayan ve ekonomide de önemli bir yeri olan regülasyon türüdür. Firmalar- arası regülasyonlar, devlet- firma regülasyon işbirliği ve firma içi regülasyon firma regülasyonunda etkili olan regülatörlerdir.Firmanın regülasyon alanı belirleyen önemli regülatörlerden biri firmalar arası anlaşma ve birleşmelerdir. Firmalar arası anlaşmalar belirli bir rekabet alanının,bir anlaşma alanının, bir işbirliği alanının, bir alışveriş alanının, bir hakimiyet alanının, bir belirsizlik alanının, bir çatışma alanının, bir de serbest alanının belirlenmesi imkanını yaratır.Firma regülasyonuna ilişkin ikinci regülatör piyasa mekanizmasıdır. Piyasa mekanizmasının rolü, piyasaların rekabet alanı olarak nispi önemine bağlıdır. Piyasa düzleminde başka regülatörlerin etkili olması da mümkündür. Örneğin piyasanın bir firmanın hakimiyet alanı içine girmesi, hakim firma regülasyonunu gündeme getirmektedir. Ayrıca rekabet alanları dışında alışveriş alanlarında da piyasa regülasyonu geçerli olabilmektedir. Bunun için alışveriş ilişkilerinin herhangi bir anlaşmaya, pazarlığa, işbirliğine vs. dayanması gerekmektedir(Türkkan,2001,s.113).

olmaktadır. Yapılan regülasyonlar bir zaman sonra yeni regülasyonlara ihtiyaç göstermekte, ya da bazen regülasyonun maliyeti regülasyonun faydasını aşmaktadır. Uygulanan regülasyonda verimlilik optimizasyonu, içinde barındırdığı altı tane önemli faktörün- düzenleme, teşvik yapıları, uyarı ve denetim, müdahale ve yaptırım, piyasa disiplini, devletle işbirliği- uygun birleşimi ve etkileşimine bağlıdır(Llewellyn,2000s,90). Regülasyonun ne kadar, ne zaman ve ne şekilde yapılacağı, yani regülasyonun zeminin hazırlanması ve topluma gerçekten fayda getirirken özgürlükleri de fazla kısıtlamaması için regülasyon stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Regülasyon stratejileri kapsamında regülasyon rekabeti ve regülasyonda işbirliği yaklaşımları bu tartışmalara yeni bir cevap hazırlamıştır. “Regülasyon rekabeti” yanlış ve gereksiz regülasyonları yapan ülkelerin zaman içinde zora düşmesini, yapılan hatalı regülasyonların zaman içinde düzeltilmesi zorunluluğunu ifade eder. Bu çerçevede, deregülasyon olgusu bireylerin veya firmaların davranışlarına getirilen yasal ve idari sınırlamaların gevşetilmesini ve veya kaldırılmasını ifade etmektedir. “Regülasyonda işbirliği” kavramı ise tek başına etkin olamayan bazı regülasyonların işbirliği anlayışı içinde birden fazla ajanın katılımıyla ortak regülasyona dönüştürülmesini ve daha etkin hale getirilmesini veya birden fazla ajanın belli bir alanda yaptıkları bireysel regülasyonları daha uyumlu hale getirmeye çalışmaları anlamına gelmektedir (Türkkan,2001,s.110).

Uygulanan regülasyon stratejileri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir, Avusturalya“Asgari düzeyde fakat etkin regülasyon”, Kanada “Daha akılcı regülasyon”, Avrupa Birliği Komisyonu “ Daha az fakat daha etkin regülasyon”, Almanya “Daha küçük devlet verimliliği artırılmış bürokrasi”, Japonya “Prensip olarak özgürlük, istisna olarak regülasyon”, Hollanda “Rekabet, deregülasyon ve kaliteli regülasyon” İsveç “Daha kaliteli regülasyon”, İngiltere “Daha az, daha iyi, daha basit”, ABD “Amerikan halkı kendilerine karşı değil , kendileri için olan

regülasyonu hak ediyor” şeklinde uygulamalar yapmaktadır (OECD,1998,s.194,aktaran Ardiyok,2002,s.5).

2.6.1.REGÜLASYON TÜRLERİ

Regülasyonlar başlangıç itibari ile piyasa aksaklıklarını gidermek ve monopolleri kontrol etmek amacı ile ortaya çıkmış ve daha çok “Ekonomik regülasyon” tipine uygun bir varlık göstermiştir. Ancak zaman içinde toplumsal gelişme ve bilinçlenme ile insan yaşamına ve çevreye olan duyarlılığın artması “sosyal regülasyon” kavramının da gelişmesine neden olmuştur. Üçüncü tip regülasyon ise sıra bürokratik işlemleri düzenleyen “İdari regülasyon”dur.

2.6.1.1.EKONOMİK REGÜLASYON

Ekonomik regülasyon genellikle, fiyatın rekabetçi piyasa fiyatına oranla daha yüksek aynı zamanda, miktarın da rekabetçi piyasa miktarına göre daha az olduğu, “piyasa başarısızlığı”nın mevcut olduğu monopol piyasalara uygulanacak düzenlemeler olarak tanımlanır. Böylece, regülatör “piyasa başarısızlığı”nın tüketicilerin yüksek fiyat ve az miktarda mal karşısında kısıtladığı tercih olanaklarını yeniden düzenleyerek toplum yararına çalışmış olur(Francis,1993,s.5). Piyasa aksaklıklarının bulunduğu durumlarda, özel sektör tarafından belirlenen çıktının miktar ve kompozisyonu refahı maksimize edecek düzeyde değildir (Pera,1989,s.166). Regülatör, bu durumda rekabeti teşvik ederek ve monopolleşmeyi engelleyerek refahın artmasına yardımcı olmalıdır.

Ekonomik regülasyonun ana amacı piyasada etkinliği sağlamaktır. Bu tip regülasyon uygulamalarına örnek olarak; fiyat kontrolleri, ücret kontrolleri (asgari ücret uygulaması gibi), faiz oranın kontrolü, döviz kuru kontrolü, kira kontrolleri, piyasaya girişin engellenmesi veya sınırlandırılması, kamusal ve özel kuruluşlara teşvikler sağlanması vb. uygulamaları gösterebiliriz. Regülasyon

karşıtları tarafından rekabetçi yapıyı korumak dışında kalan bu gibi kontrol ve kısıtlamalar en çok eleştirilen uygulamalardır.

Rekabetçi yapıyı korumak amacıyla yapılan uygulamalarda aşağıdaki özelliklerden en az birini barındıran piyasalar düzenlenmeye tabi tutulmalıdır(Kaysen ve Turner,1959, aktaran, Philips,1993,s.189-190);

1) Düzenlenme yapılmadığı sürece bazı piyasalar uzun süreli rekabetçi yapıyı koruyamazlar. Bunlar genellikle sektörün teknoloji kapasitesine bağlı olarak oluşan doğal monopol ya da doğal oligopol piyasalardır. Optimum üretim bu piyasalarda ancak büyük ölçekli firmalarda sağlanabilmektedir.

2) Bazı piyasalarda ise rekabet mevcuttur ancak piyasa hatalarından dolayı rekabetçi sonuçlar üretilemez. Bu durumda piyasa işleyişine yıkıcı rekabeti önlemek ya da korumacılığı teşvik için müdahale vardır.

3) Üçüncü tip piyasa ise kendi haline bırakıldığında rekabetin oluşacağı hatta oluştuğu ancak başka politika uygulamalarının amacına bağlı olarak tatmin edici sonuçların alınmadığı piyasalardır. Bu piyasalarda ekonomik hedefler politik hedeflerin arkasında kalmaktadır. Ulusal savunma, sosyal eşitlik veya ekonomik istikrar vb. hedefler rekabetin getireceği ekonomik avantajları sosyal sonuçların önemi yanında gözardı etmektedir.

Konuya standart çözümler getirmek amacıyla hangi piyasa koşullarında ne tip regülasyon uygulanacağı OECD tarafından hazırlanmış olup bunlar Tablo 2.1' de yer almaktadır.

Serbest piyasa sisteminde piyasa müdahale iki türlü olmaktadır; piyasa tabanlı çözümler ve devlet müdahalesine dayalı çözümler. Piyasa tabanlı çözümler daha çok serbest piyasa sisteminin işlerliğinin korunmasına ilişkin piyasanın kendi içinde yapacağı düzenlemelerdir. Ancak, sistemin işlerliğinin korunması için devletin de yasal

zorunlulukları oluşturması ve uygulaması şarttır. Ayrıca piyasaya sistemli çözümler problemin bilgi asimetrisinden kaynaklandığı piyasalarda zorunlu bilgi verme ya da özel sektörün oto-regölasyon kabiliyeti işlerlik kazanmaktadır.

Serbest piyasa sisteminde devlet müdahalesine dayalı çözümler ise piyasanın kendi içinde çözmeyi başaramadığı daha büyük sorunlar karşısında uygulanmalıdır. Örneğin olumsuz dışsalıkların giderilmesi, performansın belirlenmesi, performans standartlarının belirlenmesinde güçlük yaşanırsa sürecin düzenlenmesi ya da toplumsal açıdan önemi çok büyük olan ürün üzerinde komuta veya kontrol regölasyonu uygulanması gibi yöntemlerdir.

Tablo 2.1.:Piyasa Özellikleri Ve Uygulanacak Regülasyonun Türü

REKABET										TEKEL			Pazarın Yokluğu				
Piyasa tabanlı çözümler		Devlet müdahalesine dayalı çözümler								Sözleşme yoluyla tekel hakkı verilmesi			Kamu tekele	Halka açık kamu tekele	Ekonomi aktörlerin tarafından tutulması	devlet yasak	
Serbest piyasa	Sadece genel rekabet kurallarının uygulandığı piyasa	Zorunlu bilgi vermenin söz konusu olduğu piyasa	Özel sektörün kendi belirlediği standartlar yoluyla otoregülas-yon yapması	Devletin piyasaya çeşitli teşvikler yoluyla müdahalesi	Proses regülas-yonu	Performans regülas-yonu	Komuta ve kontrol regülas-yonu	Regüle edilmiş tekel	öz el tekel	Regüle edilmiş tekel	Regüle edilmiş tekel	Regüle edilmiş tekel	Regüle edilmiş tekel	Regüle edilmiş tekel	Regüle edilmiş tekel	Regüle edilmiş tekel	Regüle edilmiş tekel
Hangi Mekanizmanın Kullanılması Gerekir																	
Etkin rekabet mümkün fakat, uygun destek veya ortamın sağlanabilmesi için müdahaleler gerekli	Etkin Pazar ancak bilgi asimetrisi giderilerek sağlanabilir.	Firmalar tarafından oluşturulan örgütler yardımı ile istenen piyasa yapısına ulaşılıyor	Aslında etkin piyasa yapısı mevcut, bu yüzden sadece dışsalının olumsuz etkilerinin giderilmesi için müdahale var.	Performans standartlarını belirlemesi güç, bu yüzden proses üzerindeki sistematik düzenleme gereği var	Spesifik standartların belirlenmesi kolay fakat teknolojik gelişmeler bunları çabuk eskitiyor, bu yüzden performans standardı geçerli	Fazla bir seçenek yok.Ürünün toplumsal önemi büyük olduğundan mutlak müdahale gereği var	Yüksek derecede doğal tekel var fakat performans standartlarını belirlemesi mümkün	Bazı yönleri ile rekabet mümkün ancak, çiktinin regülasyonu nun zorluğu nedeniyle prosesin bütünü ile üzerinde devlet denetimi	Güçlü doğal tekel niteliği var. Buna ilaveten çeşitli amaç ve endişeler nedeniyle çiktirların regülasyonu oldukça güç								

Kaynak;OECD, The Oecd Report on Regulatory Reform, Volumeli:Thematic Studies, 1998,s.221 ,Paris,Aktaran Ş.Ardıyok, Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar, Türkiye için düzenleyici Kurum modeli, 2002,s.25,Rekabet Kurumu,Ankara

Tekelci piyasalara ilişkin yöntemler ise tekelin özel tekel, kamu tekeli, sözleşme yolu ile oluşturulmuş tekel veya halka açık kamu tekeli olmasına bağlı olarak değişmektedir.

2.6.1.2. SOSYAL REGÜLASYON

Klasik regülasyon tanımlamasında içerik sadece rekabetin olmadığı durumlarda uygulanan düzenlemeleri kapsamaktadır. Ancak devleti regülasyon uygulamalarına iten sebepler tek başına ekonomik amaçlı olmayabilir. Politik, hukuksal, kültürel ya da toplum sağlığını koruma amaçlı nedenlerden dolayı regülasyon ihtiyacı doğabilir (McCraw,1984,s.221). Piyasalar sadece elektrik, telekomünikasyon ya da posta sektörlerinden oluşmaz. Organ nakli, biyoteknoloji, çevre ya da eğitim sektörleri de piyasa niteliğindedir. Toplumsal açıdan son derece önemli olan bu sektörlerin regülasyona olan ihtiyaçları büyük önem taşımaktadır.

Sosyal regülasyonlar olarak adlandırılan düzenlemeler ekonomik regülasyondan farklılık gösterir. Daha çok sağlık, güvenlik, çevre ve çalışma koşullarını korumaya yöneliktir. Örneğin, tütün sektörü üretim ve tüketim açısından çoğu ülkede düzenlenmeye tabi bir sektördür. Üretim tarafının düzenlenmesi tekelleşmeyi önlemek açısından ekonomik regülasyon kapsamına girerken, tüketimi üzerine getirilen düzenlemeler tüketici sağlığına olan zararını önlemek amacını güttüğünden sosyal regülasyon kapsamına girmektedir.

Uygulanan sosyal ve ekonomik regülasyonlar birbirini tamamlayabilecek şekilde ekonomi içerisinde etkileşimde bulunmaktadırlar. Bu etkileşimin sonucu olarak, sosyal regülasyonun amaçları arasında yer alan gelirin yeniden dağıtımı ya da kaynakların verimli kullanımı gibi amaçlar ekonomik regülasyon sonucunda kendiliğinden oluşacaktır. Örneğin, Kahn'a göre, düzenleme yapılan sektörde fiyat marjinal maliyete göre belirlenmez ise tüketiciler toplum

kaynaklarının dağılımında bozukluk yaratacak şekilde çok tüketim yaparlar. Ancak marjinal maliyetin içinde negatif dışsallıkları minimize edecek sosyal maliyetlerde hesaplanarak belirlenecek fiyatlandırma kaynakların lüzumsuz kullanımını engeller. Örneğin elektrik sektöründeki yanlış fiyatlandırma lüzumsuz elektrik tüketimini teşvik eder ve ülkenin su enerji kaybına uğramasına ve lüzumsuz maliyetlere katlanmasına yol açar(Mccraw,1984,s.225).

2.6.1.3. İDARİ REGÜLASYON

Günümüzde devletin işlemleri daha karmaşık ev bilgiye dayalı hale gelmekte ve yoğun işlemlerin maliyetlerine katlanmak; bir başka ifade ile formlar doldurmak, izin istemek, rapor sunmak, bildirimde bulunmak, kayıt tutmak gibi bürokratik işlemleri gerçekleştirmek, üretici ve tüketicilere düşmektedir. İşte devletin müdahil olduğu işlemlerin ne şekilde gerçekleştirileceğine ilişkin kurallar bütününe "idari regülasyon" denmektedir(Ardıyok,2002,s.9).

Örneğin yeni bir işe başlamak için Mozambik'te girişimci yaklaşık 149 gün sürecek 19 aşamanın olduğu ve 256 dolar vergi ödediği işlemleri yapmak zorundadır. İtalya'da ise gene aynı girişimci 16 değişik aşamanın uygulandığı prosedürü yaklaşık 62 iş günü harcayarak 3946 dolar ödeyerek tamamlayabilir. Kanada'da ise iş yeri açmak isteyen bir insan bu süreci sadece 2 gün içinde iki aşamalı bir prosedürü tamamlayarak 280 dolar ödeyerek tamamlar(Djankov ve diğerleri,2002,s.1-2).

Regülasyon teorileri idari regülasyona farklı yaklaşırlar. Kamu menfaati yaklaşımı idari regülasyonları istenmeyen girişimcilerin piyasaya girmesini engelleyerek tüketiciyi koruduğunu öne sürerken, kamu tercihi okulu idari regülasyonu kamu çalışanlarına rüşvet yaratmak ve bürokratlarla piyasadaki mevcut firmalara güç sağlayacak bir araç olarak görürler.

2.6.2.REGÜLASYONUN HEDEFLERİ

Regülasyonun temel hedeflerinden ilki etkinlik sağlamaktır. Etkinlik üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlar; kaynak dağılımı etkinliği ya da fiyat etkinliği, maliyet etkinliği ve dinamik etkinliktir. Üretimin ve hizmetlerin tüketiciler arasındaki dağılımının etkin olması ya da hakim konum durumlarında hizmet dağılımında etkinsizlik yaratılmasının önlenmesi(Müftüoğlu,2001,s.27) ve tüketicilerin tüketimlerinin optimal olabilmesi için fiyatların en uygun durumda olması (Atiyas,2001,s.34) kaynak dağılımı etkinliği veya fiyat etkinliği olarak belirlenmektedir.

Regülasyonla maliyet etkinliği sağlamak için, firmaları en düşük maliyetle üretmeye teşvik eden kurallar uygulanmalıdır. Maliyet etkinliği sağlanması durumunda fiyatlarda düşecektir.

Dinamik etkinlik ise firmaların yeniliklere açılması, yeni teknoloji ve gelişmeleri takip etmesi, hatta bizzat kendilerinin yenilik yaratacak güce erişmeleridir. Bu tür etkinliği sağlayacak kurallar ve teşvikler de regülasyonun amaçları arasındadır(Atiyas,2001,s.34).

Risk oranını azaltmak regülasyonun amaçları arasındadır. Finans, bankacılık ve sigortacılık alanlarında risklerin azaltılması için yapılan uygulamalar ekonomik riskleri azaltırken araba kullanmak için ehliyet alınmasını şart koşturmak, depreme karşı zorlayıcı tedbirler almak, toplum sağlığını koruyucu önlemler almak sosyal açıdan riskleri azaltmaktadır(Francis,1993,s.10).

Uygulanan regülasyonlarla denge ve durağanlığın sağlanması ekonomik gelişim için önemli olduğundan makro ekonomik dengeyi sağlayan regülasyon çalışmaları toplumsal açıdan da destek görmektedir. Ülkeler için en önemli alanlardan olan ve iklimsel şartlara bağımlılığı yüksek olan tarım alanında yaşanan regülasyonlar çoğu ülkede halen yüksek seviyededir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

toplantılarında düşürülmesi öngörülen tarımsal regülasyonlar, ülke ihtiyaçları göz önünde tutularak çoğu ülke tarafından reddedilmiş ve uluslararası arenada zemin bulamamıştır.

Regülasyonların diğer hedefleri ise daha çok ahlaki zemin içinde belirlenebilir; evrensel hizmet sağlamak, yani hizmetleri belki de maliyetlerini bile karşılayamayacak bölgelere kadar götürebilmek, hizmet üreten firmaların hakim durumlarından faydalanarak rant yaratmalarını önlemek, yani aşırı kârları sınırlayarak tüketicilerin ödeyecekleri fiyatın makul düzeyde tutulmasını sağlamak, yatırımcıların rekabetçi bir kâr elde edebilmelerini öngörmek, kuralların ileride de süreceğine ve teşebbüsler aleyhine adil olmayan bir şekilde değiştirilmeyeceğine ilişkin kurumsal taahhütlerde bulunmak (Müftüoğlu, 2001^b,s.27).

Regülasyon teorileri iki ana başlık altında ele alınabilir. Birinci grubu "Kamu Yararı Teorisi" ikinci grubu ise alternatif görüş olan ve içinde "Ele Geçirme Teorisi" ve "Rant Arama Teorisi" ni barındıran "Kamu Tercih Teorisi" "Çıkar Grupları Teorisi" ve "Düzenleme Reformistleri" temsil eder.

2.6.3.REGÜLASYON TARAFTARI GÖRÜŞLER

Regülasyonları gerekli gören "Kamu Yararı" yaklaşımı, faydacı felsefe perspektifinden bakıldığında çoğunluğun faydasının azınlığın zararını telafi edeceği düşüncesini içinde barındırır. Pigou'nun öncülüğünü yaptığı bu yaklaşım, düzenlenmemiş piyasalarda tekelleşme gücünden dışsallıklara kadar uzanan çeşitli piyasa başarısızlıklarının oluşacağını ileri sürer. Sosyal verimliliği yakalamaya çalışan devlet, sözkonusu başarısızlıkları uygulayacağı regülasyonlarla yenerek kamuyu korumaya çalışır (Djankov ve diğerleri,2000,s.2).

Pigou'ya göre, üretilen mal hizmet sırasında yaratılan dışsallıklar tabii eğilimlerden sapmalara yol açmaktadır. Tabii

eğilimlere yakın refah seviyesi ancak devlet müdahalesi ile sağlanabilir. Pigou'nun temel düşüncesi şöyle ifade edilmektedir; "bazıları devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu iddia etmiştir. Ancak sistem çalışmıştır ve de devlet müdahalesi sonucunda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte hala kusurlar vardır.Önemli olan karar, hangi ek müdahalelere gerek olacağıdır" (Coase,2000,s.148).

Kamu Yararı Teorisine göre regülasyonun temel amacı kamu yararı için piyasa dengesinin "Pareto Optimal" durumlara ulaşmayı engelleyen unsurları ortadan kaldırmak ve "Pareto Optimal" duruma yakınlaşmayı sağlamaktır(Tokatlıoğlu,2003,s.144). Bu sonuca ulaşmak için üç varsayım kullanılmaktadır. İlki, piyasaların düzenlenmemesi durumunda kesinlikle piyasa başarısızlığı olacağı ve "Pareto Optimal" durumdan uzaklaşacağıdır. İkinci varsayım, hükümet regülasyonlarının tamamen maliyetsiz olduğudur. Üçüncü varsayım ise, diğer ikisinin sonucudur ve piyasa başarısızlıklarını gidermenin en etkin ve maliyetsiz yolunun hükümet regülasyonları olduğudur. Piyasa başarısızlıklarının nedenleri ise, doğal tekeller, eksik bilgilenme, kamu mallarının üretimi, dışsallıklar, yıkıcı rekabet, ekonomik istikrar ve büyümenin sağlanamaması ve konjonktürel dalgalanmalardır (Tokatlıoğlu, 2003, s.146).

Regülasyon taraftarları düşünce grubu içinde farklı görüşler söz konusudur. Örneğin, Lowi (Lowi,1969, aktaran Francis,1993,s.7)) regülasyonun biçimlendirilmesi sürecinde her türlü detayın öngörülmesi ve içinde çelişki barındırmayan kesin hükümlerin bulunması gerektiğini ileri sürmektedir. Müphemlik ve karmaşa içeren regülasyon uygulamaları istenilen sonuçlara ulaşmayı engellediği gibi toplumsal açıdan da regülasyona olumsuz bakılmasına yol açacağını söyler. Ackerman ise, Lowi'nin bu yaklaşımına kanun yapıcıların regülasyon üzerinde bu kadar etkin olmasının çıkar gruplarınınca yasa oluşturma prosedürü üzerinde baskı yaratacağını belirterek, baskılar sonunda kamu menfaatinin zarar göreceği ve karlı çıkarının sadece

çıkar grupları olacağını öne sürer(Ackerman,1981, aktaran Francis,1993,s.7)

Regülasyonu haklılaştıran nedenlerin başında rekabet eksikliği, bilgi asimetrisi, ölçek ekonomileri, dışsallıklar ve kamusal malların varlığı gelmektedir.

Bazı endüstrilerde ölçek ekonomilerinin büyüklüğü birden fazla firmanın üretici olması halinde birim maliyetin artmasına sebep olduğundan, doğal olarak bir monopolün varlığı ortaya çıkar. Çoğu zaman elektrik, gaz, demiryolu taşımacılığı ve telefon hizmetleri doğal monopol niteliğindedir.. Bu monopoller etkinlik beklentisinden dolayı toplumsal açıdan kabullenilmiş monopollerdir. Devlet, bu endüstrilerde çoğu zaman üretici olarak bulunur ya da en azından monopol gücünün olumsuz kullanılmasını önlemek için regülatör olarak görev yapar.

Doğal monopoller dışında ortaya çıkan monopol ve oligopol piyasalar ise rekabet eksikliğini kendi çıkarları doğrultusunda faydaya çevirerek toplumsal faydayı azalttıkları öne sürülerek zararlı bulunmaktadır. Üretim, tüketim ve bölüşüm etkinliğinin sağlanabilmesi için rekabetçi piyasa yapısına yakın davranış biçiminde olmaları ya da piyasanın tam rekabet piyasası yapısına yakın bir hale gelmesi için düzenlenmesi ve uymayanlara yaptırımlar uygulanması gerekli görülmektedir.

Dışsallıklar, regülasyonlar için haklılık yaratan başka bir sebeptir. Dışsallıklar tüketiciler tarafından maliyetinin tam olarak karşılanmadığı bir malın topluma olan net maliyetidir. Dışsallıkların olduğu durumlarda devlet iki türlü hareket edebilir; Ya dışsallığa sebep olan üreticiyi vergilendirme yolu ile zararı tazmin eder, ya da üretim yapılmadan önce standartları belirleyerek üretimin yaratacağı zararı önceden önlemeye çalışır. Firmaları üretim sırasında yaratacakları hava ve çevre kirliliğine bağlı olarak sağlık ve güvenlik tehlikelerinin mutlaka kontrol altında tutulması gerekmektedir.

Devlet bazı malların üretimini toplum açısından öneminden dolayı özel sektöre bırakmak istemez. Kamu malları olarak adlandırılan bu tip mallarda pozitif dışsallık söz konusudur. Posta servis hizmeti bu konuda önemli bir örnektir. Özel sektöre bırakıldığı takdirde uzak köylere kadar ulaşılması maliyet açısından zorlaşmaktadır ancak toplumsal yarara ancak en ücra köşelere kadar ulaşırsa artacaktır.

Ölçüsüz rekabet koşulları da istikrarsızlık yaratacağı için istenilmeyen bir durum olarak karşımıza çıkar ve regülasyon için haklı bir sebep yaratır. Giriş çıkış bariyerlerinin düşük olmasından kaynaklanan aşırı rekabet baskısı, kârları umulan düzeyin altına indirdiğinden, piyasadan çekilen veya piyasaya yeni giren firma sayısının sürekli değişmesine böylece, piyasadaki mal üretim miktarında belirsizliğe yol açar. Tüketici açısından piyasadaki bu istikrarsızlık olumsuzluk yaratacağından düzenlenmesi gerekmektedir (Viotor,1989,s.26).

Herhangi bir malın kıtlığından yaratılacak olan haksız kâr olan “Ekonomik rant” regülasyonu haklılaştıran diğer bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır(Viotor,1989,s.26).

Regülasyonun yukarıda sayılan durumlarda gerekli olduğunu ileri süren görüşe karşı gelen görüş ise regülasyonun maliyetlerinin yüksek olduğunu iddia ederek uygulamaların toplumsal değil kişisel-grupsal- yarara hizmet ettiğini iddia eder.

2.6.4. REGÜLASYON KARŞITI GÖRÜŞLER

1920’li yıllarda regülasyon uygulamalarına hazırlık şeklinde başlayan çalışmalar 1930’lardan itibaren ekonomide aktif olarak uygulanmaya başlamıştır. Ancak, zaman içinde ortaya çıkan gelişmeler regülasyon hakkında şüpheler doğmasına neden olmuştur. 1970’lerden itibaren yaşanan ekonomik büyümedeki yavaşlama ve enflasyondan uygulanan devlet müdahaleleri yani regülasyonlar

sorumlu tutulmuştur. Ayrıca,yeni teknolojik gelişmelerle rekabetin şekil değiştirmesinin yanı sıra mikro ekonomi alanında yeni güçlü fikirlerin ortaya çıkışı-Meyer,Averch ve Johnson, Caves, Joskow, McAvoy, Kahn ve “Kamu Tercih Okulu” taraftarları Stigler, Peltzman, Tullock, Krueger gibi- da regülasyona ilişkin görüşlerin farklılaşmasına yol açmıştır. Regülasyon süreciyle çoğaldığı iddia edilen illegal-rüşvet, kaçakçılık gibi- ve genel ahlaka uymayan davranış şekillerini -haksız kazanç sağlama, politik çıkarlar için kamu menfaatini hiçe sayma gibi- azaltmaya yönelik olarak deregülasyon ve reregülasyon uygulamalarına geçilmiştir.

“Regülasyon aksaklıkları” kavramı maliyeti yüksek olan regülasyon uygulamaları için kullanılan yeni bir kavram olarak literatüre girmiştir. Regülasyon aksaklıklarının yaşanması yüzünden 1970’ler sonrası başta İngiltere ve ABD olmak üzere çoğu ülkede deregülasyon uygulamalarına geçilmiştir. Deregülasyon, önceki dönemlerde uygulanan regülasyonların kaldırılması olarak tanımlanmaktadır.Buna karşıt bir kavram ise reregülasyondur. Reregülasyon, yaşanan regülasyon aksaklıkları sonucu yeniden düzenlenmiş regülasyonlar olarak tanımlanabilir. Regülasyon aksaklıkları genellikle hatalı ve alt yapısı tamamlanmadan yapılan özelleştirmelerin ve piyasa aksaklıklarının tam olarak nereden kaynaklandığının belirlenemediği-finansal piyasalar gibi- piyasalarda daha yoğun görülmektedir((Bishop ve diğerleri,1995,s.2). Yaşanan regülasyon aksaklıkları 1980’lerde başta ABD ve İngiltere olmak üzere çoğu ülkede deregülasyona geçilmesine neden olurken hızlı deregülasyon ise reregülasyon ihtiyacını doğurmuş ve 90’lı yıllarda itibaren eksikleri gözden geçirilmiş regülasyonlar tekrar uygulanmaya başlanmıştır. Tablo 2.2.de ABD’de regülasyonun 60 yıllık deneyimi anlatılmaktadır.

Tablo.2.2. ABD’de Regülasyonun Yarım Yüzyıllık Tarihi

Yıllar	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980
Endüstriler	*	**					
Havayolu	1	R		2		3	D 4
Doğal gaz	1	R	2	R		3	D 4
Petrol	1	R		2		3	R D 4
Telefon	1		R	2		3	D D 4
Kara taşımacılık		1		R		2	
Demiryolu		2		R			3
Bankacılık	2	R	R			R	3
							D D 4

*Dönem Başı **Dönem Sonu

1-Regülasyon öncesi , 2-Regülasyonun uygulanışı, 3-Kesinti, 4-Reform,R-Regülasyon uygulaması,D-Deregülasyon uygulaması

Kaynak; R,H.K.Vietor, Strategic Management in the Regulatory Environment, Cases and Industry Notes, 1989, , s.25Prentice Hall

Regülasyon karşıtları regülasyonların olumsuz yanlarına ilişkin şu iddiaları ortaya koymaktadırlar:

- ❖ Regülasyon karşıtları, regülasyon maliyetlerini devlet bütçesinde yaratılan maliyetlerle ev halkı ve girişimciye yüklenen maliyetler olarak hesaplanmanın eksik olduğunu iddia ederek regülasyonun bir de görünmeyen maliyeti (invisible cost) olduğunu belirtmektedirler. Görünmez maliyetlere örnek olarak;
- ❖ Tüketiciler açısından, tükettikleri malların fiyatlarının yüksek buna karşın standartlarının düşük olması,
- ❖ Regülasyon uygulanan endüstrilerin alt sektörleri arasında, fiyat- maliyet eşitsizliği oluşmaktadır. Fiyatların maliyetin çok üstünde belirlenmesi üreticilerin,kârlarını arttırmak için yeni teknolojik arayışlar için yatırım yapmalarını gereksiz kılmaktadır(Perl,1997,s.22)
- ❖ Riskleri azalmak amacıyla yapılan regülasyonların ters etki yapıp riskleri arttırması;demiryolu taşımacılığının güvenliliği için uygulanacak yüksek maliyetli yeni bir

güvenlik sisteminin kişileri daha riskli olan motorlu araç taşımacılığına yöneltmesi(Haskins,2000,s.60),

- ❖ Öngörülemeyen toplumsal sorunların zaman içinde ortaya çıkması; Trans-genetik besin maddelerinin(GMF-genetically modifiief food) üretiminin günümüzde engellenmesinin ileride küresel besin arzında bir krize yol açma ihtimali vardır(Haskins,2000,s.61).

Çıkar grupları tarafından uygulanması talep edilen regülasyonlar bu gruplara sadece parasal çıkar sağlamaz; aynı zamanda rekabet eksikliği yarattığından teknolojik gelişim ya da tüketiciler için standartları yükseltmek gibi çalışmaları önemsememelerine de yardımcı olur. Girişimciliğin ve teknolojik gelişmenin olumsuz yönde etkilenmesinin toplumsal açıdan büyük bir maliyet yarattığını öne sürmektedirler (Blundell ve Robinson,2000,s.5).

Regülasyonun görünen ve görünmeyen maliyetlerine karşın halkın neden tepki göstermediği ve uygulamaların kaldırılması için politikacılara neden baskı uygulamadığı ise maliyet-fayda karşılaştırması ile açıklamaktadır. Üreticiler sayıları az olduğundan kolay organize olurlar ve regülasyondan fayda sağlamaları söz konusu ise kolaylıkla baskı grubu oluşturabilirler. Ancak tüketiciler sayı olarak çok olduklarından, çoğu zaman birlikte hareket edebilme imkanları yoktur.Zararın çok sayıda tüketici tarafından paylaşılıyor olması kişi başına düşen maliyeti azaltmaktadır. Çoğu tüketici regülasyon uygulaması sonucu zarara uğradığının farkına bile varmaz; varsa bile bu zararın telafisi için seçeceği yolda daha fazla para harcayacağı endişesi onları zarara katlanmaya mecbur eder. Bu duruma verilebilecek örneklerden biri Amerikan yarfıstığı sektöründe uygulanan yarfıstığı kota sistemidir(Guach ve Spiller,1999,s.4). 1949'dan itibaren yarfıstığı üretici sayısı ve ithalatına sınırlandırmalar getirilmiştir. Ayrıca üreticiler maliyetlerinin karşılanacağı kadar destek almaktadırlar. Bu durum Amerikan yarfıstığın fiyatının dünya fiyatının kiloda yaklaşık 50 cent fazla olmasına yol açmıştır. 1982-87 yılları

arasına ilişkin yapılan bir çalışmada tüketiciden- üreticiye gelir transferi yıllık yaklaşık 225 milyon dolar, tüketici ve üretici artığının net sonucu (deadweight loss) ise 34 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. 1982'de 23046 yerfıstığı üreticisinin her birine düşen, net transfer miktarı 11.000 dolardır. Buna karşın bu program sonucu zarar gören tüketici için kişi başına maliyet yaklaşık 1.23 dolardır. Bu kadar düşük miktarda bir zarar için hakkını aramaya çalışan tüketici ya yoktur ya da çok azdır. Oysa üreticiler kazançlarının büyüklüğüne bağlı olarak, bu programın uygulanmasının sürmesi için zaman ve para harcamaya razıdırlar.

Regülasyon karşıtlarının öne sürdüğü çözüm ise piyasanın kendi haline bırakılmasıdır. Çünkü, devletin piyasa içindeki aktörler kadar bilgi sahibi olamayacağını ve piyasanın etkin çözümler üreteceğini iddia etmektedirler. Rekabetçi piyasalarda firmalar için "tanınmanın" (reputation) önemi büyüktür. Doğru işler yapan ve standartları tutturmuş firmanın satışları da iyi olacaktır. Piyasa için neyin, ne şekilde ve hangi kalitede üretilmesi gerektiğine en etkin çözümü piyasalara karışılmadığı sürece firmalar karar verecektir. Gelen talebi en iyi değerlendiren firmaların kendisidir. Örneğin, 1970'lerde ABD'de uygulanan bir regülasyonla çocuk pijamalarının yanmaz kumaştan yapılmasına karar verilmiştir. Ancak aileler pamuklu kumaş ile çocuklarının daha rahat uyuduğuna inanarak yanmaz kumaştan üretilen pijamaları satın almamışlar; bunun üzerine üreticiler "pamuklu takım" adı altında pijama satmışlardır. 1996'da regülasyonun uygulanmadığına karar verilerek yanmaz kumaş mecburiyeti kaldırılmış ancak bu sefer de yangın ihtimalinden korumak için çocuğun bedenini saran pijama şartı konmuştur. Ebeveynler ise bu durumda çocukları rahat uyuyamayacağı için bedeni saran pijamaların büyük bedenlerini almıştır. Uygulanan regülasyonlar sonrası talepler tam olarak belirlenemediğinden karşılıklı olarak kuraldan kaçma ve kural koyma oyunu oynanarak kaynak israfı yapılmıştır (Blundell ve Robinson, 2000, s.14).

Regülasyon karşıtlarının sosyal regülasyonlarla ilgili geliştirdikleri argüman ise regülasyonun maliyetinden çok, güvenliğin ve yaşam kalitesinin yaratılmasına dayanmaktadır. Kapitalist ekonomilerin başarıları yalnızca talep edilen mal ve hizmetlerin ne oranda karşılandığına bağlı olarak ölçülmez. Sistemin başarısı rekabet sayesinde yakaladığı yüksek standartlarla ölçülür. Gelişmiş toplumlardaki insanların talepleri, yaşamak için gerekli temel ihtiyaçların ötesinde, yaşam kalitelerinin yüksekliğini belirleyecek sofistike ürünlere kaymaktadır. Ancak bu sofistike ürünleri talep eden bir topluma giden yol tamamen riskten arındırılmış bir yaşamdan geçmemektedir. Wildavsky “zenginliğin anlamı daha çok sağlıktır” derken, öne sürdüğü argüman sağlık harcamaları için bu dönemde yapılan araştırma ve uygulamaların gerektiğinde risk alınarak yapılması ve böylece gelecek nesiller için daha gelişmiş ve sağlıklı bir toplum yaratılmasıdır. Bir toplum gelecekteki gerçek güvenliğini, ancak -bilinmeyenlerle dolu dünya içinde- riskleri alarak ve bilginin deneme yanılma yöntemi ile gelişimini tamamlayarak sağlayacaktır. Devletin potansiyel tüm riskleri ortadan kaldıracak şekilde regülasyon uygulamalarında bulunması uzun dönem için güvenliğin korunması açısından büyük tehlikeler yaratacaktır. Geleceğin felaketleri üzerine tahminlerde bulunacağına geçmişten ders alınarak gelişme sağlanmalıdır. Bu argümanı desteklemek için American Food and Drug Administration’ın ilaçları üretmeme konusunda aldığı kararlara bağlı olarak bir çok kişinin hayatını kaybetmesi örnek gösterilmektedir. Örneğin eklem iltihabına karşı geliştirilen Opren adlı ilacın yan etkilerinin tam olarak belirlenememesinden dolayı, riskleri azalmak için üretimine uzun süre ara verilmesinin hastaların zararına olduğu iddia edilerek regülasyonun görünmeyen maliyeti (invisible cost) olduğu öne sürülmektedir (Barry,2000,s.33).

Regülasyona karşı olumsuz görüşler “Kamu Tercih Teorisi” ile vücut bulmuştur. Devleti “Kamu Yararı” teorisyenlerin sandığı kadar iyi huylu bulmayan regülasyonu ise sosyal olarak verimsiz gören(Djankov ve diğerleri,2000,s.2) “Kamu Tercih Teorisi” içinde birbiri ile bağlantılı

ancak farklı bakış açıları taşıyan görüşler vardır.”Ele Geçirme Teorisi” “Rant Arama Teorisi” “Çıkar Grupları Teorisi” bu görüşlerin başında gelmektedir. Bu yaklaşımlar sonucu regülasyon teorisi stratejik bir boyut kazanmış ve kamunun regülasyon stratejisi oluşturma gerekliliği ortaya çıkmıştır(Emek,2001,s.48).

Regülasyon stratejisi hem rekabet stratejisini hem de regülasyon konusunda işbirliği stratejisini bir arada barındırmaktadır. Regülasyonun topluma olan maliyetlerini azaltmak , çıkar gruplarının yararları uğruna kullanılmasını önlemek ve toplumsal fayda amacıyla uygulanmasını sağlamak için politik baskılardan bağımsız idarelerce denetlenip belirlenen stratejiye uygun olarak uygulanması gerekmektedir.

Reformist yaklaşım ile birlikte regülasyona yöneltilen eleştirilere sebebiyet veren etkenler en aza indirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar yapılırken, regülasyona yöneltilen eleştiriler içinde en geniş alanı kapsayan politik çıkar sağlama endişesinin giderilmesi için regülasyonlar hükümetlerden bağımsız idari otoritelerce düzenlenmeye başlanmıştır.

2.6.4.1.ELE GEÇİRME TEORİSİ

“Ele geçirme Teorisi” (Capture theory) regülasyonun firmaların ihtiyacı doğrultusunda ve onların yararları için yaratıldığını iddia eder. “Regülasyon bir endüstri tarafından elde edilir ve onun ihtiyaç ve faydaları doğrultusunda şekillendirilir ve uygulanır”(Stigler,1971,s.3)

Bu teoride, literatürde uzun süre egemenliğini koruyan “tüketicinin korunması” görüşüne dayanan regülasyon teorilerinden farklı bir şekilde “üreticinin korunması” görüşü barınmakta, hatta daha da geniş bir alanı kapsayarak politik bir koalisyondan bahisle politik süreç hakkında genel bir model yaratılmaktadır (Peltzman, 1993,s.211).

Bu genel model içinde politikacılar ve üreticilerin ortak çıkarları için yaratılan regülasyon “bedava bir mal” (Peltzman,1993,s.213) olarak ele alınmakta ve bu taraflar regülasyonun arz ve talebini yaratmaktadır. Bu teoriye göre kamu kaynaklarının ve gücünün potansiyel kullanımı ile ekonomik statülerini iyileştirme umudu ekonomik grupların regülasyon talebini oluştururken, politikanın gereği olarak nispeten küçük grupların talebini karşılamak ise regülasyonun arz tarafını oluşturmaktadır. Regülasyonun arz tarafında tekrar seçilme kaygısı taşıyan politikacılar bulunmaktadır ve bu politikacılar devletin gücünü kullanarak oy kazanabilecekleri sektörlere regülasyon ile rüşvet dağıtmış olmaktadır(Stigler,1971,s.3).

Peltzman, regülasyonu herhangi bir mal gibi varsayarak politika piyasasında regülasyondan oy sağlama veya kaybetme modeli ile “Ele Geçirme Teorisini” geliştirmiştir(Crew ve Rowley,1988,s.49). Peltzman politikacıların amacının oy (güç ya da servet) kazanmak olduğunu, ancak oy maksimizasyonunu çalışmasının aslında, sınırdaki kaybedilenlerle dengelendiğini ileri sürmektedir. Peltzman böylece, düzenlenmiş bir endüstride optimal davranışın- yani maksimizasyonun- maliyet ya da talep koşulları gibi farklı parametrelerden nasıl etkilendiğini analiz ederek teoriye ekonomik perspektiften gelişim kazandırmıştır (Becker,1976,s.245).

Peltzman ile Stigler’in makaleleri büyük benzerlikler gösterir. Her iki yaklaşımda da fiyat kontrolleri, tarife ve kotalar ya da giriş kısıtları ele alınırken, nakit ödemeler bu analize dahil edilmez. Bunun sebebi kişilerin nakit ödemeler dışındaki politikalarla daha kolay yanıtılabileceği ve gerçek maliyetlerin hesaplanamayacağı tahminidir. Oysa Becker, halkın sürekli yanıtılamayacağını ve süreklilik gösteren politikalarla halkın yansız beklentiler içinde olacağını ileri sürer(Becker,1976,s.246). “Rasyonel Beklentiler Teorisi” ile uyum içinde olan bu görüşe göre oy verenler politikacıların kazanç ve kayıplarını tam olarak algırlar.

Becker, Stigler ve Peltzman'ın serbest piyasa sürecinde giriş bariyerleri olmadığı sürece regülasyonun kaynak bozucu etkide bulunmadığı görüşünü politik arenaya uygulayarak güç kazanımı için yarış içinde olmak gibi politikaların verimliliği yükselttiğini ileri sürer(Crew ve Rowley,1988,s.49).

“ Güç için rekabet etmek gibi politikalar verimliliği yükseltir çünkü kazanımı mümkün olmayan zararlar yerine kazanımlar yaratırlar böylece kazanım sağlayan grubun faydası kaybedenlerin zararından büyük olur.”(Becker,1983,s.396)

2.6.4.2.RANT ARAMA TEORİSİ

Hükümetler piyasa mekanizmasının istenilen biçimde işleyebilmesi için para piyasası, sermaye piyasası, tarım ürünlerinde fiyatlandırma ve işgücü piyasalarında regülasyonlarda bulunurlarken yapay rantların yaratılmasına da neden olmaktadır. Yapay rant deyimi ile kastedilen, hükümet müdahaleleri sonucu ortaya çıkan kısıtlılık halleridir. Yapay rantlar rant arayışı denilen faaliyetleri beslemektedir(Yılmaz,2002,s.1).

Rant arayışlarının lobicilik yapma, yetkililere parasal ve aynı kazanç sağlama, hükümet üyeleri ile yakınlık kurma, rüşvet verme şeklinde kendini gösterdiği düşünülecek olursa, hükümet politikalarının rant arayışlarından etkilenebileceği, hatta bu faaliyetler sonucu biçimlendirilebileceği savı kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır(Yılmaz,2002,s.1).

Kamu Yararı teorisyenlerinden bir kısım iktisatçı, Krueger(1974), Tullock(1975), Tollison(1982), McChesney(1987) düzenlemelerin sonucunda ekonomide telafisi zor olan bu olumsuz gelişmelerin yaşanacağını iddia etmektedirler. Örneğin, belirli malların ithalatına ilişkin lisans düzenlemeleri büyük rantlar yarattığı gibi, anti-tröst düzenlemeler de firmaların optimal büyüklüğün altında çalışmasına neden olmaktadır. Asgari ücret uygulaması işsizlik oranını

arttırmakta, faiz oranları üzerindeki bir düzenleme ise borçlanma için rekabet yaratmakta ve bankalara yönelik yüksek maliyetli operasyonların yapılmasını gerekli kılmaktadır(Kruger,1975,302).

Regülasyonları ekonomide yarattığı maliyetler ve bürokraside yaratacağı yozlaşmalar açısından olumsuz bulan bu grup, regülasyonların sosyal ve ekonomik tüm maliyetlerinin değerlendirilerek zararı faydasını aşmayan regülasyon süreçlerinin ortaya çıkma çalışmalarına rehberlik etmişlerdir.

2.6.4.3.REGÜLASYON REFORMİSTLERİ

Regülasyon reformistleri regülasyonun tespit edilmiş sorunların veya sorunlu piyasaların düzeltilmesine yönelik çalışmalar değil devlet yönetiminin bir politikası olduğunu öne sürerler.Reformistler ekonomik düzenleme ile sosyal düzenleme arasında kesin bir ayırım yaparlar; kamu menfaati için yapılmış olan düzenlemelerin sağlık, güvenlik ve çevre kirliliğinin önlenmesi ile ilgili alanlar dışında kaldırılmasını önermektedirler (De Muths,1983,s.266).

Shultze (1977), Joskow ve Noll(1978), Breyer(1981) başlıca reformistler olarak bilinmektedirler. Bu iktisatçılar ekonomideki aksaklıkların doğru tespit edilip en kısa sürede düzeltilmesi gerektiğini öne sürerler. Reformistlere göre uygulanan çoğu müdahale sahte monopollere ilişkindir. Devletin bu durumları acilen tespit etmesi ve müdahaleyi geri çekmesi gerekmektedir. Sahte monopol ile kastedilen, iktisadi açıdan doğal monopol yapısından uzak olan ancak devlet tarafından bir politika aracı olarak kullanılan ve yaratılan monopollerdir. Devlet sadece gerçek doğal monopoller ve piyasa hatalarının olduğu sektörlerle müdahale etmelidir.

Shultze, müdahale yöntemine ilişkin olarak şu soruyu sormaktadır; Özel sektörün faaliyet gösterdiği bir sektörde yoğunlaşma yaşanmakta ise bu sektöre emir-komuta zinciri ile mi müdahale gerekir

yoksa bilgi akışını düzelterek ve piyasa yoğunluğu sistem olarak değiştirecek ekonomiye ilişkin politikalar mı kullanılmalıdır (Shultze, 1977,s.13).

Shultze göre, ekonomik ağırlıklı programlar “süreç ağırlıklı”dır ve süreç içindeki yanlışlıkları düzeltir oysa emir-komuta politikaları “çıktı ağırlıklı”dır ve süreci göz ardı ederek direkt olarak çıktıyı belirler(Shultze,1977,65-66).

2.6.4.4.ÇIKAR GRUPLARI TEORİSİ

Çıkar Grupları teorisyenleri regülasyonu gruplar arası ve gruplar ile devlet arası bir çalışma olarak görürler. Çıkar Grupları Teorisi çoğulculuktan kooperatizme kadar geniş bir perspektife sahiptir(Wilson,1990). Çoğulcu analiz, devleti güç için yarışan gruplara “çıkar” alanı yaratan birim olarak görürler. Herhangi bir grup koalisyonu seçimi kazandığı zaman, yeni bir grup iktidar oluncaya kadar hükümeti şekillendirerek regülasyon rejimini kendi amaçlarına göre düzenler.

Kooperatist model ise gruplara farklı açıdan yaklaşır; eğer grup politik ve ekonomik açıdan başarılı ise devletin ortağı gibi çalışır Devlet ve grup, sanki devlet-özel sektör işbirliği içindeymiş gibi çalışarak regülasyon rejimini düzenlerler(Wilson,1990).

Çıkar grubu teorisyenleri regülasyon sürecinin gelişimini şöyle açıklarlar; belirli gruplar ekonomide avantajlı pozisyon kazanır ve kaynak dağılımını bozarak kendi lehlerine çevirirler. Zamanla yeni gruplar oluşur; ve kaynak dağılımındaki eşitsizliği öne sürerek kendilerini mağdur gösterirler. Dominant grup ise ortaya çıkan yeni gruplar karşısında gücünü yitirmeye başlar. Grup çatışmaları denge regülasyon rejiminin ortaya çıkmasına yol açar (Wilson,1990).

2.6.5. REGÜLASYON MALİYETLERİ ve AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Regülasyon karşıtları, ileriye sürdükleri tezleri destekleyen ampirik çalışmalar yaparak ölçülebilir maliyetleri incelemiştir. Regülasyonların maliyetlerine ilişkin çalışmalar yapan iktisatçılardan Tullock(1967) ve Posner(1975) monopolün yalnızca ekonomik değil sosyal maliyetinin de bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak, ekonomiye ilişkin düzenlemelerin sosyal maliyetinin monopolün yarattığı maliyetten daha fazla olduğunu iddia etmişlerdir. Posner'a göre düzenlenmiş piyasalar-giriş bariyerleri ya da fiyat rekabetini azaltıcı düzenlemeler- özel monopollerin yarattığından daha fazla maliyet yaratabilirler. Harberger(1954) ve Shwartzman(1960) tarafından yapılan araştırmada ABD sanayi sektöründe monopolün sosyal maliyetinin ABD GSMH'nın %1'i kadar olduğu hesaplanmıştır (Posner,1975,s.809). Posner 1975'de yaptığı çalışmada , monopolün sosyal maliyetini %1,9 olarak hesaplamıştır. Oysa, aynı çalışmada regülasyonun maliyetinin özellikle-tarım, bankacılık, telekomünikasyon, enerji, sigorta ve sağlık sektörlerinde- GSMH'ın %17'sine ulaştığı hesaplanmıştır. Böylece çoğu sektörde monopolün yarattığı maliyetin regülasyonun yarattığı maliyetin altında kaldığı iddia edilmiştir. Weidenbaum tarafından yapılan çalışmada ise 1970'lerde ABD'de uygulanan regülasyonları maliyetinin GSMH'nın %5'ine ulaştığı iddia edilmiştir(Gwartney ve Stroup,1980,s.475). Laband ve Sophedeus ise yaptıkları çalışmada rant arama faaliyetlerinin yol açtığı refah kaybının 1985 yılı için ABD GSMH'nın %22,6'sı olarak hesaplamışlardır (Aktan⁴¹).

⁴¹ www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/aktan-regulation-control Erişim tarihi;12-12-2002)

Tablo 2.3. ABD'de Devlet Regülasyonlarının Senelik Maliyeti (Milyar Dolar)

Regülasyonlar	1977	1988	1991	2000
Çevresel regülasyon	42	87	115	178
Diğer sosyal regülasyon	29	30	36	61
Ekonomik regülasyon verimliliği	120	73	73	73
İdari regülasyon	122	153	189	221
Maliyetlerin ara toplamı	313	343	413	533
Ekonomik regülasyon transferleri	228	130	130	130
Toplam maliyet	\$540	\$473	\$542	\$662

Kaynak; L.J.,GUACH, P.SPILLER, Managing The Regulatory process: Design, Concepts, Issues, and The Latin America and Caribbean Story, 1999, s.17, The World Bank, Washington D.C.,

1991 yılı için ABD için regülasyonların hesaplanan toplam maliyet; 542 milyar dolar yani GSMH'nin %9,5'idir. Regülasyon maliyetleri içinde en çok yer tutan idari regülasyon maliyetleridir. Yani devletin bürokratik işlerine ayrılan kaynaktır ve aslında verimlilikle birlikte düşmesi beklenen bir orandır.

OECD'nin 1996'da yaptığı çalışmada 1986 yılında Avustralya'da uygulanan regülasyonların maliyeti GSMH'in %9-19'u olduğu hesaplanmıştır. Mihtar(1996) ise Kanada için yaptığı çalışmada regülasyonun maliyetini GSMH'nin %12'si olarak bulmuştur(Guach ve Spiller,1999,s.7).

Bu sonuçlar devletin neyin, ne kadar ve nasıl üretileceğine karar vermesi ya da potansiyel tehlikeler için önlem alması yerine rekabetçi piyasa yapısını oluşturması için regülasyon uygulamaları yapması gerektiği düşüncesini yaratmıştır. Bu uygulamaların ise politikacılardan bağımsız idari otoritelerce yapılması maliyetleri minimize etmek için uygun yöntem olarak benimsenmiş ve "Bağımsız İdari Otoriteler" önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmıştır.

2.7. BAĞIMSIZ İDARİ OTORİTELER

Bağımsız İdari Otoriteler(BİO), piyasa ekonomisine geçişle birlikte özelleştirme ve özzerkleştirme adımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. İdari yapılanmada yeni bir model olarak kabul edilen bu uygulama beraberinde, devletçi düzenlemelerin yerini bağımsız otoritelerin alması, karar, uygulama ve denetimin bu yapılara taşınmasını sağlamıştır(Tanrıkulu, 2001,s.9). BİO'ların kurulmasındaki amaç; iletişim, medya, rekabet, bankacılık ve finans gibi sektörlerin ekonomi açısından önemi ve bu sektörlerin yanı sıra doğal tekellerin özelleştirilmesi sırasında toplumsal hassasiyetin giderilmesi için bu sektörlerin siyasi iktidarın etkisinden arındırılmasıdır(Ulusoy,1999,s.4).

Bu kuruluşlar iki ana grupta toplanmaktadır. Birinci grup kamusal yaşamın duyarlı sektörleri denilen alanlarda düzenleme ve denetim işlevi yerine getirmektedir. BİO'ların ikinci tip grubuna girenler ise önceleri kamusal tekel biçiminde yürütülen kamu hizmetlerinin rekabete açılıp, özel girişiminde bu alanlara girişi sağlandıktan sonra, kamusal işleticilerle özel işleticilerin birlikte faaliyette buldukları bu alanları düzenleme işlevini yerine getirmek üzere oluşturulmuş düzenleyici otoritelerdir(Tan,2000,s.4).

Dünyada BİO'ların ilk örnekleri ABD'de ortaya çıkmıştır. ABD'de BİO nitelikli ilk kuruluş 1889'da kurulmuş olan Eyaletler Arası Ticaret Komisyonu'dur(Interstate Commerce Commision)(Azrak,2001,s.19).

BİO'ların özellikleri ülkeler arası farklılıklar göstermektedir. ABD'deki BİO'lar yasama(düzenleme-kural koyma), yürütme (denetim, emir ve talimat) ve yargı yetkilerini bünyesinde toplamakta ve yapısal ve çalışma usulleri bakımından tek kategoriye indirilebilmektedir. İdareler yargı organları gibi bağımsız ve tarafsız birer kurul biçiminde örgütlenerek bireylerin sorunlarını yargısal yöntemlerle çözüme bağlamaları biçiminde bir düzenlemeyi içermektedir(Azrak,2001,s.20-22).

Bağımsız kurul örnekleri ABD'den sonra 1970'li yılların sonlarına doğru AB ülkelerinde de görülmeye başlandı. Ancak piyasa düzenleyici bağımsız kuruluşların AB ülkelerinde oluşumu ABD'den farklı bir süreçte gerçekleşmiştir. Keynes sonrası neoliberal iktisat söylemlerinin etkisi ile piyasa yasalarının ve zihniyetinin toplumsal ve politik yapılarda taraftar bulmasıyla başlayan serbestleştirme ve özelleştirme ile kamudan boşalan enerji, haberleşme gibi alanlarda rekabetçi yapıyı kurmak ve yeniden düzenlemek için bağımsız piyasa düzenleyici idarelere ihtiyaç duyulmuştur.

İngiltere'de Yarı Özerk Hükümet Dışı Örgütler(Quasi Autonomous non Governmental Organizations) adı verilen kuruluşlar ABD'deki örneklerden farklılıklar içermektedir. İngiltere'deki kuruluşlar yapısal ve içerik bakımından çeşitlilik göstermektedirler. Dolayısı ile İngiltere'deki BİO'ların tipolojisini yapmak çok da kolay olmamaktadır (Azrak,2001,s.20-22).

İngiltere'de bağımsız kurullar genellikle geçmişte yasal korumalardan kaynaklanan doğal tekel konumuna sahip kuruluşların özelleştirildiği piyasalarda görülür. İngiltere'de British Telecom tekel konumundaydı. Telekomünikasyon sektöründeki tekelleşmeyi önlemek için OFTEL olarak bilinen üst kurul kurulmuştur(Kurnaz,2003,s.83).

Kara Avrupa'sı sistemine gelince;başta Fransa olmak üzere, Almanya, Danimarka ve İsveç gibi ülkelerde II.Dünya Savaşı'ndan itibaren bu kurumların ekonomi içinde yerini aldıkları gözlenmektedir.

Fransa'da BİO'ların oluşturulması için çok temel bir saptama vardır;"BİO denilen modelin ortaya konabilmesi için yasa koyucu tarafından , mutlak surette o BİO'nun göstereceği faaliyet alanının daha önce devlet tarafından üstlenilmemiş olması gerekmektedir" Yani, devletin üstlenmemiş olduğu bir faaliyet alanında ancak bir bağımsız otorite örgütlenebilir, denmektedir(Erkut,2001,s.83). Bu

kuruluşların Fransa'da rağbet görmesinin sebebi, Anglo-Amerikan sistemindeki gibi siyasal etkenlerin ağır basmasından ziyade, yargısal- teknik etkenlerin ağır basmasıdır. Fransa'da bu kuruluşların, ekonomik ve teknik alanda yaptıkları denetim, yargı alanının kapsamadığı alanda etkili bir denetimin sağlanmasıdır. Ancak bu kuruluşlar tüzel kişiliğe sahip değillerdir ve mali bakımdan da özerk değillerdir.

Almanya'da BİO olarak en belirgin kuruluş Federal Kartel Makamıdır(Bundeskartellamt). Bu kurumun düzenleme, denetim ve yaptırım uygulama yetkileri vardır. Bu kuruluşta ABD'dekine benzer biçimde yarı yargısal idari usuller uygulanmaktadır(Azrak,2001,s.20-22).

T.C.Anayasası'nın 167.maddesinin 1. fıkrası, Devlete "para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici önlemleri almak ve piyasalarda fiili ve anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önlemek" görevini vermektedir. İşte ülkemizde, bağımsız idari otoriteler olarak adlandırılan kuruluşlar, Anayasa ile devlete verilen söz konusu görevin yerine getirilmesi için, 1980'li yılların başından itibaren tüm dünyayı saran küreselleşme akımının da etkisi ile devleti küçültmek, özellikle iktisadi alanlarda yürütülen kamu hizmetlerini özelleştirmek ancak özel kesime aktarılan monopollere de tamamen yabancı kalmayarak onları dışarıdan bir tür regüle etmek ve regülasyonu yapacak örgütleri kurmak düşüncesi de bu gibi kuruluşların kurulmasında etkili olmuştur(Günday,2001,s.73).

Yasama organı Anayasa'dan kaynaklanan takdir yetkisini kullanarak, görevlerini bağımsız olarak yerine getirecek, görevlerine ilişkin olarak yapacakları düzenleyici işlemleri yürütme organının ve ona tabi merkezi idare makamlarının denetimine tabi olmayacak, bütçelerini kendi iradeleriyle oluşturacak;kısacası öteki kamu tüzel kişiliklerinde pek rastlanmayacak boyutta bir idari ve mali özerkliğe sahip olacak kamu tüzel kişilerini oluşturmuştur ki, ülkemizde bağımsız

idari otoriteler ya da kurumlar olarak adlandırılan kuruluşlar işte bunlardır. Bu kuruluşların bu niteliklere haiz olarak kurulmasının nedeni ise, bunları işlevlerini yerine getirirken günlük politikanın ve politikacıların etkisinden uzak tutmaktır(Günday,2001,s.73-74).

Çok Uluslu Şirketler, IMF,Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların varlığı ulusların kendi kararlarını artık tek başlarına alma imkanını ortadan kaldırarak mutlak yönetimin yönetim şekline dönüşmesine sebep olmuştur. Yönetişimin 3 boyutu vardır; birincisi özellikle yerli ve yabancı yatırımcılar açısından saydam ve dürüst bir yönetimin varlığı ile güvenli bir ortam yaratmak, ikincisi küresel dünya ile uyum sağlamak , üçüncüsü ise ülke içinde sadece hükümetin değil sivil toplum örgütlerinin, özel sektörün ve yerel yönetimlerin kamusal karar alma süreçlerine daha sık ve ağırlıklı olarak katılımlarını sağlamaktır(Acar,2003,s.26). Bu anlamda BİO'ların ortaya çıkışı ve devletle birlikte ancak hükümetten bağımsız kurumların yönetime katılması yönetim kavramına uygundur.

Bağımsız kurumların kimler tarafından istendiğine dair 3 türlü yaklaşım vardır;İlk yaklaşım, nispeten Keynesyen bir yaklaşımdır ve piyasa aksaklıklarının olduğu kabul edilerek devlet müdahalesine gerek duyulduğunu iddia eder. İkincisi, daha çok yönetim kavramıyla ilişkilidir ve federal yapının gereği, bazı konuların yerel siyaset ile bölgesel siyasetçinin çekişmelerinden çıkarmak için bağımsız kurumlara yetki devredilmesi gereğini öne sürer. Üçüncü yaklaşım ise uluslararası kurumların siyasetten etkilenmeyen istikrarlı bir yapı içinde olan kurumlarla çalışmak isteğini belirtmektedir. Yerel politikacının yerine teknisyenlerle yani bürokratlarla muhatap olmak isteyen uluslararası kurumlar, BİO'ların kurulmasını istiyorlar(Emek,2003,s.33).

BİO'Ların kuruluş ve işleyişinde göz önünde bulundurulması gereken altı önemli denge bulunmaktadır(Acar,2003,s.27-29);

- ❖ Bağımsızlıkla-hesap verilebilirlik arasındaki denge;karar almada yaratılacak bağımsızlık bu kurumların yetkilerini

genişletirken kurumların kime hesap vereceği ya da kimler tarafından denetleneceği önemli bir konudur.

- ❖ Saydamlık-açıklık ile sır tutma-gizlilik arasındaki denge; BİO'lardan saydam olmaları istenirken gerektiğinde sır tutmaları da beklenmektedir.
- ❖ Yönetmelik-etkinlik-kurala dayalı süreç arasındaki denge; kararlar alınırken uyulması gereken kurallar ve itiraz mekanizmaları belirlenmelidir. Ancak BİO'ların yönetmelik etkinliğinin de sağlanması gerekmektedir. Kısacası bu kurumların karar verme süreçlerinin bir taraftan etkin olması, diğer taraftan da hakkaniyete uygun olması gerekmektedir.
- ❖ Öngörülebilirlik-esneklik arasındaki denge; Uzun dönemde yatırımcılar için öngörülebilirlik sağlanması beklendiğinden kuralların kesinlik kazanması değişen ve küreselleşen şartlar karşısında kurallarda esneklikte sağlanması gerekmektedir.
- ❖ Uzmanlık-uzak durma arasındaki denge; BİO'larda çalışan insanların uzman olması gerekmekte ancak piyasadaki aktörlerle aralarında çıkar ilişkilerinin yaşanmaması gerekmektedir.
- ❖ BİO'ların rolleri-görevleri-fonksiyonları arasındaki denge; BİO'lar piyasaları düzenlerken aynı zamanda piyasaların gelişmesine de yardımcı olmak zorundadır dolayısı ile düzenleme-denetleme arasındaki ilişkinin iyi kurulması gerekmektedir.

2.8.REKABET KURUMLARI

Devletin iktisadi politika araçları ile makro ekonomik süreçlere müdahale etmesi ve yön vermeye çalışmasının yanı sıra, çeşitli kanun ve düzenleyici kurumlar vasıtası ile aksayan(tökezleyen) mikro ekonomik süreçlere ve tek tek piyasaların işleyişine müdahale etmesi; tökezlemeye neden olan engelleri ortadan kaldırarak piyasaların

performansını iyileştirmeye çalışması; ekonomik verimliliği ve toplumsal refahı en çoklaştıranın olmazsa olmaz koşullarından kabul edilmektedir(DPT,2000,s.5).

Serbest piyasa sisteminin oluşturduğu rekabetçi ortamın sağlayacağı faydalardan yararlanmak isteyen ülkeler bu hedefi gerçekleştirmeye dönük olarak rekabet politikası oluşturmayı gerekli bulurlar Rekabet politikasının temel aracı olan Rekabet Hukuku(anti-tröst yasa) üç ana müdahale alanında yoğunlaşır:

- ❖ Rekabeti sınırlayan anlaşmaların ve hakim durumun kötüye kullanılmasının engellenmesi,
- ❖ Birleşme ve devralmaların kontrolü, pazarda hakim durum yaratarak rekabeti olumsuz etkileyecek birleşme ve devralma girişimlerinin engellenmesi,
- ❖ Devlet yardımlarının izlenmesi, etkinliğe ve rekabete aykırı devlet yardımlarının yasaklanması.

Rekabet Kurumu Rekabet Hukuku'nun(anti-tröst yasa) uygulayıcısı olarak pek çok gelişmiş ülkede uzun yıllardır görev yapmaktadır. Rekabetçi piyasaların yaratılması konusunda Rekabet Kurumuna önemli görevler düşmektedir. Rekabet hukukunun iyi bir uygulayıcısı olmak için tam olarak bağımsız olması ve özel bir topluluğa hizmet yerine tüm topluma hizmeti kabul etmiş olması gerekmektedir. Ancak, Rekabet Kurumu bu önemli görevi yürütürken genellikle toplumdan yeterli desteği görmemektedir. Rekabetin faydaları genel kabul görmekle beraber tüketicilerin kayıtsızlığı ve önemsememesi, üreticilerin avantajlı konumlarını kaybedeceği düşüncesi, çalışanların işlerini kaybedeceği korkusu ya da siyasilerin kontrolleri altındaki sektör ve piyasalarda egemenliklerini kaybedeceği korkusu Rekabet Kurumlarını yalnız bırakmaktadır (OECD,1997,s.12-15).

Rekabet Hukuklarını oluşturmuş ülkeler uygulayıcı olarak Rekabet Kurumlarını kurmuş ancak bu kurumların yetkilerini her ülke farklı olarak belirlemiştir. Örneğin, Fransa'da Rekabet Kurulu ile Ekonomi ve Finans

Bakanlığı rekabetle ilgili araştırmaları yapmak ve gerekli cezaları uygulamakta yetkili iki ana merciidir. Rekabet Kurulu gerek kendiliğinden gerekse Ekonomi ve Finans Bakanlığının görevlendirmesi ya da dışardan gelen talepler üzerine soruşturma başlatabilir. Rekabet Kurulu bağımsız bir kurumdur ve rekabete aykırı uygulamalar, anlaşmalar ile hakim durumun kötüye kullanımına ilişkin kararlarda yetkili tek merci olup kararları ancak temyiz mahkemesince ret edilebilir.

Tablo 2.4. Fransa'da Rekabeti Düzenleyici Kurumlar Ve Görevleri

Rekabetle ilgili kurumlar	Ekonomi ve Finans bakanlığı Rekabet Tüketim ve Hileleri, Önleme Genel Müdürlüğü(DGCCRF) Rekabet Kurulu	
Rekabetle ilgili yasalar	1 Aralık 1986 tarihli kararname	
Konu	Rekabete aykırı uygulamalar, anlaşmalar, hakim durumun kötüye kullanılması	Birleşmeler ve devralmalar
Firmaların izleyebileceği yollar	Mesleki birliklerin ve sendikaların izleyebileceği yol; Bir piyasanın işleyişi hakkında rekabet kurulundan görüş alma	İhtiyari bildirim. Bildirimin alt sınırı toplam ciro miktarı 7 milyar Frangın üzerinde olan veya piyasa payı %25 ve üzerinde olan
Piyasaların analizi	Bir dava durumunda Rekabet Kurulu Piyasaların DGCCRF tarafından izlenmesi	DGCCRF bakanının talebi üzerine Rekabet Kurulunun görüş bildirmesi
Görevlendirilme;	Rekabet Kurulunun görevlendirilmesi; -Kendi kendine -Ekonomi ve Finans Bakanı -Teşebbüsler -mesleki Birlikler -Tüketici kuruluşları -Yerel kuruluşlar	Bakanın görevi; Takdir yetkisi. DGCCRF ve Rekabet Kurulundan görüş alır ve bu görüşü uygulayıp uygulamamakta serbesttir.
Soruşturma araçları	Rekabet Kurulu'nun raporları, yetkilileri ve DGCCRF Polisiye yetkililer, arama, evraklara el koyma	
Karar makamları	Rekabet bir bilanço ve ekonomik gelişme bazında Rekabet Kurulu	Kendi değerlendirme yetkisi ile Bakan
Kararlar	Para cezaları, emirler	İzin verme ,yasaklama, emir
İtiraz	Paris istinaf mahkemesi Temyiz mahkemesi	Danıştay
Kararları uygulayıcı makamlar	Ekonomi ve Finans Bakanı Rekabet Kurulu	

Kaynak. H.Dumez ve A. Jeunemaitre, Avrupa'da Rekabet, Teşebbüsler Açısından Oyunun Yeni Kuralları, 1999, s.249, çev;M.M.Yakupoğlu, Mor Yayınları

İngiltere'de ise Rekabet Hukuku ve uygulanması daha karmaşık ve iki başlı bir yapıya sahiptir. Ticari anlaşmalardaki yatay kısıtlar Restrictive Trade Practises Court görevlendirilmektedir. Bu tür eylemler dışındaki ticareti kısıtlayıcı eylemler, örneğin birleşmeler, dikey kısıtlar ve tek bir firmanın yaptığı eylemler öncelikle OFT tarafından incelenir, eğer OFT'un kararı ret edilirse,MMC devreye girer ve eylemin kamu düzenini ihlal edip etmediği araştırılır.

Tablo 2.5. İngiltere’de Rekabeti Düzenleyici Kurumlar Ve Görevleri

Rekabetle ilgili kurumlar	Director general of Fair Trading (DGFT) Office of Fair Trading(OFT) Monopolies and mergers Commision(MMC) Secretary of State for Trade and Industry Department of State for Trade and Industry(DTI) Competition Policy Division Restrictive Trade Practices Court (RTP Court)		
Rekabetle ilgili yasalar	Restrictive Trade Practices Act(1976)	Fair Tradeing act(1973) Competition act(1980)	
Konu	Anlaşmalar	Tekeller ve hakim durumun kötüye kullanılması	Birleşme ve devralmalar
Firmaların izleyebileceği yollar	Zorunlu Kayıt		Confidential Guidance Plea bargaining Pre notification İhtiyari usuller
Piyasaların analizi	Oft kendisine bildirilen anlaşmaları inceler. Şikayet üzerine gizli anlaşmaları açığa çıkarmak için harekete geçer	OFT bir hakim durumun olduğu piyasaları ve oligopollerini inceler;bir firmanın veya bir grup firmanın pazar payı %25’den fazla olduğu zaman. OFT şikayet üzerine de harekete geçer.	OFT birleşme ve devralmaları izler. Eyleme geçmenin alt sınırı; ,işlemdeki aktifler 30 milyon pounddan fazla olduğu veya işlem 525’den fazla bir pazar payı yarattığı zaman
Görevlendirilme;	RTP Court; Anlaşma önemli rekabet sorunlarına yol açıyorsa DGFT’nin RTP Court’a başvurma yükümlülüğü vardır.	MMC: DGFT tarafından Kamu sektöründe Sanayi Bakanı tarafından	MMC; Sanayi Bakanı tarafından DGFT, MMC’ye başvurulma konusunda görüşünü bildirir.
Soruşturma araçları	İfadeler, şirketlerden bilgi isteme yetkisi vardır ancak arama yetkisi yoktur.		
Karar makamları	Kamu yararı bazında RTP Court	Secretary of State kararlarını MMC’nin raporunun sonucuna göre verir. Bakan bir tekel durumu veya bir birleşme MMC tarafından kamu yararına aykırı görünmezse MMC’nin görüşüne aykırı karar veremez. Ama bunun tersi durumunda Bakan MMC’nin görüşüyle bağlı değildir.	
Kararlar	Anlaşmanın kabulü, değiştirilmesi talebi, terk edilmesi. Para cezası veya başka bir yaptırım yoktur.	Varolan durumun kabulü, aysaklanması veya değiştirilmesi	
İtiraz	Court of Appeal	High Court önünde Judicial Review usulü	
Kararları uygulayıcı makamlar	OFT, DGFT’nin servisi, eğer karara uyulmazsa Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın High Court başvurusu.		

Kaynak: HDumez, A.Jeunemaitre Avrupa’da Rekabet, Teşebbüsler Açısından Oyunun Yeni Kuralları, 1999, s.250, çev;M.M.Yakupoğlu Mor Yayınları

İngiltere’de mevcut sektörlerin hemen hemen hiçbirinde rekabet kurallarının uygulayıcısı Adil Ticaret Bürosu (Director General of Fair Trading DGFT) değildir. OFT ve düzenleyicilerin rekabet kurallarını birilikte uyguladıkları sektörler telekomünikasyon, elektrik, içme suyu, doğalgaz ve demiryolları gibi doğal tekellerin olduğu piyasalardır. Ancak düzenleyicilerin yetkileri oldukları halde rekabet kurallarının uygulayıcısı olduğu görülmez. Düzenleyiciler ile rekabet otoritesi arasında koordinasyonla ilgili bir kural bulunmamasına rağmen,

geleneksel olarak gayri resmi işbirliği çabalarının varlığı önemli bir olgudur (Ardiyok,2002, s.92-93).

Tablo 2.6. Almanya'da Rekabeti Düzenleyici Kurumlar Ve Görevleri

Rekabetle ilgili kurumlar	Anlaşmalar Federal Bürosu(Bundeskartellamt) Tekeller komisyonu(Monopolkommission) Federal Ekonomi bakanı		
Rekabetle ilgili yasalar	Rekabetin sınırlandırılması üzerine yasa(1957)		
Konu	Anlaşmalar	Tekel ve hakim durumun kötüye kullanılması	Anlaşmalar ve devralmalar
Firmaların izleyebileceği yollar	Zorunlu bildirimler	Hakim durum; -bir firmanın pazar payının üçte birden fazla olması -üç veya üçten aza firmanın pazarın yarısına sahip olması -beş veya daha az firmanın pazarın üçte ikisine sahip olması	Zorunlu bildirim alt sınırı; -ciro toplamının 500 milyon Mark'tan fazla olması. -525 veya daha fazla sermayeye veya oy hakkına sahip olunması veya teşebbüsün mal varlığının tümünün veya önemli bir bölümünün elde edilmesi
Piyasaların analizi	Konular temelinde ayrılan bölümlerden ve ekonominin büyük sektörlerine göre yapılan bölünmelerden meydana gelen Bundeskartellamt		Bundeskartellamt Monopolkommission;ekonomideki yoğunlaşmalar üzerine raporlar
Görevlendirilme;	Bundeskartellamt'ın görevlendirilmesi; -firmalar tarafından yapılan şikayetler üzerine -kendiliğinden harekete geçme		
Soruşturma araçları	Polisiye yetkiler, Berlin İstinaf Mahkemesi'nden alınan izinle arama		
Karar makamları	Bundeskartellamt'ın on sektör bölümü rekabetsel bilanço temelinde kararlar verir. Ekonomi Bakanı politik nedenlerle veya kamu yararı için şu kararları verir; - Bundeskartellamt tarafından yasaklanan bir birleşmeye izin verebilir. -Monopolkommission'ın görüşünü aldıktan sonra (bu görüşe bağlı olmak zorunda olmadan) Bundeskartellamt tarafından yasaklanan bir yoğunlaşmaya izin verebilir.		
Kararlar	İzin verme, anlaşmanın bozulması, para cezaları		İzin verme, yasaklama, yoğunlaşmayı azaltma
İtiraz	Berlin İstinaf mahkemesi Karlsruhe Federal mahkemesi		
Kararları uygulayıcı makamlar	Bundeskartellamt		

Kaynak: HDumez, A.Jeunemaitre Avrupa'da Rekabet, Teşebbüsler Açısından Oyunun Yeni Kuralları, 1999, s.251, çev;M.M.Yakupoğlu Mor Yayınları

Almanya'da rekabet kuralları ile regülasyon uygulamaları ile düzenleyici kurumlarla Rekabet Kurumu uygulamaları kesin farklılık göstermekte ve birbirlerinden net bir çizgide ayrılmaktadırlar(OECD, 1999,s.157). Rekabetle ilgili kuralları uygulayan Federal Ekonomi bakanlığı dışında İki bağımsız kurum vardır; anlaşmalar ile ilgili makam Anlaşmalar Federal Bürosu (Bundeskartellamt) ve tekellere ilişkin araştırma ve cezai uygulama yetkisi olan Tekeller Komisyonu (Monopolkommission).

Türkiye’de ise Rekabet Hukuku’na ilişkin düzenleme 1994 yılında yürürlüğe konmuş, Kanun’da öngörülen Rekabet Kurumu da 1997 yılında oluşturularak faaliyete başlamıştır. Rekabet Kurumu Türk devlet yapılanması içinde yürütme erkine dahil olan bir kurumdur ve idare cihazının bir parçasıdır. Yapısal olarak ise Rekabet Kurumu merkezi yönetim kuruluşlarının temel özelliklerinden hiçbirini taşımazken yerinden yönetim kuruluşlarının tüm özelliklerini taşımaktadır. Çünkü, kurum kamu tüzel kişiliğine haiz bulunmakta ve ayrıca, organik ve işlevsel açıdan merkezi yönetime göre özerk bir yapı taşımaktadır(Ulusoy,1999,s.8).

İngiltere’de Sanayi Bakanlığı’na, Fransa’da maliye, endüstri ve ticaret bakanlığına, ABD’de ise adalet bakanlığına bağlı olan rekabet kurumları bu ülkelerin aksine, Türkiye’de özerk bir yapı göstermektedir(Ardıyok,2002,s.206). Kurum gelen şikayetler üzerine araştırma başlatabileceği gibi re’sen araştırma başlatma hakkına da sahiptir ve kararları ancak Danıştay tarafından değiştirilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DEVLETİN YENİ ROLÜ ve REKABET POLİTİKALARI

3.1. 1923'DEN BUGÜNE DEVLETİN EKONOMİDEKİ YERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren ekonomi politikası olarak serbest piyasa ekonomisini benimsemiş ancak, ekonomideki yetersizlikler ve piyasa aksaklıkları devletin ekonomiye müdahale etmesini gerekli kılarak serbest piyasa sisteminden sapmalar yaşanmasına yol açmıştır.

Büyük bir savaştan çıkan ekonomide beşeri ve mali sermaye büyük ölçüde yıpranmış bir yapı sergilenmekte ve aynı zamanda ekonomik veriler de ciddi olumsuzluklar taşımaktadır. 1920'lerde kişi başına gelir ancak 60 dolar civarındadır. Ekilen toprak oranı %5'den ibarettir. Bütün ülkede 100'den çok işçi çalıştıran işletme sayısı yalnızca 155 adettir. Yılda kişi başına ihracat 4 dolardır. Türkiye'nin yüklendiği Osmanlı borçları tutarı, faizleriyle birlikte 107.5 milyon altın liradır (Alkin,2000,12). Tüm bu olumsuz göstergeler devletin ekonomiye müdahalesini haklılaştırmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yılları -1923-1931 dönemi- liberal iktisat politikası uygulamasına örnek olarak gösterilmektedir. Ancak bu dönemi saf ve tarafsız liberalizm olarak nitelenmek zordur(Boratav,1982,s.39). Devlet müdahaleciliğinin varlığı liberalizmin ana fikrini zedelemektedir. "Devlet, bizzat işletmecilik yapmadığı halde inhisarları imtiyazlı şirketlere dağıtarak, ihale yoluyla ve geniş teşvik tedbirleri ile özel sermaye birikimi ve kapitalist sermaye birikimi ve kapitalist gelişimi

hızlandırmanın sonraki devletçi döneme göre farklı bir yolu bu dönemde denenmiştir” (Danacı,2000,s.66).

Ayrıca, siyasal açıdan tek partili bir dönem yaşamının sonucu olarak, devlet belirleyici bir konumda kalmıştır (Kepenek ve Yentürk,1995,s.469).

Türkiye Cumhuriyetinde liberal iktisat politikalarının uygulanamaması ve devlet müdahalesinin gerekliliği sadece ülkenin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda dünya ekonomisinde meydana gelen değişimler Türkiye ekonomisini ve iktisat politikalarını etkilemiştir. Bir yandan 1929 Büyük bunalımın çoğugelişmiş ülkeler yanında Türkiye ekonomisini de etkilemesi, diğer yandan devletin ekonomiye müdahalesini destekleyen Keynesyen politikaların çoğu gelişmiş ülkede kabul görmüş olması⁴²; ve de kapitalist ülkelerin 1929 bunalımının olumsuz etkilerini yaşadığı bu dönemde Sovyetler Birliği'nin planlı ekonomi politikalarının başarısı sonucu dünya krizinden etkilenmemesi (Parasız,1998,s.49) müdahaleci devlet politikalarının tercih sebepleri arasında yer almıştır. Lozan Anlaşması'nda bulunan, hükümetlerin ekonomiye müdahale engelleyen özel geçici hükmü, 1929 yılında kalkmış olması da devlet müdahalelerinin önünü açan bir etken olmuştur.

Anılan dönemde Türkiye'nin kendi iç sorunları ve dünyada yaşanan gelişmeler devletçilik politika uygulamalarını ülkenin önüne adeta seçeneksiz olarak koymuştur. Söz konusu yıllarda Türkiye'nin izlediği devletçilik politikasının iki ana boyutu vardır. Birincisi, devletin sanayii alanında üretici olması, ikincisi ekonominin diğer sektörlerinde yapılan düzenlemeler ile özel sektörle yapılan işbirliğidir. Aslında, o yıllardaki devletçiliğin vasfı karma ekonomi sistemidir . “Karma ekonomi sisteminde, devlet-ekonomi işbirliği, devletle ekonomi

---

⁴² Örneğin Almanya Keynesyen politikaları 1930'lu yıllarda uygulayarak Alman silah sanayiini geliştirmiştir. Bir iddiaya göre II.Dünya savaşının patlamasına da katkı yapmıştır.

arasında iş bölümü olarak şekillenmiştir. Önemli olan devlet ve özel sektörün, fonksiyonel açıdan birbirini tamamlaması ve mevcut sisteme işlerlik kazandırmasıdır. Genel olarak devletçilikte, büyük sermayeyi, belli bir düzeyde teknoloji ve yönetim bilgisi gerektiren sanayii dallarının kurulup işlenmesini ve finanse edilmesini devlet üstlenecek, geri kalan ekonomik faaliyetlerle özel kesim ilgilenecektir. Bu model o günün gerçekleri göz önünde bulunduran akılcı, pragmatik bir model olmuştur. İşbölümü veya işbirliği modelinin pragmatik karakteri o günün koşullarında gerekli hatta zorunluydu ancak önceden tasarlanan ya da koordine edilen türden değildi denilebilir. Bu, devlet ile ekonomi(özel sektör) arasındaki işbölümünün olumlu bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır”(Kılıçbay,1994,s.190).

“Ancak ülkemizde uygulanan karma ekonomi yaklaşımında devletin fonksiyonlarına yeteri derecede açıklık getirilmemiştir. Devletin faaliyetleri ile piyasanın ve özel birimlerin, çelişkiye düştüğü noktada çizilmesi gerekli sınırları belirleyici hükümler oluşturulmamıştır. Hatta devlet ve piyasa birbirini tamamlayan değil, birbirinin yerine geçen karşıt kategoriler olarak ele alınmıştır”(Erkan,1988,s.31). “Bu dönemde pek çok KİT kurulmasına karşın küçük sanayiiciyi destekleyen politikalar önemsenmemiş zararlı hatta gereksiz olduğu düşüncesiyle sanayiide rekabet amacı güdülmemiş ve hatta rekabetin zararlarının tartışıldığı bir döneme girilmiştir” (Parasız,1998,49). Bu dönem içinde devlet harcamaları artarak GSMH içinde konsolide devlet harcamalarının payı %20'ye yaklaşmış ve devlet ekonomi içinde büyümeye başlamıştır⁴³.

II.Dünya Savaşı döneminde ekonomide yaşanan olumsuzluklar devletçiliğe yönelik tepkilerin doğmasına yol açmıştır. Çünkü, savaş döneminde kalkınma durmuş hatta gerilemiştir, 1937-1945 arası dönemde ortalama büyüme hızı -%4,3 olmuştur. Liberal iktisat

⁴³ Kamu kesiminin hacmi tanımlanırken genellikle kamu harcamalarının GSMH'a oranı kullanılmaktadır. Kamu kesimi hacmi belirlenirken bu oran yanında vergi yükü, bütçe açık ve fazlaları da dikkate alınmaktadır(Sakal,1997,s.112)

politikalarını benimseyen Demokrat Parti'nin kurulması, ABD ile yakınlaşma ve batı ile işbirliği liberal eğilimleri güçlendirmiştir. 1950 yılında başa geçen Demokrat Parti ile birlikte liberal bir iktisat politikası uygulanmıştır. Uygulanan liberal iktisat politikaları devlet harcamalarının miktarını azaltmış ve konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payı %17,2'ye düşmüştür. Ancak bu dönem kısa sürmüş, ekonomide yaşanan olumsuzluklar giderilememiş ve 1961 Anayasası ile devletin niteliklerine "sosyal" lik eklenerek "sosyal devlet" ilkesinin benimsenmesiyle (Unay,1983,s.53) birlikte devlet harcamaları, günümüze kadar artan bir trendde olmuştur.

Tablo.3.1.Türkiye’de Farklı İktisat Politikalarının Uygulandığı Dönemlerde Konsolide Bütçe Büyüklüğü

Uygulanan İktisat Politikaları	Konsolide B.H.'nın GSMH'a Oranı
1924-1929 Dönemi (Cumhuriyetin İlk Yılları)	13.1
1930-1949 Dönemi (Devletçilik Yılları)	20.0
1950-1959 Dönemi (Demokrat Parti Liberalizmi)	17.2
1960-1979 Dönemi (Karma Ekonomi Yılları)	22.1
1980-1989 Dönemi (Özal Liberalizmi)	22.9
1980-1996 Dönemi (1980 Sonrası Toplam Dönem)	23.9

Kaynak:C.C. AKTAN, Optimal Devlet, 1995, s.39,TÜSİAD-T/95,2-174,İstanbul,

1980’li yıllar ABD ve İngiltere başta olmak üzere minimal devlet anlayışının hakim olduğu ve devletin ekonomiden çekilmesi için deregülasyon uygulamalarının yapıldığı dönemdir. Türkiye dünya ekonomisinde yaşanan bu trenden etkilenmiş Özal hükümeti döneminde özelleştirme, deregülasyon ve finansal serbestleşme uygulamaları ekonominin ana fikrini oluşturmuştur. Ancak devletin ekonomi içindeki büyüklüğünün azalması beklenirken, aksine daha da büyümüştür. Devletin büyümesi ile liberalizasyon ve dışa açılma arasındaki ilişki Dany Rodrik tarafından şu tezle açıklanmaktadır; “dışa kapalı bir ülke olmayı fazla maliyetli bulan ve dışa açılmaya karar veren devletler, yurtiçi üretimin rekabetten olumsuz etkilenmesini önlemek ve

sosyal dengeyi sağlayabilmenin yolunu harcamalarını arttırmada bulurlar”(Rodrik,1998).

Bu iddianın Türkiye ekonomisi için geçerliliğini test eden bir çalışma, Türkiye’de devletin, sektörleri dışa açıp üzerilerindeki korumacılık zırhını kaldırdıkça, endüstrilere mali destekte bulunduğu sonucuna ulaşmıştır(Esfahani ve Leaphart,1999). Sayısal veriler yapılan bu çalışmanın sonuçlarını doğrulamaktadır. Ekonomi dışa açıldığı ve liberal iktisat politikalarının uygulandığı 1980’den itibaren toplam kamu harcamaların GSMH içindeki payı önceki yıllara oranla daha hızlı artarak 1980’lerde %35’e 1990’lı yıllarda ise %40’a yaklaşmıştır.

Tablo:3.2.Türkiye’de Genel Devlet Büyüklüğü(%)

Yıllar	Toplam Kamu Harcamalarının GSMH’a oranı	Toplam Kamu Gelirlerinin GSMH’a Oranı	KKBG*/GSMH
1975	27.8	21.7	6.1
1980	31.1	22.6	10.5
1981	29.2	24.3	4.9
1982	24.4	20.1	4.3
1983	29.1	23.1	6.0
1984	29.0	22.5	6.5
1985	29.3	24.8	4.6
1986	34.3	29.5	4.7
1987	36.6	28.8	7.8
1988	37.7	28.5	6.2
1989	35.4	28.3	7.1
1990	38.4	27.9	10.5
1991	39.9	25.4	14.4
1992	39.2	26.6	12.6
1993	38.6	29.6	9.0
1997	31.2	23.6	7.6
1998	34.5	25.3	9.2
1999	38.4	24.1	14.3
2000	42.3	30.1	12.1

*KKBG; Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Kaynak:Ö.EROĞLU,Devletin Büyümesi ve Ekonomik Sonuçları, 1999,s.38, Süleyman Demirel Üni. İİBF Dergisi S.4

Türkiye’de yaşanan bu gelişmeler diğer ülkelerden pek farklılık göstermemektedir. Gelişmiş OECD ülkelerinde de devletin ekonomi içindeki payı, Rodrik’in iddiasını onaylar şekilde sürekli artmıştır. Gelişmiş 7 ülkenin (ABD, Japonya,Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere,

Kanada) kamu harcamalarının GSMH'ya oranı ortalama 1975'de 35.8 iken 1995'de 39.8'e çıkmıştır. Toplam OECD ülkelerinde ise bu oran 1975'de ortalama 36.2 iken 1995'de 41.4'e yükselmiş, 2002 yılında ise 54'lere kadar çıkmıştır.

**Tablo;3.3.Gelişmiş OECD Ülkelerinde Genel Devlet Büyüklüğü
(Kamu Kesimi Harcamaları/GSYİH%)**

Ülkeler	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2002
ABD	33.5	31.8	33.2	33.3	32.9	33.6	35.5
Japonya	26.8	32.0	31.6	31.7	32.9	38.6	38.7
Almanya	48.4	47.4	47.0	45.2	49.5	45.7	48.5
Fransa	43.4	46.1	52.1	49.8	54.3	52.5	53.4
İtalya	41.6	41.9	50.9	53.2	52.7	46.8	47.7
İngiltere	44.4	42.9	44.0	39.9	43.0	37.0	40.8
Kanada	38.5	38.7	45.3	45.9	—	41.0	40.6
Avustralya	31.1.	31.5	36.3	34.3	36.2	36.3	36.3
Avusturya	45.3	48.1	50.9	48.7	52.5	52.4	51.3

Kaynak:OECD, National Accounts,(<http://www.oecd.org>)

Ekonomide devletin büyümesinin yarattığı en büyük sorun, oluşan bütçe açıklarıdır. Bütçe açıklarının ana sebebi kamu gelirlerinin artış hızının kamu harcamalar artış hızını yakalayamamasıdır. Kamu gelirlerinin en büyük kaynağı olan vergi gelirlerini arttıramamanın en önemli sebeplerinden biri siyasi kaygılardır; diğeri ise, sürekli artan vergi oranlarının ekonomi açısından olumsuzluk yaratacağı endişesidir. Çünkü, optimal vergi oranlarının üstüne çıkan vergi miktarı yatırım isteğini azaltırken aynı zamanda vergi kaçırmanın artmasına neden olarak toplanan vergi gelirinin de azalmasına neden olur. Ancak vergi gelirlerinin kamu harcamalarının çok altında kalması da bütçe açıklarına neden olarak ekonomide çok daha derin yaraların açılmasına sebep olmaktadır(Eroğlu,1999,s.39).

1980'den sonra uygulanan arz yönlü iktisat politikalarının sonucu olarak, sınai, ticari ve mali sermaye üzerindeki dolaysız vergi yüklerinin azaltılmasının özel yatırımları teşvik edeceği ve böylece kamu yatırımlarının daraltılacağı beklentisi ile, esasen yetersiz olan vergi

yükünü azaltma yönünde önemli değişimler yapılmıştır. Ancak, bütçe ve kamu açıklarının aşırı bir hızla büyümesine yol açan bu politikalar, Türkiye’de kamu maliyesini tahrip etmiştir. Vergileme yerine bütçe dışı kamu özel fonlarını ve iç/dış borçlanmayı ikame eden bu süreç, sonuçta kısa vadeli ve yüksek reel faizli iç borç yükü oluşturmuştur(Ulutürk,1998,s.47).

Kamu kesimindeki bütçe açıklarını kapatmak için vergi gelirlerini artırma ve harcamaları düşürme dışında başlıca 3 yöntem vardır;para basmak, ülke içinden ve dışından borçlanmak, döviz rezervlerini kullanmak. Para basmak enflasyona, dış borçlanma dış borç krizine, iç borçlanma ve genel olarak borçlanma daha yüksek reel faiz oranlarına, döviz rezervlerinin kullanımı ülke parasının aşırı değerlenmesine ve dış ödeme krizine neden olmaktadır.

Bu üç yöntemin olumsuz sonuçları ekonomiye yansımakta ve ekonomik gidişatı olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’de bütçe açıklarını kapatmak için tüm bu yöntemler denenmiş ve ekonomide kronik enflasyon, zaman zaman aşırı değerlenmiş Türk Lirası’na bağlı olarak yaşanan devalüasyon ile iç ve dış borçlar yüzünden yaşanan finansal krizler ekonominin kırılganlığına yol açmıştır. Ekonomideki istikrarsızlık ve güven eksikliği yatırımcının önünü görememesine böylece yatırımların azalmasına ve rant ekonomisinin gelişmesine yol açmıştır.

Dünyada bir çok ülkede ortaya çıkan mali açık sorunu enflasyon, düşük büyüme, düşük yatırım, ödemeler dengesindeki bozukluklar ve yüksek reel faiz oranları gibi bir çok ekonomik problemin yanı sıra siyaset ve ekonomide yozlaşma gibi etik problemlere de yol açmaktadır.

Ekonomik sıkıntılar halkın mevcut iktidar partisini sorumlu görmesine dolayısıyla iktidar değişimi için politikacılar üzerinde kamuoyu oluşmasına yol açmaktadır. Ancak, ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık ekonomide bozulmaları hızlandırarak, halkın devlete olan

güveninin daha çok sarsılmasına neden olan bir kısır döngü yaratmaktadır.

İktidarda kalma süreleri çok kısa olan hükümetlerin yönetimde olmaları, makro ekonomik performansın yanında yönetim erkini de olumsuz etkilemektedir(Kazgan,1999,s.318). Siyasal istikrarsızlığın en önemli göstergesi cumhuriyet döneminde bir hükümetin ortalama görev süresinin 495 gün olmasıdır. 1970-2003 döneminde ise bu süre 430 güne inmiştir(Türkoğlu,2003,s.123).

Hükümetlerin iktidarda kalma sürelerinin kısa dönemli olması uzun dönemli programları uygulayamamalarına, tekrar seçilebilmek için popülist politikalar uygulamalarına ve her yeni seçim döneminde büyük seçim giderlerinin harcanmasına neden olmaktadır. Her yeni seçim dönemi ekonomik göstergeleri olumsuz etkilemekte belirsizlik ve riskleri arttırmaktadır. Belirsizlik ve risklerin arttığı ekonomik ortamda olumlu gelişmelerin yaşanması çok zor olduğundan halkın memnuniyetsizliği artmakta, sürekli yeni hükümet arayışlarına sebep olmaktadır. Bu konuda Türkiye üzerine yapılan ve 1980-2001 yıllarını kapsayan bir araştırma siyasi istikrarsızlığın enflasyon ve düşük büyüme, yatırımlarda azalma,kamu harcamalarında artma, faiz oranlarında yükselme, iç ve dış kısa vadeli borçlarda artmaya sebep olduğu ve bu olumsuz gelişmelerinde sonuç olarak gene siyasi istikrarsızlığa neden olduğu belirlemiştir(Eren ve Bildirici,2001).

Ekonomideki belirsizliğe bağlı olarak yatırımların dolayısıyla işsizliğin yüksek olduğu ülkelerde, sosyal güvencenin sağlandığı, kamu kesiminde çalışmak vatandaşlar açısından çok büyük önem taşımaktadır. Siyasi partiler açısından da kamu kesiminde istihdam olanağı yaratmak oy kazanabilmek için en kolay yol olarak görülmektedir. Böylece genişleyen devlet yapısı zaman içinde devlet bütçesinde kapanması imkansız açıklara yol açmaktadır.“ 1980 ve 90’ların ekonomik açıdan başarılı olmuş ülkeleri, başarılarını iki değişik alanda zihniyet değişimini gerçekleştirmiş olmalarına borçludurlar. Bu

zihniyet devrimlerinden bir tanesi içe dönük ekonomiden, dışa dönük ekonomiye geçiş, yani dış ticaret rejimi olmuştur. Diğer zihniyet devrimi ise popülist makro ekonomik politikalarından istikrarlı ve dengeli kamu maliyesi politikalarına geçiş olmuştur. Türkiye bu iki zihniyet devriminden sadece ilkinin, 1980'lerin başında gerçekleştirmiştir. İkinci devrim yani makro ekonomik alanda, kamu maliyesi alanındaki popülist politikalarından kaçmayı gerektiren devrim büyük ölçüde yapılamamıştır”(Rodrik,1997^b,s.7)

Bütçe açıklarının yanı sıra artan bürokratik işlemler ve şeffaflıktan uzak bir şekilde büyüyen devlet yapısı rüşvet, adam kayırmacılık, zimmet haraç, lobicilik, rant kollama şekillerinde ortaya çıkan yozlaşmaya yol açarak halkın devlete olan güveninin azalmasına sebep olmaktadır.

Yozlaşma; kamu görevinde, bazı nedenlerden dolayı parasal veya makamsal çıkar sağlama davranışı; kişisel çıkar sağlama amacıyla çeşitli yollarla kuralların ihlal edilmesi; örneğin rüşvet, nepotizm, kaynakların yanlış yönlendirilmesi ve benzeri şekilde çıkar sağlamak olarak tanımlanmıştır(Nye,1967; aktaran, Bayrakçı,2000,s.134)⁴⁴.

Türkiye’de gelişmekte ve dışa açılmakta olan diğer ülkelerden çok da farklı olmayan bir şekilde yüksek oranlı bir siyasal yozlaşmanın içine çekilmektedir. “Günümüzde yaşanan toplumsal değişme ve modernleşme sürecinin hız kazanması ile birlikte yeni olanakların doğması, bütün kamu yönetimine merkezin hakim olması, bilimsel bir yönetim yapısının bulunmaması, bürokrasinin dışa kapalı, gizli ve statükocu bir yapı içinde çalışması, kamu yönetiminin politize olması, devletin ekonomi içindeki payının artması, etik temellerin eksikliği,

---

⁴⁴ Yozlaşmayı tanımlama açısından iktisatçılar arasında tam bir görüş birliği oluşmamıştır. *Yozlaşma* genellikle, maddesel kazanç için(örneğin rüşvet), ya da parasal olmayan özel amaçlara yönelik olarak(örneğin kayırma) kamusal yetkilerin yasadışı kullanımını içeren davranış ve eylemleri anlatan *yolsuzlukla* aynı anlamda kullanılmaktadır (Berkman,1983, Ergün,1987,Bayrakçı,2000).

kamusal sektörlerde ücretlerin düşüklüğü ve sosyal baskının olmaması, vatandaşların kanunları bilmemesi gibi ülkemiz yapısında baş gösteren sebepler “yozlaşma”ya neden olan etmenlerdir”(Güvel,1998,s.28).

Siyasal yozlaşma, yatırımları engelleyerek ve devlet gelirlerini azaltarak makro ekonomik istikrarı bozarken, bürokrasinin çalışmasını da engelleyerek ekonomik gelişmeyi yavaşlatır. Ayrıca, yozlaşma, yenilikleri ve verimliliği engelleyerek rekabet üzerinde olumsuz etkiler yaratır böylece, gelir ve kaynak dağılımında bozulmaya yol açar (Bayrakçı,2000,s149-157).

Bu olumsuzluklar toplumun bir çok kesiminde dile getirildiği gibi ulusal ve uluslararası örgütlerin yaptığı araştırma sonuçları da Türkiye'nin etkin ve güçlü devlet olma yolunda daha yapılması gereken reformların gerekliliğini gözler önüne sermektedir .“ Gümrükler rüşvetin en fazla işlediği kurumlar arasında ilk sırada geliyordu. Tek bir seferde trilyonlarca liralık uyuşturucunun geçiş yaptığı kapılarda büyük bir rüşvet trafiğinin dönmesinden daha doğal bir sonuç olamaz. Hele hele işin içinde devleti yönetenler de varsa rüşvet artık kurumsallaşmış, sistemin bir parçası olmuş demektir.”(Tursen,Finansal Forum, 18-02-2003) “.....Aksine yabancı sermaye şeffaflığın ve dürüstlüğün egemen olduğu yere akar. Yabancı sermayenin ülkemize gelmekte isteksiz olmasının ardında; sigortasız çalışanların yaygın olması, vergi kaçakçılığı, rüşvetin yaygın olması ve iş yaşamında siyasi bağlantıların egemen olması bulunmaktadır. Özetle: yıllardır süregelen enflasyon ve istikrarsız büyüme, hem gelir dağılımını bozmuş, hem de ahlaki çöküntüler yaratmıştır. Devlet de sosyal yönünü yitirerek, çürümeye başlamıştır. Bütün bunlar yolsuzluğu artırmaktadır. Krizin çıkmasının ardında, elbette siyasi etmenler, özellikle istikrarsız ve kırılğan siyasi sistem, bulunsa bile, yolsuzluğun temelinde bozuk ekonomik yapı yer almakta”(Güneş, Milliyet,18-02-2003).

TESEV'in yaptığı bir araştırmada iş dünyasının en az güven duyduğu kurumun 1.9 ve 1.3 puan ile merkezi yönetimler ile siyasi

partiler olduğu anlaşılmıřtır⁴⁵. Aynı araştırmada rüşvet ve yolsuzluğun enflasyonla beraber Türkiye'nin en önemli problemi olduğu ortaya çıkmıştır.

Yozlaşma ile devletin faaliyetlerinin artışı arasında belli bir ilişkinin olduğu ileri sürülmüş ve devlet ne kadar müdahaleci (dolayısıyla hacimsel olarak büyük) ise yozlaşma faaliyetlerinde o derecede artış olacağı kabul edilmiştir. (Osterfield, 1994,s.28). Yapılan araştırma sonucu ortaya çıkan tablonun(Tablo 3.4) her iki tarafında yer alan ülke sayısı 10'dur. Bu sayı devlet müdahalesi ile yozlaşma arasındaki ilişkiyi ortaya koymak açısından önemli bir rakamdır. Uluslararası şeffaflık Örgütü'nün 54 ülke bazında yaptığı bir araştırma sonucunda belirlenen Uluslararası şeffaflık ve Yozlaşma İndeksi'de (Transparency International Corruption Index)(0-10 puanlama aralığında) Türkiye temiz toplum anlayışında 3.5 puan alarak 33. olmuştur. Yeni Zelanda ve İskandinav ülkeleri 9 üstü puan alarak ilk sıraları almışlardır(Wiehen,1997,s.20).

---

⁴⁵ TESEV,2002 "İş Dünyası Gözünden Türkiye'de Yolsuzluk Araştırması"

Tablo3.4.Yolsuzluk İle Ekonomiye Devlet Müdahalesi İlişkisi

Dünyada Yolsuzluğun En Az Olduğu Ülkeler			Dünyada Ekonomiye Devlet Müdahalesinin En Az Olduğu Ülkeler		
Sıra No	Ülkeler	1988 İndeks Puanı *	Sıra No	Ülkeler	1988 İndeks Puanı **
1	Finlandiya	9.6	1	Hong Kong	9.2
2	İsveç	9.5	2	Singapur	8.2
3	Yeni Zelanda	9.4	3	Yeni Zelanda	8.0
4	İzlanda	9.3	4	ABD	7.6
5	Kanada	9.2	5	İsviçre	7.7
6	Singapur	9.1	6	Malezya	7.0
7	Hollanda	9.0	7	İngiltere	7.0
8	Norveç	9.0	8	Tayland	7.0
9	İsviçre	8.9	9	Kanada	6.9
10	Avustralya	8.7	10	Japonya	6.9
11	Lüksemburg	8.7	11	Avustralya	6.8
12	İngiltere	8.7	12	Güney Kore	6.7
13	İrlanda	8.2	13	İrlanda	6.7
14	Almanya	7.9	14	Hollanda	6.4
15	Hong Kong	7.8	15	Almanya	6.4
16	Avusturya	7.5	16		
17	ABD	7.5	17		

Kaynak:B.Bayrakçı, Siyasal Yozlaşma ve Ekonomik Gelişmeye Etkileri, 2000, s.146 ,Erciyes Üni.IIBF Dergisi, Sayı:16

*Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 1998 yılına ait Yolsuzluk algılama Endeksi

** Fraser İnstitute tarafından devlet müdahalelerine ilişkin 1998 yılında yapılan araştırmadan alınmış veriler

2002 yılında 102 ülke bazında tekrarlanan araştırmada Türkiye puanını 3,2'ye düşürerek sıralamada daha da geriye giderek 63. olmuştur⁴⁶. Tablo 3.4'den anlaşılacağı üzere devlet müdahalesinin az olduğu ülkelerde yolsuzluklarda az olmaktadır. Ekonomide devlet müdahalesinin en az olduğu ülkeler yolsuzluğun en az olduğu ülkeler sıralamasında da başlarda yer almaktadır. 68 gelişmekte olan ülkede yozlaşma, bürokrasi ve demokrasi ilişkisini inceleyen bir çalışmanın(Akçay,2002) sonucu da Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün

⁴⁶ http://www.transparency.org7pressreleases_archive/2002/2002.08.28.cpi.en.html Erişim Tarihi:02-04-2003

yaptığı çalışmayı doğrulamıştır. Bu çalışmaya göre, yozlaşma demokrasiyle ters orantılı bürokrasi ile doğru orantılı seyretmektedir.

Katılım, hesap verilebilirlik, siyasal istikrar, devlet hizmetlerinde kalite, regülasyonların büyüklüğü ve yükü, hukuk devleti ve yolsuzluklardan oluşan "Yönetişim Kalitesi İndeksi"ne göre ise Türkiye, 80 ülke arasında yönetim kalitesi yönünden 48. sırada yer almaktadır(Dileyici ve Özkıvrak,2003,191).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan "2002 Yılı İnsani Kalkınma Raporu" 'nda Türkiye, insani kalkınma sıralamasında,173 ülke arasında, 85. sıradadır. Ülkeler kategorisinde ise "orta ölçekte insani gelişim gösteren" grubundadır. Raporda Türkiye ile ilgili verilerden bazıları şunlardır;

Öznel Yönetim göstergeleri

- ❖ Politikacıların notu:-10 ve +10 ölçek üzerinden +7
- ❖ Sivil özgürlükler:1-7 üzerinden 4
- ❖ Siyasi haklar:1-7 üzerinden 4
- ❖ Basın özgürlüğü:100 üzerinden 58
- ❖ Siyasi istikrar:-2,5-+2,5 üzerinden -0,75
- ❖ Kanun ve düzen:6 üzerinden 4
- ❖ Hukukun üstünlüğü: -2,5-+2,5 üzerinden -0,16
- ❖ Hükümetin etkinliği: :-2,5-+2,5 üzerinden -0,15
- ❖ Yolsuzluk endeksi:10 üzerinden 3,6

Gelişme hedeflerine Oranla İlerleme

- ❖ Tüm çocukların okula başlaması ve kız çocuklarının okula gitmesi hedefi; ilerleme var
- ❖ İlköğretim sonrası kız çocuklarının erkeklere eşit oranda eğitim sürdürmesi hedefi;Çok geride kalınmakta
- ❖ Bebek ölümlerini durdurma hedefi;ilerleme var
- ❖ Sağlıklı suya kavuşma hedefi;Yavaş ilerleme var⁴⁷

⁴⁷ <http://www.undp.org/hdr2002/complete.pdf>

Tüm bu sonuçlar göstermektedir ki, gerek ekonomik gerekse toplumsal ahlak açısından, toplumumuzun çözmesi gereken önemli sorunlar vardır. Bu sorunlarla başa çıkabilmek için alınacak ekonomik tedbirlerin yanı sıra toplumun eğitim oranının yükseltilmesi büyük önem taşımaktadır.

Eğitim açısından halen gelişmiş ülkeler seviyesine erişememiş olmak Türkiye'nin önündeki en büyük problemlerden biridir. Her alanda yayılmış ve genişlemiş olan devlet ne yazık ki asıl önemli alanı ihmal etmiş ve uzun yıllardır eğitime yapması gereken yatırımlarda son derece cimri davranmıştır.

Bütçeden eğitime ayrılan pay çok düşüktür. 1990-94 arasında konsolide bütçe içinde MEB'nin payı yaklaşık %14 ve YÖK'ün payı ise %4 civarındayken bu oranlar 1994'den itibaren ani bir düşüş yaşamış ve MEB'nin payı %7'lere kadar düşerken YÖK'ün payı da %2'lere kadar düşmüştür. 2001 yılında MEB'nin konsolide bütçe içindeki payı %8.37 ve YÖK'ün payı %2.82'dir⁴⁸.

---

⁴⁸ www.meb.gov.tr

Tablo 3.5. GSMH ve Konsolide Bütçe İçindeki Yök Bütçesinin Payları (Milyon TL)

Yıllar	MEB Bütçesinin GSMH'a Oranı (%)	MEB Bütçesinin Konsolide Bütçeye Oranı (%)	YÖK Bütçesinin GSMH'a oranı (%)	YÖK Bütçesinin Konsolide Bütçeye Oranı (%)
1990	2,14	13,21	0,63	3,89
1991	2,36	14,10	0,74	4,43
1992	2,75	14,56	0,83	4,37
1993	2,88	14,35	0,83	4,15
1994	2,41	11,36	0,80	3,77
1995	1,73	10,17	0,59	3,44
1996	1,71	7,21	0,61	2,58
1997	1,74	8,05	0,69	3,18
1998	2,34	8,40	0,80	2,85
1999	2,70	7,85	0,84	2,44
2000	2,70	7,13	0,84	2,22
2001	2,64	8,37	0,88	2,82

Kaynak : MEB Araştırma, Plânlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı⁴⁹

Türkiye'de eğitime ayrılan pay OECD ülkeleri oranlarıyla karşılaştırıldığında bu ülkelerden eğitim yatırımları açısından önemli oranda geri kaldığı gözlemlenmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerinde, milli kaynakların önemli bir bölümü eğitime ayrılmaktadır. Kamu ve özel kaynakların tümü göz önüne alındığında, OECD ülkeleri, ortalama olarak Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın % 5,9'unu eğitim kurumlarına harcamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak veri sağlayan 22 OECD ülkesi içerisindeki sadece beş ülkede (Hollanda, İtalya, Japonya, Türkiye, Yunanistan) bu oran % 5'in altındadır. Yükseköğretime yapılan harcamaların GSYİH içerisindeki payı ise, OECD ülkeleri için ortalama % 1,6'dır⁵⁰.

Devlet- ekonomi ilişkisini farklı açıdan ele alan başka bir uluslararası çalışma olan 2003 Ekonomik Özgürlük Rapor'unda ülkelerin ekonomik özgürlük oranı belirlenmeye çalışılmıştır. Ekonomik özgürlüğün temel kriterleri, kişisel tercih, gönüllü mübadele, rekabet özgürlüğü, kişiliğin ve mülkiyetin korunmasıdır. Rapor uygulanabilir olan her ülke üzerinde, 38 değişken kullanarak bu kriterleri temin edecek

⁴⁹ <http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum14s1.htm>

⁵⁰ <http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/mart99/bolum8.html>

esasları ölçmektedir. Bu esaslar, devletin ekonomi içindeki genişliği, mülkiyet haklarının yasal yapısı ve korunması, yabancılarla ticari özgürlük, makul ölçüde regülasyon ve parasal istikrar olarak sıralanabilir. Türkiye 123 ülke arasında Bulgaristan ve Venezüella ile birlikte 103. sırada yer almıştır.⁵¹

Türkiye; devlet harcamaları, vergiler ve KİT'lerin varlığı bakımından devletin genişliği konusunda aldığı 6,7'lik puanla 40. sırada, mevzuatın yapısı ve mülkiyetin korunması bakımından ise 4,1 puanla 93. sırada, güvenilir, sağlam para akışı konusunda da gerilerde 3,8 ile 117. sırada, Yabancılarla ticaret yapma açısından ise umut verici bir durumda ve 7,2 puanla 58. sırada, kredi, hizmet ve iş piyasaları düzenlemeleri açısından ise özgürlüğün kısıtlandığı anlamına gelen 4,9 puanla 103. sıradadır⁵².

Ülkelerarası yapılan araştırmalarda Türkiye açısından ortaya çıkan olumsuz göstergeler ve ülke ekonomisinde yaşanan olumsuzlukların düzeltilebilmesi ve uluslararası düzeyde hem ekonomik hem de sosyal açıdan iyi bir konuma gelebilmek için devletin görevlerinin çağın gereklerine uygun olarak yeniden belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin ekonomiye yoğun müdahalesini haklılaştıran sebepler, devletin ekonomi içindeki büyümesine bağlı olarak ortaya çıkardığı sorunların belirlenmesi, ekonomi politikasındaki değişimler, küreselleşme, liberalizasyon ve zaman içinde dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlı olarak haklılığını yitirmeye başlamıştır. Bu bakımdan, devletin görevlerini ve ekonomiye müdahale şeklini yeniden belirlemek gerekmektedir. Bu görevler belirlenirken önemle üzerinde durulması gereken konu işleyebilir rekabet ortamının yaratılmasıdır. Türkiye ekonomisi, rekabet politikası geliştirme ve rekabetçi bir piyasa yapısı yaratmakta konusunda gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmıştır.

Rekabetin getirdiği ekonomik ve sosyal faydalardan yararlanabilmek için piyasaların yoğunlaşmadan uzak, serbest piyasa

⁵¹ <http://www.freetheworld.com>

⁵² <http://www.freetheworld.com>

düzeni içinde rekabetçi bir yapıda olması gerekmektedir. Türkiye’de serbest rekabet sistemi ilke olarak benimsenmesine rağmen, bu sistem için gerekli olan kurumlar, kurallar, disiplin, piyasa mekanizmasının uygun işleyişi, iş ve çalışma ahlakı gibi unsurların eksikliği sistemin işleyişine engel olmuştur (Kılıçbay,1999,s.116). Bir yandan Osmanlı devlet merkezîyetçiliği geleneğinin, diğer yandan toplumsal amaçların zorladığı müdahalelerin ve en önemlisi sosyo-ekonomik- kültürel yapı özelliklerinin etkileriyle piyasalar hiçbir zaman tam olarak serbestleşememişler ve kamu sektörünün de ekonomide olduğu karma ekonomik sistem uzun süreli geleneksel bir yapı haline gelmiştir.

Türkiye’deki işletmelerin büyük bir kısmı, yalnızca iç piyasaya yönelik olarak kurulmalarının ve Cumhuriyetin kuruluşundan, 1980 yılına kadar sürdürülen ithal ikamesi politikasının koruyucu şemsiyesi altında faaliyet göstermelerinin bir sonucu olarak, zayıf bir yapı sergilemektedirler(Müftüoğlu,1994,s.493). Bu zayıf yapının ana sebebi yüksek oranda koruma politikalarının bir çok alt sektörde rekabetin gelişmesini engelleyen bir ortam yaratması ve bu durumun kronik bir hal almasıdır(Şenses,1989,s.25). İç sektörde korunan bu firmalar ürün ve hizmet gelişimi yaratmamışlar aksine tekeli durumlarından yararlanarak halkın yüksek fiyattan düşük kaliteli mal ve hizmetleri tüketmek zorunda kalmalarına neden olmuşlardır.

Özel sektördeki rekabetçi yapıdaki bu zafiyeti gidermek için dışa açılmak ve liberal ekonomi politikalarını izlemek bunun yanı sıra kamu tekellerini özelleştirerek kamusal alandaki rekabet eksikliğini de azaltmak 1980 yılından sonra ekonominin yeni politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin genel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse; bu dönemde, ekonomide rekabetçi bir yapının benimsendiği, dış ticaret kısıtlamalarının ortadan kaldırıldığı ve fiyatların belirlenmesinde piyasa güçlerine ağırlık verilmesi yönünde önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Dünyada yaşanan deregülasyon ve liberalleşme politikaları Türkiye’de de 24 Ocak kararları ile uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmelerin ana hatları şunlardır; serbest piyasa

mekanizmasının işlerliğinin sağlanması için devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesi, rekabeti engelleyici uygulamaların önlenmesi, kaynak dağılımını bozucu kısıtlamaların ortadan kaldırılarak etkin kaynak dağılımının yaratılması, firmaların uluslararası rekabete hazırlanmaları ve ekonominin uluslar arası entegrasyonun sağlanması için gerekli tedbirlerin alınmasıdır(Durukan,2001,s.96). Ancak, piyasalarda görülen aksak rekabet yapısında belirgin bir düzelme sağlanamamıştır. 1980'lerde Türkiye'de ithalatın serbestleşmesinin kar marjlarını yani rekabeti nasıl etkilediğine ilişkin yapılan bir çalışmada sonuç olarak, koruma oranlarının 1983 yılında %65'den 1989'da %41'e düştüğü halde kar marjlarında, ithalat baskısıyla, düşme beklenirken yükselme görülmüş ve firma yoğunlaşma oranlarında da yükselme ortaya çıkmıştır(Katırcıoğlu,1990) yoğunlaşma oranındaki bu artışın sebebi ise ithalat baskısına dayanamayan küçük ölçekli firmaların endüstriyi terk etmelerine bağlanmıştır(ISO,1993,s.21).

İthal ikameci kalkınma stratejisinden ihracata dayalı kalkınma modeline geçişle birlikte ekonomide yaşanan liberalizasyon, dışa açılma ve özelleştirmenin yaşandığı 1980 sonrası dönemde, bu gelişmelerin yoğunlaşma üzerindeki etkisini inceleyen ve 2000 yılında yapılan bu çalışmada liberalizasyon ve dışa açıklığın sektörlerde rekabeti oluşturmadığı hatta devlet tekellerinin özelleştirilmesi sonucunda dahi yoğunlaşma oranlarının fazla değişmediği ileri sürülmüştür (Kıvılcım ve diğerleri,2000). Küresel rekabet ve liberalizasyon sonucu yoğunlaşmanın azalacağı ve kâr marjlarının düşeceğine ilişkin beklentileri yapılan araştırmaların doğrulamadığı görülmektedir (Güneş ve diğerleri 1997, Katırcıoğlu 1990, Katırcıoğlu ve Şahinkaya 1993).

Bu çalışmaların sonuçları da göstermektedir ki dışa açılma ve liberalizasyon rekabeti oluşturmak için gerekli, ancak yeterli bir araç değildir. Dışa açılma politikası ile birlikte mutlaka sektörlerdeki rekabeti düzenleyecek politikaya da ihtiyaç duyulmaktadır. 1980 sonrası Türk ekonomisinde hükümet kontrolleri azaltıldığı ve Türkiye ekonomisi gittikçe artan bir oranda piyasa güçleri tarafından yönetilmeye başlandığı

için rekabet politikasının oluşturulması ile beraber rekabet hukukunun uygulanması Türkiye açısından daha fazla önem taşımıştır (Dutz,1993,s.66).

AB'ne giriş sürecinde rekabet hukukunun uygulanması yasal prosedür açısından da zorunlu tutulmaktadır. Türkiye'de zaman içinde oranı artan yoğunlaşmış yapının rekabeti engelleyici bir yapıya dönüşmemesi açısından rekabet hukukunun ve uygulayıcısı olarak Rekabet Kurumunun görevleri önem taşımaktadır. Ancak, yoğun uzmanlık gerektiren ve teknik regülasyona ihtiyaç duyulan karmaşık sektörlerde Rekabet Kurumu'nun varlığı yetersiz kalmaktadır. Bu sektörlerde ekspertizlere ve sektöre ilişkin bilgilere daha kolay ulaşabilen yeni kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçtan dolayı Rekabet Kurumunun yanı sıra ekonomide çeşitli alanda regülatör işlevini üstlenecek Bağımsız İdari Otoriteler oluşturulmuştur. 1980'lerden sonra Sermaye Kurulu Piyasası, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Şeker Kurumu, Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu, Telekomünikasyon Üst Kurumu, Kooperatifçilik Düzenleme ve Denetleme, Yeniden Yapılandırma Üst Kurumu bu anlamda örnek kurumlar olarak gösterilebilir.

Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu ve Telekomünikasyon Üst Kurum'larının oluşturulmasının ana amacı Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devlet tekelinde olan enerji ve telekomünikasyon sektörlerinin özelleştirilmesi ve özelleştirme ertesinde sektörde rekabetçi yapının yaratılması için gerekli regülasyonların yapılmasıdır.

Bu amaçların yanı sıra günümüzde telekomünikasyon sektörü düzenleyici kurumlarının görevleri oldukça çeşitlidir. Bu çeşitlilik telekomünikasyon sektöründe meydana gelen teknolojik gelişmeler ve rekabet ortamındaki değişikliklere paralel olarak artmaktadır. Bu görevler arasında, evrensel hizmetin sağlanması, tam rekabetin sağlanamadığı çeşitli telekomünikasyon hizmetlerinin fiyatlarının belirlenmesi ya da şirketlerin belirlediği fiyatların onaylanması, ara bağlantı(interconnection)

ücretlerinin belirlenmesi, altyapıyı yenileme ya da yeni hizmetlere yönelik yatırımların teşvik edilmesi, sektörde ortaya çıkabilecek anlaşmazlık ve uyuşmazlık durumunda hakemlik, tüketiciye sunulan hizmetlerin kalitesinin kontrol edilmesi, rekabetin sektör çapına yayılması için gerekli düzenlemelerin yapılması, lisans ücretlendirmelerinin yapılması ve lisans anlaşmalarının yapılması bulunmaktadır (Yılmaz,2000,s.15).

1990'dan itibaren telekom ve bilgisayar teknolojilerinde meydana gelen büyük değişiklikler sonucunda bugün telekom sektörü doğal tekeli pazar statüsünü kaybetmiştir. Her ne kadar, yerel sabit hatlı telefon şebekesi sadece bir şirketin kontrolünde olsa da, yeni geliştirilen bilgisayar yazılımları ve sayısal teknolojiler sayesinde bu altyapı üzerinden birden fazla firmanın hizmet vermesi mümkün olmaktadır. Ayrıca internet, mobil telefonlar ve kablolu TV gibi yeni ve giderek yaygınlaşan teknoloji ve hizmetler, altyapıya sahip telekom operatörünün tekeli yapısını ciddi bir şekilde sarsmıştır(Yılmaz,2000,s.15).

2000 yılı itibariyle OECD ülkelerinde telekom sektöründe tam rekabete geçiş Türkiye ve 5 ülke⁵³ dışında tamamlanmıştır. Türkiye'nin bu konuda taahhüdü ise 2004 yılıdır ve özelleştirme operasyonu aşamalar halinde gerçekleşmektedir.

Elektrik sektöründe rekabetin tesisi için Elektrik Piyasası Kanunu çıkartılmış ve Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu oluşturulmuştur. Kanunun gerekçesi kısaca; yatırımlardaki kamu payının azaltılması, kamunun denetim faaliyetlerindeki etkinliğin artırılması, yani, elektrik sektörünün uzmanlık düzeyinde salt sektörlere bölünmesi ve bu şekilde uzmanlığın geliştirilmesi olarak ifade edilebilir. Ayrıca, sektörler arasındaki sübvansiyonların kaldırılması ve bu şekilde sektörel verimliliğin artırılması öngörülmektedir. Sübvansiyonların kaldırılması ile

---

⁵³ Telekom sektöründe rekabeti sağlayamayan beş ülkenin adları ve taahhüt edilen rekabete geçiş yılları:Çek Cumhuriyeti(2000), Macaristan(2002), Polonya(2003), Portekiz(2000), Yunanistan (2001)

birlikte sektörde serbest rekabetin de ortaya çıkması söz konusu olacaktır(Sevaioğlu,2001,s.53).

Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumunun görevleri ise şöyle belirlenmiştir; kamu adına faaliyet lisanslarının verilmesi, işletme hakkı sözleşmelerinin bu kanun hükümlerine göre tadil edilmesi ve düzenlenmesi, piyasa performansının izlenmesi, dağıtım ve müşteri hizmet yönetmeliklerinin hazırlanması, iletim sistemlerinden alınan hizmetlerin kanuna göre düzenlenmesi ve yürütülmesi, rekabete aykırı davranışlar hakkında gerekli yaptırım ve cezaların uygulanması olarak ifade edilebilir (Sevaioğlu,2001,s.69).

Sektörlere özel üst kurullar rekabetçi yapıya kavuşma çalışmaları içinde Rekabet Kurumu ile ortak hareket etmek zorundadır. Kamu tekellerinin özelleştirme sonrasında özel tekel niteliği kazanması toplumsal faydayı olumsuzluk yönde etkiler. Rekabet Kurumu bu durumda özelleştirme sonrası sektörlerdeki rekabetçi ortamın yaratılması ve sürdürülebilmesi için çalışmalar yapmakla yükümlüdür.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinde AB'ye uyum süreci içinde rekabet politikaları geliştirilmekte olduğu ve bu amaçla yeni kanunlar ile sektörün yapısını iyi bilen üst kurulların oluşturulduğu görülmektedir. Bu çalışmaların hızlandırılması ve siyasal kaygılardan uzak tutularak bir an önce uygulamaya geçilmesi gerekmektedir.

3.2.EKONOMİDE DEVLET ANLAYIŞINDA DEĞİŞME GEREKSİNİMİ

Türkiye ülke içi ve dışı akışkanlığı olan, genç, dinamik nüfus yapısı, yüksek büyüme hızı ile gelişmeye açık ekonomisi olan bir ülkedir. Ayrıca çağın gereksinimlerine uygun olarak siyasal ve ekonomik hayatta yenilikleri yakalamak amacını taşımaktadır. Bu bakımdan, siyasal alanda demokratikleşmeyi yakalamak, ekonomik alanda gelişmiş ekonomiler düzeyine yetişmek, bölgesel alanda Avrupa Birliği ile bütünleşmek gibi kendine yeni ülküler edinmiştir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'de dinamik bir yapının oluşmasına sebep

olmakta ve devlet genişleyen ve çeşitlenen kamu hizmetleri talebi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu artan ve farklılaşan talepler karşısında, politika oluşturma kapasitesi zorlanan kamu yönetimi sistemi, onlara genellikle yanıt veremeyen bir durumdadır⁵⁴. Bu durumda, kamu yönetimi etkinlik ve eşitlik yeteneklerini kaybetmekte ev halkın memnuniyetsizliği artmaktadır. Ayrıca, talepleri karşılamak amacıyla hareket eden devletin hacimsel olarak büyümesi de söz konusu olmaktadır. Böylece, devlet yapısı hantallaşmakta ve çağın dinamizmini yakalamakta başarısız kalmaktadır.

Küresel ekonomi ile bütünleşmek için küçük, ancak etkin ve güçlü devletin varlığı gerekmektedir. Hacimsel olarak büyüyen devlet yapısı, devletin sadece genişlemesine yol açmaktadır. Genişleme çok miktarda çalışanı ile ülkenin her kesiminde yer alan kamu sektörünün varlığını ifade etmektedir. Geniş devlet, demokratik ,etkin ya da güçlü devlet anlamına gelmemektedir. Aksine, devlet hacimsel olarak genişlediği zaman yönetim ve denetim erkini kaybedeceğinden, yaptığı işlerde başarısı azalmaktadır.

Oysa güçlü devlet olgusunda iki önemli kavram vardır: etkinlik ve demokratiklik. Devlet sosyal sorunlara çare bulabiliyor ve sosyal gelişmeyi sağlayabiliyorsa bu devlet etkindir denilir. İkincisi ise, eğer devlet halkın istekleri doğrultusunda aktivitelerini uygulayabiliyorsa demokratiktir. (Micheletti,2000,s.23).

Türkiye, Yeni Dünya Düzeninde hak ettiği yere ulaşabilmek için sıfatını "güçlü devlet" sıfatına dönüştürmek zorundadır. Devletin gücü açısından üç önemli gösterge vardır;

1)Yaptığı işler ve verdiği kararlar açısından halkından destek alması,

2)Kendi politikalarına uygun olarak güçlü grupların davranışlarını değiştirebilmeye ikna edebilmesi(iş çevreleri gibi),

⁵⁴ http://www.tesev.org.tr/projelet/proje_devletrefrapor.php Erişim tarihi;06-07-2003

3) Amaçlarına uyacak şekilde toplumun yapısını değiştirebilmek (firma sahipliğinin yapısı, endüstriyel yoğunlaşmanın derecesi ve belirli sektörlerin önemi gibi) (Lodge,1990,31).

Genişleyen devlet yapısı etkinliğini kaybettiğinden, Türkiye'de, kamu yönetimi bazı özgül (specific) istekleri karşılayan veya sadece onlara karşı hassaslaşmış izlenimini veren bir görüntü arz etmeye başlamıştır. Bu durumda, siyasal sistemin tüm vatandaşlara eşit olarak hizmet sunması olanaksız bir hale gelmeye başlarken, devletin hakça hizmet üretim ve dağıtımını yapabilmesi sorgulanma; devletin ajanlarına ve siyasal kadrolara olan güvenin aşınma; devletin kurum ve kurallarının işleyişini mümkün kılan siyasetin meşruluk zeminlerinin yıpranma noktasına gelmesi söz konusudur.⁵⁵

Halkın güven duyacağı siyasal ortamın yaratılması ve siyasetin istikrarlı bir yapıya kavuşması için seçim kanunlarının ve parti yapılanmasının tekrar gözden geçirilerek yenilenmesi gerekmektedir. Halkın güven duyduğu, uygulanan politikaların sonuçlarının aynı hükümet döneminde alınacak kadar iktidarda kalabilen, olumsuz sonuçların ortaklara yükleyen koalisyon hükümetlerinden çok tek parti hükümetleri ülkede güven ve istikrar ortamının yaratılması açısından son derece önemlidir.

Sonuç olarak, İkininli yılların Türkiye'sinde devletin değişen rolü dendiğinde; yönetim, ekonomi ve eğitim alanlarında olarak üç ana başlık dile getirilebilir. Bunlardan birincisine göre Klasik Weberyen bürokrasi anlayışının yerine geçebilecek şeffaflığı, çeşitliliği, performans odaklı yönetimi, yenilenmenin sürekliliği içeren bir beceriyi kapsayan yeni yönetim biçimi geliştirilmesi gerekmektedir (Tekeoğlu,1999,s.70). İkincisi ise, bilgi toplumunun gereklerine uygun şekilde eğitilmiş insan sermayesine yatırım yapmaya olanak sağlayacak, yüksek eğitim kalitesini hedefleyen yeni eğitim politikası geliştirmek. Üçüncüsü ise devletin ekonomik rolünün yeniden belirlenmesidir. Doğrudan üreten bir

⁵⁵ http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_devletrefrapor.php Erişim tarihi;06-07-2003

devlet anlayışı yerine, üretme fırsatları yaratan, toplumun ortak çıkarları için rekabet ortamını gözeten, piyasaları düzenleyen ve denetleyen devlet anlayışının uygulamaya geçirilmesidir.. Bu, küresel rekabet ortamında başarı elde etmek için son derece önemli bir değişimdir.

3.2.1. DEVLET ve YÖNETİŞİM

Yönetişim bir ülkenin idaresi için tüm düzeylerde ekonomik, siyasi ve idari yetkilerin kullanılması olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda yönetim, bir ülkedeki vatandaşların ve toplumdaki grupların, kendilerini açık bir şekilde ifade etmelerini, yasal haklarını kullanmalarını, yükümlülüklerini, yerine getirmelerini ve farklılıklarını ortaya koymalarını sağlayan mekanizma, süreç ve kurumları kapsamaktadır(T.C. Maliye Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, 2003, s.1).

Bugünün hızla değişen dünyasında hükümetler, küreselleşme, ademi merkeziyetçilik, yeni teknolojiler ve vatandaşların değişen ihtiyaç ve beklentileri gibi güçlerle baş edebilmek üzere rollerini tekrar gözden geçirmeye ihtiyaç duymaktadırlar(T.C. Maliye Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, 2003, s.1). Yönetim, devletin en önemli vasıflarından biridir. Devlete olan ihtiyaç, bir arada yaşamak isteyen insanların düzen arayışı sonucu bir otorite tarafından yönetilmek anlayışı ile ortaya çıkmıştır. Kargaşadan uzak, düzenli, huzurlu ve refah içinde bir toplumda yaşamak için çağın gereklerine uygun bir yönetim anlayışı uygulanmalıdır. 20.yüzyılda daha katı, merkeziyetçi, bürokratik, yavaş çalışan, halktan uzak, kontrolcü yapı yerini 21. yüzyılda halkla ve sivil toplum örgütleriyle uyumlu çalışan, yönlendiren, katılımcı, şeffaf, rekabetçi, yeniliklere kendisini hızla uydurabilen, değişime açık bir yapıya bırakmaktadır.

Tablo 3.6. 20. ve 21. Yüzyıllardaki Yönetişim Yapıları Arasındaki Farklar

20.yüzyıl	21.yüzyıl
Üniter	Federal/konfederal
Merkeziyetçi	Küresel ve yerel
Merkez yönetir	Merkez yönlendirir
Bürokratik	Katılımcı
Emir ve kontrol	Duyarlı ve hesap verebilir
İçer bağımlı	Rekabetçi
Kapalı ve yavaş	Açık ve hızlı
Risk hoşgörölmez	Başarı/başarısızlığa açık

Kaynak: İyi Yönetişimin Temel Unsurları, 2003, s.VII, T.C.Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı,

21. yüzyılın ihtiyaçlarına cevap veremeyen mevcut dogmatik yapının değiştirilmesi için kamu yönetiminin toplumsal rolü ve işlevleri ile bunları yerine getirirken uygulayacağı yöntemler ve oluşturacağı kurumsal yapılarda değişimler gerekmektedir.

Bu değişim içinde, toplumun taleplerine daha duyarlı, katılımcılığa önem veren, hedef ve önceliklerini netleştirmiş, hesap veren, şeffaf ve daha küçük ancak etkin kamu yönetimi talebi oluşmaktadır. Kamunun üretimden çekilerek, düzenleyici işlevinin güçlendirilmesi, özel sektör ve toplum ile paydaşlık ilişkisi geliştirilmesi gerekmektedir. Kamu, piyasa ve sivil toplum birbirine rakip değil, birbirini tamamlar şekilde düşünölmelidir. Toplumun talep ve beklentileri, bu temel kurumların bir etkileşimi ile karşılanmalıdır (Başbakanlık,2003,s.22⁵⁶).

Kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması ve kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin çalışmalar ve temel ilkeler 2001-2005 yılları için hazırlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde yer almaktadır. Bu ilkelere bazıları; verimlilik, etkinlik ve tutumluluğun, dolayısıyla da performansın artırılması, kamu çalışanlarının performansının etkin bir biçimde ölçen bir sistemin

⁵⁶ Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma
http://www.basbakanlik.gov.tr/KYTK_29_12_2003.doc

geliştirilmesi, yetki devri ve esneklikle beraber hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın güçlendirilmesi, kamu yöneticilerinin ve çalışanlarının politika ve strateji oluşturma kapasitelerinin artırılması ve kamu hizmetlerinin sunumunda kalite anlayışı ile bu amaca yönelik yönetsel yöntemlerin yerleştirilmesidir (Samsun,2003,s.128).

Belirlenen bu ilkeler içinde Türkiye’de önemli bir sorun haline gelen siyasal ve ekonomik yozlaşmayı önlemek için hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın güçlendirilmesinin önemi büyüktür. Şeffaflık, devletin, hedeflerini, bu hedeflere ulaşmak için hayata geçirdiği politikaları, ve bu politikaların yarattığı sonuçları izlemek için gerekli olan bilgiyi düzenli, anlaşılabilir, tutarlı ve güvenilir bir biçimde sunmasıdır. Bu tanımda iki unsurun altını çizmekte yarar vardır. Tanıma göre sistemin şeffaf olması için sadece aktörlerin ne yaptıklarının bilinmesi değil, ne yapmaya niyetli oldukları konusunun da kamuoyuna sunulması gerekmektedir. Niyetlerin açık bir biçimde belirlenmesi ve kamuoyuna sunulması hem niyetlerin kamu yararına uygun olup olmadığını tartışma olanağı yaratır, hem de vatandaşlara daha sonra davranışları ve bu davranışların sonuçlarını değerlendirmede önemli bir kıstas sunar(Atiyas,Sayın⁵⁷).

İkincisi, bilginin bir yerlerde mevcut olması sistemin şeffaf olduğunu göstermez. Bilginin vatandaş tarafından etkin bir biçimde kullanılabilmesini sağlayacak bir biçimde düzenli, anlaşılabilir ve tutarlı olması gerekmektedir. Bilginin güvenilir olması ise objektif olarak doğru olmasını içerir ama bununla sınırlı değildir. Güvenilirlik aynı zamanda bilgiyi kullananların da bilginin doğruyu yansıttığına inanmasını, bu ise inandırıcılığı sağlayan "kalite kontrol" mekanizmalarının kurulmuş olmasını gerektirir. Bu kalite kontrolü genelde bağımsız dış denetim ile sağlanır(Atiyas,Sayın⁵⁸).

⁵⁷ Devletin Mali ve Performans Saydamlığı Saydamlık Ne İşe Yarar?
http://www.tesev.org.tr/projeler/kamu_maliye_metin_tebliğ1.php Erişim tarihi;06-07-2003

⁵⁸ Devletin Mali ve Performans Saydamlığı Saydamlık Ne İşe Yarar?
http://www.tesev.org.tr/projeler/kamu_maliye_metin_tebliğ1.php Erişim tarihi;06-07-2003

Şeffalık probleminin çözümüne yönelik olarak, bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kontrolünü kuvvetlendirmek; bütçe işlemlerinin saydamlığı ve güvenilirliğini arttırmak; vergi sistemleri ve idaresini iyileştirmek için önemli değişiklikler gerekmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki alternatifler düşünülebilir(Toker,2002,s.33-34);

- ❖ Devlet bilançosunun 5 ana alt bilançodan oluşması;
  - Tüm merkezi hükümetler bilançosu
  - Konsolide işletmeciler KİT'ler bilançosu
  - Konsolide yerel yönetimler bilançosu
  - Konsolide sosyal güvenlik kurumları bilançosu
  - Konsolide kamu bankaları bilançosu
- ❖ Mali raporlarda işbirliği sağlanması
- ❖ Denetimin etkinliğinin artırılması.

İyi *yönetişim* anlayışının önemli unsurlarından biri olan *katılımcılığı* sağlamak şeffaflığın oluşturulması ile gerçekleşmektedir. Vatandaşın katılımcılığı ancak tam, objektif, güvenilir, ilgili ve anlaşılır bilginin sunumu ile olanaklı hale gelmektedir(Kösekahya,2003,s.43). Kamu ve özel sektörün yanın da gittikçe güçlenen yapısıyla üçüncü bir sektör haline gelen sivil toplum kuruluşları, kamu ve piyasa arasında etkileşim içinde, bir çok kamusal işlevi üstlenmişlerdir. Üçüncü sektör, vatandaşların mal varlığını, dinamizmini, etkinliğini ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamu görevlerine yönlendiren kar beklemeden sosyal hizmet sunan sektördür. Bu nedenle bu sektöre aynı zamanda "vatandaşlar sektörü", "sivil toplum sektörü", "gönüllü kuruluşlar", "özerk sosyal sektör" de denmektedir(Erdal ve Gökbnar,1997,s.221). Sivil toplum kuruluşları-devlet-vatandaş paydaşlığını oluşturabilmek şartı, vatandaş ve sivil toplum örgütlerinin sadece yönetilen olmasından değil yönetime katılabilen olmasından geçmektedir.

İyi yönetişimin temel ilkelerinden bir diğeri *hukukun üstünlüğüdür*. *Hukukun üstünlüğü*, tüm işlem ve eylemlerde hukuku egemen kılan ve dolayısıyla hiçbir kişi ve kurumun hukukun üzerinde

bulunmamasını ifade etmektedir. Hukukun üstünlüğünün sağlıklı işlediği yerde, yürütme yasamadan ayrılmakta ve yasamadaki genellik ve hükümlerdeki tarafsızlık bir eşitlik çatısı kurmaktadır. Ayrıca, hukukun üstünlüğü, kişilerin yargı organlarına adil erişimini sağlayarak haklarını savunmalarına imkan tanımaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesinin tesisi, ekonomik başarının ve gelişmenin vazgeçilmez koşuludur. Bu ilke sayesinde, ekonomik faaliyetlerin sonuçlarına ilişkin öngörülebilirlik sağlanmakta ve belirsizlik azaltılabilmektedir. Ayrıca hukukun üstünlüğü güçlendirildikçe kalkınmaya bir çok yönden zarar veren yolsuzluk olayları kontrol altına alınabilmektedir(Karabacak,2003,s.72-74).

Yönetişimde *etkinliğin* sağlanabilmesi için yönetişimin yukarıda belirtilen temel ilkelerinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Tek taraflı düzenleyici, fon sağlayıcı ve hizmet sunan aktör olma fonksiyonunu bir tarafa bırakarak; katılımcılığı sağlamış olan ve liderlik görevini üstlenen devlet ihtiyaçlara daha *hızlı cevap verebilir* duruma gelecektir. Hizmeti hızlı sunmak gerekli ancak yeterli bir koşul değildir. Aynı zamanda, hizmet sağlayanlar arasında koordinasyonun ve hizmet bütünlüğünün yaşanması için bütün hizmetlerin kullanıcı ihtiyaçlarına odaklanması ve daha fazla erişebilir hale gelmesi gerekmektedir. Değişen ve çeşitlenen yurttaş tercihleri, farklı kişi ya da gruplara farklı nitelikte hizmet sunmayı gerektirecek, bu da yönetişimin ilkelerinden bir diğeri olan vatandaşlar arasında *eşitliğin* oluşmasına yol açacaktır. Bütün bunların yapılabilmesi için ülkelerin bilgi teknolojilerini kullanabilme becerisi gerekli olup; iletişimin şeffaf bir ortamda gerçekleşmesi ve yapılan düzenlemelerin etkilerini değerlendirerek hukukun üstünlüğünün gözetilmesi, yönetişimi *etkin* kılacaktır(Soylu,2003,s.90-91).

Etkin yönetişimin uygulanmasını mümkün kılacak ve bunun yanı sıra ekonomi ve ahlaki açılarından olumsuzluklar yaratan yozlaşmanın önüne geçebilecek bir devlet yapısı oluşturmak için

aşağıdaki önerilerin hayata geçirilmesi önemli bir ilerleme sağlayacaktır;

- ❖ Devletin ekonomi içindeki yerinin optimize edilmesi
- ❖ Bürokrasiyi arttıran sebeplerin ortadan kaldırılması,
- ❖ Merkezîyetçi yönetsel yapıların sınırlandırılması,
- ❖ Bürokrasinin kapalı yapısını ve gizliliği ortadan kaldıracak düzenlemelerin yapılması
- ❖ Sivil toplum örgütleri tarafından kamuoyu oluşturulması
- ❖ Ekonominin politizasyonunun önlenmesi
- ❖ Kamu görevlilerinin mali durumunun iyileştirilmesi,
- ❖ Yasal yaptırımların ağırlaştırılması, yasaların etkinliğinin sağlanması, adaletin hızlandırılması(Güvel,1998,s.35).

3.2.2. BİLGİ ÇAĞI ve EĞİTİMİN ARTAN ÖNEMİ

Bilgi çağı olarak nitelenen günümüzde, ülkelerin bilgi teknolojilerini kullanabilme becerisine sahip olması ekonomik ve toplumsal kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, etkin yönetişimin oluşturulmasının yanı sıra, devletin üstlenmesi gereken ikinci görev bilginin üretimi, kullanımı ve yayılımının sağlanması için gerekli altyapının hazırlanması ve özel sektörle güçlü bir işbirliğinin sağlanması olduğu açıktır. Dünya Bankası Kalkınma için Bilgi 1998/99 Raporu küresel bilgi devriminin kalkınmakta olan ülkeler için yarattığı tehlikeleri ve olanakları incelerken mali, teknik ve tıbbi bilgiye erişimin, kalkınmakta olan ülkeler için sağlık şartlarının ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi için çok önemli olduğu sonucuna varmaktadır⁵⁹. Dünya Bankası raporda yeni iletişim teknolojileri ile bilgiye erişmenin çok kolaylaştığını belirtirken aynı zamanda, en fakir ülke topluluklarının eskiye oranla çok daha hızla geride kalacakları tehlikesinden de bahsetmektedir. Gene aynı raporda Dahlman "Bilgi, hastalık ve sağlık arasında, fakirlik ve servet arasında fark yaratabilir.....Bilgiden en yüksek seviyede faydalanılmasına ilişkin politikaları benimseyen

⁵⁹ World Development Report, Knowledge For Development 1998/99
<http://www.worldbank.org/wdr/wdr98/ch03.pdf>

hükümetler vatandaşlarının yaşamlarını iyileştirmede önemli avantaja sahip olacaklardır” demektedir.

Rapor, kalkınmakta olan ülkelerin bilgidен yüksek derecede faydalanmalarını sağlamak için üç öneride bulunuyor;

- ❖ Ana prensip, devleti, özel sektörün yüklenmek istemediği ancak dışsalıkları fazla olan kamu malı niteliğindeki görevleri üstlenmek zorundadır. Kamunun bu görevleri üstlenmesi bilgi açıklarını kapatmak ve enformasyon problemlerini gidermek açısından önemlidir. Bu görevlerin arasında, teknik eğitim başta olmak üzere eğitime yatırım yapmak, uzun süreli yabancı sermayeyi ülkeye çekerek yatırım yapmalarını ve bilgilerini aktarmalarını sağlamak, rekabeti engelleyici unsurları ortadan kaldırmak, yerel bilgiyi geliştirmek ve uygulamak gibi politikalaradır.
- ❖ Bilgi açıklarının kapanması durumunda bile enformasyon açıklarını kapatmak daha uzun zaman alabilir. Enformasyon açıklarının kapatılması piyasa ve piyasa dışı birimlerin çalışmalarını iyileştirir ve bireylerin ekonomiye katılımını artırarak yaşam kalitelerini artırır. Bu açıdan, devlet, çok taraflı kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve özel sektör bilgi alma problemlerinin çözümlenmesi için gerekli mekanizmaları güçlendirmek üzere işbirliği yapılması önerilmektedir. Bu mekanizmalara örnek olarak ise, ürün standartları, muhasebe sistemleri, açıklama şartları, kredi raporlarının yanı sıra, özaçıklamalı ve emsallerin izlenmesi vasıtası ile bilgi üretme yönündeki çok daha yenilikçi yaklaşımları öne sürmektedir.
- ❖ Devletbilgi açıklarının ve bilgi alma problemlerinin ortadan kalkmayacağını düşünseler de, bilginin kalkınma için önemini kabullenip kolay çözümü olmayan

problemlerinde bir şekilde çözüme ulaştığını unutmayıp bu konuda umutlarını kaybetmeme ve politika üretmelidirler.(World Bank,1999,144)

Türkiye'nin de bu rapordaki önerilerden faydalanması ve eğitime büyük önem vererek insana yatırım yapması gerekmektedir. Bütçeden eğitime ayrılan payları OECD ülkeleri düzeyine gelmesi kısa dönem için önemli bir adım olacaktır. Eğitim kalitesinin artırılması, ilköğretimden yükseköğretime kadar tüm kurum ve kuruluşların bilgisayarlaşması ve internet ortamına alınması ile enformatik teknolojinin yaygınlaştırılması, bilginin özendirilmesi açısından devletin bu alanda yayın kodlarını kendisinin belirlemesi koşuluyla toplumun bilgi toplumu standartlarına yönelmesine yardımcı her türlü programı subvanses etmesi dünya standartlarını yakalamak açısından önemli katkılar sağlayacaktır (Tekeoğlu,1999,s.71). Eğitim kurumlarına ve araştırmacılara gereken destek verilmeli ve eğitilmiş insanın yurtdışına gidişi verilecek teşviklerle önlenmelidir.

3.2.3. REKABET, REGÜLASYON ve DEVLET

Küreselleşme sürecinde devletin değişen rolü, özellikle ekonomi alanında belirginlik kazanmaktadır. Dünya Bankası'nın "Değişen Dünyada Devlet" başlıklı raporunda temel mesaj "küreselleşmenin evde başladığı" şeklindedir. Küreselleşme devletleri yalnızca gerekli bir ortak, katalizör, kolaylaştırıcı olarak görmez, aynı zamanda "piyasaların fiili mülkiyet hakları olmadan gelişemeyeceğini" kabul eder (World Bank,1998,s.41). Dünya bankası, devlet merkezli gelişmenin başarısızlığının, fiili bir devlet olmaksızın gelişmenin olanaksız olduğu gerçeğini gözden kaçırmaması konusunda ısrarcıdır (Panitch,2000,s.208). Hedeflenen devlet şöyle açıklanır; "piyasaların başarısızlıklarını düzeltmek için onlarla ortaklık geliştiren fakat onların yerini almayan devletler" (World Bank,1998,s.25).

Oysa, Türkiye'de devlet genellikle piyasaların karşıtı olarak görülmüş ve KİT'ler kurularak devlet monopol güce sahip olmuştur.

Devlet monopolleri piyasalarda yoğunlaşmayı yaratırken özel sektör de sermaye yetersizliğinden dolayı monopol güçler elde etmiş ve genel olarak rekabetçi yapıdan uzak yoğunlaşmış piyasalar ortaya çıkmıştır. Bu aşamada devletin ekonomiye ilişkin önemli bir sorumluluğu karşımıza çıkmaktadır; rekabeti düzenlemek ve rekabet politikası oluşturmak. Gelir dağılımınının adaletli, işsizliğin düşük, halkın yaşam seviyesinin yüksek olduğu ve ekonomide belirsizliklerin en aza indirildiği, yüksek refah seviyesine erişmiş bir ülkenin en belirgin özelliği uluslararası yüksek rekabet gücüne sahip sektörlerinin varlığıdır. Uluslararası rekabet gücünü yükseltmek için ülkenin doğru ve ilerici rekabet politikasına ihtiyacı vardır. Türkiye uzun süreli rekabet politikalarını oluşturmakta, piyasalara rekabetçi yapı kazandırmakta geç kalmıştır. Piyasalarda rekabeti düzenleyecek Rekabet Kanunu'nun yanı sıra kanunun uygulanışını sağlayacak bir denetim kurumu ancak 1997 yılında oluşturulmuştur.

3.3. TÜRK İMALATSANAYİNE REKABET AÇISINDAN BAKIŞ

Türkiye ekonomisi kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için tarım, sanayii ve finans sektörlerini farklı dönemlerde öncü sektör olarak belirlemiştir. Dönemler arası sanayiye verilen önemdeki değişimler sanayiinin gelişimini etkilemiştir. Türkiye'de sanayii dallarının büyüme hızı 1950'lerden itibaren %8.6 olmuştur. 1950-1980 arasında %11 olan sanayii büyüme hızı 1980-1995 arasındaki dışa açılma döneminde %9 düzeyinde kalmıştır. 1995 sonrası dönemde teknolojik gelişmenin ve küreselleşmenin olumsuz etkisinin ağır basması sonucu sanayiinin büyüme hızı %3.5'a kadar gerilemiştir (Türkoğlu,2003,s.171).

Türkiye imalat sanayii büyüme hızındaki bu gerilemeye rağmen, 1970'lerde ortalama %5, 1980'lerde %4 ve 1990-2000 yılları arasında %5 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi içindeki payını attırıştır.

İmalat sanayiinin Türkiye ekonomisi içindeki payı 1968'de %15 iken 2000'de %20 olmuştur(DPT)⁶⁰.

Türkiye imalat sanayiinin genel yapısında yüksek piyasa yoğunlaşmasının yaşandığı, kâr marjlarının genelde yüksek olduğu, teknolojik yenilenmenin dünya standartlarının gerisinde kaldığı, özkaynak kullanımında etkinlik sağlanamadığı, işçi ücretlerinin zaman içinde dalgalanmalar gösterdiğini ileri süren bir çalışmaya ait toplu sonuçlar(tablo 3.7) imalat sanayiinin durumu hakkında genel bir çerçeve sunmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye ekonomisinde öncü sektör olarak kabul edilen imalat sanayiinin yapısının diğer ülkeler karşısındaki pozisyonunu belirlemek gelecek için alınacak önlemler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, Amerika, Japonya ve 11 Avrupa ülkesi⁶¹ ile Türkiye imalat sanayiine ilişkin verilerin kullanılarak yapıldığı bir çalışmada (Çelen,2000) Türkiye imalat sanayiinde faaliyette bulunan firmaların;

- ❖ Maliyetlerin yüksekliğine rağmen faaliyet kâr marjının diğer ülkelere oranla daha yüksek olduğu ancak, incelenen dönemde düşme eğilimine geçtiği,
- ❖ Finansman giderlerinin net satışlar içindeki payının diğer ülkelere oranla çok daha yüksek olduğu ve Avrupa ile Japonya'da gerilerken, Türkiye'de artış gösterdiği,
- ❖ Finansman giderlerinin gösterdiği gelişmelerle ilişkili olarak net kâr marjının yıllar itibariyle büyük farklılıklar gösterdiği, ancak yine de 1993-94 yılları dışında Amerika'dan sonra en iyi performans gösteren ülke olduğu,

⁶⁰ <http://www.dpt.gov.tr>

⁶¹ Bu ülkeler; Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç'tir.

- ❖ Özkaynak kârlılığında da Amerika'dan sonra yer aldığı, hatta 1996 yılında Amerika'daki firmaların üzerinde performans gösterdiği, ancak net kâr/özkaynak oranının reel faiz oranlarının oldukça gerisinde kaldığı, yani Türkiye'deki firmaların özkaynaklarını yeterince etkin kullanamadıkları,
- ❖ Varlık konusunda Japonya'dan sonra ağırlıklı olarak yabancı kaynak kullanan ikinci ülke konumunda olduğu ve banka kredilerinin toplam kaynaklar içindeki payının yıllar itibariyle artış gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Söz konusu ülkeler ile Türkiye'deki firmaları ölçekler bazında karşılaştıran aynı çalışmada;

- ❖ Bütün ülkelerdeki büyük ölçekli firmaların faaliyet ve net kâr marjlarının KOBİ'lere oranla daha yüksek olduğu,
- ❖ Her iki ölçek grubunda da Türkiye'deki firmaların faaliyet kâr marjının maliyetlerdeki yüksekliğe rağmen diğer ülkelerin üzerinde olduğu,
- ❖ Net kâr marjının, Türkiye'de her iki ölçek grubunda da büyük salınım gösterdiği ve finansman giderlerinin yüksekliğine rağmen büyük ölçekli firmalarda Avrupa Ülkeleri ve Japonya'nın üzerinde değer alırken, KOBİ'lerde 1993-1994 ve 1998 yıllarında bütün ülkelerin gerisinde kaldığı, ara dönemde ise Amerika'dan sonra ikinci sırada yer aldığı,
- ❖ Özkaynaklardan elde edilen kârlılığın ise her iki ölçek arasında büyük farklılık gösterdiği ve büyük ölçekli firmaların özkaynaklarını daha verimli kullandıkları,

sonuçlarına ulaşılmıştır(Çelen,2000,s.42-43).

Tablo3.7. Türk İmalat Sanayininin 1980 Sonrası Gelişimi

	Yapısal Uyum Programı 1980-81	İhracata Yönelim ve Dışa Açılım 1981-88	Finansal serbestleşme 1989-93	Finansal Kriz ve Kısa Vadeli Sermaye Kaynaklı Büyüme Dönüş 1994-97
Rekabetçi Sektörler				
Katma Değer/Toplam	0.45	0.42	0.51	0.48
İstihdam/Toplam	0.58	0.59	0.62	0.65
Ticaret Hacminin Katma Değere Oranı	0.39	1.04	0.91	1.46
Kamu İşletmelerinin Katma Değer İçindeki Payı	0.15	0.13	0.11	0.04
Ücret Maliyetlerinin Katma Değer İçindeki Payı	0.33	0.22	0.23	0.19
Reel Ücret Yıllık Ortalama Artış Hızı	2.77	-1.88	11.62	-7.92
İşgücü Üretkenliği Yıllık Ortalama Artış Hızı	26.54	8.83	11.69	-2.01
Brüt Kar Marjları	0.28	0.33	0.39	0.38
Eksik Rekabetçi Sektörler				
Katma Değer/Toplam	0.55	0.58	0.49	0.52
İstihdam/Toplam	0.42	0.41	0.38	0.35
Ticaret Hacminin Katma Değere Oranı	0.67	1.04	0.89	1.59
Kamu İşletmelerinin Katma Değer İçindeki Payı	0.62	0.53	0.43	0.42
Ücret Maliyetlerinin Katma Değer İçindeki Payı	0.28	0.14	0.21	0.14
Reel Ücret Yıllık Ortalama Artış Hızı	3.39	-3.15	15.41	-8.28
İşgücü Üretkenliği Yıllık Ortalama Artış Hızı	83.25	12.71	8.53	3.24
Brüt Kar Marjları	0.34	0.46	0.49	0.53

Kaynak:E.Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, 2001, s.85, İletişim yayınları, İstanbul

3.3.1. İMALAT SANAYİİ İŞLETME BÜYÜKLÜKLERİ

1927 sanayii sayımına göre toplam işletme sayısı 65.245 ve çalışan işçi sayısı 268.855'dir. 10 kişiden daha az işçi çalıştıran işyeri sayısı 63.195 iken 11 kişi ve daha fazla işçi çalıştıran işyeri sayısı 2050'dir. O döneme göre, çalışan işçi sayısına göre büyük sayılabilecek işletme oranı sadece %3.1'dir(Parasız,1998,s.22). 2000'li yıllara gelindiğinde sanayii yapısı ve işletme büyüklü anlayışında büyük farklar gözlenmektedir. İmalat sanayiinde işyeri sayısı bakımından, işletmelerin % 90'nını 0-200 arasında kişi çalıştıran işletmeler oluşturmaktadır. 500'ün altında işçi çalıştıran işletmelerin oranı ise %97'dir. Ücretli çalışanların işletme ölçeğine göre dağılımında, küçük ölçekli işletmelerin payı çok daha küçüktür. Ücretli çalışanların % 38'i 0-200 arasında, %60'ı ise 500 kişinin altında kişi çalıştıran işletmelerde istihdam edilmektedir(Toprak ve diğerleri,2001, s.395).

Türkiye'de sayısal olarak toplam işletmelerin % 99.5'ini oluşturan KOBİ'ler (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler), istihdamın %59'unu; yatırımların %30'unu; üretimin %40'ını; ve ihracatın doğrudan ürün bazında %8-9'unu, yan sanayii olarak da %20-25'ini oluşturmaktadır (Toprak ve diğerleri,2001, s.395).

Katma değer işletme büyüklüğüne göre dağılımında büyük ölçekli işletmelerin ağırlığı daha belirgindir. Buna göre imalat sanayiinde katma değer %24'ü 200'ün altında işçi çalıştıran işletmelerce yaratılırken, %49'u da 500 kişinin altında işçi çalıştıran işletmelerce yaratılmaktadır (Toprak ve diğerleri,2001, s.395). Dolayısıyla, imalat sanayiinde ücretle çalışanlar ve katma değer ölçütleri açısından büyük ölçekli firmaların ağırlıklı konumda olduğu belirlenmektedir.

Türkiye'de, istihdam ve katma değer in imalat sanayii içindeki yüzde paylarının gelişimi, sanayinin gelişmesi ve gerçekleştirdiği yapısal değişim, "sınai üretim içinde ara ve yatırım malları payının artması" şeklindeki yaklaşım doğrultusunda incelenebilir (Boratav ve Türkcan, 1994). İmalat sanayii katma değerinin, DİE'nin "İstatistik Göstergeler" ve "Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri" kaynaklarına göre alt sektörler halinde incelenmesi durumunda; 1970 yılından 1980'li yıllara kadar ara ve yatırım malları üreten sektörler lehine bir yapısal dönüşüm yaşandığı, ancak 1980'li yılların sonlarına doğru bu değişim hızının azaldığı ve 1995 yılı itibariyle bu azalmanın devam ettiği görülmektedir. İmalat sanayi katma değeri içinde 1970 yılında % 41.9 paya sahip tüketim malları sanayiinin bu payı 1980'de % 38.3'e, 1988'de % 37.9'e düşmüş, buna karşın ara mallarının katma değer payı 1970'de %44.9 iken, 1980'de %44.2'e, 1988'de 41.6'ya gerilemiştir. Yatırım mallarının payı ise 1970 yılında %13.2'den, 1980 yılında %17.6'ya, 1988 yılında ise %20.5'e yükselmiştir (DİE, 1995, 1999, aktaran Yüceol⁶²).

Bununla birlikte 1995 yılında tüketim malları sanayiinin katma değer içindeki payının tekrar yükselmeye başlaması yanında ara ve yatırım malları sanayiinin paylarında düşüşler yaşanmış ve tüketim malları sanayiinin 1970-1995 döneminde istihdamdaki ağırlığını korumaya devam ettirmiştir. 1995 yılında istihdamın % 57.1'i tüketim malları sanayiinde yer almıştır(Yüceol⁶³). Yaratılan katma değer açısından eksik rekabetçi sektörlerin rekabetçi sektörlere oranla daha önde olduğu görülmektedir. Finansal serbestleşme dönemi olan 1989-1993 arası hariç eksik rekabetçi sektörler rekabetçi sektörlere oranla toplam katma değer içinde 1980-1981, 1981-1988, 1989-1993, 1994-1997 dönemlerinde sırasıyla %55, %58, %49 ve %52 paya sahiptir(bkz.Tablo 3.7).

⁶²YÜCEOL,H.M.: Türkiye'de Sanayinin Üretim ve İstihdam Yapısı ve İşgücü Gömülemesi Olgusu, <http://www.isguc.org.tr>

⁶³ YÜCEOL,H.M.: Türkiye'de Sanayinin Üretim ve İstihdam Yapısı ve İşgücü Gömülemesi Olgusu, <http://www.isguc.org.tr>

3.3.2. İMALAT SANAYİNDE VERİMLİLİK-ÜCRET-KÂR MARJİNİN GELİŞİMİ

Türkiye imalat sanayii ile ilgili yapılan araştırmalar imalat sanayiinde verimliliğin zaman içinde büyük salınımlar göstermesine rağmen giderek yükseldiğini göstermektedir. 1970-79 döneminde işgücü verimliliği imalat sanayiinde % 3.4 iken, 1980-89 döneminde % 7.3 ve 1990-96 döneminde % 10.5'dir (DİE, 1995, 1999). 1970'lerde verimliliğin düşük olmasında üretim ölçeğinin küçük, sermaye yoğunluğunun düşük, kullanılan teknolojinin geri ve emek-yoğun oluşu, beşeri sermaye stokunun niteliksizliği gibi etkenler rol oynarken; 1980 sonrasında işgücü verimliliğinde ortaya çıkan artışlarda ise ithalat tıkanıklıklarının giderilmesi, kapasite kullanımının artması ve dış pazarlara yönelme gibi etkenler rol oynamıştır. Bununla birlikte alt sektörler itibariyle bakıldığında işgücü verimliliğinin önemli farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak, 1970-96 döneminde verimliliğin istikrarlı bir şekilde yüksek olduğu sektörler, tütün, orman ürünleri, basın-yayın, kimya, kauçuk ürünleri, makine, elektrik makinaları, taşıt ve araç gereçleri sanayileri olmuştur (Yüceol)⁶⁴.

Zelal Kotan tarafından hazırlanan verimlilik endeksine göre, özel imalat sanayiinde 1999-2000 yıllarında önemli oranda verimlilik artışı gözlemlenmektedir. 1999 yılında 57.9 olan verimlilik artışı 2000 yılında %10' a ulaşmıştır. 2001 yılında ise verimlilik bir önceki yıla oranla %0.6 oranında gerilemiştir. Söz konusu verimlilik değişimlerinin en önemli nedeni üretim düzeyindeki değişikliklere en önce üretimde çalışan kişi sayısı ve kişi başına çalışılan saatte değişiklik yapılarak karşılık verilmesidir.

⁶⁴ YÜCEOL,H.M.: Türkiye'de Sanayinin Üretim ve İstihdam Yapısı ve İşgücü Gömülmesi Olgusu, <http://www.isguc.org.tr>

Tablo 3.8. Özel İmalat Sanayii Saat Başına Verimlilik Endeksi

	GENEL	GIDA	TEKSTİL	GIYİM	KİMYA	ANA METAL	ELEKTRİK Lİ MAKİNE
1988	50,9	63,4	66,3	118,3	37,6	56,8	44,8
1989	56,5	62,7	66,8	90,3	41,3	65,4	48,2
1990	63,9	68,1	67,0	91,1	45,9	69,9	59,7
1991	77,1	76,0	76,0	104,0	54,5	82,4	72,4
1992	86,5	75,1	85,5	98,5	62,0	96,8	73,0
1993	96,6	85,8	88,1	103,7	69,6	106,3	83,3
1994	87,6	88,9	94,3	97,8	64,8	104,2	75,1
1995	93,1	94,5	98,2	110,9	77,7	100,7	91,6
1996	94,3	96,2	99,3	106,7	85,1	95,1	103,8
1997	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1998	99,5	99,7	96,1	109,0	96,0	97,3	87,5
1999	107,4	107,9	106,7	119,8	99,4	101,4	91,3
2000	118,1	112,8	116,6	131,6	116	106,7	106,9
2001	116,6	121,8	21,1	135,5	112,7	119,7	96,3

Kaynak: Z. Kotan, Uluslararası Rekabet Gücü Türkiye Örneği, 2002, s.14, TCMB,

Üretim ölçęği açısından bakıldığında, imalat sanayiinde en yüksek çıktı büyümesinin 1970-79 döneminde gerçekleştiği, 1980-89 ve 1990-96 dönemlerinde ise büyüme oranlarında bir düşme olduğu görülmektedir. 1970-79 döneminde % 12.1 olan sabit sermaye yatırımları ise, 1980-89 döneminde % 5.1'e düşmüş, 1990-96 döneminde ise yeniden % 13 düzeyine ulaşmıştır. Bununla birlikte, kişi başına düşen sermaye yatırımları 1970-79 dönemindeki % 6.3 olan seviyesini, 1980 sonrasında devam ettirmemiştir(Yüceol).

Rekabet gücünü kazanabilmek açısından önemli olan ikinci parametre ücretlerdir. İktisat teorisinde endüstrilerarası ücret farklılıklarını açıklamak için iki temel yaklaşım vardır; Bu yaklaşımlardan birincisi endüstrilerarası ücret farklılığını bu endüstrilerde çalışan işçilerin farklı özelliklerine ve bu işçilerin üretkenliklerinin farklı olmasına bağlamaktadır. Bu yaklaşımda ücret farklılıkları, işgücü nitelik farkından kaynaklanmaktadır. İkinci yaklaşım ise endüstrilerarası ücret farklılığını, endüstrilerin piyasa yapısına ve işçilerin pazarlık gücüne bağlamaktadır. Bu yaklaşımda

işçinin özneliğinden çok çalıştığı endüstrinin piyasa yapısı ücreti belirlemektedir(Aksoy,1983,s.379).

Türkiye imalat sanayii yoğunlaşma oranı ile ücretler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma (Bal,1998) sonucunda, ücretleri belirlemede becerinin öneminin büyük olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak, yoğunlaşma oranı yükseldikçe ücretlerin artması da piyasa yapısının ücretleri belirleyen ikinci etken olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Böylece her iki yaklaşımda ülkemizde geçerli olmakta ve imalat sanayiindeki yüksek yoğunlaşmanın ücretleri belirlemede önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye imalat sanayiinde reel ücretler 1950-1979 dönemi arasında artma eğilimindedir, ancak 1979-1980'de bu eğilimde bir kırılma yaşanmakta ve bu artış yavaşlamaktadır. 1970-79 döneminde imalat sanayiinde sabit ücretlerde ortalama %8.8'lik bir artışa karşın, 1980-89 döneminde bu artış % 1.5 olmuştur. 1990-96 döneminde ise sabit ücretler % 0.3 azalmıştır(Yüceol)⁶⁵. Bu gelişme, 1980 sonrası yaşanan yapısal dönüşümün çalışanların aleyhine geliştiğini açık bir şekilde göstermektedir. Bu tarihten sonra reel ücretler trend eğrisi 30 yıllık artış eğilimini terk ederek dalgalı bir politika sergilemekte; ve 1980-1988 arasındaki daralmayı, 1990-1993'ün genişlemesi izlemektedir. 1994 krizinin aşılmasında yaşanan reel ücret çöküntüsünün sonrasında ücretlerde genel bir durgunluk yaşanmış ve 1997 yılı itibariyle reel ücretlerin trend değeri, 1980 düzeyini ancak koruyabilmiştir (Yeldan,2001,s.72).

1988 sonrası ücretlerin durumuna ilişkin benzer sonuçlar Zelal Kotan tarafından hazırlanan ücret endeksinde de görülmektedir. Bu endekste dolar cinsinden birim ücretler 1990-93 döneminde önemli ölçüde artış olduğunu göstermektedir. 1989 yılında ortalama 100

⁶⁵ YÜCEOL,H.M.: Türkiye'de Sanayinin Üretim ve İstihdam Yapısı ve İşgücü Gömülemesi Olgusu, <http://www.isguc.org.tr>

seviyesinde olan endeks değeri 1993 yılında 144'e yükselmiştir. 1994 krizi sonrasında birim ücretler büyük ölçüde gerilemiş ve 1989 seviyesine yaklaşmıştır. 1999 yılına kadar istikrarlı bir iyileşme göstermesine karşın, 2000 yılında uygulanan istikrar programı çerçevesindeki gelirler politikası ve 2001 yılında yaşanan krizle birlikte özel imalat sanayiindeki birim ücret endeksi son 13 yılın en düşük seviyesine inmiştir.

Tablo 3.9. Birim Ücret Endeksi-ABD Doları Cinsinden(1997=100)

Yıllar	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
İmalat san.	83	100	133	162	145	144	95	101	104	100	106	110	101	73

Kaynak:Z. Kotan, Uluslararası Rekabet Gücü Türkiye Örneği, 2002, s.11,TCBM,

Ücret maliyetlerinin önemli ölçüde belirleyici olduğu kâr marjlarına ilişkin ülkemizde ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Ücret giderlerinin maliyet içinde önemli bir yer tutmasına karşın Türkiye'de ücretlerin arttığı dönemlerde bile kâr marjlarının yüksekliği ilginç bir durum yaratmaktadır Türkiye'de faaliyette bulunan firmaların kâr marjlarının Avrupa ülkeleri, Japonya ve Amerika'da faaliyet gösteren yüksek olduğu gözlenmiştir(Çelen,2000,s.16). 1977-1980 döneminde ortalama kâr marjları imalat sanayii özel kesiminde %31'den %38'e çıkmıştır(Metin-Özcan ve diğerleri,2000,s.6). Tablo 3.9. incelendiğinde imalat sanayiinin 1980 sonrasında dışa açılmasıyla birlikte yoğunlaşan ithalat disiplininin kâr marjlarında beklenen daralmayı sağlayamadığı görülmektedir. 1980-1984 arası dönemde ekonomi deflasyonist bir trend içine girmiş ve kâr marjlarında bir düşüş yaşanmıştır. Ancak, 1984-1988 döneminde ücretler gerilerden kâr marjlarında bir sıçrama söz konusu olmaktadır.1989 sonrası ücretlerdeki artışa rağmen mark-up güvencesi ile özel imalat sanayiinde kârlılığın korunduğu görülmektedir(Yeldan,2001,s.76). Bu konuda yapılan başka bir araştırmada 1983-1994 yılları arasında Türk imalat sanayiinde kamu ve özel sektör ayırımında işletmelerin kâr marjları araştırılmıştır.

Bulgulara göre, yoğunlaşma düzeyi yüksek olan özel imalat sanayii alt sektörlerinde kâr marjlarının ithalata açılım ile yükselme içinde olduğu ortaya çıkmıştır(Yalçın,2000). Sanayii açısından bir genelleme yapılırsa eksik rekabetçi piyasalarda rekabetçi piyasalara oranla daha yüksek kâr yapısı olduğu gözlenmektedir (Tablo 3.9.). Brüt kâr marjları rekabetçi sektörlerde 1980-1981 dönemi için %28 iken bu oran eksik rekabet piyasalarında %34'dür sırasıyla 1981-1988 döneminde 533 ve %46 1989-1993 döneminde %39 ve %49 ve nihayet 1994-1997 döneminde %38 ve %53 olmuştur.

Döviz kurundaki gelişmeler ile ülkelerin rekabet gücü yakından ilişkilidir. İhracata dayalı büyüme stratejisinde döviz kuru önemli bir işleve sahiptir. 1980 sonrası ticarete dışa açılma döneminde döviz kurlarının düşük tutulmasına dayalı kur politikası iki türlü işlev görmektedir; bir yandan mevcut kurulu kapasite imkanları elverişli olan ve ihracat potansiyeli taşıyan sektörlerde/ürünlerde dış pazarı iç pazara oranla daha kârlı duruma getirerek teşvik ederken, diğer taraftan, mutlak ve görel üstünlüklere sahip olmayan sektörlerde de, sektördeki/üründeki fiyatları devalüasyonlar yoluyla uluslararası düzeye getirerek ilgili ürüne/sektöre rekabet gücü kazandırmaktır(Çiftçi,2004,s.182).

Döviz kuru düşük düzeyde tutularak bir dönem rekabet gücünde yükselme sağlanabilir⁶⁶. Ancak, rekabet gücündeki bu yükselişin

⁶⁶ Çin günümüzde döviz kurunu düşük tutarak rekabet gücünü yükseltmeyi amaçlamakta ve Çin para kuru manipülasyonu şeklinde gerçekleştirilen Çin ihracat teşviklerinin, devlet sübvansiyonlarının ve ihracat vergisi indirimlerinin, Çin'e tekstil ve hazır giyim ticaretinde baş edilmesi imkansız bir güç kattığı not etmektedir. Dünyadaki en hızlı ekonomik büyüme rakamlarına ve (her ikisi de para kurunun değerlendirilmesine yol açar) devasa ticaret fazlası ve yabancı yatırım akışına rağmen, Çin, 1994 yılından bu yana kendi para kurunu devlet kontrolü altında 8.2 yuan/ABD Doları seviyesinde sabitlemiştir. 1994 yılında Çin Yuanı yüzde 40'tan fazla bir düzeyde devalüe etmiş ve 1997 Asya krizine temel oluşturmuştur. Düşük değerli bir para kuru durumunu sürdürmek amacıyla, Çin geçen beş yıllık süre zarfında Japonya'nın ardından ikinci en yüksek rezerv birikimini yapmış ve 330 milyar dolarlık rezerv biriktirmiştir. Manufacturers Alliance 4 tarafından yayınlanan bir rapora göre, 2002 yılı itibarıyla, Çin Yuanı halen yüzde 40 düşük değerli tutulmaktadır. Amerikan Doları'nın, Kanada Doları ve Euro gibi rekabetçi kurlar karşısında zayıflamasından ötürü, Çin Yuanı daha da düşük değerli hale gelmiştir. Bir finansal analizin belirttiği üzere, 2002 yılının üçüncü çeyreğinde başlayan Euro'nun dolar karşısındaki değer kaybından ötürü Çin Yuanı ek bir yüzde on oranında düşük değerli hale gelmiştir.

sürekli olması için teknik ilerleme ve verimlilik artışının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye ekonomisinde de dış ticaretin serbestleşme sürecinde kur politikalarından önemli ölçüde yararlanılmış, 1980 yılının Ocak ayında %3'lük nominal devalüasyonla başlatılan esnek kur uygulamaları daha sonra yurtiçi ve yurtdışı enflasyon hızları da dikkate alınarak, kayan kur(crawling peg) şeklinde sürmüştür.

3.3.3. İMALAT SANAYİİNİN REKABET GÜCÜ

Türkiye imalat sanayii 80'li yıllara kadar, dış rekabette karşı hemen hemen tümüyle korunmuş, bir çok sektörde sadece bir kaç firmanın bulunduğu, iç rekabetin eksik olduğu bir ortamda gelişim göstermiştir. Gerek iç talebin yükse tutulduğu ithal ikameci dönemde gerekse büyük desteklerle dış satımın arttırılmaya çalışıldığı 1980 sonrası dönemde ekonominin temel arayışı verimlilik ve rekabet yönünde olmamış, rant arayıcı faaliyetler ekonominin ve sanayiinin gelişme çizgisini tayin etmiştir. İhracata dayalı büyüme modeline geçişte ücretlerle oynama ve devalüasyon yaparak rekabet yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak kur ayarlamalarının durduğu, ücretlerin arttığı bir konjonktürde üretim kapasitesi de arttırılmadığı için ihracatta gerekli performans sağlanamamıştır. Oysa, sanayiinin bir dinamizm kazanmasında ve verimlilik kaygılarının faaliyetlerin omurgasını oluşturmasında rekabet ortamının geliştirilmesinin çok önemli etkisi vardır(Kepenek ve Yentürk, 1995, s.334).

Türkiye sanayiinde 1985 yılında ihracatın ancak %1.2'si ileri teknoloji ürünlerinden oluşmaktadır. Bu oran 1998'de %5.3'e yükselmektedir. Aynı dönemde gelişmekte olan ülkelerde bu oran %11.62'den, %28.2'ye sıçramıştır. Rekabet gücünün bir göstergesi olarak kabul edilen bu oranlar, Türkiye'deki sanayiinin son yıllardaki vasat performansının nedenini de açıklamaktadır (Türkoğlu, 2003, s.172).

Rekabet gücü endeks değerlerine göre 1980-1988 döneminde imalat sanayiinde rekabet gücü artmıştır. 1980'de 100 olan verimlilik endeksi, 1988 yılında 156.64'e çıkmış ayrıca ücret endeks değeri aynı dönemde 100'den 78.67'e düşmüştür. Rekabet gücü endeksi ise aynı dönemde 100'den 199.11'e yükselmiştir(Çiftçi,2004,s.182).

Hızlı ücret ayarlamalarının gerçekleştirildiği 1989 yılından itibaren rekabet gücü düşmeye başlamış 1993 yılında 148.25'e gerilemiştir. 1980-1988 döneminde ücretlerin baskı altına alınarak elde edilen rekabet gücü, 1989 yılında son bulmuş, 1989-1993 döneminde ücret gelirlerinin artışı ile birlikte rekabet gücünde gerileme 14 puan civarında gerçekleşmiştir (Çiftçi,2004,s.182).

Ancak, 1994 yılında ücretlerde yaşanan reel gerilemeye ek olarak verimlilik artışı neticesinde rekabet gücü tekrar artmaya başlamış ve 1994 yılında rekabet gücü endeksi 190.54 olmuştur. Aynı eğilim 1995 yılında da sürmüştü, ancak 1996 yılında verimlilik düzeyinin düşmesi ile birlikte endeks değeri bir önceki yıla oranla 20 puan düşerek 177.52 değerine inmiştir(Çiftçi,2004,s.182).

Türkiye için hazırlanan nispi pozisyon endeksi 13 ülkeye karşı Türkiye'nin rekabet gücündeki değişimi göstermektedir. Endeksin 100'ün üzerinde olması o ülkeye karşı rekabet gücümüzün gerilediğini göstermektedir. Tablo 3.10.'da endeks sonuçları incelendiğinde Türkiye'nin 1995-2001 yılları arasında sadece İngiltere ve ABD'ya karşı rekabet gücünü arttırabildiği gözlenmektedir. Buna karşın Almanya, İtalya, İspanya ve Fransa'ya karşı 1996 yılından itibaren Türkiye'nin rekabet gücü azalmaya başlamıştır. 1999 yılından itibaren euroya geçişle birlikte, euronun ABD doları karşısında değer kaybetmeye başlamasıyla rekabet gücümüzdeki bozulma hızlanmıştır. 1997 yılındaki Asya krizi ve 1998 yılındaki Rusya krizi ile birlikte bu bölgedeki ülkeler önemli bir rekabet avantajı elde etmişlerdir.

Tablo 3.10. Türkiye'nin Nispi Pozisyon Gelişmeleri

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Almanya	100	104,4	116,1	118,6	119,1	136,3	135,9
İtalya	100	92,1	97,8	99,7	99,7	110,3	111,2
Fransa	100	104,4	116,8	119,1	120,1	134,9	136,3
İspanya	100	99	110,4	113,5	112,3	124,9	126,2
İngiltere	100	97,8	9,8	88,3	85,2	90,2	94,6
Yunanistan	100	97	103,8	108,3	104,5	117,5	118,4
Japonya	100	114,5	12,2	134,4	115,4	111,4	125,7
Rusya	100	73,8	69,2	110,8	168,5	133,3	125,8
Polonya	100	97,7	103,1	102	105,1	108,4	101
Güney Kore	100	100,1	111,1	146	120,5	114	127,4
Tayland	100	98,9	113,6	133,7	122,2	126,5	136,8
Brezilya	100	102,4	98,7	102,4	133,6	113,7	132
ABD	100	94,9	94,4	96,9	91,5	87,8	86,1
Türkiye	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak:Z. Kotan, Uluslararası Rekabet Gücü Türkiye Örneği, 2002, s.10,TCBM,

Rekabet güçleri hızla yükselen Güney Asya (Çin, Hong Kong, Kore ve Tayvan) ülkeleri ile Türkiye'nin rekabet gücüne ilişkin göstergeler ise başka bir çalışmanın (Kotan ve Sayan,2001) sonucunda ortaya konmuştur. Güney Asya ülkeleri ile Türkiye'nin AB'ne tekstil ve giyim eşyası ile teknoloji ağırlıklı ürünler ihracat performanslarına ilişkin yapılan bir çalışmanın sonucunda yüksek fiyat uygulayan ülkenin rekabet avantajını kaybedeceği belirlenmiştir. AB ülkelerinin bu ürünlere karşı olan talep elastikiyeti artmıştır dolayısıyla, maliyetler üzerine yüksek kâr marjları uygulayarak ihracat yapmak artık pazar payında azalmayı göze almak demektir(Kotan ve Sayan,2001,s.17). Türk ihracatçıların Güney Asya ülkelerindeki ihracatçıya göre iki önemli avantajı vardır; Birinci avantaj coğrafi konumdan kaynaklanan taşımacılık maliyetinin nispi düşüklüğüdür. İkinci avantaj ise Türkiye ile AB arasında geçerli olan gümrük birliği anlaşmasıdır. Gümrük birliğine geçişle birlikte Türk ihracatçısı Güney Asya ülkeleri ihracatçılarınin ödeyeceği gümrük oranlarını ödemek zorunda kalmadan ihracatını yapacaktır. Bu iki avantajı doğru kullanarak fiyat rekabeti yapabilmek Türkiye'ye dış ticarete rekabet şansı tanıyacaktır.

Ancak, Türkiye ve yanı sıra ABD başta olmak üzere çoğu ülke tekstil ve konfeksiyon sektörü Uzakdoğu ülkeleri kaynaklı, devlet teşvikleri ile dumpingli fiyatlara dayanan tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatından ciddi zararlar görmektedir. Fiyatlardaki anormal farklar yapılan dumpingi göstermektedir. 5208 pamuklu mensucat (en az %85 pamuk) ürünlerinde AB'den yapılan ithalatta birim fiyatları ortalama 2,38 US\$/m² olurken Çin'den ithalatta 0,83\$, Pakistan'dan 0,42 \$'dır. 5210 pamuklu mensucat (%85'ten az pamuk/sentetik/suni) ürünlerinde AB'den yapılan ithalatta birim fiyatları ortalama 2,66 US\$/m² olurken Çin'den ithalatta 0,53\$, Pakistan'dan 0,38 \$'dır. İlk önceleri iplikten başlayan bu haksız ithalat rekabeti bugün hazır giyim sektörlerini de tehdit eder konuma gelmiştir. Örne konfeksiyon ithalatı da (kazaklar, süveterler) Çin 2001'de payını %4,6'lara çıkartmıştır ve 1999'da 12,86 \$ olan birim fiyatı, 2001'de 8,6'e düşmüştür. Dokuma konfeksiyonda örneğin kategori 6212'de Çin'den yapılan ithalat bu kalemde yapılan toplam ithalatın %4,6'sını (2001), oluşturmakta ve AB'den yapılan ithalatta ortalama birim fiyatları 13,20 \$/kg iken Çin'den 0,96 olmaktadır(Birkan)⁶⁷.

Bu konuda önlemler almak ve haksız rekabeti engellemek için Türkiye'nin de bir an önce harekete geçerek tekstil sektöründeki rekabet gücünü koruyucu önlemler alması gerekmektedir.

3.4. İMALAT SANAYİİ VE YOĞUNLAŞMA

Yoğunlaşma; az sayıda büyük işletmenin, bir ülke ekonomisinin tamamına ya da herhangi bir sektörüne hakim olması şeklinde tanımlanabilir. Yoğunlaşma tanımlarında iki ayrı yaklaşım vardır; ilki bazı ekonomik faaliyetlerin büyük firmalar arasında paylaşılması ve firmaların ekonominin tamamında ya da belirli bir kısmında büyüklüklerine göre sıralanması olarak belirlenen "genel yoğunlaşma"

⁶⁷ BIRKAN,B.O.,”Sektördeki Uzakdoğu menşeli haksız ithalat engellenmeli”
<http://www.tekstilisveren.org.tr>

(aggregate concentration, ikincisi ise endüstrinin ya da üretim miktarının, endüstrideki en büyük firmalar tarafından paylaşılması olarak belirlenen “Pazar yoğunlaşması”dır (market concentration) (Sturvidant ve diğerleri 1970, s.46-48; aktaran Durukan, 2001, s.29).

DİE 1980 yılından itibaren Türkiye’de üretim sektörlerindeki yoğunlaşma derecelerini hesaplamaktadır. Yoğunlaşma oranının hesaplanmasında genellikle 4-firma yoğunlaşma oranı kullanılmaktadır. Bu yöntemle göre herhangi bir üretim sektöründe pazar payı en yüksek olan ilk 4 firmanın, toplam pazarın 0,30’una hakim olduğu durumda “düşük yoğunlaşma” dan, yine ilk 4 firmanın 0,71 ile 100 arasında pazar payına sahip olması durumunda da söz konusu üretim sektöründe “çok yüksek yoğunlaşma” dan söz edilmektedir.

Tablo3.11.Yıllar İtibari İle Türk Sanayiinin Yoğunlaşma Dereceleri

Yoğunlaşma derecesi	Sektör sayısı (1980)	Sektör sayısı (1994)	Sektör sayısı (1995)	Sektör sayısı (1996)	Sektör sayısı (1997)	Sektör sayısı (1998)	Sektör sayısı (1999)	Sektör sayısı (2000)
Düşük(0,30)	15	17	18	18	18	20	16	20
Orta(31-50)	26	21	19	20	34	35	40	34
Yüksek (51-70)	17	22	26	27	20	25	25	27
Çok Yüksek (71-100)	26	25	23	21	44	44	41	41
Toplam	84	85	86	86	123	124	122	122

Kaynak: DİE İmalat sanayii yıllık anketleri, 1998 ve 2002 yıllarında yayınlanan yoğunlaşma göstergelerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Tablo 3.11’e göre, Türk imalat sanayiinde yaklaşık %50 oranında yoğunlaşma görülmektedir. 20 yıllık bir süreçte, Türkiye’ye Know-How’ın girişi ile yeni ve farklı ürünlerin üretimi sonucu üretim sektörlerinin sayısı yaklaşık 0,50 oranında bir artış göstermiştir. Ancak, bu değişim bile sanayiideki yoğunlaşma oranının düşmesine yardım etmemiş aksine sanayiideki gelişme yoğunlaşmayı da beraberinde getirmiştir. 1980 yılında 26 sektör çok yoğun yoğunlaşma düzeyinde iken 1998 yılında 44 sektör çok yüksek yoğunlaşma düzeyindedir.

Tablo 3.12. Yıllar İtibari İle Türk İmalat Sanayiinde Tekelleşme Oranı

Yıllar	Yoğunlaşmanın Yüksek Ve Çok Yüksek Olduğu Sektörler Toplamı	Toplam Sektör Sayısı	Tekelleşme Oranı(%)
1980	43	84	51
1994	51	85	55
1995	49	86	57
1996	48	86	56
1997	64	123	52
1998	69	124	57
1999	66	122	54
2000	68	122	56

Kaynak: DİE İmalat sanayii yıllık anketleri, 1998 ve 2002 yıllarında yayınlanan yoğunlaşma göstergelerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

DİE verilerinden derlenerek hesaplanan bu Tablo 3.12 Türk imalat sanayiinde %55 civarında yüksek oranlı yoğunlaşma olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle Türk imalat sanayiinin yarıdan fazlası rekabetin yaratılmadığı oligopolistik yapıdadır. Ayrıca bu yapı süreklilik arz etmekte ve değişmesi oldukça zor görünmektedir. Bu yoğunlaşma oranı AB ülkeleri oranlarının çok üzerindedir. Türkiye’de sanayii sektörlerindeki yoğunlaşma oranlarını inceleyen bir çalışmada imalat sektörü içinde 10, 50 ve 100 firmanın paylarını gösteren oranlar Türkiye için geçerli oranların Avrupa Birliği ülkelerindeki oranların çok üzerinde olduğunu dolayısıyla yüksek bir yoğunlaşmanın olduğu sonucunu vermektedir. Sektördeki 10 firmanın payı AB ülkelerinde %10 iken Türkiye’de bu oran 534 aynı şekilde 50 ve 100 firmanın payları da sırasıyla AB’de %23 ve %30 iken Türkiye’de %55 ve %67 şeklindedir(Özhan ve Özhan,1993).

Türkiye ekonomisinde rekabet eksikliğinin ana kaynağı olarak görülen yoğunlaşmaya yol açan belli başlı dört etken vardır. Bunlardan ilki, devletin ekonomiye olan yoğun müdahaleleri sonucu üretici olarak yaratılan büyük kamu tekelleri ve ithal ikameci politikalar ile yoğun korumacılık sonucu yaratılan özel tekellerdir. Bir dönem ekonomi politikası olarak benimsenen devletçilik ve ithal ikameci politikaların uygulandığı dönemde ortaya çıkan kamu ve özel tekellerin rekabetçi yapıya kavuşturulmasının özelleştirme uygulamaları ve dış rekabete açılmaya rağmen oldukça zor görünmektedir. Tablo 3.7.’den de

görüldüğü üzere ithal ikameci ve korumacı programların terk edildiği 1980 sonrasında tekelleşme eğiliminde bir azalma olmamıştır.

Türkiye’de rekabeti engelleyen yoğunlaşmanın en büyük sebeplerinden ikincisi ise, optimum ölçeğin altında çalışan firmalardır. 1960’lı yıllarda otomotiv sektöründe etkin minimum ölçek büyüklüğü 100 bin adet araba iken Türkiye’deki iç piyasa talebi çok düşük olduğu halde üç firmaya üretim yapma izni sağlanmıştır. Optimum ölçeğin altında çalışan bu firmalar Türk tüketicisine fiyatının gerektirdiği kalite standartlarının altında kalan otomobilleri satmış ve dış rekabete açıldıkları zaman da rakiplerine yenik düşmüşlerdir.

Yoğunlaşmanın temel nedenlerinden üçüncüsü sermaye birikiminin kısıtlıdır. Gelişmesini sürdüren bir ekonomi için son derece önemli olan sermaye birikiminin tamamlanmamış olması sektöre yeni girişleri engellemiştir. Uzun dönemli yabancı sermayenin gelişmekte olan piyasalar açısından önemi yatırım yapmasına bağlı olarak yoğunlaşmanın azalmasından kaynaklanmaktadır.

Dördüncü sebep, makro ekonomik istikrarsızlık ve ekonominin taşıdığı risklerdir. Ekonomide yaşanan belirsizlikler ve dalgalanmalar yatırım olanaklarını kısıtlayarak sektöre girişleri engellemektedir. Vergi politikalarındaki yanlışlıklarda yani sektörler arası vergi ödeme farklılıkları sektörlerle yatırımları da farklılaştırmaktadır (Güneş,2000, s.11-12).

Yoğunlaşmanın toplum ve ekonomi üzerinde çeşitli şekillerde etkileri vardır. Baskı grubu olarak politikacılar üzerindeki etkisi, enflasyon-karlılık-ücretler üzerindeki etkisi ve teknoloji yaratma üzerindeki etkisi bunlardan bazılarıdır.

Yoğunlaşmanın politika yapıcılar üzerindeki etkisine ilişkin iki farklı görüş vardır; birinci grup az sayıda büyük üreticinin olduğu sektörlerin koordinasyonu daha kolay sağlayıp, politikacılar üzerinde baskı

yaratabileceklerini iddia eder. Bunun sonucu olarak da yoğunlaşmış sektöre ilişkin daha yoğun korumacılık sağlayabilirler(Treffer,1993). İkinci grup politikacıların geniş kitle oylarına ihtiyacı olduğundan yoğunlaşmış sektörlerdeki firmaların oy potansiyelinin düşüklüğü politikacıları cezpt etmemektedir. Dolayısıyla bu sektörler sanılanın aksine politikacılar üzerinde baskı grubu oluşturamadığı düşünürler. Ayrıca, bu sektörlerdeki firmalar karlarını koruyabilmek için politikacılara karşı küçük firmalara oranla daha güçlü bir savunma stratejisi geliştirirler. Böylece politikacılar bu sektörlerin karlarını arttırabilecek çalışmaları programlarında ilk sıralarına almaz(Caves 1976, Finger ve diğerleri 1982, Anderson ve Boldwin 1987).

Türkiye'deki 23 sektörün koruma oranlarının belirlenmesi ve yoğunlaşma ile korunma arasındaki ilişkiyi inceleyerek ticaret politikası açısından test edilmesi amacıyla yapılan bir çalışma birinci grubun görüşünü teyit eder biçimde yüksek yoğunlaşma olan sektörlerin politikacılar üzerindeki baskısının güçlü olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Küçük ve orta ölçekli firmaların politikacılar üzerindeki etkisinin daha düşük olduğu ve bu firmalara ilişkin korumacılık oranlarında bu nispette düşük oranlı olduğu belirlenmiştir(Esfahani ve Leaphart, 1999).

Yoğunlaşmış piyasalarda hakim durumun kötüye kullanılması sonucu şirketler arası fiyat anlaşmaları yapılarak yüksek fiyat uygulaması kararı alınabilir. Bu durumda yoğunlaşmanın yaşandığı sektörlerde sürekli yüksek fiyat uygulamaları gözlenir. Türkiye gibi imalat sanayi sektöründe %50 civarında yoğunlaşma yaşanan ülkelerde bu durum çok daha önemli bir hal almaktadır. 2000 yılında yapılan bir araştırmada Türkiye'de yüksek yoğunlaşmanın olduğu sektörlerde fiyat artış oranının da yüksek olduğu gözlemlenmektedir(Katırcıoğlu, 2000). Bu durumu oligopolistik piyasalarda firmaların birbirleriyle uyumlu fiyat artışları yaptıkları yani hakim durumlarını kötüye kullandıkları sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Sabır,2001,s.194).

Tablo 3.13.Yoğunlaşma-Enflasyon İlişkisi

Sektör Adı	Yoğunlaşma Oranı	Fiyat Artış Oranı
Suni sentetik elyaf	100	0.34
Oto lastik imalatı	95	0.44
Sentetik kauçuk	89	0.34
Bira sanayii	75	0.43
Giyim(Kürk hariç)	6	0.15
Sebze meyve işlenmesi	18	0.15
Ayakkabı imalatı	30	0.13
Metal yapı malzemeleri	24	0.17
Trikotaj	24	0.21

Kaynak:E. Katırcıoğlu, ,Enflasyon ve Rekabet, 2000, s.13,Radikal

Uzun yıllardır enflasyonla savaşılan Türkiye açısından bu durum büyük önem arz etmekte ve enflasyonla verilen bu mücadelede fiyat anlaşmalarını engellemek konusunda Rekabet Kurumu'na önemli görevler düşmektedir.

Türk imalat sanayiinde tespit edilen yüksek düzeyde yoğunlaşmanın önemli sonuçlarından da biri de toplumsal refahta yarattığı kayıplardır. Bu konuda yapılan bir araştırmada, yüksek yoğunlaşmanın olduğu sektörlerde, ortalama ücret ve kar oranları artış göstermiş bunun sonucu olarak da tüketici rantlarının bir bölümünün teknelci firmalara ve bu firmalarda çalışan işçilere aktarıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak yoğunlaşmanın optimal kaynak dağılımını bozarken, tüketici rantlarını da azalttığı sonucuna varılmıştır(Bal,1998).

Türk imalat sanayiinde, özellikle yoğunlaşmış sektörlerde, görülen yüksek kâr oranları 1980 sonrası ithalat disiplinine rağmen düşüş göstermemiştir(Yeldan,2001,s.82).

Ancak sermaye stoku yetersiz olan Türkiye açısından yoğunlaşmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkan kâr oranlarındaki artışın sermaye birikimi ve yatırımlar üzerindeki olumlu sonuçlar doğuracağı açıktır. Diğer yandan yoğunlaşmış sektörlerdeki yüksek ücretler, bu işçilerin daha yüksek marjinal tasarruf eğilimine sahip olmalarından dolayı sermaye birikimi açısından olumlu görülebilir(Bal,1998,s.125).

Piyasa yoğunlaşmasının etkilerine ilişkin, en keskin fikir ayrılığının yaşandığı alan, teknolojik yenilikler üzerindeki etkisidir. Bu fikir ayrılığındaki ana görüşlerden biri , tam rekabetçi piyasalarda maliyet düşürücü yenilik (üretim süreci yeniliği) yapma dürtüsünün daha fazla olduğundan teknolojik yenilik açısından rekabetçi piyasalar daha uygun olduğu görüşüdür. Karşıt fikir ise yoğunlaşmış piyasalarda mevcut ve potansiyel karlar yüksek olduğundan AR-GE'ye ayrılan oranlar yüksek olur ve bu piyasalarda daha kolay teknolojik yenilik geliştiği yönündedir.

Yoğunlaşmanın teknolojik yenilik yaratmak açısından gerekli olduğunu ve yoğunlaşmanın bu olumlu niteliğinden dolayı korkulacak bir durum yaratmadığını ileri süren iktisatçılar bu iddialarını şöyle açıklarlar; Tam rekabet piyasasının temelini oluşturan firma tipi piyasaya hakim olamayacak ölçekte faaliyet gösteren ve çok sayıda rakip firma arasında piyasada kalmaya çalışan firmadır. Tam rekabet piyasasındaki firmanın kar maksimizasyonunu sağlayacağı üretim dengesi, marjinal maliyetin piyasa tarafından belirlenmiş olan fiyata eşit olduğu üretim miktarıdır. TRP'da kar maliyetin içinde olan ve firmanın piyasada yaşaması için gerekli olan makul bir orandır. TRP'daki firmaların bu belirgin özelliklerinden dolayı J.K.Galbraith, J.Schumpeter taraftarı iktisatçılar teknolojik gelişim ve yeniliklerin oluşabilmesi için gerekli olan yüksek maliyetlerin ancak bu maliyetlere katlanabilecek derecede güçlü ve büyük firmalarca yapılabileceğini iddia etmektedirler.

J.K.Galbraith " Küçük üreticinin komşusundan daha iyi olabilmek için akıl satın almaya rekabet tarafından zorlandığına inanmak kadar güzel bir hayal olamaz. Ancak, ne yazık ki bu bir hayaldir. Teknik gelişmeler uzun süredir bilim adamları ve mühendislerin tekelindedir. Çoğu ucuz ve basit yenilikler zaten yapılmıştır..... Yeni endüstrideki ancak birkaç büyük firma teknoloji üretecek donanıma sahip hale getirilmiştir" demektedir(Galbraith,1952,s.91).

Rekabetçi piyasalarda bilgi akışkanlığının çok hızlı olması yeniliklerin kolaylıkla taklit edilmesine neden olmaktadır. Gerçekten de taklit edilemeyen yenilik sayısı çok azdır. Dolayısıyla yüksek AR-GE maliyetini yüklenmesine gerek kalmadan taklitçi firma yeni ürünü üretir ve yenilikçi firma ancak, kısa bir dönem için, piyasada yeni üründen dolayı kazandığı piyasa liderliğinin rekabet avantajını kullanır. Teknolojik bilginin bu kadar çabuk yayıldığı bir sistem kendi içinde gelişim için gerekli teşviki yok eder. Ancak gelişimin maliyeti arttıkça-gelişim sürecinin ilerlemesi ile daha sofistike yenilikler gerektikçe-taklitçilik zorlanmaya başlayacak ve rekabetçi piyasa tekrar düzene girecektir (Galbraith,1978,s.38).

Galbraith'ın bu görüşüne katılan Nelson, Peck, Kalachek gibi iktisatçılara göre TRP ancak statik ekonomilerde tatmin edici işlerliğe sahiptirler ve büyük teknolojik gelişmelere ve verimlilik artışına sahip dinamik bir ekonominin şartlarına uyum sağlayamayacaktır (Mansfield,1978,s.52). Bunun sebebini Schumpeter şöyle açıklar; başarılı yeni bir ürün veya yeni üretim yönteminin pazara sunulmasından sonra, yeniliğin maliyetlerini üstlenmemiş firmalar tarafından taklit edileceğini; yeniliğin arzu ettiği karı elde edemeyeceğini; bu durumun ise yenilikçi firmaların yenilik yapma konusundaki isteğini azalacaktır (Kamien ve Schwartz,1982,s.8). Schumpeter'e göre, yenilikçilik ile tam rekabet arasındaki ana zıtlık buradan kaynaklanmaktadır. Schumpeter, tam rekabet şartlarının hayata geçirilmesi başarılı olsa bile, bunun istenmeyen bir durum olacağını iddia etmektedir. Ayrıca tam rekabet görüşüne, tamamen fiyat rekabetine odaklanmasını yersiz bularak karşı çıkmaktadır. Çünkü yeni ürünün eskisinin yerini alması sonucu gerçekleşen yaratıcı yıkım süreci, fiyat rekabetinden daha önemlidir (Kamien ve Schwartz 1982, 9;aktaran Yılmaz⁶⁸).

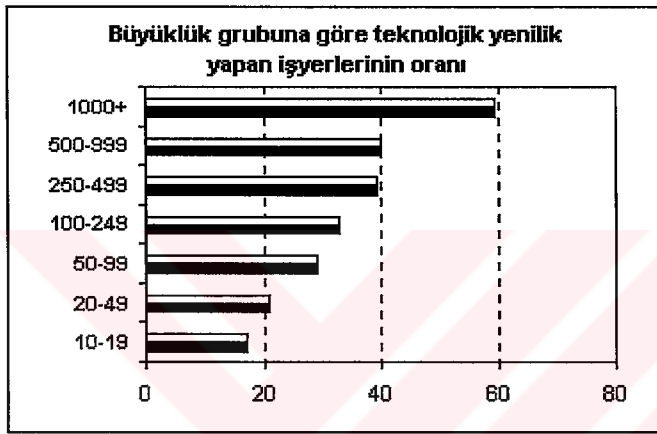
⁶⁸ Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri, Yenilik (Inovasyon) Yeni Ekonomi ve Rekabet"
<http://www.rekabet.gov.tr/uzmantez.html>, s.10, erişim tarihi;10-10-2003

Monopol ve oligopol piyasaların gerekli teknik ve finansal kaynaklara sahip olmalarından dolayı AR-GE çalışmalarında daha başarılı olacakları ve yeniliklerin ancak bu piyasalarda oluşabileceğine dair çok mantıklı sebepler ileri süren bu iktisatçıların karşısında Tam Rekabet Piyasası(TRP) taraftarı olan Arrow, Mill ve Clark gibi iktisatçılar vardır.

Yoğunlaşmanın teknolojik yenilik yapmak açısından olumlu olduğu görüşünün karşısında olan iktisatçılar ise rekabetçi olmayan piyasaların yenilik yaratmak için yeterli zorlamaya sahip olmadıklarını ileri sürerler. Ayrıca TRP'da girişlere ilişkin engel olmadığından piyasaya yani giren firmalar mevcut talebe güven duymayıp kendilerine yönelik talep yaratmak için yenilik yapmaya mecbur kalmaktadırlar. Böylece her firma yenilik yapma fikri ve gücüne sahipken yenilikçi olmak tekel olmaktan çıkar. Mansfield'e göre endüstrinin pazar yapısı ile AR-GE faaliyetlerine ayrılan pay arasında çok sıkı bir ilişki yoktur. U.S Steel gibi dev bir firmanın yerine birçok küçük firmanın açıldığını varsayalım; yoğunlaşma derecesi düşecek ancak AR-GE harcamaları aynı hızla düşmeyecektir. Ayrıca araştırma bir çok endüstride nispeten daha büyük grup ve bütçelerle yapılmaktayken, geliştirmeye ayrılan beşeri ve finansal sermaye çok daha az miktardadır. Böylece, geliştirme çalışmalarının sadece büyük firmaların tekelinde olmadığını iddia eden Mansfield, yenilik yapmak isteğinde olan firmaların ancak giriş engelleri olmayan piyasalara yeni teknoloji ve ekipmanı ile girmek istediğini belirtir; bu piyasa tipi ise TRP'dır, çünkü oligopol ve monopol piyasalarında giriş engelleri çok yoğundur(Mansfield;1978,54-55). Arrow'da rekabetçi piyasalarda teknolojik yenilik eğiliminin tekelci piyasalara oranla daha yüksek olacağını iddia etmektedir. Çünkü, rekabetçi piyasalarda yenilik yapan firma, teknolojik yeniliğin getirdiği tüm tekelci karı elde ederken, tekelci piyasalarda mevcut tekelci firma ile paylaşmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle Arrow teknolojik gelişme hızının rekabetçi piyasalarda daha yüksek olacağını öngörmektedir (Arrow,1962;aktaran, Taymaz,2000,s.111).

DİE'de yayınlanan teknolojik yenilik yaratmaya ilişkin verilerde işyeri büyüklüğü arttıkça teknolojik yenilik yaratma kapasitesinin de arttığı gözlemlenmektedir. 1000 ve daha üzeri işçi çalıştıran işyerlerinde teknolojik yenilik yapma oranı %60 iken çalışan işçi sayısının düştüğü başka bir değişle işyeri büyüklüğü azaldıkça teknolojik yenilik yaratma oranının da düştüğü gözlemlenmektedir. 20 kişi ve daha altı işçi çalıştıran işyerlerinde bu oran yaklaşık %18'e kadar düşmektedir.

Şekil:3.1. Firma Büyüklüğü İle Teknolojik Yenilik İlişkisi

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/TEKNYIM/IM1/index.html>

Teknolojik yeniliğin yaratıldığı işyerlerinin çoğunluğu yüksek yoğunlaşmanın yaşandığı sektörlerde faaliyet göstermektedir. Örneğin, çok yüksek düzeyde yoğunlaşmanın yaşandığı saat imalatı, hassas ve optik aletler imalatı, büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı, kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı, radyo televizyon haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı gibi sektörlerde teknolojik yenilik yaratma oranı yaklaşık %78 ile %65 arasında değişmektedir. Buna karşılık daha rekabetçi bir yapıya sahip olan orta ve düşük derecede yoğunlaşmış sektörlerdeki firmaların faaliyet gösterdiği giyim eşyası imalatı, tütün ürünleri imalatı, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı gibi sektörlerde teknolojik yenilik yaratma oranı da %23 ile %7.3'e kadar düşmektedir. Aynı şekilde yüksek oranlı patent talebi gene yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektördeki firmalardan gelmektedir.

Tablo3.14. Sektörel Yoğunlaşma- Teknolojik Yenilik Üretim İlişkisi

Sektör adı	Teknolojik yenilik yapma oranı	Patent başvurusunda bulunma oranı	Sektördeki yoğunlaşma oranı CR4	Sektördeki yoğunlaşma oranı CR8
Hassas ve optik aletler, Saat imalatı *	78.6	28.6	84.30	96.55
Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	66.7	66.7	98.82	99.88
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı	65.2	22.2	93.24	97.65
Kimyasal madde ürünleri imalatı	47.3	14.5	48.39	65.61
Radyo televizyon haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	47.1	15.8	98.01	99.76
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	35.0	18.4	52.95	66.81
Tütün ürünleri imalatı	11.4	-	61.42	85.51
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	23.7	11.5	46.29	65.68
Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması**	7.3	30.8	7.55	11.83

Kaynak:DİE verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

*DİE yoğunlaşma verilerinde hassas ve optik aletler imalatı ile saat imalatını farklı sektör olarak almıştır. Tablodaki yoğunlaşma oranları hassas ve optik aletler imalatı sektörü için geçerlidir. Saat imalatı sektöründe yoğunlaşma oranı CR4 ve CR8 için 100' dür.

**DİE yoğunlaşma verilerinde Giyim eşyası imalatı ile kürkün işlenmesi ve boyanmasını farklı sektörler olarak almıştır. Tablodaki yoğunlaşma verileri giyim eşyası imalatına ilişkin olmaktadır. Kürkün işlenmesi ve boyanması sektörü CR4 69.18 CR8 88.28 ile yüksek derecede yoğunlaşmış bir sektördür.

Tablo 3.14'deki verilerle ilgili bir problem giyim eşyası imalatı ile kürkün işlenmesi ve boyanması bir sektör olarak alınmasıdır. Oysa giyim eşyası imalatı çok düşük oranda yoğunlaşmanın yaşandığı bir sektörken aksine kürkün işlenmesi ve boyanması sektörü yüksek oranlı yoğunlaşmanın yaşandığı bir sektördür. Dolayısıyla, teknolojik yenilik yapma oranı 7.3 iken patent talebinin %30.8 gibi bir oranda yüksek olmasının yüksek oranlı yoğunlaşmanın yaşandığı kürkün işlenmesi ve boyanması sektöründen kaynaklandığı aklı gelmektedir. Türk imalat sektöründe teknolojik gelişmelere ilişkin yapılan kapsamlı bir çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır(Taymaz, 2000); 1987-97 döneminde imalat sanayiinde ortalama teknolojik gelişme hızı %1.1 civarında oldukça düşük bir seviyededir. Ortalama AR-GE yoğunluğu da -%0.2 oranında- oldukça düşüktür. Taymaz tarafından yapılan araştırmada yoğunlaşma ve teknolojik gelişme arasındaki ilişki pozitif ancak istatistiksel olarak çok

güçlü bulunamamasına rağmen, yoğunlaşma oranının yüksek olduğu sanayiilerde ise teknolojik gelişme hızının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, diğer bir önemli ve aynı zamanda istatistiksel olarak anlamlı sonuç da firmaların açılma ve kapanma oranlarının yüksek olduğu sanayiiler de teknolojik gelişme hızı yüksek bulunmuştur⁶⁹.

Bu sonucu yoğunlaşma ile teknolojik yenilik yaratma kapasitesi arasındaki ilişkiye yönelik ortaya çıkan yeni modellerle açıklamak mümkündür. Schumpeter uzun dönemde kar getiren tekellerden yana tavır almıştır, ancak bugün uzun dönemde kâr getiren başka modeller olduğu bilinmektedir. Özellikle teknolojik gelişmenin hızlı olduğu, yeniliklerin sıkça ortaya çıktığı pazarlardaki gelişmelere paralel olarak ortaya atılan 'Yeni Schumpeterci yaklaşıma göre, pazara giriş çıkışların yoğun olduğu sektörlerdeki dinamik yapı, firmaları yenilik yapma konusunda motive edici rol oynayacaktır. Pazara köklü yenilik yaparak giriş yapan firmanın ürünü pazarda tutunabilecek ve tekeli kârlar elde edebilecektir. Ürünü tutunamayan firma ise pazardan silinip gidecektir. Bu yapı, pazarda faaliyet gösteren firmaları da etkileyecek ve pazarda yenilik yapmaya yönelik eğilim ve faaliyetler sürekli zinde kalacaktır (Su, 2003, s.38).

Yeni Schumpeterci yaklaşım Yeni Ekonomi'nin yarattığı piyasalara ve böylece günümüz ekonomisine de daha çok uygunluk göstermektedir. Dinamik piyasa yapısına sahip olan Yeni Ekonomi'nin dışsallıklar, ölçek ekonomileri, şebeke ekonomileri gibi özellikleri yoğunlaşmış ve hatta bir firmanın hakim olduğu pazarları kaçınılmaz kılmaktadır. Yeni ekonomide pazar gücü konusunda iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bazıları inovasyon çabalarının ortaya çıkardığı yeni ürünler nedeniyle bir firmanın pazar gücünün

---

⁶⁹ Sektöre giriş oranının yüksekliği ile teknolojik yenilik yaratma arasındaki bu olumlu ilişki yapılan başka bir çalışmada anlamlı bulunmuştur(Geroski,1995,s.434)

uzun sürmeyeceğini iddia ederken, bazıları da yeni ekonomide tekelleşmenin kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedir (Demiroz⁷⁰).

“Piyasaya giriş engellerinin olmadığını, dolayısıyla tekelleşme olgusunun gündemde tutulmasının anlamsız olduğunu savunan bakış açıları olsa da, yaygın olarak tekelleşmenin yeni ekonomide kaçınılmaz bir süreç olduğu ve yeni ekonominin kendine özgü üretim koşullarının tekelleşmeyi kaçınılmaz hale getirdiği belirtilmektedir. Tekeller artık bir ‘kuralı’ temsil etmekte ve somut durumlara özgü geçerli çözümler gerekmektedir. Geçerli çözüm önerileri konusunda da gözlem ve değerlendirmeler önemli ölçüde farklılık göstermektedir.” (Söylemez, 2001, s.61)

Yüksek yoğunlaşma yaşayan Türk imalat sektörünün, gelecek dönemlerde, Yeni Ekonomi sektörlerinin de katılımıyla çok daha yüksek yoğunlaşma içine gireceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, Türkiye imalat sanayiine giriş ve çıkışların salınımına ilişkin yapılan başka bir çalışmada ise yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektörlerin doğal bir giriş bariyeri oluşturduğu ve bu sektörleri yeni girişlerin çok az olduğu buna karşın yeni giren firmaların sektörü terk etmelerinin hızlı olduğu belirlenmiştir (Kaya ve Üçdoğruk, 2002). Bu çalışmada varılan başka bir sonuç ise; sermaye yoğunlaşması ile sektöre giriş arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla, %50 oranında yoğunlaşmanın yaşandığı Türk imalat sektöründe sermaye yoğunlaşmasının da aynı oranda yaratıldığı düşünüldüğünde “Türk imalat sanayiinde giriş bariyerleri girişleri engelleyecek oranında yüksektir” (Kaya ve Üçdoğruk, 2002,s.25) sonucuna ulaşılmaktadır.

İmalat sektöründe yaşanan bu yoğunlaşmanın Schumpeterci bir analiz içinde teknolojik yenilik yaratmak açısından olumlu olması düşüncesi rekabet otoritelerinin yoğunlaşmayı engelleyecek kurallardan çok hakim durumu kötüye kullanma ve rekabeti ihlal edici davranışlar üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Çünkü Türkiye rekabet gücünün ana kaynağı olan teknolojik yenilik yaratma

⁷⁰ Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri "Yeni Ekonomide Rekabet Kuralları"
<http://www.rekabet.gov.tr/uzmantez.html>, s.28, erişim tarihi:10-10-2003

konusunda oldukça geridedir. OECD'nin 2002 için açıkladığı ülkelerarası teknoloji ve yenilikler verilerinde Türkiye'nin AR-GE harcamalarının GSYİH'deki payı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında çok düşük kalmıştır. 30 ülke arasında Meksika'dan sonra en kötü durumda olan ikinci ülke olduğu belirtilmiştir. Toplam OECD ortalaması %2.4 olarak verilirken Türkiye için bu oran %0.64'de kalmıştır. Ancak umut verici bir gelişme ise eriler 3 yılı kapsayan bu verilerde 1999'da %0.50 olan oran bir miktar artarak 2000 yılında %0.64'e yükselmiştir. Bu gelişmenin kesinlikle yeterli olmadığı ama umut verdiği bir gerçektir.

Tablo 3.15. OECD Ülkelerinde AR-GE Harcamaları/GSYİH %

Ülkeler	1998	1999	2000
Avustralya	1.51	..	..
Avusturya	1.79	1.83	1.80
Belçika	1.89	1.86	..
Kanada	1.79	1.80	1.84
Çek Cumhuriyeti	1.24	1.25	1.35
Danimarka	2.06	2.09	..
Finlandiya	2.89	3.22	3.37
Fransa	2.17	2.19	2.15
Almanya	2.31	2.44	2.48
Yunanistan	..	0.87	..
Macaristan	0.88	0.69	0.81
İzlanda	2.03	2.33	..
İrlanda	1.26	1.21	..
İtalya	1.07	1.04	..
Japonya	2.94	2.94	2.98
Kore	2.55	2.47	2.68
Meksika	0.46	0.40	..
Hollanda	1.94	2.02	..
Yeni Zelanda	..	..	..
Norveç	..	1.70	..
Polonya	0.72	0.75	0.70
Portekiz	..	0.75	..
Slovakya Cumhuriyeti	0.82	0.68	0.69
İspanya	0.88	0.88	0.94
İsveç	..	3.78	..
İsviçre	..	..	2.64
Türkiye	0.50	0.63	0.64
İngiltere	1.80	1.88	1.86
A.B.D.	2.61	2.66	2.70
Avrupa Birliği	1.81	1.86	1.88
Toplam OECD	2.17	2.21	2.24

Kaynak: OECD Temel Bilim ve Teknoloji Göstergeleri, Mayıs, 2002

Sonuç olarak, denilebilir ki, rekabetin engellenmesi toplum ve ekonomi açısından refah artışına engel olmaktadır. Teknolojik ve ekonomik gelişme yoluyla toplumsal refahı arttırmaya yönelik rekabet

politikaları, hakim firmaların rekabeti kısıtlayıcı davranışlarını engellemeye yönelmelidir. Diğer yandan teknolojik yenilik temelinde piyasada bazı firmaların üstünlük sağlaması doğal karşılanmalı, bu şekilde hakim duruma gelen hakimiyetinin ancak diğer(potansiyel ve mevcut) firmaların teknolojik yenilikleri sayesinde sona erdirilmesi beklenmelidir (Taymaz,2000,s.128).

3.4.TÜRK REKABET HUKUKU AÇISINDAN YOĞUNLAŞMA

1994 yılında yürürlüğe giren 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un amacı, mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hakim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak Kanunda yer alan hükümleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür(Rekabet Kurumu,2001,s.4);

- ❖ Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde mal ve hizmet piyasalarında faaliyet gösteren ya da bu piyasaları etkileyen her türlü teşebbüsün aralarında yaptığı rekabeti engelleyici, bozucu ve kısıtlayıcı anlaşma, uygulama ve kararlar ile ilgili hükümler;
- ❖ Piyasada hakim durumda olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanması ile ilgili hükümler;
- ❖ Hakim durum yaratmaya veya var olan bir hakim durumu güçlendirmeye yönelik ve bunun sonucu olarak rekabeti önemli ölçüde azaltacak birleşme ve devralma niteliğindeki her türlü hukuki işlem ve davranışlar ile ilgili hükümler.

Kanunun uygulanmasında kamu teşebbüsleri ya da özel teşebbüsler arasında herhangi bir fark gözetilmemiş, bir başka deyişle kamu teşebbüsleri için bir ayrıcalık getirilmemiştir. Rekabeti sınırlayıcı anlaşma, eylem veya kararların kamu teşebbüslerince gerçekleştirilmesi durumunda, bu teşebbüsler de Kanun hükümlerine

muhatap olacaktır. Ayrıca, Kanun'da sektörel bir ayırım da bulunmamaktadır. Başka bir deyişle, istisna getirilmeksizin tüm mal veya hizmet piyasalarındaki teşebbüs veya teşebbüs birliklerinin rekabeti sınırlayıcı işlemleri Kanun kapsamında sayılmaktadır(Rekabet Kurumu,2001,s.5)

Halen Türk hukukunda, RKKm.4/1'de belirli bir mal veya hizmet piyasasında doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran yahut doğurabilecek nitelikte olan teşebbüsler arası anlaşmaların hukuka aykırı olduğu belirlenmiştir. Bu Kanunun amacı, mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hâkim olan teşebbüslerin bu hâkimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamaktır. Dolayısıyla kanunun esas itibarıyla ilgilendiği tekel olma ya da yoğunlaşmanın önüne geçme değil rekabeti engelleyici davranışları önlemektir. Bu konuda rekabet Kurumunun verdiği kararlar da bu yöndedir. Kararlar incelendiği zaman Türkiye'de teknolojik yenilik yaratabilecek ve bu sayede uluslararası piyasada rekabet edebilecek güce gelebilecek firmaların yapısını bozucu değil ancak, rekabeti engelleyen davranışları cezalandıran yapının olduğu da açıkça görülmektedir.

Bu özellikleriyle Türk rekabet hukuku bir anti-tekel hukuku değildir. Türk rekabet hukuku egemen durum yaratılmasından çok egemen durumun kötüye kullanılmasını engellemeye yöneliktir. Bir teşebbüsün kendi iç dinamikleri sayesinde büyüyerek çeşitli sektörlerde hakim durum elde etmesi rekabet hukuku yönünden sakıncalı bir durum değildir. Aksine Türkiye'de sermayenin yoğunlaşması, sermaye birikiminin ve yatırımların artması istenmektedir. Çünkü dünyada dış ticaret gittikçe artmakta gümrük duvarları çeşitli anlaşmalarla ya indirilmekte ya da tamamen kaldırılmaktadır. Ayrıca, Türkiye Avrupa Birliği'ne tam üyelik için

başvurmuş bulunmaktadır. Bu şartlar altında teşebbüslerin büyüyerek AB içinde ve dünyada rekabet edebilecek güce erişmeleri gerekir⁷¹. Bu açıdan Türk rekabet hukuku, piyasa yoğunlaşmasında olumsuzluk görmeyen Chicago ekolünün görüşlerini benimsemekle beraber Chicago ekolünün rekabetin regülasyonuna ilişkin devletin her türlü faaliyetini uygun bulmayan görüşüne karşı çıkar ve piyasada hakim duruma gelen teşebbüslerin bu durumlarını rekabeti kısıtlamak, engellemek veya bozmak amacıyla kötüye kullanmaları yasaklar. Teşebbüsler, yasaların sağladığı korumalar⁷² nedeniyle hakim durum elde etseler bile bu hakların kullanımını hiç bir şekilde rekabeti ortadan kaldırma amacına hizmet etmemelidir⁷³.

Dolayısıyla, Rekabet Kurumu konuya ilişkin araştırma yaparken firma bazlı inceleme yapmakta ve firma davranışlarının toplumsal açıdan zarar verici olup olmadığını araştırmaktadır. Türkiye’de sektörel yapıda ciddi bir yoğunlaşma söz konusudur. Ancak bu yoğunlaşmanın küresel bazda sektörün rekabetçi yapı kazanmasına olanak veren ölçeklerin yakalanması için kullanılması rekabet hukuku açısından olanaklı görülmektedir. Rekabet Kurumu tek tek olay (case by case) yaklaşımıyla siyasal baskıdan uzak olarak ülke içi rekabeti düzenleyici, ancak firmalara küresel rekabette başarıyı yakalayacak rekabet ortamının yaratılmasına ilişkin kararlar almak durumundadır.

3.5. TÜRKİYE REKABET KURUMU VE REGÜLASYONLAR

Rekabet Kurumu, kamu tüzel kişiliğini haiz idarî ve malî özerkliğe sahip olarak, mal ve hizmet piyasalarının serbest ve sağlıklı bir rekabet ortamı içinde teşekkülünün ve gelişmesinin temini ile Rekabet Kanununun uygulanmasını gözetmek ve Kanunun kendisine verdiği görevleri yerine getirmek üzere kurulmuştur. Kurumun ilişkili

⁷¹ <http://www.rekabet.gov.tr/word/maddegerekce.doc>

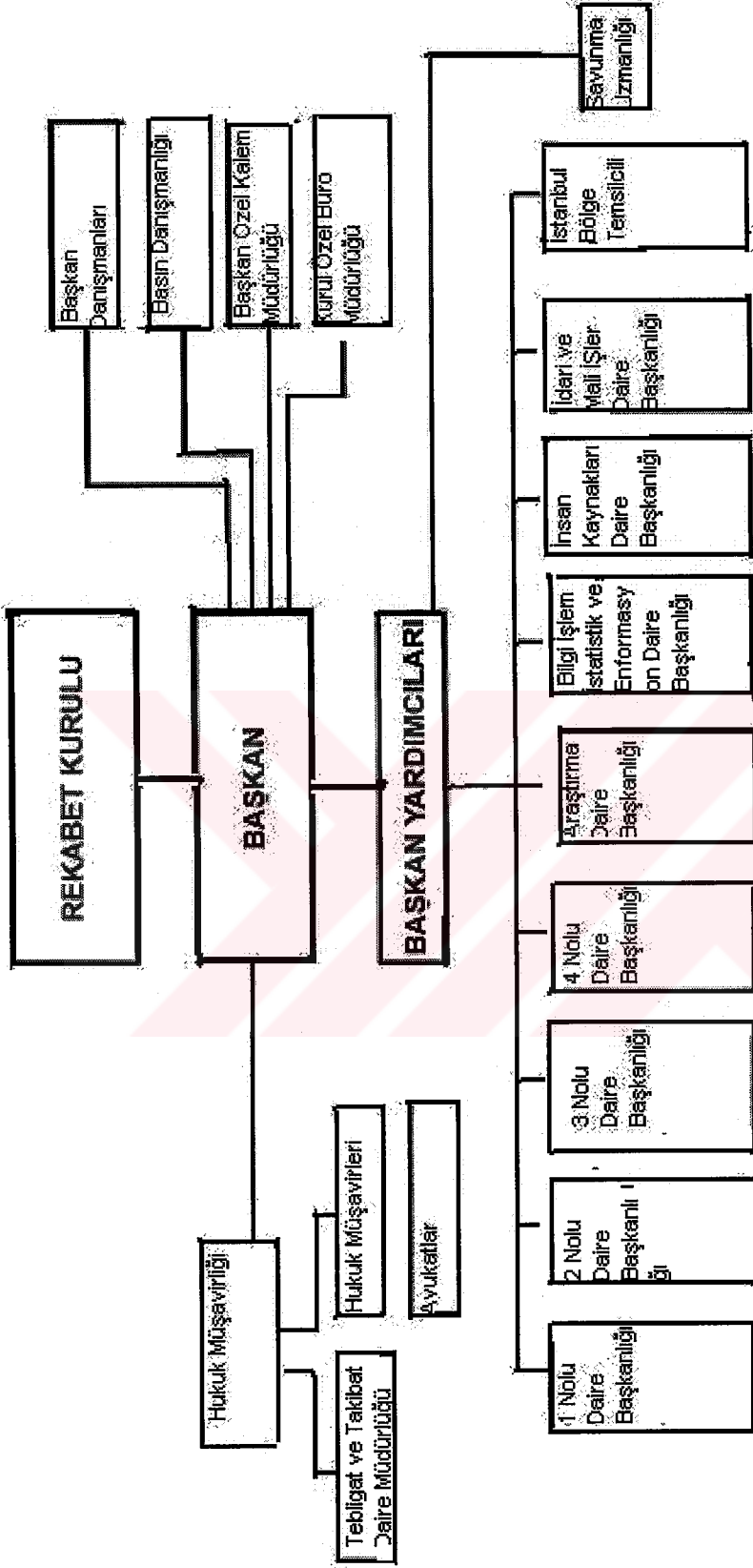
⁷² Özellikle sınai ve ticari mülkiyet hakları böyle bir koruma sağlar.

⁷³ <http://www.rekabet.gov.tr/word/maddegerekce.doc>

olduğu bakanlık, Sanayii ve Ticaret Bakanlığıdır. Kurum görevini yaparken bağımsızdır. Hiçbir organ, makam, merci ve kişi Kurumun nihaî kararını etkilemek amacıyla emir ve talimat veremez. Rekabet Kurulu biri Başkan, biri İkinci Başkan olmak üzere toplam 11 üyeden teşekkül eder.

Rekabet Kurumu çıkardığı tebliğlerle Kanun'un kaynağı olan AB mevzuatını Türk hukukuna süratle adapte etmiş ve AB uygulamalarını yakından takip ederek rekabet politikaları bakımından AB ile uyumun önemli ölçüde gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Türkiye'nin AB ile aynı rekabet kurallarını benimsemesi ve uygulaması, bir anlamda, AB ile ekonomik alanda aynı kulvara girmesi olarak anlaşılmalıdır (Parasız,2001,s.90). AB'ye piyasaya ilişkin düzenlemeler ile serbest piyasa sisteminin işlerliğini kazandırmak için uyumlu bir rekabet hukukunun işleyişini sağlamakla görevli Rekabet Kurumu'na önemli görevler düşmektedir. Rekabet Kurumu da toplumla ortak çalışmanın ve toplumun bilinçlenmesinin önemini benimseyerek, bir yandan kanun tarafından kendisine verilen gözetim ve denetim görevini yerine getirirken, diğer yandan düzenlediği bilimsel etkinliklerle toplumda rekabet kültürünün yaygınlaştırılmasını hedeflemiştir. Ayrıca, kamu kurumları ve sektör katılımcıları ile sürekli işbirliği ve iletişim halinde bulunmuştur.

1997 yılında kurulan Rekabet Kurumu'nun organizasyon şeması aşağıda olduğu gibidir.

Rekabet Kurumu'na kurulduğu 1997 yılından itibaren toplam 2218 başvuru olmuş ve bu başvuruların 1822 tanesini sonuçlandırmıştır. Bu başvurulardan 614 tanesi kanun kapsamı dışında bulunmuş, 237 tanesi ise reddedilmiş ve incelemeye gerek görülmemiştir. 1298 başvuru ile rekabet ihlalleri Rekabet Kurumu başvurularında önemli yer tutmaktadır. Rekabet ihlali kararlarında öncelikle incelenen gerçek bir ihlalin oluşup oluşmadığı ve toplumun çıkarına aykırı bir davranış varlığının tespiti. Sonuca ulaşmak için kapsamlı araştırmalar yapan Kurum rekabet ihlalini tespit ettiği durumlarda ilgili teşebbüse verilecek ceza konusunda özgür iradesini kullanmaktadır.

Tablo 3.15. 1997- 2003 Arası Rekabet Kurumuna yapılan Başvurular ve Sonuçlandırılanlar

		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	TOPLAM
Rekabet İhlali	Başvuru	22	177	220	255	213	265	146	1298
	Sonuçlandırılan	9	44	306	262	211	217	112	1161
Birleşme/ Devralma	Başvuru	8	59	80	103	82	115	43	490
	Sonuçlandırılan	5	52	76	101	88	102	44	468
Muafiyet/ Menfi Tespit	Başvuru	0	245	44	41	42	35	23	430
	Sonuçlandırılan	0	12	64	23	52	35	7	193
TOPLAM	Başvuru	30	481	344	399	337	415	212	2218
	Sonuçlandırılan	14	108	446	386	351	354	163	1822

*Ocak-mayıs dönemi

Kaynak: <http://www.rekabet.gov.tr/word/istatistik.xls>

Piyasada tekel ya da oligopol olmaktan yararlanarak yüksek fiyat uygulaması, firmalar arası fiyat anlaşmaları ya da kartelleşme yaratarak piyasaya giriş engelleri yaratmak gibi hakim gücünü kötüye kullanımına ilişkin davranışlar karşısında Rekabet Kurumu'nun incelediği ve sonuca ulaştığı örnek davaların sonucunda görülmektedir ki; piyasada rekabeti önleyerek toplumun zararına olduğu tespit edilen

her türlü fiil, anlaşma vb. davranışlar gerek para ceza yoluyla gerekse rekabeti engelleyici uygulamanın ortadan kaldırılmasına ilişkin uyarılarla önlenmeye çalışılmaktadır. Ancak, Türk imalat sektöründe %50 oranında yoğunlaşmanın olduğu göz önüne alındığında mevcut çalışmaların halen yeterli olmadığı ve rekabet ihlallerine ilişkin daha yaygın çalışmaların yapılması gerektiği kanaatine varılmaktadır. Sonuçlandırılan davalar Rekabet Kurumu'nun araştırmalarında titiz davrandığını ve verilen cezaların caydırıcı nitelik taşıdığını gözler önüne sermektedir.

3.5.1. REKABET KURUMU'NA AİT ÖNEMLİ KARARLAR

1. Belko Kararı 06.04.2001/01-17/150-39

Belko kararı Rekabet Kurulu'nun rekabet ihlallerinden olan aşırı fiyatlandırma ilişkin Kanun'un ihlal edildiği sonucuna vardığı ilk nihai karardır. Bu karar ile aşırı fiyatlandırmanın 4054 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesi kapsamında kötüye kullanma olarak kabul edileceği açıklığa kavuşmuştur. Gerekçeli Karar'da bu hususa şu şekilde değinilmiştir:

“Tekel (veya) hakim durum, rekabet hukuku bağlamında genel olarak piyasadaki rekabeti dışlamaya veya fiyatı kontrol etmeye imkan veren güç olarak tanımlanmaktadır. Bu gücün varlığı ve kullanılması ekonomi literatüründe pek çok olumsuzluğun kaynağı olarak gösterilmektedir... Rekabet hukukunun temel amacı yoğunlaşmadan kaynaklanan sorunların ortadan kaldırılması ve özellikle toplumun aşırı fiyatlardan korunması olduğuna göre, buna sebep olan uygulamaların başında gelen tekelci fiyatlandırmanın tolere edilmesi bu amaca aykırıdır... Ayrıca ekonomik temeller açısından aynı mantığa dayanan fiyat karteli “per se” hukuka aykırı kabul edilirken, sosyal refah üzerindeki maliyeti genellikle daha ağır olan tekelci fiyatlandırmanın hukuka uygun olarak nitelendirilmesi, sadece rekabet hukukuyla izlenen amaca değil, aynı zamanda rekabet hukukunun kendi sistematığı açısından da tezat oluşturmaktadır.”

Sonuç:

Ankara İli'nde kömür ithalatı ve satışı hakkının Belko'ya verilerek diğer kömür ithalatçısı teşebbüslerin kömür satışının yasaklandığı, dolayısıyla bu ilin kömür pazarında tekelleşmeye yol açıldığı; Belko'nun da, pazarda tekel olmasından yararlanarak, perakende kömür satışında aşırı fiyat uyguladığı ileri sürülmüştür. Belko Ankara Kömür ve Asfalt İşletmeleri Sanayii ve Ticaret Ltd. Şti.'nin, "Ankara İli şehir merkezi ve mücavir alanı ısınma amaçlı ithal parça kömür pazarı"nda başka teşebbüslerin satış yapmasını engelleyecek şekilde kendisine sağlanan tekel imtiyazını kömür alımında ve sonrasında oluşan maliyetlerin olması gerekenden yüksek seviyelerde gerçekleşmesine neden olmak ve buna bağlı olarak aşırı yüksek fiyat uygulamak suretiyle kötüye kullandığına ve böylece 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 6 ncı maddesini ihlal ettiğine; Bu suretle 4054 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesinin ihlal edilmesi nedeniyle aynı Kanun'un 16'ncı maddesinin 2'nci fıkrası gereğince Belko Ankara Kömür ve Asfalt İşletmeleri Sanayii ve Ticaret Ltd. Şti.'nin, 1998 mali yılı sonunda net kömür satışlarından oluşan yıllık gayri safi geliri üzerinden takdir edilen, 41.023.000.000.- TL. idari para cezası ile cezalandırılmasına; Kuruluş amacı Ankara halkına ucuz ve kaliteli kömür temin etmek olan Belko Ltd. Şti.'ne; kömür maliyetinin mümkün olduğunca düşük seviyelere indirilmesinin sağlanması ile, kömür satış fiyatlarının, rekabetçi piyasalardaki fiyatlar ile kıyaslanabilir makul seviyelere indirilmesi için azami özenin gösterilmesi gerektiğinin, 4054 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesinin 1. fıkrası uyarınca bildirilmesine; 4054 sayılı Kanun'un 27'nci maddesinin (g) bendi çerçevesinde, Ankara Valiliği'ne, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na, İçişleri Bakanlığı'na, Çevre Bakanlığı'na, Sağlık Bakanlığı'na ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na, ilgili pazardaki rekabet ortamının nasıl tesis edileceğine dair Rekabet Kurulu görüş ve önerilerinin bildirilmesine karar vermiştir.

2.Turkcell Kararı (20.07.2001/01-35/347-95)

Rekabet ihlaline ilişkin başka bir örnek karar ise Turkcell'in hakim durumunu kötüye kullandığına dair verilen dilekçe sonucu yapılan inceleme ve değerlendirmeler kapsamında alınan karardır.

Telsim'in şikayet dilekçesinde ise Turkcell'in GSM operatörlüğü piyasasındaki hakim durumunu, GSM cep telefonları piyasasında kötüye kullandığı, hem hat piyasasında hem de cihaz piyasasının dağıtım sisteminde aynı distribütör ve bayi ağının kullanılması, bu ağın Türkiye genelinde yaygın oluşu ve sadakat indirimleri ile Telsim'in ilgili piyasaya sokulmasının engellenmesiyle yüksek pazar payının muhafaza edilebildiği iddia edilmektedir.

Sonuç:

Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.'nin GSM hizmetleri piyasasında hakim durumda olduğuna, düzenlediği kampanyalar çerçevesinde cep telefonu distribütörleri ile münhasır çalışması veya bunları kendisine bağımlı konuma getirmesi suretiyle, bu distribütörlerin rakip operatörlerle benzer kampanyalar yapmasını ve sonuç olarak bu distribütörlere ait cihazların rakip operatör hattı ile satılmasını engellediğine; Aralık 1999 öncesinde bayileri, Aralık 1999 sonrasında ise aktivasyon merkezleri ve abone noktaları ile münhasır çalışması suretiyle, aktivasyon merkezleri ve abone noktalarının aynı zamanda distribütörlerin bayileri olmaları ve bu distribütörlerin tamamına yakınının yukarıda açıklandığı üzere münhasır ve bağımlı kılınmış distribütörler olmalarının birlikte sonucu olarak rakip operatörün piyasadaki faaliyetlerini zorlaştırdığına;ve böylece 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 6'ncı maddesinin (a) bendinde örnek olarak belirtilen yasak eylemlerde bulunduğu; Bu nedenle Turkcell'in aynı Kanun'un 16'ncı maddesinin 2. fıkrası gereğince idari para cezası ile cezalandırılması gerektiğine;Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.'nin, 1999 yılı sonunda oluşan yıllık gayrisafi gelirinin (net satışlar) %0,9'u oranında takdiren 6.275.816.100.000 TL.;

Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.'nin, 1999 yılı sonunda oluşan yıllık gayrisafi gelirinin (net satışlar) %0,1'i oranında takdiren

697.312.900.000 TL.; olmak üzere toplam 6.973.129.000.000 TL. para cezası ile cezalandırılmasına; Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.'nin yukarıda 2'nci maddede belirtilen 4054 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesi kapsamındaki eylemlerine son vermesine ve bu çerçevede cep telefonu distribütörleri ve ithalatçıları arasında haklı bir neden olmaması halinde ayrımcı uygulamalarda bulunmamasına;

Fiyatların belirlenmesine ilişkin olarak, Turkcell bayilerinin (TAM'ların doğrudan veya TAN'lar vasıtasıyla) Turkcell abone hizmetlerinin devamı niteliğinde ticari ve finansal risk üstlenmeksizin yaptıkları aktivasyon hizmetlerinin satış bedellerinin Turkcell tarafından belirlenebileceğine; Ancak mülkiyetleri Turkcell dikey yapılanması içindeki teşebbüslere geçen ve yeniden satıcı sıfatıyla devredilen sim kart ve kontör kart, vb.'lerinin yeniden satış fiyatlarının Turkcell tarafından belirlenemeyeceğine; TAM ve TAN'ların aynı zamanda cep telefonu distribütörü bayileri olmaması durumunda, rakip operatörlerin aynı nitelikte bayi edinmelerine engel bulunmadığından münhasır çalışma şartının rekabet kuralları bakımından bir sakıncasının olmadığına; Uygulamada da fiyat tespiti anlamına gelen ve münhasır çalışmaya zorlayan eylemlerde bulunmaması, gerektiği hususlarının ilgili teşebbüse bildirilmesine karar verilmiştir.

3.Kimyevi Gübre Kararı (08.02.2002, 02-07/57-26)

Rekabet ihlallerinden kartel oluşturmaya ilişkin örnek karar olarak ise Kimyevi Gübre Kararı seçilmiştir. Rekabet Kurulu, 08.02.2002 tarihinde, kimyevi gübre üretim, dağıtım pazarında faaliyet gösteren Toros Gübre ve Kimya Endüstrisi A.Ş., Bandırma Gübre Fabrikaları A.Ş., Ege Gübre Sanayii A.Ş., Gübre Fabrikaları T.A.Ş., İstanbul Gübre Sanayii A.Ş., Türkiye Gübre Sanayii A.Ş.'nin; fiyat tespit anlaşması yaptığı, toplu gübre alım ihalelerinde pazarı paylaştıkları, kendilerine rakip konumunda olan ithalatçı kuruluşların faaliyetlerini zorlaştırdığı ve Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nin (TKK) 1999 Sonbahar İhalesine uyumlu eylem halinde topluca girmemek suretiyle 4054 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesini ihlal ettikleri tespitleri sonucunda 7,3 trilyon TL para cezası vermiştir.

Soruşturma kapsamında yapılan incelemeler sonucunda, fiyat tespit anlaşmalarının 1998, 1999 ve 2000 yıllarında değişik şekillerde yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki; devletten aldıkları destekleme ödemelerindeki gecikmelerin, gübre satış fiyatlarına yansıtılması suretiyle yaptıkları fiyat tespit anlaşmasıdır.

Gübre üreticileri, destekleme ödemelerinin 1, 1.5 ve 2 ay gecikmesi durumunda, gerçekleştirecekleri fiyat artışının hesaplanma formülünü ve her gübre çeşidi için uygulanacak yeni fiyatları belirlemişlerdir. Gübre üreticilerinin faturalarının incelenmesi sonucunda; söz konusu belgelerdeki fiyatların, fiyat artış tarihleri itibariyle uygulandığı görülmüştür.

Gübre üreticileri, TTK ile kendi bayilerinin fiyatlarını uyumlaştırmak amacıyla ortak çalışmalar yapmışlardır. Söz konusu çalışmalarda; TTK ihalesinde oluşan fiyatlar baz alınarak, üreticilerin bayiye satış fiyatları ve TTK'nın çiftçiye satış fiyatlarının nasıl hesaplanacağı belirlenmiştir. Ayrıca, TTK'nın açtığı gübre ihalelerine kartel dışındaki firmaların girişi engellenmiştir.

Kartel anlaşmalarının yapıldığı kimyevi gübre pazarında, rekabetçi etkinin ithalattan gelebileceği düşünülse de, ithalatın % 70'inden fazlasının da gübre üreticileri tarafından gerçekleştirilmesi, bu etkinin düşük olmasına yol açmaktadır. Ayrıca, gübre üreticilerinin, ithalatçı kuruluşların faaliyetlerini zorlaştırmaya yönelik ortak kararları ve uygulamaları da ithalatçıların pazarda etkin bir şekilde yer almasını engellemektedir.

Sonuç:

Toros Gübre, BAGFAŞ, Ege Gübre, GÜBRETAS, İGSAŞ ve TÜGSAŞ'ın, gübre satış fiyatlarını anlaşarak tespit etmek suretiyle; Toros Gübre, BAGFAŞ, Ege Gübre, GÜBRETAS, İGSAŞ ve TÜGSAŞ'ın, 1996-1999 yılları arasında Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin gerçekleştirdiği toplu gübre alım ihalelerinde uyumlu eylem halinde belli bölgeleri ve dolayısıyla bu bölgelerde tedarik edilen miktarları paylaşmak suretiyle;

Toros Gübre, BAGFAŞ, Ege Gübre, İGSAŞ ve TÜGSAŞ'ın; Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nin 1999 Sonbahar İhalesine uyumlu eylem halinde girmemek suretiyle; Toros Gübre, BAGFAŞ, Ege Gübre, GÜBRETAŞ, İGSAŞ ve TÜGSAŞ'ın; 1998 yılında, rakip konumundaki ithalatçı kuruluşların faaliyetlerini zorlaştırmaya yönelik olarak anlaşmak suretiyle ; 4054 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesini ihlal ettiklerine ve Toros Gübre, BAGFAŞ, Ege Gübre, İGSAŞ, GÜBRETAŞ ve TÜGSAŞ'ın yukarıda belirtilen rekabet ihlallerine son vermelerine; ayrıca söz konusu teşebbüslerin gerek kendileri arasında gerekse Gübre Üreticileri Derneği vasıtasıyla bilgi alış verişi vb. yollarla rekabet koordinasyonuna yol açacak davranışlarda bulunmamalarına karar vermiştir.

4.Gazete Kararı: 00-26/291-161/17/07/2000

Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., Milliyet Gazetecilik A.Ş., Simge Yayıncılık ve Dağıtım A.Ş. ve Sabah Yayıncılık A.Ş.'nin uyumlu eylem yoluyla Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazeteleri ile Fanatik ve Taraftar-Fotomaç gazetelerinin fiyatlarını birlikte belirlediklerine ilişkin şikayet başvurusu sonucunda soruşturma başlatan Rekabet Kurumu oligopol piyasa yapısına sahip medya sektöründeki firmaların fiyat tespitinde birlikte hareket ettiklerine karar vermiştir.

Sonuç:

Doğan ve Bilgin gruplarının, siyasi gazeteler ve spor gazeteleri pazarında, gazetelerin satış fiyatını ve bazı satış şartlarını gelecekteki davranışlarındaki belirsizlikleri ortadan kaldıracak şekilde, kendi bağımsız davranışları yerine geçen uyumlu eylemler ile belirledikleri, tarafların bu eylemlerinin 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 4 üncü maddesinin "Mal veya hizmetlerin alım yada satım fiyatının, fiyatı oluşturan maliyet, kar gibi unsurlar ile her türlü alım yahut satım şartlarının tespit edilmesi" şeklindeki (a) bendine uygunluk gösterdiği, bu nedenle; Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., Milliyet Gazetecilik A.Ş., Simge Yayıncılık ve Dağıtım A.Ş. ve Sabah Yayıncılık A.Ş.'ne Kanun'un 16 ncı maddesinin ikinci fıkrası gereğince

idari para cezası uygulanması gerektiğine karar verilmiş , bu nedenle; teşebbüslerin 1997 yılı ciroları esas alınmak üzere, 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin ikinci fıkrası gereğince, takdiren bu cirolarının %0.5 oranında,

Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.'nin	246,142,680,000 TL
Milliyet Gazetecilik A.Ş.'nin	177,811,405,000 TL
Sabah Yayıncılık A.Ş.'nin	183,397,025,555 TL
Simge Yayıncılık ve Dağıtım A.Ş.'nin	35,778,845,000 TL

idari para cezası ile cezalandırılmalarına; rekabet ihlali olarak sayılan; fiyatların belirlenmesindeki uyumlu eylemlere derhal son verilmesi ve satış fiyatlarını bir anlaşma veya uyumlu eylem olmaksızın rakip teşebbüslerin kendi bağımsız kararlarıyla belirlemeleri gerektiğinin, Kanun'un 9 uncu maddesinin birinci fıkrası uyarınca ilgili teşebbüslere bildirilmesine, oybirliği ile karar verilmiştir.

3.6.TÜRK REKABET KANUNU ve TÜRKİYE REKABET KURUMU ÇALIŞMALARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Serbest piyasa sistemini benimsemiş olan Türkiye yakın zamana kadar bu piyasa sisteminin şartlarını oluşturma ve uygulamada başarısız kalmıştır. Serbest piyasa sisteminin kurallarını belirleyen yasaları oluşturmak, işleyişini kontrol etmek ve uymayanları cezalandırmak bu sisteme gerçek anlamda işlerlik kazandıracak ve uzun vadede hem üreticiler hem de tüketiciler dolayısıyla toplum açısından büyük faydalar doğuracaktır. Bu amaçla, rekabet sürecine uygulanan yasal regülasyonlar denetimsiz işleyen bir yapıyı denetlenebilir hale getirmektedir. Modern bir piyasa ekonomisinde en önemli ve en etkin regülasyon aracı, rekabetin korunması ile ilgili kanuni regülasyonlardır (Çetintaş,2000, s.158).

Rekabet Kanunu serbest piyasa sisteminin anayasasıdır. Yasaları belli olan piyasalarda düzen ve adalet hakim olur. Kanuni hükümlerle

sınırları belirlenmiş, geleceğin net olduğu bir piyasa ülke içinde girişimcilik ruhunu kamçılacağı kadar, dış yatırımcıyı da ülkeye çekecektir. 1994 yılında kabul edilen bir yasanın ekonomi üzerinde ani değişimler yaratacağını beklemek çok büyük iyimserlik olur. Ayrıca, rekabet kültürü oluşmamış bir toplumda bu kültürü yaratmak firmalar, halk, sivil toplum örgütlerinin rekabet olgusunda bilinçlenmesini sağlamak, ekonomik getirileri hızlandıracaktır.

Uzun süredir korunan ve rekabetten uzak bir yapı sergileyen Türkiye imalat sektöründe yüksek yoğunlaşma gözlenmektedir. Yüksek oranlı yoğunlaşmanın teknolojik gelişme için sermaye birikimi sağlaması gibi olumlu yanlarının yanısıra ülke ekonomisi açısından refah kayıpları yaratma ihtimali de olasıdır. Kâr marjlarının yüksek olduğu yoğunlaşmış sektörler daha yüksek yoğunlaşmanın yaratılması için birleşme ve devralma taleplerini arttırmaktadırlar. 2003 yılına kadar Rekabet Kurumuna gelen toplam 102 birleşme ve devralma talebinin 68'i yani %60'a yakını çok yüksek yoğunlaşmış sektörlerdeki firmalardan gelmektedir. Bu sektörler arasında kimya ve kimyasal ürünler, petrokimya, petrol ürünleri, gübre, büro makineleri ve bilgisayar, mobilya, beyaz eşya, oyuncak, spor malzemeleri, müzik aletleri, kuyumculuk, telekomünikasyon, demir-çelik, kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri, makine ve teçhizat imalatı gibi sektörler vardır. Eksik rekabetçi sektörler olarak belirlenen bu sektörlerdeki birleşme ve devralmalar, firmaların hakim durumlarını kötüye kullanma ihtimali endişesini yaratmaktadır. Yoğunlaşmanın artması ölçek büyümesini yaratacak ancak düşen uzun dönem maliyetleri genellikle fiyatlara yansıtılmayacak bu da kâr oranlarının halen yüksek olduğu bu sektörlerde bu oranların daha çok artarak tüketiciden üreticiye refah aktarımına neden olacaktır.

Ancak, teknolojik açıdan yenilik yaratma kapasitelerinin güçleneceği böylece rekabet gücü yüksek sektörlerin gelişeceği olasılığı bu şirket birleşmelerini haksız rekabet uygulamasına neden olmadığı ve hakim durumun kötüye kullanılmadığı şartlar altında

olumlu bulunmaktadır. Birleşme ve devralmalara tüm olumlu ve olumsuz şartlar göz önüne alınarak karar vermek ve karar vermeden öncede karar sonrasında da bu şirketlerin piyasadaki davranışlarını takip etmek Rekabet Kurumu'nun önemli sorumluluğudur. Rekabet Kurumu özerk yapısıyla sektörler ve kuruluşlar arasında ayırım yapmadan, hiçbir şekilde etki altında kalmadan ekonomide rekabet ortamının yaratılması için gerekli incelemeleri yapmalı ve caydırıcı müeyyideleri uygulamalıdır.

Regülasyon karşıtı olan görüşlerin ortak noktası regülasyon görevini üstlenen kurum ve kuruluşların belirli gruplar tarafından "ele geçirileceği"dir (capture theory). Başka bir deyişle regülasyon karşıtları regülatör görevini üstlenen kuruluşların zaman içinde belirli bir grubun çıkarlarını sağlayan ve amaçlarından saparak rekabete ve toplumsal faydaya zarar vereceklerini iddia ederler. Bu nedenle Rekabet Kurumu'nun tüm siyasi ve ekonomik birimlerden bağımsız olması ve alacağı kararlarda etki altında kalmaması gerekmektedir. Sürekli eleştiri konusu olan BİO'larda çalışanların maaş oranlarının diğer kamu kurumlarında çalışanlardan yüksek olması bu kurumlarda çalışanların herhangi bir ekonomik etki altında kalmaması için gerekli görülmektedir. Ayrıca, bu kurumlardaki kurul üyelerinin görev sürelerinin dolmadan görevden alınmama garantisi, uzun bir süre için seçilmesi, örneğin 6 yıl gibi, kurul üyelerinin daha verimli çalışmalarına neden olacaktır. Kurul üyelerinin tekrar seçilme beklentisinin objektif karar almalarını zedelememesi ya da böyle bir kuşkunun doğmaması açısından üst üste iki dönem görev yapmaması şartı olumlu bir öneri olabilir(Ulusoy⁷⁴). Bir diğer öneri ise kuruma alınacak personele ilişkindir. Ücretlerin yüksekliği bu kurumlara olan talebi arttırmaktadır. Bu nedenle personel istihdamında ilgili alanda yüksek öğrenim mezunu olmak ya da yabancı dil barajı koymak kriterlere objektif nitelik kazandıracaktır.

⁷⁴ <http://www.tk.gov.tr/doc/edis>

Rekabet Kurumu son derece titiz ve araştırmacı davranarak kişi ve kurumlar arası farklılık gözetmeden çalışmalarını yürütmektedir. Bugüne kadar aldığı kararlarda bu tavrının göstergesidir. Ancak, kurumun yargısal kararlarda zamanı hızlı kullanamaması eleştirilere sebebiyet vermektedir. Çünkü, hukuk davalarında zamanı iyi kullanabilmek son derece önemlidir. Kurumda uzman personelin eksikliği kurumun hızlı çalışmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Kurumun 2003 yılı itibariyle toplam personel sayısı 328 iken bunun sadece 84'ü meslek personeli, rekabet uzmanı, rekabet uzman yardımcısı ve 15'i de avukat, inceleme uzmanı ve araştırma uzman yardımcısıdır. Uzman personelin tüm personele oranının bu kadar düşük olması dikkat çekici bir noktadır ve akla şu soruyu getirmektedir; acaba kurum gelen başvuruları yeteri derecede ve aynı zamanda hızlı bir şekilde inceleme kapasitesine sahip olabilmekte midir?(Mumcu ve Zenginobuz,2000)⁷⁵

Türk Rekabet Kanunu'nun revizyondan geçmesi hukukçular arasında genel kabul görmektedir. Türk Rekabet Kanunu esas itibariyle AB mevzuatının bir takım küçük değişikliklerle Türk Hukukuna kazandırılmasıdır. Ancak, ikincil düzenlemelerde de konuya ilişkin AB mevzuatının aynen Türk mevzuatına aktarılmasının bazı sorunlar yarattığı gözlemlenmektedir. Rekabet Kurumu teşkilatının oluştuğu ve fiilen çalışmaya başladığı 4 Kasım 1997 yılından bu yana geçen süre içerisinde 4054 sayılı Kanun'un uygulaması ile ilgili olarak bir takım sorunlar ortaya ıkmiş ve Kanunda bir revizyon ihtiyacı doğmuştur. Örneğin,Kanun'un 55'inci maddesinin ikinci fıkrasında; para cezalarının Kurulun kararı kesinleşmeden tahsil edilemeyeceği öngörülmektedir. Buradaki kesinleşmeden yargısal kesinleşme kastedildiğinden Kurulca verilen para cezaları ya süresi içinde yargı yoluna başvurulmaması veya yargı yoluna başvurulması halinde yargının Kurul Kararını onaması ile kesinleşebilecektir. Bugüne kadarki uygulamalara bakıldığında, para cezası uygulanan teşebbüslerin hemen tamamı

⁷⁵ MUMCU,A. Ve ZENGİNOBUZ,Ü,(2001) Competition Policy in Turkey, <http://www.econturk.org>. Erişim tarihi;02-01-2004

yargı yoluna başvurdıklarından cezalar icra edilememektedir. Yargıya intikal eden bir dava da Danıştay'ın bilinen iş yükü nedeniyle kısa sürede sonuçlandırılmamaktadır. Bu durum, Kanun'un yaptırım gücünü önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Rekabet ihlali nedeniyle para cezası uygulanan teşebbüsler, yargı yoluna başvurarak cezayı erteletmiş ve geçen süre içerisinde para değerindeki azalma nedeniyle sonuçta parayı ödese bile önemli bir ekonomik kazanım sağlamış olmaktadır. Bu itibarla, Rekabet Kurulu kararlarının piyasalarda etkilerini daha çabuk göstermesini ve rekabet ihlallerinin önüne daha etkin olarak geçebilmeyi teminen 55'inci maddenin ikinci fıkrasının değişmesi gerekmektedir.

Bir diğer sıkıntı da bilgi isteme ve yerinde inceleme yapma yetkilerine ilişkindir. Uygulamada bu yetkilerin kullanılması ve delil toplanması konusunda ciddi sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Bu sıkıntıları ortadan kaldırmak bakımından bilgi isteme ve yerinde inceleme maddelerinin yeniden düzenlenmesi ve özellikle yerinde incelemelerde Kurula "arama" yetkisinin getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yerinde incelemenin engellenmesine ilişkin Kanun'un 16'ncı maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen para cezası oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Bu nedenle teşebbüsler, yerinde incelemeyi delilleri ortadan kaldırmaya yönelik olarak bir kaç gün engellemekte ve sonra incelemeye izin vermekte, para cezasına da razı olmaktadır. Bu para cezasının da teşebbüsleri bu tarz davranışlara başvurmadan caydıracak ölçülerde yükseltilmesi gerekmektedir. Bu sorunlar karşısında gerek duyulan mevcut ikincil düzenlemelerin revizyonunda ve ilk kez yürürlüğe girecek düzenlemelerin hazırlığında Türkiye'ye özgü koşullar dikkate alınarak çalışmalar yapılmalıdır (Rekabet Kurumu,2001,s.9).

Türk Rekabet Hukukundaki en önemli eksiklik ise devlet yardımlarının bu kanun içinde şekillendirilmemesidir. Devlet yardımları, bir hükümet tarafından veya devlet kaynakları yoluyla herhangi bir

biçimde sağlanan ve bazı işletmelere belirli malların üretiminde yardım eden her tür yardımı kapsamaktadır. Bu tür yardımlar, bazı firmaları gözeterek sektörde rekabeti kolayca bozabilir veya bozulma tehlikesine maruz bırakabilir ve dolayısıyla Topluluk rekabet politikasına aykırı görülür. Ancak, anormal ölçüde düşük yaşam standartlarına sahip bölgelerde ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesine veya doğal felaketlerin veya olağanüstü olayların neden olduğu hasarların giderilmesine yönelik sosyal nitelikte yardımlar gibi bazı istisnalar tanınmaktadır⁷⁶.

Türkiye’de çeşitli adlar altında devlet yardımları verilmesini öngören çok sayıda mevzuat ve uygulamacı kamu kuruluşu bulunmakta, ancak devlet yardımlarının piyasalarda rekabeti bozup bozmadığını denetlemeyi öngören herhangi bir mevzuat ve bu görevi yürütecek yetkili bir kuruluş bulunmamaktadır. Başka bir deyişle Türkiye’de bir devlet yardımları rejimi mevcuttur ancak devlet yardımlarının denetimi rejimi yoktur (Ülgen,2001,s.70). Avrupa Birliği’nde devlet yardımları, rekabete ilişkin diğer hükümler gibi, Roma Antlaşması’nın 81-89 (eski 85-94)’uncu maddeleri arasında yer alan “Rekabet Kuralları” başlığı altında düzenlenmiştir. Böylece toplulukta rekabeti düzenleyen kurum ile devlet yardımlarını düzenleyen kurumun aynı olması çok sesliliği engellemektedir. Türkiye’de de devlet yardımlarının denetlenmesi Rekabet Kurumu’nun sorumluluğuna verilmelidir. Çok yakın bir tarihte AB’nin öne süreceği bu şartın bir an önce uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

---

⁷⁶ AB-Türkiye Gümrük Birliği <http://www.deltur.cec.eu.int/abrefah.rtf>

SONUÇ

Toplumsal yaşamda düzeni sağlamak amacıyla oluşturulan devlet kavramsal ve kuramsal anlamda sürekli olarak üzerinde tartışılan bir olgu olmuştur. Zamanın şartlarına uygun olarak sorumlulukları, görev ve fonksiyonları sürekli yenilenme gereği duyulan devlet, 21.yüzyılın yapısına da uyum sağlamak ve yenilenmek zorundadır. Ekonomik gücün daha da önem kazandığı bu dönemde devletin ekonomi alanında sorumlulukları yeniden belirlenerek güçlü ekonomiye geçiş için yapısal reformlar amaçlanmıştır. Bu bağlamda üretici olarak çok başarılı bulunmayan devlet, üretkenleri teşvik eden, rahat çalışacakları piyasa ile rekabet ortamını yaratan, koordine edici ve regüle edici bir organ haline dönüştürülmek istenmektedir. Artık devlet;

- ❖ Küreselleşme gerçeğini kabul ederek finansal ve ticari alanda dışa açılacak ancak bunu yaparken yıllarca korunmuş iç piyasasını dış rekabet karşı güçlendirecek önlemleri alacak ve rekabeti düzenleyecek;
- ❖ Bürokrasiyi azaltacak ve yatırımcının işini kolaylaştıracak ;
- ❖ Küçülecek ancak güçlenecek yani etkinleşecek ;
- ❖ Yönetimde merkezîlikte vazgeçecek ve çağın gereklerine uygun yönetim yapısını geliştirecektir.

Ekonomisi güçlü devletler küresel anlamda da güç kazanmakta, dünya ekonomisi ve yönetimi hakkında söz sahibi olmaktadır. Büyük nüfus oranları, geniş topraklar ya da coğrafi konum gibi etkenler gelişmiş ülke normlarını yakalamak için yeterli olmamakta, güçlü bir ekonomi için uluslararası düzeyde yüksek bir rekabet gücünü yakalayabilecek sektörlerin varlığı gerekmektedir.

Piyasaların içine girmeyen ancak piyasaları kesinlikle kendi haline bırakmayıp regüle eden devlet 21. yüzyılın zorlu rekabet ortamı rekabet gücü yüksek piyasalar yaratmakta başarılı olacaktır. Freiburg

Okulu görüşleri ile Üçüncü Yol politikaları bu anlamda benzerlik göstermekte ve dış piyasalardaki çılgın rekabete karşı tamamen korumasız kalan iç piyasaların güçlenmesi için öncelikle rekabetin oluşturulması gerektiğini öne sürerler. Serbest piyasa ekonomisi içinde tam rekabet kurumunun bir doğal düzen şeklinde kendiliğinden var olmadığını dolayısıyla, bir sosyal düzen olarak devlet tarafından organize edilmesi ve yasal kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini iddia ederler. Gerçekten de güçlü ekonomilere sahip devletlerin geçmişlerinde rekabet sistemini regüle eden yasaların oluşturulduğu ve uygulandığı gözlenmektedir.

Sosyal, ekonomik ve idari regülasyonlara ilişkin karşıt görüşleri içeren teoriler iktisat literatürü içinde geniş bir alanı kaplamaktadır. Görüş çeşitliliğinin çokluğu ve tartışmaların halen güncelliğini koruyor olması regülasyon konusunun önemini ortaya koymaktadır. Gelişmesini henüz tamamlamamış olan ancak dinamik yapısı ve bir çok alanda gelişime elverişli ekonomik yapıya sahip Türkiye ekonomisi uluslararası rekabet gücünü arttırmak için devletin piyasa ve rekabete ilişkin regülasyonlarına ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye ekonomisi serbest piyasa sistemi için gerekli olan rekabetçi yapıyı oluşturmada ve bu sistemin hukuksal altyapısını hazırlamakta çok geç kalmıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren ekonomik sistem olarak belirlenmiş serbest piyasa sistemi uygulamada geçerlilik bulamamış ve karma ekonomik sistem ile ithal ikameci kalkınma ve iç piyasayı korumacı politikalar uzun bir dönem ekonomide hakimiyetini korumuştur. Buna bağlı olarak piyasalarda rekabetçi bir yapı oluşturulamamış, piyasalarda yüksek yoğunlaşma oranları yaşanmıştır. 1980'lerde ticari ve finansal liberalizasyon dönemi başlamış ve ihracat-ithalat disiplini ile piyasaların rekabetçi bir yapı kazanacağı umut edilmiştir. Sonuçlar bekleneni vermemiştir; hem piyasalar hem de mali yapı bu geçiş için bir hazırlık dönemi yaşamadığından ekonomide peşpeşe krizler yaşanmış, yoğunlaşma düzeyinde artış gözlenmiştir. Ekonomik istikrarsızlık zaten mevcut olan

siyasi istikrarsızlığı da tetiklemiş ve siyasi partilerin iktidarda kalma süreleri ortalama 430 güne kadar düşmüştür.

Ekonomi ve siyasetteki bu olumsuz yapı siyasette ve bürokraside yozlaşmaya yol açmış, halk arasında ve uluslar arası düzeyde devletin imajını zedelenmiş, ekonomik açıdan ise Türkiye uluslararası düzeyde hak ettiği konumunu halen yakalayamamıştır. Devletin yönetimde şeffaflığı, katılımcılığı, hukukun üstünlüğünü, kaliteyi, etkinliği sağlayacak “Yönetişim” anlayışını uygulamaya geçirerek halkın yönetime güvenini tekrar kazanması gerekmektedir.

Devlet yönetimde değişimi yakalarken “Bilgi Toplumu”na geçişle birlikte eğitimde de değişimi yakalamalı ve bu konuda özel sektör ile işbirliği yaparak tüm eğitim ve devlet kurumlarında enformatik bilgi tekniklerinin kullanılması yaygınlaştırılmalı bunun için gerekli altyapı hazırlanmalı, eğitim desteği verilmelidir. Devlet kurumlarında e-devlet uygulamaları geliştirilmeli böylece hem bilgi toplumun gereklerine uygun biçimde teknolojinin kullanımı yaygınlaştırılmalı hem de daha şeffaf, hızlı ve etkin kamu hizmeti verilmelidir.

Devletin ekonominin gelişimi için üstleneceği en önemli görevi ise piyasalarda rekabetin yaratılması için gerekli regülasyonların yapılması ve teknolojik yenilik yapabilecek kapasitede olan sektör ve firmalara gerekli destek ve teşviklerin verilmesidir.

Türkiye ekonomisi içinde 2000 yılında %20 gibi yüksek bir paya sahip olan imalat sanayiinin genel yapısında yüksek piyasa yoğunlaşmasının yaşandığı, kâr marjlarının genelde yüksek olduğu, teknolojik yenilenmenin dünya standartlarının gerisinde kaldığı, özkaynak kullanımında etkinlik sağlanamadığı, işçi ücretlerinin zaman içinde dalgalanmalar gösterdiği gözlemlenmektedir. Türkiye imalat sanayiinde yer alan işletmelerin %90'ı küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Ancak bu işletmelerin yaratılan katma değer, teknoloji

retme ve istihdam açısında büyük ölçekli firmaların gerisinde kaldığı tespit edilmiştir.

İmalat sanayiinin uluslararası ticarete rekabet gücünü yakalayabilmesi için teknolojik yeteneğini hızla geliştirmesi, teknolojik yenilikler ve üretkenlik artışı sağlaması gerekmektedir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için üzerinde iyi çalışılmış bir kalkınma stratejisine, kapsamlı sanayii, teknoloji ve yenilik politikalarına, etkin bir şekilde çalışan ulusal yenilik sistemine ihtiyaç vardır.

İmalat sanayiinde uzun süreli korunan sektörler artık rekabetçi ortamın gereklerini öğrenmeli ve bu amaçla uygulanan regülasyonlara uymalıdır. Rekabet kültürünü ve ortamını oluşturmak Rekabet Kurumu'nun görevidir. Rekabet kültürünü oluşturmak 1991 yılında Rekabet Hukukunu oluşturmuş bir ülke için çok kolay bir iş değildir. Dolayısıyla, Rekabet Kurumu'na rekabetin toplumsal anlamda benimsenmesi, anlaşılması ve piyasalarda uygulanmasının regüle edilmesi konusunda önemli görevler düşmektedir. Dev bütçeli şirketlerin rekabet karşısında kârlarını düşürme korkusu Rekabet Kurumu üzerinde baskı oluşturmalarına sebep olacağı ihtimali bu kurumun cesur kararlar verebilmesi için mali ve yönetim alanlarında tam özerkliğe sahip olmasını gerektirmektedir.

Rekabet Kurumu incelediği davalarda son derece titiz çalışmakta ve aldığı kararı uygulamakta da başarılı olmaktadır. Ancak, hukukta zaman, adaletin gecikmemesi açısından önemli bir kavramdır. Bu açıdan Rekabet Kurumu'na kurulduğu 1997 yılından 2003 yılına kadar başvuran 2218 davadan ancak 1822 tanesinin sonuçlandırılmış olması daha hızlı işleyen bir düzenin oluşturulması gereğini göstermektedir. Ancak düzendeki hızlanma araştırmaların eksik yapılmasından değil çalışan uzman sayısının arttırılarak ihtiyaçlara cevap verebilecek bir yapının oluşturulmasıyla gerçekleştirilmelidir.

Türkiye’de çeşitli adlar altında devlet yardımları verilmesini öngören çok sayıda mevzuat ve uygulamacı kamu kuruluşu bulunmakta, ancak devlet yardımlarının piyasalarda rekabeti bozup bozmadığını denetlemeyi öngören herhangi bir mevzuat ve bu görevi yürütecek yetkili bir kuruluş bulunmamaktadır. Bu görevin Rekabet Kurumuna verilmesi rekabet politikasının amaçlarına ulaşması için mutlak gerekli bir koşuldur.

1991’de AB Rekabet Hukukundan uyarlanan Türk Rekabet Hukuku halen ülke gerçeklerine tam uyarlanamadığı için revizyona ihtiyaç göstermektedir. Gerekli revizyonun acilen yapılması eksikliği hissedilen alanlara ilişkin kanun maddelerinin oluşturulması Rekabet Kurumu’nun işini kolaylaştıracak ve piyasalarda rekabeti ihlal edici davranışların minimum düzeye inmesine yardım edecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ACAR,M.(2003) "Değişen Dünya'da ve Türkiye'de Devlet Bağımsız Düzenleyici Kurumlar: Nereye" *Iktisat, İşletme ve Finans*, Mayıs

ACKERMAN,B. ve HASSLER,W.T.(1981)*Clean Cool, Dirty Air*,Yale Uni. Pres, New Haven

AKALIN,G.Ö.,(2001) " Global Ekonominin Yönetişimi Üzerine" *Iktisat Dergisi* No:416

AKÇAY,S.,(2002)" Corruption, Democracy and Bureaucracy: Empirical Evidence From Developing Countries" *Gazi Üni.İİBF Dergisi*, cilt;4 ,sayı;1

AKINCI,A.,(1988) "Mukayeseli Hukuk Açısından A.T. ve ABD Hukukunda Rekabetin Yatay Kısıtlanması" *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü

AKSOY,A.,(1983)"Türkiye Özel İmalat Sanayiinde Yoğunlaşma, Kârlılık ve Ücret İlişkileri" *ODTÜ Gelişme Dergisi* 10(3)

AKTAN,C.C., (1995) "Optimal Devlet" *TÜS/AD-T/95*,2-174,İstanbul,

AKTAN,C.C."Freiburg Okulu" <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/freiburg.htm>

AKTAN,C.C., "Freiburg İktisat ve Hukuk Okulu"
<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/freiburg.htm>

ALKIN,E.(2000)"Türkiye'de Devletçiliğin Kökeni Üzerine Kısa bir Not" Prof.Dr.Yüksel Ülgen'e Armağan, *İstanbul Üni. İktisat Fakültesi Yayını*

ALP,A(2000)" Finansın Uluslararasılaşması" YKY-1337,İstanbul

ALP,A, KAHRAMAN,M. A.(1999)"Küreselleşme ve Politika Yakınsamaları"

ANDERSON,K., ve BALDWIN,R.,(1987)" The Political Market for Protection in Industriel Countries" *Protection, Cooperation, Integration and Development*, Derl.: A.M. El-Agraa, Macmillan, NewYork

ARDIYOK,Ş.(2002)*Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar, Türkiye İçin Düzenleyici Kurum modeli*, Rekabet Kurumu,Ankara

ARDIYOK,Ş.(2003) "Devletin Piyasalara Müdahalesi; Regülasyon" *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı;47,Gazi Üniversitesi Yayınları,Ankara

ARMACK,A.M."Sosyal Piyasa Ekonomisi" (Çev.:Kamil Tüğen) <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/freiburg/tugen-sosyalpiyasa.pdf>

ARROW,K.J.,(1962)"Economic Welfare and the Allocation of Resources For Invention" The Rate and Direction of Intentive Activity;Economic and Social Factors, *NBER*, Princeton Uni. Pres; Princeton

ATIYAS,İ. (2001)"Regülasyon ve Rekabet" *Rekabet Kurumu yayınları*,Ankara

AZRAK,Ü.(2001)"Dünyada ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler ve İdarenin Yeniden Yapılanması Bağlamında Bunlara İlişkin Bazı Sorunlar" *Rekabet Kurumu*, 5 Mayıs

BAĞÇE,H.E.,(1999)"Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi" *Amme İdaresi Dergisi*,32(4)

BAL,M.N.,(1998) "Sanayiide Yoğunlaşma ve Ekonomik Yapı: Türk İmalat Sanayiine Yönelik Bir Uygulama" *Doktora Tezi*, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. İktisat Anabilim Dalı

BALDWIN,J.,N.(1995);*The Dynamics of Industrial Competition, a North American Perspective*, Cambridge Universty Pres

BARCA,M." Yeni Ekonomide Bilgi Yönetiminin Stratejik Önemi"
http://www.ceterisparibus.net/kongre/kocaeli_1.htm

BARRY,N.(2000)"Commentary;Markets and Regulation"
Regulation Without the State....The Debate Continues, *Institute of Economic Affairs*

BARRY,N.,P.(1999)"Germany and the 'Third way', *Freeman*,
November, s. 48-51.

BAŞTÜRK,Ş.(2001)"Bir Olgu Olarak Küreselleşme" *İşGüç Dergisi*,Cilt;3 Sayı:2

BAŞKAYA,F.,(1997) *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*,İmge Kitabevi,Ankara

BAYRAKÇI, B.,(2000)"Siyasal Yozlaşma ve Ekonomik Gelişmeye Etkileri" *Erciyes Üni.İİBF Dergisi*, Sayı:16, s.146

BECKER,G.(1976) "Comment" *Public Choice Theory*
Derl.:Charles K. Rowley, 1993, Edward Elgar Publishing,İt. İngiltere

BECKER,G.S.(1983)"A Theory of Competition Among Pressure Groups for Political Influence" *Quarterly Journal of Economics*, 96(3)

BEST,H.M.,(1990) *The New Competition, Institutions of Industrial, Restructuring*, Harvard Uni.Press,Cambridge

BISHOP,M., KAY,J.,MAYER,C.,(1995) *The Regulatory Challenge*, Oxford Universty Pres

BİLGİNOĞLU,M.A.,(1999)"Türkiye'de Etkin Bir Rekabet Politikası Oluşturmanın Önemi ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar" *Erciyes Üni. İİBF Dergisi Sayı:15*

BİRKAN,B.O.," Sektördeki Uzakdoğu Menşeli Haksız İthalat Engellenmeli" <http://www.tekstilisveren.org.tr>

BLUNDELL,J., ROBINSON,C.(2000)"Regulation Without the State" *Regulation Without the State....The Debate Continues, Institute of Economic Affairs*

BORATAV,K.(1982)*Türkiye'de Devletçilik, Savaş* yayınlar, Ankara

BOZKURT, V.,(2001)" Küreselleşme, Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar" <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>

BULLARD J.B., SCHALING,E.,(2001) "New Economy – New Policy Rules", *The Federal Reserve Bank of St.Louis, Review*, September/October,

BURKE,T., GENN-BASH,A., HAINES,B.,(1988) *Competition in Theory and Practice*, Croom Helm

CAVES,R.,(1976)"Economic Model of Political Choice:Canada's Tariff Structure" *Canadian Journal of Economics*,9

CLARK,J.M.,(1940)" Towards a Concept of Workable Competition" *American Economic Review*, Vol.30

CREW,M., ROWLEY,C.K.(1988)"Toward a Public Choice Theory of Monopoly Regulation" *Public Choice Theory* Derl.:Charles K. Rowley, 1993, Edward Elgar Publishing,lt. İngiltere

ÇAKAL,R.,(1996)"Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon"
DPT Yayın No:2455

ÇALIŞKAN,Ö.,(2002) "Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler"
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI /OCAK2003/d%FCnya.htm>

ÇAPOĞLU,G.,(1993);"Rekabet Kavramı ve Rekabeti Koruma Yasa Tasarısı" *Türkiye İktisat Dergisi*, yıl;5,Sayı:14,Mayıs

ÇELEN,S.,(2000) *İmalat Sanayii 1993-1998; Avrupa Ülkeleri, Amerika, Japonya Türkiye Karşılaştırması*, TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara

ÇETİNTAŞ,H.,(2000) "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Rekabet Politikası ve Rekabet Gücü" *Doktora tezi*, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Ens.

ÇİFTÇİ,H.,(2004)*İktisadi Gelişmede Uluslararası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği*, Seçkin Yayınları, Ankara

ÇOBAN,O.(2002)"Endüstri İktisadı;Kavramlar, Olgular ve Etkileşimler" *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.3 Sayı.1

DANACI,C.(2000)"Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tarihi Gelişimi" *İnönü Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:1 Sayı:1

DİE, İmalat Sanayiinde İstihdam, Ankara, 1998.

DİE, Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri 1995, Ankara, 1999.

DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Ankara, 1999.

DPT(1994) *Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*,Ankara

DPT(2000)*Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*,Ankara

De RIVERO,O.,(2003) *Kalkınma Efsanesi*, (Çev.:Ömer Karakurt) Çitlembik Yayınları, İstanbul,

DeLONG,J.B.,”How “New” is Today’s Economy”
<http://www.neclub.net/articles7hownewistodayseconomy.pdf>

DEMİR,O.,(1997) *Ekonomide Devlet Sermaye Piyasası Kurulu Yayını No:71*,Ankara

DEMİRÖZ,A.,(?) “Yeni Ekonomide Rekabet Kuralları” *Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri*, <http://www.rekabet.gov.tr/uzmantez.html>,

DeMUTH,C.C.,(1983)”What Is Regulation” *What Role for Government?Lessons From Policy research*, Derl.:Richard J.Zeckhauser ve Derek Leebaert, Duke press Policy Studies, Durham,N.C.

DİNÇER,Ö., (1998) *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Beta Yayın, İst.

DJANKOV,S.,La PORTA,R., LOPEZ de SALİNES,F., SHEFLIER,A, (2002) “The Regulation of Entry” *Quarterly Journal of Economics*, February Vol.CXVII

DUMÉZ,H., JEUNEMAITRE,A.,(1999) *Avrupa'da Rekabet, Teşebbüsler Açısından Oyunun Yeni Kuralları*, Çev.;M.M.Yakupoğlu, Mor Yayınları

DURRIE,J.(2002) Report By Committee On Economic Affairs And Development

DURUKAN,T.(2001) "Pazar Yoğunlaşması Sektörel bir İnceleme" *Doktora Tezi*, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. İşletme Ana Bilim dalı

DUTZ,M.(1993)"Rekabet Yasası ve Türkiye için Geçerliliği" *Türkiye İçin Rekabet Politikaları, /SO,İst.*

DÜNYA YATIRIM RAPORU(2002) Küreselleşme Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler

DURSUN,G." Ekonomik Postmodernlik: Üretimin Enformatikleşmesi Ve Bilgi" http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=254.

DURUSOY,S. ve VELİOĞLU,M." Yeni Ekonomi Kavramına Farklı Bir Bakış:Tekno-Ekonomi Ve Elektronik Ticaretin Türkiye Üzerine Yansımaları" http://www.ceterisparibus.net/kongre/kocaeli_1.htm

EGE,Y.(2000)"Dünyadaki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme" *Hazine Dergisi* ,Ocak,sayı:13

ELBAUM,B. Ve LAZONICK,W.(1986), *The Decline of the British Economy*, Oxford Press

ELIAS,N.(1978) *What Is Sology*, Hutchison,Londra

EMEK,U.(2003)"Değişen Dünyada ve Türkiye'de Devlet Bağımsız Düzenleyici Kurumlar: Nereye" *Iktisat, İşletme ve Finans*, Mayıs

ERDAL,A., ve GÖKBUNAR,R. (1997) "Kamu Sektörünün Yeniden Yapılanmasında Üçüncü Sektörün Rolü" *Dokuz Eylül Üni. İİBF Dergisi*,Cilt:12, Sayı:1

ERDOĞDU,M.,(2000)"Devletlerin Kalkınmacı Kapasiteleri: Kuramsal Bir Yaklaşım" *Iktisat Dergisi*, Ağustos

EREN,E. ve BİLDİRİCİ,M.(2001)"Türkiye'de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık,1980-2001" *İşletme, Finans ve İktisat Dergisi*, sayı:187, Ekim

ERKAN,H.(1988)"Sosyal Piyasa Ekonomisinin Türkiye İçin Geçerliliği" *Banka ve Ekonomik Yorumlar*,Ekim,Sayı:10 Yıl:25

ERKAN,H.,(1993) *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara

ERKUT,C .(2001)"Bağımsız İdari Otoriteler" Panel, *Rekabet Kurumu*, 5 Mayıs

EROĞLU,N.,(2002)" Finansal Küreselleşme, Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri" *Küreselleşme , İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, Derl.: Aklan Solak, OM Yayınları,İst.

EROĞLU,Ö. (1999)"Devletin Büyümesi ve Ekonomik Sonuçları" *Süleyman Demirel Üni. İİBF Dergisi* S.4 Güz

ESEN,Ş."Türk Rekabet Politikası ve Rekabet Politikasından Beklentiler" <http://www.cmis.org.tr/dergi/072003/makale2.pdf>

ESFAHANI,H.S., ve LEAPHART,S.(1999)"Estimating Trade Policy Models: An Empirical Study of Protection Policy in Turkey"
www.econturk.com.tr

EUCHEN,W.(1982)A Policy for Establishing a System of Free Enterprice, Freiburg Hukuk-Ekonomi Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı (Çev:Hüseyin Şen) http://www.ceterisparibus.net/arsiv/h_sen_7.pdf

EVANS,D.S., SCHMALENSSEE,R.(2001)" Some Economic Aspects of Antitrust Analysis in Dynamically Competitive Industries"
NBER conference on Innovation Poicy and The Economy, Washington D.C.

FINGER,J.M., HALL,H.K., NELSON,D.R.,(1982)" The Political Economy of Administered Protection" *American Economic Review*

FOSTER,C.D.(1992) *Privazitation, Public Ownership and the Regülation of Natural Monopoly*, Blackwell

FOUCAULT, M.(2000)*Hapishanenin Doğuşu* (Çev:Mehmet Ali Kılıçbay), Imge, İst.

FRANCİS,J.G.(1993) *The Politics of Regulation, A Comparative Persrective*, Blackwell, Oxford

FRAZER,T.(1992) *Monopoly, Competition and the Law The Regülation of Business Activity in Britain,Europe and America*, Harvester Whaetsheaf

FRIEDMAN,M.(1978)"Monopoly and The Social Responsibility of Business and Enviromental Pollution" *Problems Of Modern Economoy, Monopoly Power and Economic Performans*,Derl.:Edwin Mansfield, W.W.Norton Com., NewYork

FRIEDMAN,T.(1999) *Lexus ve Zeytin Ağacı;Küreselleşmenin Geleceği*, Boyner holding Yayınları,İst.,

FRİSCHTAK,C.,ZACHAU,U.,HADJIMICHAEL,B.(1989)
"Competitiveness Policies for Industrilizing Economies" *WorldBank*,
Policy and Research Series

GALBRAITH,J.K.(1952) *American Capitalism*, Houghton Mifflin
Co., Boston

GALBRAITH,J.K.(1978) "The Economics of Technical
Development" *Problems Of Modern Economy Monopoly Power and
economic Performans*, Derl.:E.Mansfield, Norton com. NewYork

GHAİ,D.(1995)" Yapısal Uyum Küresel Bütünleşme ve Sosyal
Demokrasi" *Piyasa Güçleri Ve Küresel Kalkınma* Ed: Renee
Prendergast, Frances Stewart, (Çev:İdil Eser) Yapı Kredi Yayınları, İst.

GİDDENS,A.(2000^a) "Üçüncü Yol Politikaları" (Çev:Murat
Yalçıntan), *Üçüncü Yol Arayışları Ve Türkiye*, Derl.: Murat Yalçıntan
Büke yayınları ,İstanbul

GİDDENS,A. (1998^b) *The Third Way: The Renewal of
Democracy*, Polity Press, UK, 1998,

GİDDENS,A.,(1998^a) "After The Left's Paralysis" *New Statesman*,
05/01/98, Vol. 127 Issue 4383.

GİDDENS,A.,(2000^b)"Eşitsizlik ve Sosyal Demokrasi" (çev:Murat
Yalçıntan), *Üçüncü Yol Arayışları Ve Türkiye*,Derl.: Murat Yalçıntan,
Büke yayınları ,İstanbul

GIDDENS,A.(2000) *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*,Çev.Nihat Şad,
Phoneix Yayınevi,Ankara

GOLDMAN,C.S.(1997)"Competition Policy, Economic
Development and Trade Liberalization;A Business Perspective" *in
Symposium on Competition Policy, Economic Development and
International Trade*

GÖZE,A.(1989) *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayın,
İst.

GRAY,J.(1989):"Hayek on the Market Economy and the Limits
of State Action",*The Economics Borders of the State*,Derl.: D.Helm
Oxford Universty Pres

GROSSEKETTLER,H.G."Freiburg İktisat Okulu" çev:Süleyman
Erdal [http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/freiburg/erdal-
freiburg.pdf](http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/freiburg/erdal-freiburg.pdf)

GUACH,L.J., ve SPİLLER,P.(1999)"Managing The Regulatory
process:Design, Concepts, Issues, and The Latin America and
Caribbean Story" *The Worl Bank*, Washington D.C.

GUACH,L.J. ve HAHN,R.W.(1999)" The Costs and Benefits of
Regulation;Implication for Developing Countries" *The WorldBank
Research Observer* Vol.14 No.1

GÜLERYÜZ,B. (2002)"Devlet ya da Disiplin" *Doğu-Batı Dergisi*,
sayı-19

GÜNALP,B.(2002)"Yarışabilir Piyasalar Yaklaşımı ve Rekabet
Politikaları" *GÜ İİBF Dergisi* ,3

GÜNDAY,M.(2001)"Bağımsız İdari Otoriteler" Panel, *Rekabet Kurumu*, 5 Mayıs

GÜNEŞ,H.,(2000)"Türk Rekabet Yasasını Hazırlama Güdöleri ve Uygulanmasına İlişkin Öneriler" *Perşembe Konferansları* No:7, Türk Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara

GÜVEL,E.A.(1998)" Bürokratik ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Etkileri" *İşletme,Finans ve İktisat Dergisi*, Mayıs

GÜVEL,E.A.,(2003) *Türkiye'de Politika-Ekonomi Etkileşimi*, Adana Nobel Kitabevi, Adana

GWARNEY,JD. ve STROUP,R.(1980) *Economics Private and Public Choice*,(2. Basım) New York Academic Pres

GWARTNEY,J.D. STROUP,R.L.1996) *Temel Ekonomi* (Çev: Yıldray Aslan) Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara,

HALLİDAY,F.(2002) *2000'lerde Dünya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,İst.

HARDT M. VE NEGRI, A. (2002), *İmparatorluk*, (Çev: A. Yılmaz) Ayrıntı Yayınları, İst.

HARRİS,N.(1995)"Milliyetçilik Ve Ekonomik Gelişme" *Piyasa Güçleri Ve Küresel Kalkınma* (Çev.:İdil Eser) Derl.: Renee Prendergast, Frances Stewart, Yapı Kredi Yayınları, İst.

HASKİNS,L.(2000)"The Challenge to State Regulation" *in Regulation Without the State....The Debate Continues*, Institute of Economic Affairs, West Succex

HAYEK,F.A.(1973):"The Place of Merger's Grundsadze in The History of Economic Thought" *Menger and The Austrian School of Economics*, Derl.: J.Hicks ve V.W.Carl

HELD,D.; MCGREW, A.; GOLDBLATT D.;VE PERRATON, J. (1999) *Global Transformations: Politics, Economics and Cultures*, Policy Press. Cambridge.

HİÇ,S.(1988) *Türkiye Ekonomisi*, Menteş Kitabevi, İst.

HIRST,P., ve THOMSON,G.(1996) *Globalisation in Question*, Cambridge Universty Pres, Cambridge

HOFFMAN, J.(1995) *Beyond The State*, Polity Press, Cambridge

HUBERMAN,L.(1990)*Feodal Toplumdan Yirmibirinci Yüzyıla*, (Çev:Murat Belge) (4.Baskı) İletişim Yayınları,İst.

İYİBOZKURT, E.,(1999) *Küreselleşme ve Türkiye*, Ezgi kitabevi, Bursa

JONES;G;KIRBY,M.(1991)"Competitiveness and the State in International Perspective" *Competitiveness and the State;Government and Business in Twentieth Century*, Derl.:Jones ve Kirby,Manchester Universty Pres

JURAMİN,E.,(2002) *Economics of the 'New Economy'* California State Universty

KALAYCIOĞLU,E., "Sürdürülebilir Kalkınma ve Yönetişim"(Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu Tema II) <http://www.iula-mme.org/wssd/sdggturkson.doc>

KAMIEN, M. I. ve SCHWARTZ, N. L. (1982), *Market Structure and Innovation*, Cambridge University Press, Cambridge

Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma.1 Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim (2003) T.C. Başbakanlık, Ankara

KARABACAK,H.(2003)"Hukukun Üstünlüğü ve İyi Yönetişim" *İyi Yönetişimin Temel Unsurları*, TC. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler daire Başkanlığı, Ayrıntı Basımevi, Ankara

KARAOSMANOĞLU,A.(2001)"Bilgi Çağı Rekabet ve Türkiye" *Perşembe Konferansları* No:15, Rekabet Kurumu Yayını

KARADAĞ,M.,DELİKTAŞ,E.,ÖNDER,Ö "The Effects of public Infrastructure on Private Performance in the Turkish Manufacturing Industries" www.econturk.org.tr

KATIRCIOĞLU,E.,(2000)" Enflasyon ve Rekabet" *Radikal Dergisi*

KAYA,S. ve ÜÇDOĞRUK,Y.,(2002)" The Dynamics of Entry and Exit in Turkish manufacturing Industry" *ERC Working Papers in Economics* 02/02

KAYSEN,C.,TURNER,F.(1959)*Antitrust Policy,An Economic and Legal Policy*, Cambridge,Harvard Uni.Press

KAYSEN,C. ;TURNER,D.F.(1970)"A Policy for Antitrust Law" *Readings in Economics*,DERL.;Paul Samuelson,Mc Graw Hill

KAZGAN,G.(1999) *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar, İst.

KELL, G.(?) "International Trade" *IMF Journal of Conflict Resolution*, volume:36

KENNEDY,P.(1995) *Yiribirinci Yüzyıla Hazırlanırken* (Çev:Fikret Üçcan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

KEPENEK,Y. ve YENTÜRK,N.(1995) *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 7.Baskı,İst.

KEPENEK,Y.,(1999) "Ulus Devletten Gelişmeci Devlete" *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 26

KILIÇ,Y.,(2000);"Rekabet Politikası Açısından Birleşme ve Devralmalar" *DPT Uzmanlık Tezleri*,Yayın No:2509

KILIÇBAY,A.(1999) *21.Yüzyılın Türkiye'sinde Çağdaşlaşma*, Bilim Teknik yayınevi, İst.

KLEİNERT,J.(2001),"The Role of Multinational Enterprises in Globalization;An Empirical Overview <http://www.ÜniKiel.de/Ifw/Pub/kap/2001/Kap1069.Pdf>,

KNIGHT,F.H.(1957) *Risk, Uncertainty and Profit*, Houghton Mifflin, Boston

"Knowledge For Development 1998/99" World Development Report, World Bank, Washington D.C.

KOTAN,Z., SAYAN,S.,(2001)"A Comperison of The Price Competitiveness of Turkish and South Asian Exports in the European Union in the 1990's" *TCMB, Araştırma Genel Müdürlüğü*, No:2001/2, Ankara

KOTAN,Z.,(2002)"Uluslararası Rekabet Gücü Göstergeleri: Türkiye Örneği" *TCMB, Araştırma Genel Müdürlüğü*, Ankara

KÖK,R.,(1991)*Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik-Bir Uygulama-Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum*

KÖK,R.,ÇOBAN,O."Kitelere İlişkin Bir Regülasyon Modelinin Gerekliliği Ve Kaynak Kullanım Etkinliği Üzerine; Nevşehir Tekel Rakı Fabrikası Örneği" <http://www.econturk.org/Turkiye-2002.html> 07-05-2003

KÖSEKAHYA,G.,(2003)"Katılımcılık ve İyi Yönetişim" *İyi Yönetişimin Temel Unsurları*, TC. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler daire Başkanlığı, Ayrıntı Basımevi, Ankara

KRUEGER,A.(1975)"The Political Economy of the Rent Seeking Society" *American Economic Review* LXIV(3) August

KRUGMAN,P.,(2001) *Politika Taşeronları Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler Ve Önemsizleşen Refah*, (Çev:Neşenur Domaniç) Literatür yayıncılık, İst.

KUNTALP,E., ÖZDEMİR,M., ARIKEL,S. (2000) "Rekabet Hukukunda Temel Yaklaşımlar: Chicago ve Harvard Okullarının Rekabet Kanunu Açısından Karşılaştırılması" *Perşembe Konferansları* 10 Ekim, Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara

KURNAZ,H.(2003)"Türkiye'de Üst Kurulların Çelişkili Gerçeği ve BDDK-1" *İktisat, İşletme ve Finans*, Mayıs

LA GRO,E.(2001) "Avrupa Birliği ve Türkiye Rekabet Politikası Açısından Bankacılık Sektörü Üzerine Genel Bir Bakış" *Bankacılar Dergisi*, Sayı;36

LANGSETH, P., SIMPKINS F. (1996) "Good Governance for Private Sector Development and Investment in the Middle East and North Africa", *Seminar Proceedings*, Amman, Jordan: IBRD

LINDAUER,L.D.(1988)" The Size and Growth of Government Spending" Working Paper, *World Development Report*

LLEWELLYN,D.T.(2000)"Some Lessons for Regulation from Recent Bank Crises" *Open Economies Review* 11:S1, Kluwer Academic publishers, Netherlands

LODGE,S.C.,(1990)*Perestroika for America*, Harvard Business School Pres, Boston

LOWI,T.,(1969) *The End of Liberalism* , W.W Norton&Co.,NewYork

LYOTARD, J.F. (2000), *Postmodern Durum* (Çev: Ahmet Çiğdem) Vadi yayınevi

MALATYALI,N.K.(1998)" Enflasyon Hedeflemesi, Ülke Uygulamalarına Örnekler Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği" *Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar Ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü*

MANSFIELD,E.(1978)"Monopoly Power, Big Business and Technological Change" *Monopoly Power and Economic Performans* Der:E. Mansfield

McCRAW,T.(1984) *Prophets of Regulation;Charles Francis Adams,Louis D. Brandeis,James M.Landis,Alfred E.Kahn*, The Belknap Press of Harvard Pres

METİN-ÖZCAN,K., VOYVODA,E., YELDAN,E.(2000)"On The Patterns Of Trade Liberalization Oligopolistic Concentration And Profitability: Reflections from Post-1980 Turkish Manufacturing" www.econturk.org.tr

MICHELETTI,M.(2000)"End of The Big Government:Is It Happening In The Nordic Countries?" *Governance*, Vol.13 No.2, April, Blackwell Publishers, Oxford

MORISHIMA,M.(1982) *Why Has Japan Succeeded? Western Technology And Japanese Ethos*, Camdridge Universty Pres, Cambridge

MUMCU,A., ve ZENGİOBUZ,Ü.(2001)"Competition Policy in Turkey" www.econturk.org

MUSGRAVE,R.A.,(1996)"The Role of the State in Historical Perspective" *International Tax and public Finance*,Vol:3, No:3

MÜFTÜOĞLU,T.(1994)*İşletme İktisadı*, Turhan Yayınevi, 2.Baskı,Ankara

MÜFTÜOĞLU,T.(2001^a) "Bağımsız İdari Otoriteler" *Rekabet Kurumu yayını*, Ankara

MÜFTÜOĞLU,T.(2001^b)"Regülasyon ve Rekabet" ,*Rekabet Kurumu yayınları*,Ankara

O'BRIAN,P.,(1987)"Co-ordinating Market Forces;the Atonomy of Invesment Desicions in the Japanese Steel industry1945-1975" *Business and the Economic History*

OECD(1991)*Historical Statistics 1960-1989*, Paris

OECD,(1997)"The Role of the Competition Agency in Regulatory Reform" *Proceedings of a Workshop by the OECD and the Trade Commision of Japan*, Paris

OECD,(1998)The OECD Report on Regulatory Reform, Volume II:Thematic Studies, Paris

OECD(1999) Committee on Competition Law and Policy, Relationship Between regulators and Competition Authorities, Paris

OFFE,C.(1996) *Modernity and The State,The Raise of Regional Economies*, Harper Colins Pub. London

OKSAY,S."Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler (reregulation) İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi"
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay4.pdf>

ÖLMEZOĞULLARI,N.(1999)*Ekonomik Sistemler ve küreselleşen Kapitalizm*, Ezgi Kitabevi, Bursa

ÖZHAN,M.,ve ÖZHAN,G., (1993) "Sanayiide Yoğunlaşma"
ASOMEDYA, Temmuz

ÖZKIVRAK,Ö.,DİLEYİCİ,D., Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet Ve Türkiye <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>

PANITCH,L.,(2000)"Değişen Dünyada Devlet;Küresel Kapitalizmi Sosyal Demokratlaştırmak" (çev:Murat Yalçınan) *Üçüncü Yol Arayışları Ve Türkiye*, Derl.:Murat Yalçınan,Büke yayınları ,İstanbul

PARASIZ,İ.(1998) *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat Ve İstikrara Politikaları*, Ezgi Kitabevi, 1.Baskı, İst.

PELTZMAN,S.(1993)" Toward a More General Theory of Regulation" *Public Choice Theory* Derl.:Charles K. Rowley, Edward Elgar Publishing,İt. İngiltere

PERA;A.(1989)"Deregulation and Privatization in an Economy Wide Context" *OECD Economic Studies*,No:12 Spring

PERL,L.J.(1997)"Regulatory Restructuring in the United States" *Utilities Policy*,Vol.6,No.1,Elsevier science

PHILIPS,C.F.Jr.(1993)The Regulation of Public Utilities, Public *Utility Reports*,Inc, Virginia

PIERSON,C.(2000) *Modern Devlet* (Çev:Dilek Hattatoğlu), Çivi yazıları,İst.

PORTER,M.E.(1985) *Competitive Advantage*, New York Free Press

PORTER,M.E.(1990)"The Competitive Advantages of Nations" *Harvard Business Review*, Mart-Nisan s.-73-93

PORTER,M.E.(2000) *Rekabet Stratejisi*,(Çev.Gülen Ulubilgen) Sistem yayıncılık, İstanbul

POSNER,R.A.(1975)"The Social Cost Of Monopoly And Regülation" *Journal Of Political Economy*, 83(4) August

PRENDERGAST,R.,(1995)" Artan Karlar ve Kalkınma" *Piyasa Güçleri Ve Küresel Kalkınma*, Derl.: Renee Prendergast, Frances Stewart, Yapı Kredi Yayınları, İst.

ROBİNSON,J.(2000)"Tam Rekabet nedir" *Devlet Rekabet Mülkiyet Ve İktisat*, Derleyen;Ömer Demir (Çev:Mümtaz Tahran) Değişim yayınları,Adapazarı

RODRİK,D.,(1997^a)"The Paradoxes of The Successful State"
European Economic Review 41

RODRİK,D.(1997^b)"Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler"
İşletme,Finans ve İktisat Dergisi, Aralık

RODRİK,D.(1998)"Why Do More Open Economies Have Bigger
Governments" *Journal of Political Economy*,106,5

RODRİK,D.,(200) *Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan
Ülkeler*(Çev;Sultan Gü), Sabah Kitapları Çağdaş Bakışlar,İst.

ROSNER,F.(2001) "Türk rekabet Hukukunda Birleşme ve
Devralma Sayılan haller ve İzne Tabi Birleşme ve Devralmaların
Değerlendirilmesi" *Doktora Tezi*, Marmara üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı ,

ROSS,R.,(1990) *Global Capitalism;The New Leviathan*, NewYork
Unı. Pres

ROUSSEAU,P.L., SYLLA,E.,(2002)" Financial Systems,
Economic Growth, and Globalization" *Historical Perspective* Derl.:
M.D.Bordo, A.M. Taylor ve J.G.Williamson, Chicago Universty Pres,
Chicago

RUBİN, H.,(2001)"Roger Cass; The Last Optimist" *Fast Company*,
Issue 48, July

SABIR,H.,(2001)" Dünya Ticaretinin Serbestleşme Sürecinde
Küresel Rekabet Sistemi ve Politikaları" *Doktora Tezi*, Marmara Üni.
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

SAKAL,M.(1997)"Kamu Harcamalarının Hacminin Ölçülmesinin gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi"
D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi Cilt:12 Sayı:1

SAMSUN,N.,(2003)"Hesap Verilebilirlik ve İyi Yönetişim" *İyi Yönetişimin Temel Unsurları*, TC. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, Ayrıntı Basımevi, Ankara

SANLI, K. C., (2000), *Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'da Öngörülen Yasaklayıcı Hükümler ve Bu Hükümlere Aykırı Sözleşme ve Teşebbüs Birliği Kararlarının Geçersizliği*, Rekabet Kurumu Yayını, No:49

SAUNDERS,P, KLAU,F(1985)"The Role of the Public Sector; Causes and Consequences of the Growth of Government" *OECD Economic Studies*, No;4(Spring)

SAVAŞ,V.,(1997) *İktisadın Tarihi*, Liberal Düşünce Topluluğu yayınları, 10, Avcıol Basımevi, İst.

SAYGILIOĞLU,N., ve ARI,S.(2003) *Etkin Devlet:Kurumsal Bir Tasarı ve Yasa Önerisi*,Sabancı Üni. İst.

SCHUMPETER,J.A(1942)*Capitalism, Socialism and Democracy* Harper Publisher, New York

SHAPIRO,C, VARIAN;R.H.,(1999) *Information Rules*, Harvard Business Pres,

SHERER,F.M.,(1973) *Industrial Market Structure and Economic Performance*,(3.Baskı), Rant Mac Nelly, Chicago

SMITH,B.(1995) *Critical Assesments:M. Foucault*, Routledge

SOYLU,H.,(2003)"Etkinlik ve İyi Yönetişim" *İyi Yönetişimin Temel Unsurları*, TC. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler daire Başkanlığı, Ayrıntı Basımevi, Ankara

SÖNMEZOĞLU,Faruk(2002)"Dünya ve Türkiye" *İktisat dergisi*, Eylül, İst.

SÖYLEMEZ,A.,(2001)*Yeni Ekonomi*, Boyut Kitapları, İst.

STİGLER,G.J.(1971)"The Theory of Economic Regulation" Bell Journal of Economics and Management Science, 2(1) Spring, *Public Choice Theory* Derl.:Charles K. Rowley, 1993, Edward Elgar Publishing,İt. İngiltere

STIGLER,G.J.(1965) *Perfect Competition, Historically Contemplated*, Essays in the History of Economics, Chicago

STİGLİTZ,J.S.(2002) *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev:Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural) Plan b, 2.baskı, İst.

SU, K. T. (2003), "Rekabet Hukukunda Teşebbüslerin Hakim Durumunun Belirlenmesinde Pazar Gücünün Ölçülmesi" Rekabet Kurumu *Uzmanlık Tezleri* Serisi No: 12, Ankara

ŞAYLAN,G.,(1995)*Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, (1.Baskı)İmge Kitabevi,İst.

ŞAYLAN,G.,(2003)*Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, (3.Baskı) İmge Kitabevi,İst.

ŞENSES,F.(1989) *1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye'de Sanayileşme*, Verso Yayıncılık,Ankara

TAN,T.,(2000)" Bağımsız İdari Otoriteler" *Perşembe Konferansları*,4, Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara

TANILLI,S.,(2001) *Değişimin Diyalektiği ve Devrim;Marksizm Üzerine Yeni Düşünceler*, Adam Yayınları, İst.,

TANRIKULU,A.M.,(2001)*Bağımsız İdari Otoriteler*, Rekabet Kurumu yayını,Ankara

TANZI,V., SCHUKNECHT, L.,(1997) "Reforming goverment;An Overview of Recent Experiences"*European Journal of PoliticalEconomy* vol.13

TAYLOR,A.M.,(2002)"Globalization, Trade And the Development: Some Lessons from History" *NBER Working Papers* 9326

TAYMAZ,E.,(2000)"Teknolojik Gelişme ve Piyasa Yapısı İmalat Sanayii Üzerine Bir İnceleme" *Perşembe Konferansları* 6, Rekabet Kurumu, Ankara

TEKEOĞLU,M.,(1999)"Küreselleşme Sürecinde Devletin Ekonomideki Yeni Fonksiyonları ve Türkiye" *Erciyes Üni. İİBF Dergisi* Sayı:15

The Knowledge Economy, A Submission to the New Zeland Goverment by the Minister for Information Technology's IT Advisory Group, (1999) August , http://www.knowledgeEconomy_report.pdf,

The State in a Changing World World Development Report (1997) World Bank, Oxford University Pres

THIEME,H.J.,(1992) "Piyasaların Düzenleniş İlkesi Olarak Rekabet", *Sosyal Piyasa Ekonomisinin Rekabet Boyutu*,Çev:N.Oğuzhan Altay, İzmir

THUROW, L. C. ,(1997) *Kapitalizmin Geleceği* Sabah Kitapları, İstanbul

TOKATLIOĞLU,İ.(2003)"Rekabet; Nereye Kadar Nasıl" Kongreler Dizisi, *Ekonomik Yaklaşım* sayı;47, İlkbahar,Ankara

TOKER,M.,(2002) "Mali Saydamlık ve Türkiye" *Sayıştay Başkanlığı*, Ankara

TOKSÖZ,E.(1997) *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, İmaj Yayınevi, 4.Baskı, Ankara

TOPÇUOĞLU, Metin,(2001);"Rekabeti Kısıtlayan Teşebbüsler Arası İşbirliği Davranışları ve Hukuki Sonuçları" *Rekabet Kurumu*, Ankara

TOPRAK,M.,Demir,Ö., DOĞANLAR,M., DÖNEK,E., ACAR,M., AÇIKGÖZ,Ö. (2001)*Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi,Serbest Piyasa Devriminin Serüveni*, Siyasal Kitabevi,Ankara

TREFLER,D.(1993)" Trade Liberalization And Theory Of Endogenous Protection, An Economic Study Of Us İmport Policy" *Journal Of Political Economy* 101.1

TULLOCK,G.(1967)"The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft" *Western Economic Journal*,V

TULLOCK,G.(1988)" The Politics of Bureaucracy" *Public Affair Press*,Washington D.C.

TÜRKAY,M.(2000)"Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri" *İktisat Dergisi* Ağustos, sayı:404

TÜRKKAN,E.(2000)"Rekabet Hukuku Uygulamalarında 'İşleyebilir Rekabet' Olgusu ve Kavramı" *Perşembe Konferansları* 11 Kasım-Aralık, Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara

TÜRKKAN,E.,(2001) *Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı*, Turhan Kitabevi, İst.

TÜSİAD(1995)"*Optimal Devlet*" İstanbul

TÜSİAD(2000)*Düzenleyici Reform Değerlendirmeleri*

UÇAR,Ö.,KARATEPE, A.,(1999),"OECD Ülkeleri Rekabet Otoriteleri Örgütlerinin Karşılaştırılması" www.econturg.org

UĞUR,B.,ve ŞAHİN,M."Yeni Ekonominin Mikro ve Makro Ekonomi Üzerine Etkileri" http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=270

ULUAGAY, O.(1999) *Quo Vadis?* Doğan Kitapçılık, İst.

ULUSOY,A.,(1999) "Türk İdare Sistemi İçinde Rekabet Kurumunun Yeri" *Perşembe Konferansları*,Rekabet Kurumu Yayını, Ankara

ULUTÜRK,Z.G.(1998)" Türkiye'de Kamu Kesiminin Büyüklüğü" *İşletme,Finans ve İktisat Dergisi*, Nisan

UNAY,C.(1983)"Cumhuriyet'in 60.Yılında Türkiye Ekonomisi" *Uludağ Üni. İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt IV, Sayı,2

UNDP, *Human Development Report*, 1997(1998), Oxford University Press, Oxford

UTTON,M.(1995) *Market Dominance and Antitrust Policy*,
Edward Elgar, Aldershot

ÜLGEN,S.,(2000)"Yeni Ekonomide Rekabet Kuralları"
Perşembe Konfransları 8, Mayıs,Rekabet Kurumu yayınları, Ankara

ÜLGEN,S."Yeni Ekonomide Rekabet" [http://inet-tr.org.tr/
inetconf6/ tammetin/ulgen-tam.doc](http://inet-tr.org.tr/inetconf6/tammetin/ulgen-tam.doc)

VANBERG,V.,J.; , Freiburg Hukuk-Ekonomi Okulu ve Ekonomik
Anayasa Yaklaşımı <http://www.ceterisparibus.net/arsiv.htm> (Çev;Hüseyin
Şen)

VIETOR,R.H.K.(1989) *Strategic Management in the Regulatory
Environment, Cases and Industry Notes* ,Prentice Hall, New Jersey

VISCUSI,W.K., VERNON,J.M., HARRINGTON,J.E.,(1995)
Economics of Regulation and Antitrust, The MIT Pres

VOGELSANG,I.(1980)"The Design of Regulatory Rules"
Regulated Industries and Public Enterprise,Derl.:Bridger
M.Mitchell,Paul R.Kleindorter,Lexington Books,

WEBER,M.,(1987) *Sosyoloji Yazıları* (Çev:Taha Parla), Hürriyet
Vakfı Yayınları,İst.

WEIDENBAUM;M.L.(1986) *Business, Government and the
Public, Third Edition* Prentice Hall inc.,Englewood Cliffs

WEISS,W.L.(1980)"The Structer-Conduct-Performance
Paradigm and Antitrust" *Antitrust Law and Economics*,
Derl.:Williamson,O.E. Dame Publications,Philadelphia

WEISS,L., HOBSON,J.M.,(1999) *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, (Çev.Kıvanç Dünder) Dost Kitapevi,Ankara

WILLIAMSON,J., MAHAR,M.,(2002)*Finansal Liberalizasyon Üzerine bir İnceleme* (Çev:Güven Delice) Liberte Yayınları,İst.

WILSON,G.K.(1990) *Interest Groups*, Basic Blacwell,Oxford

WILSON,G.K.,(2000)"In a State" *Governance.An International Journal of Policy and Administration*, No:2 April

WIEHEN,M.(1997)"Uluslar arası Saydamlık" *İşletme,Finans ve İktisat Dergisi*, Mayıs

WOO,W.T.,(1990) *The Art of Economic Development;Markets, Politics, and Externalities*, International Organisation, 44, 3 Summer

YAĞCI,F.,(2001)"Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor?" *İktisat Dergisi* No:416

YALÇIN, C.,(2000)"Price-Cost Margins and Trade Liberalization in Turkish Manufacturing Industry;A Panel Data Analysis" *T.C. Merkez Bankası Araştırma Müdürlüğü*, Ankara

YALÇINTAN,M.,C.(2000)"Üçüncü Yol; Küresel Çağın Evrensel İdeolojisi Olabilir mi?" *Üçüncü Yol Arayışları Ve Türkiye*, Buke yayınları ,İstanbul

YAŞGÜL,S.,(2002)"Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler Ve Şirket Birleşmeleri; Dünya İlaç Endüstrisi Örneği" *Küreselleşme, İktisadi Yönelimler Ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, Derl.:Aklan Soyak, OM Yayınları, İst.

YAY,T.,(1993):"F.A.Hayek'te İktisadi Düşünce:Hayek ve Keynes Tartışması", Ezgi Kitabevi,Bursa

YELDAN,E.,(2001) Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi,İletişim Yayınları, İst.

YILMAZ,H.,(?) Yenilik (İnovasyon) Yeni Ekonomi ve Rekabet, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri [http://www.rekabet.gov.tr/uzmantez .html](http://www.rekabet.gov.tr/uzmantez.html)

YILMAZ,Ş,(2002)"Siyasal Partilerin Gelir Kaynakları ve Rant Arayışları" Ekonomik Yaklaşım Kış-İlkbahar,C;13,Sayı:42-43

YOUNG,D.P.T(2000);" Firms' Market Power, Endogenous Preferences and the Focus of Competition Policy" Review of Political economy, Vol;12 NO:1

YÜCEOL,H.M.: Türkiye'de Sanayinin Üretim ve İstihdam Yapısı ve İşgücü Gömülemesi Olgusu, [http://:www.isguc.org.tr](http://www.isguc.org.tr)

KİŞİSEL ÖZGEÇMİŞ

ADI ve SOYADI	N.Zeynep Ökten
DOĞUM YERİ ve TARİHİ	Sarayönü/1964
MEDENİ HALİ	Evli
MESLEĞİ	Öğretim Elemanı
E-MAIL	zeynepokten@mku.edu.tr
YABANCI DİL	İngilizce
EĞİTİM DURUMU	<p>Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı (1998-2004)</p> <p>Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı (1994-1997)</p> <p>İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü (1981-1985)</p> <p>Özel Kadıköy Kız Lisesi (1975-1981)</p> <p>Erenköy İlkokulu (1970-1975)</p>